This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

J. B. Butt

JOHN BRITNELL
SECOND HAND
& ANTIQUARIAN
BOOK
298 YONGE ST
TORONTO

T. LIVI
PATAVINI
HISTORIARU
VOLUMEN TERTIUM.
LONDINI:
MDCCXXII.
CUM PRIVILEGIO.

John S. Lawrence Estate
gt
5-5-1926

LIBER XXII.

EPITOME.

II. III. ANnibal, per continuas vigilias in paludibus oculo amisso venit in Etruriam: per quas paludes quatriduo, & totidem noctibus sine ullo requie iter fecit. III. IV. &c. C. Flaminius Consul, homo temerarius, contra auspicia profectus, signis militaribus effossis, quæ tolli non poterant, & ab equo quem conscenderat per caput devolutus, insidiis ab Annibale circumventus ad Trasumennum lacum cum exercitu cæsus est. VI. Sex millia quæ eruperant, fide ab Maharbale datâ, perfidia Annibalis vincta sunt. VII. Quum ad nuncium cladis Roma luctus esset: duæ matres insperato receptis filiis gaudio mortuæ sunt. VIII. Q. Fabius Maximus, absente Consule, Prodictator a populo creatus est. X. Ob imperium eludem ex Sibyllinis libris ver sacrum votum. XII. Quum deinde Q. Fabius Maximus, adversus Annibalem missus, nollet acie cum eo confligere, ne contra ferocem tot victoriis hostem territum adversis prœliis militem pugna committeret, & opponendo se tantummodo, conatus Annibalis impediret, XIV. XXVI. M. Minucius Magister equitum, ferox & temerarius, criminando dictatorem tanquam segnem & timidum; effecit, ut populi jussu ei imperium cum dictatore æquaretur; XXVIII. Divisoque exercitu, quum in iniquo loco conflixisset, & in maximo dis-

crimine legiones ejus eſſent; XXIX. *Superveniente cum exercitu Fabio Maximo diſcrimine liberatus eſt. Quo beneficio victus caſtra cum eo junxit, & patrem eum ſalutavit; idemque facere milites juſſit.* XVI. *Annibal vaſtata Campania inter Caſilinum oppidum & Calliculam montem, à Fabio clauſus ſarmentis ad cornua boum ligatis & incenſis, præſidium Romanorum, quod Calliculam inſidebat, fugavit: & ſic tranſgreſſus eſt ſaltum.* XXIII. *Idemque Fabii Maximi dictatoris, quum circumpoſita ureret, agro pepercit, ut illum tanquam proditorem ſuſpectum faceret.* XLVII. *Æmilio deinde Paullo & Terentio Varrone conſulibus & ducibus cum maximâ clade adverſus Annibalem ad Cannas pugnatum eſt.* XLIX. *Caſaque eo prælio Romanorum quadraginta quinque millia cum Paullo conſule, & Senatoribus octoginta, conſularibus atque prætoriis aut ædilitiis triginta.* LIII. *Poſt quam cladem, quum à nobilibus adoleſcentibus propter deſperationem conſilium de relinquenda Italia iniretur, P. Cornelius Scipio tribunus militum, qui poſtea Africanus nuncupatus eſt, ſtricto ſuper capita deliberantium ferro, juravit ſe pro hoſte habiturum eum qui in verba ſua non juraſſet: effecitque ut omnes minimè relictum iri à ſe Italiam jurejurando aſtringerentur.* VII. XIX. XX. *&c. Præterea trepidationem urbis & luctum, & res in Hiſpaniâ meliore eventu geſtas continet.* LVII. *Opimia & Floronia Veſtales Virgines inceſti damnatæ. Propter paucitatem militum, ſervorum octo millia armata ſunt.* LX. LXI. *Captivi, cùm poteſtas eſſet redimendi, redempti non ſunt. Varroni obviam itum eſt, & gratia acta, quòd de Republ. non deſperaſſet.*

I. Jam

I. AM ver appetebat, quum Annibal ex hibernis movit, & nequicquam antè conatus transcendere Apenninum intolerandis frigoribus, & cum ingenti periculo moratus ac metu. Galli, quos prædæ populationumque conciverat spes, postquam pro eo, ut ipsi ex alieno agro raperent agerentque, suas terras sedem belli esse, premique utriusque partis exercituum viderent hibernis, verterunt retro ad Annibalem ab Romanis odia: petitusque sæpe principum infidiis, ipsorumque inter se fraude, (eadem levitate qua consenserant, consensum indicantium) servatus erat: & mutando nunc vestem, nunc tegumenta capitis, errore etiam sese ab insidiis munierat. Ceterùm hic quoque ei timor caussa fuit maturiùs movendi ex hibernis. Per idem tempus Cn. Servilius consul Romæ Idibus Martiis magistratum iniit. Ibi quum de republica retulisset, redintegrata in C. Flaminium invidia est. *Duos se consules creâsse, unum habere. quod enim illi justum imperium, quod auspicium esse? Magistratus id à domo, publicis privatisque penatibus, Latinis feriis actis, sacrificio in monte perfecto, votis vite in Capitolio nuncupatis, secum ferre: nec privatum auspicia sequi, nec sine auspiciis profectum in externo ea solo nova atque integra concipere posse.* Augebant metum prodigia ex pluribus simul locis nunciata: in Sicilia militibus aliquot spicula, in Sardinia autem in muro circumeunti vigilias equiti, scipionem, quem manu tenuerat, arsisse: & litto-

ra crebris ignibus fulſiſſe: & ſcuta duo ſanguinem ſudâſſe: & milites quoſdam ictos fulminibus: & ſolis orbem minui viſum: & Prænestæ ardentes lapides cœlo cecidiſſe: & Arpis parmas in cœlo viſas, pugnantemque cum luna ſolem: & Capenæ duas interdiu lunas ortas: & aquas Cæretes ſanguine miſtas fluxiſſe, fontemque ipſum Herculis cruentis manâſſe ſparſum maculis: & in Antiati metentibus cruentas in corbem ſpicas cecidiſſe: & Faleriis cœlum findi viſum velut magno hiatu; quaque patuerit, ingens lumen effulſiſſe: ſortes ſua ſponte attenuatas, unamque excidiſſe ita ſcriptam, MAVORS TELUM SUUM CONCUTIT: & per idem tempus Romæ ſignum Martis Appia via ad ſimulacra luporum ſudâſſe: & Capuæ ſpeciem cœli ardentis fuiſſe, lunaque inter imbrem cadentis. Inde minoribus etiam dictu prodigiis fides habita: Capras lanatas quibuſdam factas, & gallinam in marem, gallum in fœminam ſeſe vertiſſe. His, ſicut erant nunciata, expoſitis, auctoribuſque in curiam introductis, conſul de religione Patres conſuluit. Decretum, ut ea prodigia partim majoribus hoſtiis, partim lactentibus procurarentur; & uti ſupplicatio per triduum ad omnia pulvinaria haberetur. Cetera, quum decemviri libros inſpexiſſent, ut ita fierent, quemadmodum cordi eſſe Divi carminibus præfarentur. Decemvirorum monitu decretum eſt: Jovi primum donum fulmen aureum pondo quinquaginta fieret; Junoni Minervæque ex argento dona darentur; & Junoni Reginæ in Aventino, Junonique Soſpitæ Lanuvii majoribus hoſtiis ſacrificaretur; matronæque, pecunia collata, quantum conferre cuique commodum eſſet, donum Junoni

Re-

Reginæ in Aventinum ferrent, lectiſterniumque fieret: quin & libertinæ ut ipſæ, unde Feroniæ donum daretur, pecuniam pro facultatibus ſuis conferrent. Hæc ubi facta, decemviri Ardeæ in foro majoribus hoſtiis ſacrificârunt. poſtremò Decembri jam menſe ad eadem Saturni Romæ immolatum eſt, lectiſterniumque imperatum: (& eum lectum ſenatores ſtraverunt) & convivium publicum, ac per urbem Saturnalia diem ac noctem clamaturn, populuſque eum diem feſtum habere ac ſervare in perpetuum juſſus.

II. Dum conſul placandis Romæ Diis, trahendoque delectu dat operam, Annibal profectus ex hibernis, quia jam Flaminium conſulem Arretium perveniſſe fama erat, quum aliud longius, ceterùm commodius offenderetur iter, propiorem viam per paludem petit, quâ fluvius Arnus per eos dies ſolito magis inundaverat. Hiſpanos & Afros, (id omne veterani erat robur exercitus) admiſtis ipſorum impedimentis, necubi conſiſtere coactis neceſſaria ad uſus deeſſent, primos ire juſſit: ſequi Gallos, ut id agminis medium eſſet; noviſſimos ire equites. Magonem inde cum expeditis Numidis cogere agmen; maximè Gallos, ſi tædio laboris longæque viæ (ut eſt mollis ad talia gens) dilâberentur aut ſubſiſterent, cohibentem. Primi, quâ modò præirent duces, per prærultas fluvii ac profundas voragines hauſti penè limo, immergenteſque ſe, tamen ſigna ſequebantur. Galli qui neque ſuſtinere ſe prolapſi, neque aſſurgere ex voraginibus poterant, aut corpora animis aut animos ſpe ſuſtinebant; alii feſſa ægre trahentes membra; alii, ubi ſemel victis tædio animis procubuiſſent, inter ju-

menta, & ipſa jacentia paſſim, morientes. maximèque omnium vigiliæ conficiebant, per quatriduum jam & tres noctes toleratæ. Quum, omnia obtinentibus aquis, nihil, ubi in ſicco feſſa ſternerent corpora, inveniri poſſet, cumulatis in aquas ſarcinis inſuper incumbebant. jumentorum itinere toto proſtratorum paſſim acervi, tantum, quod exſtaret aqua, quærentibus ad quietem, parvi temporis neceſſarium cubile dabant. Ipſe Annibal, æger oculis, ex verna primùm intemperie variante calores frigoraque, elephanto, qui unus ſuperfuerat, quòd altiùs ab aqua exſtaret, vectus; vigiliis tandem & nocturno humore paluſtrique cœlo gravante caput, & quia medendi nec locus nec tempus erat, altero oculo capitur.

III. Multis hominibus jumentiſque fœdè amiſſis, quum tandem de paludibus emerſiſſet, ubi primùm in ſicco potuit, caſtra locat: certumque per præmiſſos exploratores habuit, exercitum Romanum circa Arretii mœnia eſſe. conſulis deinde conſilia atque animum, & ſitum regionum, itineraque, & copias ad commeatus expediendos, & cetera, quæ cognôſſe in rem erat, ſumma omnia cum cura inquirendo exſequebatur. Regio erat in primis Italiæ fertilis, Etruſci campi, qui Fæſulas inter Arretiumque jacent, frumenti ac pecoris, & omnium copia rerum opulenti. Conſul ferox ab conſulatu priore, & non modò legum ac Patrum majeſtatis, ſed ne Deorum quidem ſatis metuens erat. Hanc inſitam ingenio ejus temeritatem fortuna proſpero civilibus belliciſque rebus ſucceſſu aluerat. Itaque ſatis apparebat, nec Deos nec homines conſulentem, ferociter omnia ac præpropere actu-

acturum: quoque pronior eſſet in vitia ſua, agitare eum atque irritare Pœnus parat: & læva relicto hoſte, Fæſulas petens, medio Etruriæ agro prædatum profectus, quantam maximam vaſtitatem poteſt, cædibus incendiiſque conſuli procul oſtendit. Flaminius, qui ne quieto quidem hoſte ipſe quieturus erat, tum verò, poſteaquam res ſociorum ante oculos prope ſuos ferri agique vidit, ſuum id dedecus ratus, per mediam jam Italiam vagari Pœnum, atque, obſiſtente nullo, ad ipſa Romana mœnia ire oppugnanda, ceteris omnibus in concilio ſalutaria magis quàm ſpecioſa ſuadentibus, *collegam exſpectandum, ut conjunctis exercitibus, communi animo conſilioque rem gererent; interim equitatu auxiliiſque levium armorum ab effuſa prædandi licentia hoſtem cohibendum*; iratus ſe ex conſilio proripuit, ſignumque ſimul itineris pugnæque propoſuit. *Quinimo Arretii ante mœnia ſedeamus*, inquit: *hic enim patria & penates ſunt: Annibal emiſſus è manibus perpopuletur Italiam, vaſtandoque & urendo omnia ad Romana mœnia perveniat: nec antè nos hinc moverimus; quàm, ſicut olim Camillum ab Vejis, C. Flaminium ab Arretio Patres acciverint.* Hæc ſimul increpans, quum ociùs ſigna convelli juberet, & ipſe in equum inſiluiſſet, equus repente corruit, conſulemque lapſum ſuper caput effudit. Territis omnibus, qui circa erant, velut fœdo omine incipiendæ rei, inſuper nunciatur, ſignum omni vi moliente ſignifero convelli nequire. Converſus ad nuncium, *Num literas quoque*, inquit, *ab ſenatu affers, qua me rem gerere vetent? Abi, nuncia, ſignum effodiant, ſi ad convellendum manus pra metu obtorpuerint.* Incedere inde ag-

men cœpit: primoribus, ſuperquam quòd diſſenſerant à conſilio, territis etiam duplici prodigio; milite in vulgus læto ferocia ducis, quum ſpem magis ipſam quàm cauſſam ſpei intueretur.

IV. Annibal, quod agri eſt inter Cortonam urbem Traſimenumque lacum, omni clade belli pervaſtat, quo magis iram hoſti ad vindicandas ſociorum injurias acuat. Et jam pervenerant ad loca inſidiis nata, ubi maximè montes Cortonenſes Traſimenus ſubit. via tantùm intereſt peranguſta, velut ad id ipſum de induſtria relicto ſpatio: deinde paullo latior pateſcit campus, inde colles aſſurgunt. ibi caſtra in aperto locat, ubi ipſe cum Afris modò Hiſpaniſque conſideret. Baleares, ceteramque levem armaturam poſt montes circumducit: equites ad ipſas fauces ſaltus, tumulis aptè tegentibus, locat; ut, ubi intrâſſent Romani, objecto equitatu, clauſa omnia lacu ac montibus eſſent. Flaminius quum pridie ſolis occaſu ad lacum perveniſſet, inexplorato, poſtero die, vixdum ſatis certa luce anguſtiis ſuperatis, poſtquam in patentiorem campum pandi agmen cœpit, id tantùm hoſtium, quod ex adverſo erat, aſpexit: ab tergo ac ſuper caput decepere inſidiæ. Pœnus ubi, id quod petierat, clauſum lacu ac montibus, & circumfuſum ſuis copiis habuit hoſtem, ſignum omnibus dat ſimul invadendi. qui ubi qua cuique proximum fuit, decucurrere; eo magis Romanis ſubita atque improviſa res fuit, quòd orta ex lacu nebula campo quàm montibus denſior ſederat, agminaque hoſtium ex pluribus vallibus ipſa inter ſe ſatis conſpecta, eoque magis pariter decucurrerunt. Romanus, clamore priùs undique orto, quàm ſatis cerneret,

ſe

ſe circumventum eſſe ſenſit: & antè in frontem lateraque pugnari cœptum eſt, quàm ſatis inſtrueretur acies, aut expediri arma, ſtringique gladii poſſent.

V. Conſul, perculſis omnibus, ipſe ſatis, ut in trepida re, impavidus, turbatos ordines, vertente ſe quoque ad diſſonos clamores, inſtruit, ut tempus locuſque patitur; & quacumque adire audirique poteſt, adhortatur, ac ſtare & pugnare jubet: *nec enim inde votis, aut imploratione Deûm, ſed vi ac virtute evadendum eſſe. Per medias acies ferro viam fieri: & quo timeris minus ſit, eo minus ferme periculi eſſe.* Ceterùm præ ſtrepitu ac tumultu nec conſilium nec imperium accipi poterat: tantumque aberat, ut ſua ſigna atque ordinem & locum noſceret miles, ut vix ad arma capienda aptandaque pugnæ competeret animus: opprimerenturque quidam onerati magis his quàm tecti. & erat in tanta caligine major uſus aurium quàm oculorum. Ad gemitus vulnerum, ictuſque corporum aut armorum, & miſtos ſtrepentium paventiumque clamores circumferebant ora oculoſque. Alii fugientes pugnantium globo illati hærebant: alios redeuntes in pugnam avertebat fugientium agmen. Deinde ubi in omnes partes nequicquam impetus facti, & ab lateribus montes ac lacus, à fronte & ab tergo hoſtium acies claudebat, apparuitque nullam, niſi in dextra ferroque, ſalutis ſpem eſſe: tum ſibi quiſque dux adhortatorque captus ad rem gerendam, & nova de integro pugna exorta eſt, non illa ordinata per principes haſtatoſque ac triarios, nec ut pro ſignis antefignanus, poſt ſignum alia pugnaret acies, ut in ſua legione miles,

qui

aut cohorte, aut manipulo eſſet. Fors conglobat, & animus ſuus cuique ante & poſt pugnandi ordinem dabat. tantuſque fuit ardor, adeò intentus pugnæ animus, ut eum terræ motum (qui multarum urbium Italiæ magnas partes proſtravit, avertitque curſu rapido amnes, mare fluminibus invexit, montes lapſu ingenti proruit) nemo pugnantium ſenſerit.

VI. Tres ferme horas pugnatum eſt, & ubique atrociter. circa conſulem tamen acrior infeſtiorque pugna eſt. Eum & robora virorum ſequebantur, & ipſe, quacumque in parte premi ac laborare ſenſerat ſuos, impigre ferebat opem; inſignemque armis & hoſtes ſumma vi petebant, & tuebantur cives: donec Inſuber eques (Ducario nomen erat) facie quoque noſcitans, *Conſul en*, inquit, *hic eſt*, popularibus ſuis, *qui legiones noſtras cecidit, agroſque & urbem eſt depopulatus. Jam ego hanc victimam manibus peremptorum fœdè civium dabo.* fœdditiſque calcaribus equo, per confertiſſimam hoſtium turbam impetum facit: obtruncatoque priùs armigero, qui ſe infeſto venienti obviam objecerat, conſulem lancea transfixit. ſpoliare cupientem triarii objectis ſcutis arcuere. Magnæ partis fuga inde primùm cœpit: & jam nec lacus, nec montes obſtabant pavori. per omnia arcta præruptaque veluti cæci evadunt: armaque & viri ſuper alium alii præcipitantur. Pars magna, ubi locus fugæ deeſt, per prima vada paludis in aquam progreſſi, quoad capitibus humeriſque exſtare poſſunt, ſeſe immergunt. fuere, quos inconſultus pavor nando etiam capeſſere fugam impulerit. Quæ ubi immenſa ac ſine ſpe erat, aut, deficientibus animis, hau-

hauriebantur gurgitibus, aut nequicquam feſſi vada retro ægerrimè repetebant, atque ibi ab ingreſſis aquam hoſtium equitibus paſſim trucidabantur. Sex millia ferme primi agminis, per adverſos hoſtes eruptione impigre facta, ignari omnium quæ poſt ſe agerentur, ex ſaltu evaſere. & quum in tumulo quodam conſtitiſſent, clamorem modò ac ſonum armorum audientes, quæ fortuna pugnæ eſſet, neque ſcire, nec perſpicere præ caligine poterant. Inclinata denique re, quum incaleſcente ſole diſpulſa nebula aperuiſſet diem, tum liquida jam luce montes campique perditas res, ſtratamque oſtendere fœdè Romanam aciem. itaque ne in conſpectos procul immitteretur eques, ſublatis raptim ſignis, quàm citatiſſimo poterant agmine, ſeſe abripuerunt. Poſtero die, quum ſuper cetera extrema fames etiam inſtaret, fidem dante Maharbale, qui cum omnibus equeſtribus copiis nocte conſecutus erat, ſi arma tradidiſſent, abire cum ſingulis veſtimentis paſſurum, ſeſe dediderunt. quæ Punica religione ſervata fides ab Annibale eſt, atque in vincula omnes conjecit.

VII. Hæc eſt nobilis ad Traſimenum pugna, atque inter paucas memorata populi Romani clades. Quindecim millia Romanorum in acie cæſa ſunt: decem millia, ſparſa fuga per omnem Etruriam, diverſis itineribus urbem petiere. Mille & quingenti hoſtium in acie, multi poſtea utrimque ex vulneribus periere. Multiplex cædes utrimque facta traditur ab aliis. Ego, præterquàm quòd nihil hauſtum ex vano velim, quo nimis inclinant ferme ſcribentium animi, Fabium æqualem temporibus hujuſce belli potiſſimum auctorem habui.

Anni-

Annibal, captivorum, qui Latini nominis eſſent, ſine pretio dimiſſis, Romanis in vincula datis, ſegregata ex hoſtium coacervatorum cumulis corpora ſuorum quum ſepeliri juſſiſſet, Flaminii quoque corpus, funeris cauſſa magna cum cura inquiſitum, non invenit. Romæ, ad primum nuncium cladis ejus, cum ingenti terrore ac tumultu concurſus in forum populi eſt factus. Matronæ vagæ per vias, quæ repens clades allata, quæve fortuna exercitus eſſet, obvios percunctantur. & quum frequentis concionis modo turba in comitium & curiam verſa magiſtratus vocaret; tandem haud multo ante ſolis occaſum M. Pomponius prætor, *Pugna*, inquit, *magna victi ſumus*. & quanquam nihil certius ex eo auditum eſt, tamen alius ab alio impleti rumoribus domos referunt, *conſulem cum magna parte copiarum caſum: ſupereſſe paucos, aut fuga paſſim per Etruriam ſparſos, aut captos ab hoſte*. Quot caſus exercitus victi fuerant, tot in curas diſpertiti eorum animi erant, quorum propinqui ſub C. Flaminio conſule meruerant, ignorantium, quæ cujuſque ſuorum fortuna eſſet. nec quiſquam ſatis certum habet, quid aut ſperet, aut timeat. Poſtero ac deinceps aliquot diebus, ad portas major prope mulierum quàm virorum multitudo ſtetit, aut ſuorum aliquem, aut nuncios de his opperiens: circumfundebanturque obviis ſciſcitantes: neque avelli utique ab notis, priuſquam ordine omnia inquiſiſſent, poterant. Inde varios vultus digredientium ab nunciis cerneres, ut cuique aut læta aut triſtia nunciabantur: gratulanteſque aut conſolantes redeuntibus domos circumfuſos. Feminarum præcipuè & gaudia inſignia erant, & luctus. Unam

nam in ipſa porta, ſoſpiti filio repente oblatam, in conſpectu ejus exſpiraſſe ferunt. alteram, cui mors filii falsò nunciata erat, mœſtam ſedentem domi, ad primum conſpectum redeuntis filii gaudio nimio exanimatam. Senatum prætores per dies aliquot ab ortu uſque ad occidentem ſolem in curia retinent, conſulentes, quonam duce, aut quibus copiis reſiſti victoribus Pœnis poſſet.

VIII. Priuſquam ſatis certa conſilia eſſent, repens alia nunciatur clades: quatuor millia equitum cum C. Centenio proprætore miſſa ad collegam ab Servilio conſule in Umbria, quo poſt pugnam ad Traſimenum auditam averterant iter, ab Annibale circumventa. Ejus rei fama variè homines affecit. pars, occupatis majore ægritudine animis, levem ex comparatione priorum ducere recentem equitum jacturam. pars, non id quod acciderat, per ſe æſtimare, ſed, ut in affecto corpore quamvis levis cauſſa magis, quàm valido gravior, ſentiretur; ita tum ægræ & affectæ civitati quodcumque adverſi inciderit, non rerum magnitudine, ſed viribus extenuatis, quæ nihil, quod aggravaret, pati poſſent, æſtimandum eſſe. Itaque ad remedium, jam diu neque deſideratum nec adhibitum, dictatorem dicendum civitas confugit. & quia & conſul aberat, à quo uno dici poſſe videbatur: nec per occupatam armis Punicis Italiam facile erat aut nunciis, aut literas mitti: nec dictatorem populus creare poterat, quod nunquam ante eam diem factum erat: prodictatorem populus creavit Q. Fabium Maximum, & magiſtrum equitum M. Minucium Rufum. Hiſque negotium ab ſenatu datum, ut muros turreſque urbis firmarent, & præſidia

fidia disponerent quibus locis videretur, pontesque rescinderent fluminum. ad penates pro urbe dimicandum esse, quando Italiam tueri nequissent.

IX. Annibal recto itinere per Umbriam usque ad Spoletum venit. inde, quum perpopulato agro urbem oppugnare adortus esset, cum magna cæde suorum repulsus, conjectans ex unius coloniæ haud nimis prospere tentatæ viribus, quanta moles Romanæ urbis esset, in agrum Picenum avertit iter, non copia solùm omnis generis frugum abundantem, sed refertum præda, quam effusè avidi atque egentes rapiebant. Ibi per dies aliquot stativa habita: refectusque miles hibernis itineribus ac paluſtri via, prœlioque magis ad eventum secundo quàm levi aut facili affectus. Ubi satis quieti datum, præda ac populationibus magis quàm otio aut requie gaudentibus, profectus, Prætutianum Hadrianumque agrum, Marsos inde Marrucinosque & Pelignos devastat, circaque Arpos & Luceriam proximam Apuliæ regionem. Cn. Servilius consul, levibus prœliis cum Gallis actis, & uno oppido ignobili expugnato, postquam de collegæ exercitusque cæde audivit; jam mœnibus patriæ metuens, ne abesset in discrimine extremo, ad urbem iter intendit. Q. Fabius Maximus, dictator iterum, quo die magistratum iniit, vocato senatu, ab Diis orsus, quum edocuisset Patres, plus negligentia cærimoniarum auspiciorumque, quàm temeritate atque insciti, peccatum à C. Flaminio consule esse, quæque piacula iræ Deûm essent, ipsos Deos consulendos esse: pervicit, ut (quod non ferme decernitur, nisi quum tetra prodigia nunciata sunt) decemviri libros Sibyllinos adire juberen-

tur

tur. qui, inſpectis fatalibus libris, retulerunt Patribus, *quod ejus belli cauſſa votum Marti foret, id non rite factum, de integro atque amplius faciendum eſſe: & Jovi ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ ac Menti vovendas eſſe, & ſupplicationem lectiſterniumque habendum, & ver ſacrum vovendum, ſi bellatum proſpere eſſet, reſque publica in eodem, quo ante bellum fuiſſet, ſtatu permanſiſſet.* Senatus, quoniam Fabium belli cura occupatura eſſet, M. Æmilium prætorem, ex collegii pontificum ſententia, omnia ea ut maturè fiant, curare jubet.

X. His ſenatuſconſultis perfectis, L. Cornelius Lentulus pontifex maximus, conſulente collegium prætore, omnium primùm populum conſulendum de vere ſacro cenſet: injuſſu populi voveri non poſſe. Rogatus in hæc verba populus, *Velitis jubeatiſne hoc ſic fieri, ſi res publica populi Romani Quiritium ad quinquennium proximum, ſicut velim eam, ſalva ſervata erit hiſce duellis, datum donum duit populus Romanus Quiritium, (quod duellum populo Romano cum Carthaginienſi eſt, quaque duella cum Gallis ſunt, qui cis Alpes ſunt) quod ver attulerit ex ſuillo, ovillo, caprino, bovillo grege, quaque profana erunt, Jovi fieri; ex qua die ſenatus populuſque juſſerit. Qui faciet, quando volet, quaque lege volet, facito: quomodo faxit, probè factum eſto. Si id moritur, quod fieri oportebit, profanum eſto, neque ſcelus eſto. ſi quis rumpet occidetve inſciens, ne fraus eſto. ſi quis clepſit, ne populo ſcelus eſto, neve cui cleptum erit. ſi atro die faxit inſciens, probè factum eſto. ſi nocte ſive luce, ſive ſervus ſive liber faxit, probè factum eſto. ſi ante id ea* ſenatus popu-

populusque jusserit fieri ac faxit, eo populus solutus, liber esto. Ejusdem rei caussa ludi magni voti, aeris trecentis triginta tribus millibus, trecentis triginta tribus, triente: praeterea bubus Jovi trecentis multis aliis Divis bubus albis, atque ceteris hostiis Votis rite nuncupatis, supplicatio edicta: supplicatumque iere cum conjugibus ac liberis non urbana multitudo tantùm, sed agrestium etiam, quos in aliqua sua fortuna publicae quoque contingebat cura. Tum lectisternium per triduum habitum, tum decemviris sacrorum curantibus. sex pulvinaria in conspectu fuere, Jovi & Junoni unum: alterum Neptuno ac Minervae: tertium Marti & Veneri quartum Apollini ac Dianae: quintum Vulcano ac Vestae: sextum Mercurio ac Cereri. Tum aedes votae. Veneri Erycinae aedem Q. Fabius Max. dictator vovit; quia ita ex fatalibus libris editum erat, ut is voveret, cujus maximum imperium in civitate esset. Menti aedem T. Otacilius praetor vovit.

XI. Ita rebus divinis peractis, tum de bello reque de publica dictator retulit, quibus quotve legionibus victori hosti obviam eundum esse Patres censerent. Decretum, *ut ab Cn. Servilio consule exercitum acciperet: scribere praeterea ex civibus sociisque quantum equitum ac peditum videretur cetera omnia ageret faceretque, ut è republica duceret.* Fabius duas se legiones adjecturum ad Servilianum exercitum dixit. his per magistrum equitum scriptis, Tibur diem ad conveniendum edixit edictoque proposito, ut quibus oppida castellaque immunita essent, ut hi in loca tuta commigrarent ex agris quoque demigrarent omnes regionis ejus

qua iturus Annibal eſſet: tectis priùs incenſis, ac frugibus corruptis, ne cujus rei copia eſſet: ipſe via Flaminia profectus obviam conſuli exercituique, quum ad Tiberim circa Ocriculum proſpexiſſet agmen, conſilemque cum equitibus ad ſe prodeuntem, viatorem miſit, qui conſuli nunciaret, ut ſine lictoribus ad dictatorem veniret. Qui quum dicto paruiſſet, congreſſuſque eorum ingentem ſpeciem dictaturæ apud cives ſocioſque, vetuſtate jam prope oblitos ejus imperii, feciſſet, literæ ab urbe allatæ ſunt, naves onerarias commeatum ab Oſtia in Hiſpaniam ad exercitum portantes à claſſe Punica circa portum Coſſanum captas eſſe. Itaque extemplo conſul Oſtiam præficiſci juſſus, navibus, quæ ad urbem ſtarent, aut Oſtiæ eſſent, completis militibus ac navalibus ſociis, perſequi hoſtium claſſem, ac littora Italiæ tutari. Magna vis hoc anno conſcripta Romæ erat. Libertini etiam, quibus liberi eſſent, & ætas militaris, in verba juraverant. Ex hoc urbano exercitu, qui minores quinque & triginta annis erant, in naves impoſiti: alii, ut urbi præſiderent relicti.

XII. Dictator exercitu conſulis accepto à Fulvio Flacco legato, per agrum Sabinum Tibur, quo die ad conveniendum edixerat novis militibus, venit: inde Præneſte tranſverſis limitibus in viam Latinam eſt regreſſus: unde, itineribus ſumma cum cura exploratis, ad hoſtem ducit: nullo loco, niſi quantum neceſſitas cogeret, fortunæ ſe commiſſurus. Quo primùm die haud procul Arpis in conſpectu hoſtium poſuit caſtra, nulla mora facta, quin Pœnus educeret in aciem, copiamque pugnandi faceret. ſed ubi quieta omnia apud hoſtes,

nec

nec caſtra ullo tumultu mota videt; increpans
dem victos tandem Martios animos Romano
debellatumque, & conceſſum eis propalam de
tute ac gloria eſſe, in caſtra rediit. ceterùm t
cura animum incenſus, quòd cum duce, haud
quam Flaminio Sempronioque ſimili, futura
res eſſet; ac tum demum edocti malis Roman
rem Annibali ducem quæſiſſent: & pruden
quidem, non vim dictatoris extemplo timuit.
ſtantiam haud dum expertus, agitare ac tentat
nimum movendo crebrò caſtra, populandoqu
oculis ejus agros ſociorum, cœpit: & modò
to agmine è conſpectu abibat, modò repente i
liquo flexu viæ, ſi excipere degreſſum in æq
poſſet, occultus ſubſiſtebat. Fabius per loca
agmen ducebat, modico ab hoſte intervallo, u
que omitteret eum, neque congrederetur. Ca
niſi quantum uſus neceſſariò cogeret, tenel
miles. pabulum & ligna nec pauci petebant,
paſſim. equitum leviſque armaturæ ſtatio cor
ſita inſtructaque in ſubitos tumultus, & ſuo r
tuta omnia, & infeſta effuſis hoſtium popula
bus præbebat. neque univerſo periculo ſumm
rum committebatur: & parva momenta le
certaminum ex tuto cœptorum, finitimo rec
aſſuefaciebant territum priſtinis cladibus mili
minùs jam tandem aut virtutis, aut fortunæ p
tere ſuæ. Sed non Annibalem magis infe
tam ſanis conſiliis habebat, quàm magiſtrum
tum. qui nihil aliud, quàm quòd parebat in i
rio, moræ ad rempub. præcipitandam habebat
rox rapiduſque in conſiliis, ac lingua immod
primò inter paucos, dein propalam in vulgus

cunctatore ſegnem, & cauto timidum, affingens vicina virtutibus vitia, compellabat: premendorumque ſuperiorum arte (quæ peſſima ars nimis proſperis multorum ſucceſſibus crevit) ſeſe extollebat.

XIII. Annibal ex Hirpinis in Samnium tranſit, Beneventanum depopulatur agrum. Teleſiam urbem capit: irritat etiam de induſtria ducem, ſi fortè accenſum tot indignitatibus cladibuſque ſociorum detrahere ad æquum certamen poſſit. Inter multitudinem ſociorum Italici generis, qui ad Traſimenum capti ab Annibale dimiſſique fuerant, tres Campani equites erant, multis jam tum illecti donis promiſſiſque Annibalis ad conciliandos populariorum animos. hi nunciantes, ſi in Campaniam exercitum admoviſſet, Capuæ potiendæ copiam fore: quum res major quàm auctores eſſet, dubium Annibalem, alterniſque fidentem ac diffidentem, tamen ut Campanos ex Samnio peteret, moverunt: monitoſque ut etiam atque etiam promiſſa rebus adfirmarent, juſſoſque cum pluribus & aliquibus principum redire ad ſe, dimiſit. ipſe imperat duci, ut ſe in agrum Caſinatem ducat: edoctus à peritis regionum, ſi eum ſaltum occupâſſet, exitum Romano ad opem ferendam ſociis intercluſurum. Sed Punicum abhorrens os ab Latinorum nominum prolatione, pro Caſino Caſilinum dux ut acciperet, fecit; averſuſque ab ſuo itinere, per Allifanum, Calatinumque, & Calenum agrum, in campum Stellatem deſcendit. ubi quum montibus fluminibuſque clauſam regionem circumſpexiſſet, vocatum ducem percunctatur, ubi terrarum eſſet? quum is Caſilini eo die manſurum eum dixiſſet, tum demum

votis debellari credere poſſe: armari copias oportet, deducendas in æquum, ut vir cum viro congrediaris. Audendo atque agendo res Romana crevit, non his ſegnibus conſiliis, quæ timidi cauta vocant. Hæc velut concionanti Minucio circumfundebatur tribunorum equitumque Romanorum multitudo, & ad aures quoque militum dicta ferocia volvebantur: ac, ſi militaris ſuffragii res eſſet, haud dubiè ferebant, Minucium Fabio duci prælaturos.

XV. Fabius pariter in ſuos haud minùs quàm in hoſtes intentus, priùs ab illis invictum animum præſtans, quanquam probè ſcit, non in caſtris modò ſuis, ſed jam etiam Romæ infamem ſuam cunctationem eſſe, obſtinatus eodem conſiliorum tenore æſtatis reliquum extraxit: ut Annibal, deſtitutus ab ſpe ſummopere petiti certaminis, jam hibernis locum circumſpectaret: quia ea regio præſentis erat copiæ, non perpetuæ; arbuſta vineæque, & conſita omnia magis amœnis quàm neceſſariis fructibus. Hæc per exploratores relata Fabio. Quum ſatis ſciret per eaſdem anguſtias, quibus intraverat Falernum agrum, rediturum, Calliculam montem & Caſilinum occupat modicis præſidiis: quæ urbs, Vulturno flumine dirempta, Falernum ac Campanum agros dividit: ipſe jugis iiſdem exercitum reducit, miſſo exploratum cum quadringentis equitibus ſociorum L. Hoſtilio Mancino: qui ex turba juvenum audientium ſæpe ferociter concionantem magiſtrum equitum, progreſſus primò exploratoris modo, ut ex tuto ſpecularetur hoſtem, ubi vagos paſſim per vicos Numidas vidit, per occaſionem etiam paucos occidit. extemplo occupatus certamine

eſt

eſt animus, excideruntque præcepta dictatoris: qui quantum tutò poſſet, progreſſum priùs recipere ſeſe juſſerat, quàm in conſpectum hoſtium veniret. Numidæ alii atque alii occurſantes refugienteſque, ad caſtra prope ipſum cum fatigatione equorum atque hominum pertraxere. inde Cartalo, penes quem ſumma equeſtris imperii erat, concitatis equis invectus, quum, priuſquam ad conjectum teli veniret, avertiſſet hoſtem, quinque millia ferme continenti curſu ſecutus eſt fugientes. Mancinus, poſtquam nec hoſtem deſiſtere ſequi, nec ſpem vidit effugiendi eſſe, cohortatus ſuos, in prœlium rediit, omni parte virium impar. Itaque ipſe, & delecti equitum circumventi occiduntur. ceteri effuſo rurſus curſu Cales primùm, inde prope inviis callibus ad dictatorem perfugerunt. Eo fortè die Minucius ſe conjunxerat Fabio, miſſus ad firmandum præſidio ſaltum, qui ſuper Tarracinam, in arctas coactus fauces, imminet mari, ne, immunito Appiæ limite, Pœnus pervenire in agrum Romanum poſſet. Conjunctis exercitibus dictator ac magiſter equitum caſtra in viam deferunt, qua Annibal ducturus erat. duo inde millia hoſtes aberant.

XVI. Poſtero die Pœni, quod viæ inter bina caſtra erat, agmine complevere. Quum Romani ſub ipſo conſtitiſſent vallo, haud dubiè æquiore loco, ſucceſſit tamen Pœnus cum expeditis equitibus, atque ad laceſſendum hoſtem carptim, & procurſando recipiendoque ſeſe, pugnavere. reſtitit ſuo loco Romana acies. lenta pugna, & ex dictatoris magis quàm Annibalis fuit voluntate. ducenti ab Romanis, octingenti hoſtium cecidere. In-

cluſus inde videri Annibal, via ad Caſilinum obſeſſa: quum Capua & Samnium, & tantum ab tergo divitum ſociorum Romanis commeatus ſubveheret: Pœnus contra intra Formiana ſaxa, ac Linterni arenas, ſtagnaque perhorrida ſitu, hibernaturus eſſet. Nec Annibalem fefellit, ſuis ſe artibus petitaque quum per Caſilinum evadere non poſſet, petendique montes, & jugum Callicułæ ſuperandum eſſet, necubi Romanus incluſum vallibus agmen aggrederetur; ludibrium oculorum, ſpecie terribile, ad fruſtrandum hoſtem commentus, principio noctis furtim ſuccedere ad montes ſtatuit. Fallacis conſilii talis apparatus fuit. Faces undique ex agris collectæ, faſceſque virgarum, atque arida ſarmenta præligantur cornibus boum: quos domitos indomitoſque multos inter ceteram agreſtem prædam agebat. ad duo millia ferme boum effecta: Aſdrubalique negotium datum, ut primis tenebris noctis id armentum accenſis cornibus ad montes ageret. maximè, ſi poſſet, ſuper ſaltus ab hoſte inſeſſos.

XVII. Primis tenebris ſilentio mota caſtra, boves aliquanto ante ſigna acti. ubi ad radices montium viaſque anguſtas ventum eſt, ſignum extemplo datur, ut accenſis cornibus armenta in adverſos concitentur montes: & metus ipſe relucentis flammæ ex capite, calorque jam ad vivum ad imaque cornuum adveniens, velut ſtimulatos furore agebat boves. quo repente diſcurſu, haud ſecus quàm ſilvis montibuſque accenſis, omnia circum virgulta ardere: capitumque irrita quaſſatio, exc tans flammam, hominum paſſim diſcurrentiu ſpeciem præbebat Qui ad tranſitum ſaltus in

dendi

dendum locati erant, ubi in ſummis montibus ac ſuper ſe quoſdam ignes conſpexerunt, circumventos ſe eſſe rati, præſidio exceſſere; quà minimè denſæ micabant flammæ, velut tutiſſimum iter, petentes ſumma montium juga. tamen in quoſdam boves, palatos ab ſuis gregibus, inciderunt: & primò quum procul cernerent, veluti flammas ſpirantium miraculo attoniti conſtiterunt. deinde ut humana apparuit fraus, tum verò inſidias rati eſſe, cum majore metu concitant ſe in fugam, levi quoque armaturæ hoſtium incurrere. ceterùm nox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucem tenuit. Interea toto agmine Annibal traducto per ſaltum, & quibuſdam in ipſo ſaltu hoſtium oppreſſis, in agro Allifano poſuit caſtra.

XVIII. Hunc tumultum ſenſit Fabius: ceterùm & inſidias eſſe ratus, & ab nocturno utique abhorrens certamine, ſuos munimentis tenuit. Luce prima ſub jugo montis prœlium fuit; quo interclusam ab ſuis levem armaturam facilè (etenim numero aliquantum præſtabant) Romani ſuperâſſent, niſi Hiſpanorum cohors, ad id ipſum remiſſa ab Annibale, perveniſſet. ea aſſuetior montibus, & ad concurſandum inter ſaxa rupeſque aptior ac levior, cum velocitate corporum, tum armorum habitu, campeſtrem hoſtem, gravem armis ſtatariumque pugnæ genere facilè elusit. Ita haudquaquam pari certamine digreſſi, Hiſpani fere omnes incolumes, Romani aliquot ſuis amiſſis, in caſtra contenderunt. Fabius quoque movit caſtra: transgreſſuſque ſaltum ſuper Allifas loco alto ac munito conſedit. Tum per Samnium Romam ſe petere

ſimulans Annibal, uſque in Pelignos populabundus rediit. Fabius mediis inter hoſtium agmen urbemque Romam jugis ducebat, nec abſiſtens, nec congrediens. Ex Pelignis Pœnus flexit iter, retroque Apuliam repetens, Geronium pervenit; urbem metu, quia collapſa ruinis pars mœnium erat, ab ſuis deſertam. Dictator in Larinate agro caſtra communiit. inde ſacrorum cauſſa Romam revocatus, non imperio modò, ſed conſilio etiam, ac prope precibus agens cum magiſtro equitum, *ut plus conſilio quàm fortunæ confidat: & ſe potiùs ducem, quàm Sempronium Flaminiumque imitetur. ne nihil actum cenſeret, exacta prope æſtate per ludificationem hoſtis: medicos quoque plus interdum quiete, quàm movendo atque agendo proficere. Haud parvam rem eſſe, ab toties victore hoſte vinci deſiſſe, & ab continuis cladibus reſpiráſſe.*

XIX. Hæc nequicquam præmonito magiſtro equitum, Romam eſt profectus. Principio ætatis, qua hæc gerebantur, in Hiſpania quoque terra marique cœptum bellum eſt. Aſdrubal ad eum navium numerum, quem à fratre inſtructum paratumque acceperat, decem adjecit. quadraginta navium claſſem Himilconi tradidit, atque ita Carthagine profectus, navibus prope terram exercitum in littore ducebat, paratus confligere quacumque parte copiarum hoſtis occurriſſet. Cn. Scipioni, poſtquam moviſſe ex hibernis hoſtem audivit, primò idem conſilii fuit: deinde minùs terra, propter ingentem famam novorum auxiliorum, concurrere auſus, delecto milite ad naves impoſito, quinque & triginta navium claſſe ire obviam hoſti pergit. Altero ab Tarracone die ad ſtationem, decem millia

lis paſſuum diſtantem ab oſtio Iberi amnis, pervenit. inde duæ Maſſilienſium ſpeculatoriæ præmiſſæ retulerunt, claſſem Punicam ſtare in oſtio fluminis, caſtraque in ripa poſita. Itaque ut improvidos incautoſque univerſo ſimul effuſo terrore opprimeret, ſublatis ancoris ad hoſtem vadit. Multas & locis altis poſitas turres Hiſpania habet, quibus & ſpeculis & propugnaculis adverſus latrones utuntur. Inde primò conſpectis hoſtium navibus, datum ſignum Aſdrubali eſt: tumultuſque priùs in terra & caſtris, quàm ad mare & ad naves, eſt ortus; nondum aut pulſu remorum, ſtrepituque alio nautico exaudito, aut aperientibus claſſem promontoriis: quum repente eques alius ſuper alium ab Aſdrubale miſſus, vagos in littore, quietoſque in tentoriis ſuis, nihil minus quàm hoſtem aut prœlium eo die exſpectantes, conſcendere naves propere atque arma capere jubet. claſſem Romanam jam haud procul portu eſſe. Hæc equites dimiſſi paſſim imperabant. mox Aſdrubal ipſe cum omni exercitu aderat: varioque omnia tumultu ſtrepunt, ruentibus in naves ſimul remigibus militibuſque, fugientium magis à terra quàm in pugnam euntium modo. Vixdum omnes conſcenderant, quum alii reſolutis oris in ancoras evehuntur: alii, ne quid teneat, ancoralia incidunt: raptimque omnia præpropere agendo, militum apparatu nautica miniſteria impediuntur, trepidatione nautarum capere & aptare arma miles prohibetur. Et jam Romanus non appropinquabat modò, ſed direxerat etiam in pugnam naves. itaque non ab hoſte & prœlio magis Pœni, quàm ſuomet ipſi tumultu turbati, tentata veriùs pugna, quàm inita, in fugam a-

verterunt classem. & quum adversi amnis os lato agmine ac tam multis simul venientibus haud sanè intrabile esset, in littus passim naves egerunt: atque alii vadis, alii sicco littore excepti, partim armati, partim inermes, ad instructam per littus aciem suorum perfugere. Duæ tamen primo concursu captæ erant Punicæ naves, quatuor suppressæ.

XX. Romani, quanquam terra hostium erat armatamque aciem toto prætentam in littore cernebant, haud cunctanter insecuti trepidam hostium classem, naves omnes, quæ non aut perfregerant proras littore illisas, aut carinas fixerant vadis, religatas puppibus in altum extraxere. ad quinque & viginti naves ex quadraginta cepere. Neque id pulcherrimum ejus victoriæ fuit, sed quòd una levi pugna toto ejus oræ mari potiti erant. itaque ad Honoscam classe provecti, exscensione ab navibus in terram facta, quum urbem vi cepissent, captamque diripuissent, Carthaginem inde petunt: atque omnem agrum circa depopulati, postremò tecta quoque injuncta muro portisque incenderunt. Inde jam præda gravis ad Longunticam pervenit classis: ubi vis magna sparti fuit, ad rem nauticam congesta ab Asdrubale. quod satis in usum fuit sublato, ceterum omne incensum est. Nec continentis modò projectas oras prætervecta, sed in Ebusum insulam transmissum. Ubi urbe, quæ caput insulæ est, biduum nequicquam summo labore oppugnata, ubi in spem irritam frustra teri tempus animadversum est, ad populationem agri versi, direptis aliquot incensisque vicis, majore quàm ex continenti præda parta, quum in naves

sese

ſeſe recepiſſent, ex Baleáribus inſulis legati pacem petentes ad Scipionem venerunt. Inde flexa retro claſſis, reditumque in citeriora provinciæ: quò omnium populorum qui Iberum incolunt, multorum & ultimæ Hiſpaniæ legati concurrerunt. Sed qui verè ditionis imperiique Romani facti ſunt, obſidibus datis, populi amplius fuerunt centum viginti. Igitur terreſtribus quoque copiis ſatis fidens Romanus, uſque ad ſaltum Caſtulonenſem eſt progreſſus. Aſdrubal in Luſitaniam ac propius Oceanum conceſſit.

XXI. Quietum inde fore videbatur reliquum æſtatis tempus, fuiſſetque per Pœnum hoſtem: ſed præterquam quòd ipſorum Hiſpanorum inquieta avidaque in novas res ſunt ingenia, Mandonius Indibiliſque, qui antea Illergetum regulus fuerat, poſtquam Romani ab ſaltu receſſere ad maritimam oram, concitis popularibus, in agrum pacatum ſociorum Romanorum ad populandum venerunt. Adverſus eos tribunus militum cum expeditis auxiliis à Scipione miſſi, levi certamine, ut tumultuariam manum, fudere omnes, occiſis quibuſdam captiſque, magnaque parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum Aſdrubalem eis Iberum ad ſocios tutandos retraxit. Caſtra Punica in agro Ilercaonenſium, caſtra Romana ad novam claſſem erant, quum fama repens aliò vertit bellum. Celtiberi, qui principes regionis ſuæ legatos miſerant obſideſque dederant Romanis, nuncio miſſo à Scipione exciti arma capiunt, provinciamque Carthaginienſium valido exercitu invadunt: tria oppida vi expugnant. inde cum ipſo Aſdrubale duobus prœliis egregiè pugnantes, quin-

decim millia hoſtium occiderunt, quatuor millia cum multis militaribus ſignis capiunt.

XXII. Hoc ſtatu rerum in Hiſpania, P. Scipio in provinciam venit, prorogato poſt conſulatum imperio, ab ſenatu miſſus cum triginta longis navibus, & octo millibus militum, magnoque commeatu advecto. Ea claſſis ingens agmine onerariarum procul viſa; cum magna lætitia civium ſociorumque, portum Tarraconis ex alto tenuit. ibi milite expoſito, profectus Scipio fratri conjungitur: ac deinde communi animo conſilioque gerebant bellum. Occupatis igitur Carthaginienſibus Celtiberico bello, haud cunctanter Iberum tranſgrediuntur: nec ullo viſo hoſte, Saguntum pergunt ire, quòd ibi obſides totius Hiſpaniæ cuſtodiæ traditos ab Annibale fama erat modico in arce cuſtodiri præſidio. id unum pignus inclinatos ad Romanam ſocietatem omnium Hiſpaniæ populorum animos morabatur, ne ſanguine liberûm ſuorum culpa defectionis lueretur. Eo vinculo Hiſpaniam vir unus, ſolerti magis quàm fideli conſilio, exſolvit. Abelox erat Sagunti nobilis Hiſpanus, fidus antè Pœnis: tum (qualia pleraque ſunt barbarorum ingenia) cum fortuna mutaverat fidem. ceterùm transfugam, ſine magnæ rei proditione venientem ad hoſtes, nihil aliud quàm unum vile atque infame corpus eſſe ratus, id agebat ut quàm maximum emolumentum novis ſociis eſſet. Circumſpectis igitur omnibus quæ fortuna poteſtatis ejus poterat facere, obſidibus potiſſimùm tradendis animum adjecit: eam unam rem maximè ratus conciliaturam Romanis principum Hiſpaniæ amicitiam. Sed quum injuſſu Boſtaris præfecti

fecti ſatis ſciret nihil obſidum cuſtodes facturos eſſe, Boſtarem ipſum arte aggreditur. Caſtra extra urbem in ipſo littore habebat Boſtar, ut aditum ex portu intercluderet Romanis. ibi eum in ſecretum abductum, velut ignorantem, monet quo ſtatu ſit res. *Metum continuiſſe ad eam diem Hiſpanorum animos, quia procul Romani abeſſent: nunc cis Iberum caſtra Romana eſſe, arcem tutam, perfugiumque novas volentibus res. itaque quos metus non teneat, beneficio & gratia devinciendos eſſe.* Miranti Boſtari, percunctantique, quodnam id ſubitum tantæ rei donum poſſit eſſe? *Obſides*, inquit, *in civitates remitte. id privatim parentibus, quorum maximum nomen in civitatibus eſt ſuis, & publicè populis gratum erit. Vult ſibi quiſque credi, & habita fides ipſam plerumque obligat fidem. Miniſterium reſtituendorum domos obſidum mihimet depoſco ipſe, ut opera quoque impenſa conſilium adjuvem meum, & rei ſuapte natura gratæ, quantam inſuper gratiam poſſim, adjiciam.* Homini non ad cetera Punica ingenia callido ut perſuaſit, nocte clam progreſſus ad hoſtium ſtationes, conventis quibuſdam auxiliaribus Hiſpanis, & ab iis ad Scipionem perductus, quid afferret expromit. Fide accepta dataque, ac loco & tempore conſtituto ad obſides tradendos, Saguntum redit. diem inſequentem abſumpſit cum Boſtare, mandatis ad rem agendam accipiendis. dimiſſus, quum ſe nocte iturum, ut cuſtodias hoſtium falleret, conſtituiſſet, ad compoſitam cum iis horam excitatis cuſtodibus puerorum profectus, veluti ignarus, in præparatas ſua fraude inſidias ducit. In caſtra Romana perducti. cetera omnia de reddendis obſidibus, ſicut

cum Boſtare conſtitutum erat, acta per eundem ordinem, quaſi Carthaginienſium nomine ſic ageretur. Major aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari, quàm quanta futura Carthaginienſium fuerat. illos enim graves ſuperboſque in rebus ſecundis expertos, fortuna & timor mitigâſſe videri poterat. Romanus primo adventu, incognitus ante, ab re elementi liberalique initium fecerat: & Abelox, vir prudens, haud fruſtra videbatur ſocios mutâſſe. itaque ingenti conſenſu defectionem omnes ſpectare: armaque extemplo mota forent, ni hiems, quæ Romanos quoque & Carthaginienſes concedere in tecta coëgit, interveniſſet.

XXIII. Hæc in Hiſpania quoque ſecunda æſtate Punici belli geſta, quum in Italia paullulum intervalli cladibus Romanis ſolers cunctatio Fabii feciſſet: quæ ut Annibalem non mediocri ſollicitum cura habebat, tandem eum militiæ magiſtrum delegiſſe Romanos cernentem, qui bellum ratione non fortuna gereret: ita contempta erat inter cives armatos pariter togatoſque, utique poſtquam abſente eo, temeritate magiſtri equitum, læto, verius dixerim, quàm proſpero eventu, pugnatum fuerat. Acceſſerant duæ res ad augendam invidiam dictatoris. una, fraude ac dolo Annibalis: quòd quum à perfugis ei monſtratus ager dictatoris eſſet, omnibus circa ſolo æquatis, ab uno eo ferrum, ignemque, & vim omnem hoſtium abſtineri juſſit, ut occulti alicujus pacti ea merces videri poſſet. altera ipſius facto, primò forſitan dubio, quia non exſpectata in eo ſenatus auctoritas eſt; ad extremum haud ambiguè in maximam laudem verſo, in permutandis captivis: quòd, ſicut primo

Punico

Punico bello factum erat, convenerat inter duces Romanos Pœnumque, ut quæ pars plus reciperet quàm daret, argenti pondo bina & ſelibras in milena præſtaret. Ducentos quadraginta ſeptem quum plures Romanus quàm Pœnus recepiſſet, argentumque pro eis debitum, ſæpe jactata in ſenatu re, quoniam non conſuluiſſet Patres, tardiùs rogaretur: inviolatum ab hoſte agrum miſſo Romam Quinto filio vendidit, fidemque publicam impendio privato exſolvit. Annibal pro Geronii monitibus, cujus urbis, captæ atque incenſæ ab ſe, in uſum horreorum pauca reliquerat tecta, in ſtativis erat. inde frumentatum duas exercitus partes mittebat: cum tertia ipſe expedita in ſtatione erat, ſimul caſtris præſidio, & circumſpectans necunde impetus in frumentatores fieret.

XXIV. Romanus tunc exercitus in agro Larinati erat. præerat Minucius magiſter equitum, profecto, ſicut ante dictum eſt, ad urbem dictatore. Ceterùm caſtra, quæ in monte alto ac tuto loco poſita fuerant, jam in planum deferuntur: agitabanturque pro ingenio ducis conſilia callidiora, ut impetus aut in frumentatores palatos, aut in caſtra relicta, cum levi præſidio fieret. Nec Annibalem fefellit, cum duce mutatam eſſe belli rationem, & ferociùs, quàm conſultiùs, rem hoſtes geſturos. Ipſe autem (quod minimè quis crederet) quum hoſtis propius eſſet, tertiam partem militum frumentatum, duabus in caſtris retentis, dimiſit: deinde caſtra ipſa propius hoſtem movit, duo ferme à Geronio millia, in tumulum hoſti conſpectum: ut intentum ſciret eſſe ad frumentatores, ſi qua

vis

vis fieret, tutandos. Propior inde ei, atque ipſis imminens Romanorum caſtris tumulus apparuit: ad quem capiendum ſi luce palam iretur, quia haud dubiè hoſtis breviore via præventurus erat, nocte clam miſſi Numidæ ceperunt. quos tenentes locum contempta paucitate Romani poſtero die quum ejeciſſent, ipſi eò transferunt caſtra. Tum itaque ut exiguum ſpatii vallum à vallo aberat, & id ipſum totum prope compleverat Romana acies, ſimul & per averſa caſtra à caſtris Annibalis equitatus, cum levi armatura emiſſus in frumentatores, latè cædem fugamque hoſtium palatorum fecit: nec acie certare Annibal auſus; quia tanta paucitate vix caſtra, ſi oppugnarentur, tutari poterat. Jamque artibus Fabii pars exercitus aberat, jam ferme ſedendo & cunctando bellum gerebat, receperatque ſuos in priora caſtra, quæ pro Geronii mœnibus erant. Juſta quoque acie, & collatis ſignis dimicatum, quidam auctores ſunt. primo concurſu Pœnum uſque ad caſtra fuſum, inde eruptione facta repentè verſum terrorem in Romanos: Numerii Decimi Samnitis deinde interventu prœlium reſtitutum. Hunc principem genere ac divitiis non Boviani modò, unde erat, ſed toto Samnio, juſſu dictatoris octo millia peditum, & equites ad quingentos ducentem in caſtra, ab tergo quum apparuiſſet Annibali, ſpeciem parti utrique præbuiſſe novi ſubſidii, tanquam Fabio ab Roma veniente, Annibalem inſidiarum quoque aliquid timentem recepiſſe ſuos: Romanum inſecutum adjuvante Samnite duo caſtella eo die expugnaſſe: ſex millia hoſtium cæſa, quinque admodum

modum Romanorum. tamen in tam pari prope clade famam egregiæ victoriæ cum vanioribus literis magiſtri equitum Romam perlatam.

XXV. De his rebus perſæpe & in ſenatu & in concione actum eſt. Quum læta civitate dictator unus nihil nec famæ, nec literis crederet, ut vera omnia eſſent, ſecunda ſe magis quàm adverſa timere diceret: tum M. Metilius tribunus plebis, *id enim ferendum eſſe negat. Non præſentem ſolùm dictatorem obſtitiſſe rei bene gerendæ, ſed abſentem etiam geſta obſtare: & in ducendo bello ſeduld tempus terere, quo diutius in magiſtratu ſit, ſoluſque & Romæ & in exercitu imperium habeat. Quippe conſulum alterum in acie cecidiſſe; alterum, ſpecie claſſis Punicæ perſequendæ, procul ab Italia ablegatum. duos prætores Sicilia atque Sardinia occupatos, quorum neutra hoc tempore provincia prætore egeat. M. Minucium magiſtrum equitum, ne hoſtem videret, ne quid rei bellicæ gereret, prope in cuſtodia habitum. Itaque Hercule non Samnium modò, quo jam tanquam trans Iberum agro Pœnis conceſſum ſit, ſed Campanum, Calenumque, & Falernum agrum pervaſtatos eſſe, ſedente Caſilini dictatore, & legionibus populi Romani agrum ſuum tutante. exercitum cupientem pugnare, & magiſtrum equitum, clauſos prope intra vallum retentos, tanquam hoſtibus captivis arma adempta. tandem ut abſceſſerit inde dictator, ut obſidione liberatos, extra vallum egreſſos fudiſſe ac fugâſſe hoſtes. Quas ob res, ſi antiquus animus plebi Romanæ eſſet, audaciter ſe laturum fuiſſe de abrogando Q. Fabii imperio: nunc modicam rogationem promulgaturum de æquando magiſtri equitum & dictatoris jure: nec*

tamen,

placerent, partitis temporibus, alterius ſummum jus imperiumque eſſe: ut par hoſti non ſolùm conſilio, ſed viribus etiam eſſet, ſi quam occaſionem rei gerendæ habuiſſet. Q. Fabio haudquaquam id placere: *omnia enim fortunam habituram, quacumque temeritas collega habuiſſet. Sibi communicatum cum illo, non ademptum imperium eſſe. Itaque ſe nunquam volentem parte qua poſſet, rerum conſilio gerendarum ceſſurum: nec ſe tempora aut dies imperii cum eo, ſed exercitus diviſurum, ſuiſque conſiliis, quoniam omnia non liceret, quæ poſſet, ſervaturum.* Ita obtinuit, utì legiones, ſicut conſulibus mos eſſet, inter ſe dividerent. prima & quarta Minucio, ſecunda & tertia Fabio evenerunt. Item equites pari numero, ſociûmque & Latini nominis auxilia diviſerunt. caſtris ſe quoque ſeparari magiſter equitum voluit.

XXVIII. Duplex inde Annibali gaudium fuit: neque enim quicquam eorum, quæ apud hoſtes agerentur, eum fallebat; & perfugis multa indicantibus, & per ſuos explorantem. nam & liberam Minucii temeritatem ſe ſuo modo captaturum, & ſolertiæ Fabii dimidium virium deceſſiſſe. Tumulus erat inter caſtra Minucii Pœnorumque. eum qui occupâſſet, haud dubiè iniquiorem erat hoſti locum facturus. eum non tam capere ſine certamine volebat Annibal, (quanquam id operæ pretium erat) quàm cauſſam certaminis cum Minucio, quem ſemper occurſurum ad obſiſtendum ſatis ſciebat, contrahere. Ager omnis medius erat prima ſpecie inutilis inſidiatori, quia non modò ſilveſtre quicquam, ſed ne vepribus quidem veſtitum habebat: re ipſa natus tegendis inſidiis, eo magis quòd

in

in nuda valle nulla talis fraus timeri poterat. & erant in anfractibus cavæ rupes, ut quædam earum ducenos armatos poſſent capere. In has latebras, quot quemque locum aptè inſidere poterant, quinque millia conduntur peditum equitumque. necubi tamen aut motus alicujus temere egreſſi, aut fulgor armorum fraudem in valle tam aperta detegeret, miſſis paucis prima luce ad capiendum quem ante diximus tumulum, avertit oculos hoſtium. Primo ſtatim conſpectu contempta paucitas; ac ſibi quiſque depoſcere pellendos inde hoſtes. ad locum capiendum dux ipſe inter ſtolidiſſimos ferociſſimoſque ad arma vocat, & vanis animis & minis increpat hoſtem. Principio levem armaturam demittit, deinde conferto agmine mittit equites: poſtremò, quum hoſtibus quoque ſubſidia mitti videret, inſtructis legionibus procedit. Et Annibal laborantibus ſuis alia atque alia, creſcente certamine, mittens auxilia peditum equitumque, jam juſtam expleverat aciem, ac totis utrimque viribus certabatur. Prima levis armatura Romanorum, præoccupatum inferiore loco ſuccedens tumulum, pulſa detruſaque terrorem in ſuccedentem intulit equitem, & ad ſigna legionum refugit. peditum acies inter perculſos impavida ſola erat; videbaturque, ſi juſta aut ſi recta pugna eſſet, haudquaquam impar futura. tantum animorum fecerat proſpere ante paucos dies res geſta. Sed exorti repente inſidiatores eum tumultum terroremque, in latera utrimque ab tergoque incurſantes, fecerunt; ut neque animus ad pugnam, neque ad fugam ſpes cuiquam ſupereſſet.

XXIX. Tunc

XXIX. Tunc Fabius, primò clamore pavent-tium audito, dein conſpecta procul turbata acie, *Ita eſt*, inquit, *non celeriùs quàm timui, deprehendit fortuna temeritatem. Fabio æquatus imperio, Annibalem & virtute & fortuna ſuperiorem videt. Sed aliud jurgandi ſuccenſendique tempus erit. nunc ſigna extra vallum proferte. Victoriam hoſti extorqueamus, confeſſionem erroris civibus.* Jam magna ex parte cæſis aliis, aliis circumſpectantibus fugam, Fabiana ſe acies repente, velut cœlo demiſſa, ad auxilium oſtendit. Itaque priuſquam ad conjectum teli veniret, aut manum conſereret, & ſuos à fuga effuſa, & ab nimis feroci pugna hoſtes continuit. qui ſolutis ordinibus vagè diffipati erant, undique confugerunt ad integram aciem; qui plures ſimul terga dederant, converſi in hoſtem, velventeſque orbem, nunc ſenſim referre pedem, nunc conglobati reſtare. ac jam prope una acies facta erat victi atque integri exercitus, inferebantque ſigna in hoſtem. quum Pœnus receptui cecinit, palam ferente Annibale, ab ſe Minucium, ſe à Fabio victum. Ita per variam fortunam diei majore parte exacta, quum in caſtra reditum eſſet, Minucius convocatis militibus: *Sæpe ego*, inquit, *audivi, milites, eum primum eſſe virum, qui ipſe conſulat, quid in rem ſit: ſecundum eum, qui bene monenti obediat: qui nec ipſe conſulere, nec alteri parere ſciat, eum extremi ingenii eſſe. Nobis quoniam prima animi ingeniique negata ſors eſt, ſecundam ac mediam teneamus: & dum imperare diſcimus, parere prudenti in animum inducamus. Caſtra cum Fabio jungamus: ad prætorium ejus ſigna quum tule-*

tulerimus, ubi ego eum parentem appellavero, quod beneficio ejus erga nos ac majestate ejus dignum est; vos, milites, eos, quorum vos modò arma dextraque texerunt, patronos salutabitis: &, si nihil aliud, gratorum certè nobis animorum gloriam dies hæc dederit.

XXX. Signo dato, conclamatur inde, ut colligantur vasa. profecti & agmine incedentes ad dictatoris castra, in admirationem & ipsum, & omnes qui circa erant, converterunt. Ut constituta sunt ante tribunal signa, progressus ante alios magister equitum, quum patrem Fabium appellâsset, circumfusosque militum ejus totum agmen patronos consalutâsset, *Parentibus*, inquit, *meis dictator (quibus te modò nomine, quo fando possum, aquavi) vitam tantùm debeo; tibi, cum meam salutem, tum omnium horum. Itaque plebiscitum, quo oneratus magis quàm honoratus sum, primus antiquo, abrogoque: &, quod tibi mihique, quod exercitibusque his tuis servato ac conservatori sit felix, sub imperium auspiciumque tuum redeo, & signa hæc legionesque restituo. Tu quæso placatus me magisterium equitum, hos ordines suos quemque tenere jubeas.* Tùm dextræ interjunctæ: militesque concione dimissa à notis ignotisque benignè atque hospitaliter invitati: lætusque dies ex admodum tristi paullo ante ac prope exsecrabili factus. Romæ, ut est perlata fama rei gestæ, dein literis non magis ipsorum imperatorum, quàm vulgi militum ex utroque exercitu affirmata, pro se quisque Maximum laudibus ad cœlum ferre. Par gloria apud Annibalem hostesque Pœnos erat: ac tum demum sentire, cum Romanis atque in Italia bellum esse.

Nam

Nam biennio ante adeò & duces Romanos & milites ſpreverant, ut vix cum eadem gente bellum eſſe crederent, cujus terribilem eam famam à patribus accepiſſent. Annibalem quoque ex acie redeuntem dixiſſe ferunt, *tandem eam nubem, quæ ſedere in jugis montium ſolita ſit, cum procella imbrem dediſſe.*

XXXI. Dum hæc geruntur in Italia, Cn. Servilius Geminus conſul cum claſſe cxx navium circumvectus Sardiniæ & Corſicæ oram, & obſidibus utrimque acceptis, in Africam tranſmiſit: & priuſquam in continentem exſcenſiones faceret, Meninge inſula vaſtata, & ab incolentibus Cercinam, ne & ipſorum ureretur diripereturque ager, decem talentis argenti acceptis, ad littora Africæ acceſſit, copiaſque expoſuit. Inde ad populandum agrum ducti milites, navaleſque ſocii juxta effuſi, ac ſi inſulis cultorum egentibus prædarentur. itaque in inſidias temere illati, quum à frequentibus palantes, ab locorum gnaris ignari circumvenirentur, cum multa cæde ac fœda fuga retro ad navés compulſi ſunt. Ad mille hominum, eum his Sempronio Blæſo quæſtore, amiſſum: claſſis à littoribus, hoſtium plenis, trepidè ſoluta in Siciliam curſum tenuit: traditaque Lilybæi T. Otacilio prætori, ut ab legato ejus P. Sura Romam reduceretur. ipſe per Siciliam pedibus profectus, freto in Italiam trajecit: literiſque Fabii accitus & ipſe, & collega ejus M. Atilius, ut exercitum ab ſe exacto jam prope ſemeſtri imperio acciperent. Omnium prope annales Fabium dictatorem adverſus Annibalem rem geſſiſſe tradunt. Cœlius etiam eum primum à populo creatum dictatorem ſcribit. Sed & Cœlium

um & ceteros fugit, uni conſuli Cn. Servilio, qui tum procul in Gallia provincia aberat, jus fuiſſe dicendi dictatoris: quam moram quia exſpectare territa jam clade civitas non poterat, eò decurſum eſſe, ut à populo crearetur, qui pro Dictatore eſſet. res inde geſtas, gloriamque inſignem ducis, & augentes titulum imaginis poſteros, ut dictator pro Dictatore diceretur, facilè obtinuiſſe.

XXXII. Conſules, M. Atilius Fabiano, Geminus Servilius Minuciano exercitu accepto, hibernaculis maturè communitis, (tum enim autumni erat tempus) Fabii artibus cum ſumma inter ſe concordia bellum geſſerunt. Frumentatum exeunti Annibali, diverſis locis opportuni aderant, carpentes agmen, palatoſque excipientes. in caſum univerſæ dimicationis, quam omnibus artibus petebat hoſtis, non veniebant. adeòque inopia eſt coactus Annibal, ut, niſi tum fugæ ſpeciem abeundo timuiſſet, Galliam repetiturus fuerit: nulla relicta ſpe alendi exercitus in eis locis, ſi inſequentes conſules eiſdem artibus bellum gererent. Quum ad Geronium, jam hieme impediente, conſtitiſſet bellum, Neapolitani legati Romam venere. ab iis quadraginta pateræ aureæ magni ponderis in curiam illatæ, atque ita verba facta, ut dicerent, *ſcire ſeſe Romani populi erarium bello exhauriri: &, quum juxta pro urbibus agriſque ſociorum, ac pro capite atque arce Italiæ, urbe Romana, atque imperio geratur, æquum cenſuiſſe Neapolitanos, quod auri ſibi cum ad templorum ornatum, tum ad ſubſidium fortunæ à majoribus relictum foret, eo juvare populum Romanum. Si quam opem in ſeſe crederent, eodem ſtudio fuiſſe oblaturos. gratum ſibi Patres Romanos populumque*

pulumque facturum, ſi omnes res Neapolitanorum ſuas duxiſſent: digno ſque judicaverint, ab quibus donum, animo ac voluntate eorum, qui libentes darent, quàm re, majus ampliuſque, acciperent. Legatis gratiæ actæ pro munificentia, curaque. patera, quæ ponderis minimi fuit, accepta.

XXXIII. Per eoſdem dies ſpeculator Carthaginienſis, qui per biennium fefellerat, Romæ deprehenſus, præciſiſque manibus dimiſſus: & ſervi quinque & viginti in crucem acti, quòd in campo Martio conjurâſſent. indici data libertas, & æris gravis viginti millia. Legati & ad Philippum Macedonum regem miſſi ad depoſcendum Demetrium Pharium, qui bello victus ad eum fugiſſet: & alii in Ligures, ad expoſtulandum, quòd Pœnum opibus auxiliiſque ſuis juviſſent: ſimul ad viſendum ex propinquo, quæ in Bojis atque Inſubribus gererentur. Ad Pineum quoque regem in Illyrios legati miſſi ad ſtipendium, cujus dies exierat, poſcendum; aut, ſi diem proferre vellet, obſides accipiendos. adeò, etſi bellum ingens in cervicibus erat, nullius uſquam terrarum rei cura Romanos, ne longinqua quidem, effugiebat. In religionem etiam venit, ædem Concordiæ, quam per ſeditionem militarem biennio ante L. Manlius prætor in Gallia voviſſet, locatam ad id tempus non eſſe. itaque duumviri ad eam rem creati à M. Æmilio prætore urbis, Cn. Pupius & Cæſo Quintius Flamininus, ædem in arce faciendam locaverunt. Ab eodem prætore ex ſenatuſconſulto literæ ad conſules miſſæ, ut, ſi iis videretur, alter eorum ad conſules creandos Romam veniret: ſe in eam diem, quam juſſiſſent, comitia edicturum. Ad hæc à con-

conſulibus reſcriptum, *Sine detrimento reipublicæ abſedi non poſſe ab hoſte. itaque per interregem comitia habenda eſſe potius, quàm conſulum alter à bello evocaretur.* Patribus rectius viſum eſt, dictatorem à conſule dici comitiorum habendorum cauſſâ. dictus L. Veturius Philo, Manium Pomponium Mathonem magiſtrum equitum dixit. His vitio creatis, juſſiſque die quartodecimo ſe magiſtratu abdicare, ad interregnum res rediit.

XXXIV. Conſulibus prorogatum in annum imperium. interreges proditi à Patribus C. Claudius Appii filius Cento, inde P. Cornelius Aſina. In ejus interregno comitia habita magno certamine Patrum ac plebis. C. Terentio Varroni, quem ſui generis hominem, plebi infectatione principum popularibuſque artibus conciliatum, ab Q. Fabii opibus & dictatorio imperio concuſſis, aliena invidia ſplendentem, vulgus etiam extrahere ad conſulatum nitebatur, Patres ſumma ope obſtabant, ne ſe infectando ſibi æquari aſſuefcerent homines. Q. Bæbius Herennius, tribunus plebis, cognatus C. Terentii, criminando non ſenatum modò, ſed etiam augures, quòd dictatorem prohibuiſſent comitia perficere, per invidiam eorum, favorem candidato ſuo conciliabat. *Ab hominibus nobilibus per multos annos bellum quærentibus Annibalem in Italiam adductum: ab iiſdem, quum debellari poſſit, fraude id bellum trahi. cum quatuor militum legionibus ſuniverſis pugnari poſſe apparuiſſe eo, quòd M. Minucius abſenti Fabio proſpere pugnâſſet, duas legiones hoſti ad eadem objectas: deinde ex ipſa cæde ereptas, ut pater patronuſque appellaretur, qui priùs vincere prohibuiſſet Romanos, quàm vinci. Conſules deinde*

Fa-

Fabianis artibus, quum debellare poſſent, bellum traxiſſe. Id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finem antè belli habituros, quàm conſulem verè plebejum, id eſt, hominem novum feciſſent. nam plebejos nobiles jam eiſdem initiatos eſſe ſacris: & contemnere plebem, ex quo contemni deſierint à Patribus, cœpiſſe. Cui non id apparere? id actum & quæſitum eſſe, ut interregnum iniretur: ut in Patrum poteſtate comitia eſſent. Id conſules ambos ad exercitum morando quæſiſſe. id poſtea, quia invitis iis dictator eſſet dictus comitiorum cauſſa, expugnatum eſſe, ut vitioſus dictator per augures fieret. Habere igitur interregnum eos: conſulatum unum certè plebis Romanæ eſſe: populum liberum habiturum ac daturum ei, qui magis verè vincere, quàm diu imperare, malit.

XXXV. Quum his orationibus accenſa plebs eſſet, tribus patriciis petentibus, P. Cornelio Merenda, L. Manlio Volſone, M. Æmilio Lepido, duobus nobilibus jam familiarum plebei, C. Atilio Serrano & Q. Ælio Pæto, quorum alter pontifex, alter augur erat, C. Terentius conſul unus creatur, ut in manu ejus eſſent comitia rogando collegæ. Tum experta nobilitas parum fuiſſe virium in competitoribus, L. Æmilium Paullum, qui cum M. Livio conſul fuerat, & damnatione collegæ & ſua prope ambuſtus evaſerat, infeſtum plebi, diu ac multùm recuſantem, ad petitionem compellit. is proximo comitiali die, concedentibus omnibus qui cum Varrone certaverant, par magis in adverſandum, quàm collega, datur conſuli. Inde prætoria comitia habita. creati Manius Pomponius Matho

Ante Chr. 216. *V. C.* 536.

tho & P. Furius Philus. Romæ juri dicundo urbana ſors Pomponio; inter cives Romanos & peregrinos P. Furio Philo evenit. Additi duo prætores, M. Claudius Marcellus in Siciliam, L. Poſtumius Albinus in Galliam. Omnes abſentes creati ſunt: nec cuiquam eorum, præter Terentium conſulem, erat mandatus honos, quem jam non antea geſſiſſet; præteritis aliquot fortibus ac ſtrenuis viris: quis in tali tempore nulli novus magiſtratus videbatur mandandus.

XXXVI. Exercitus quoque multiplicati ſunt. Quantæ autem peditum equitumque additæ ſint copiæ, adeò & numero & genere copiarum variant auctores, ut vix quicquam ſatis certum affirmare auſim. Decem millia novorum militum alii ſcripta in ſupplementum; alii novas quatuor legiones, ut octo legionibus rem gererent. numero quoque peditum equitumque legiones auctas, millibus peditum & centenis equitibus in ſingulas adjectis: ut quina millia peditum, treceni equites eſſent: ſocii duplicem numerum equitum darent, pedites æquarent. Septem & octoginta millia armatorum, & ducentos in caſtris Romanis, quum pugnatum ad Cannas eſt, quidam auctores ſunt. Illud haudquaquam diſcrepat, majore conatu atque impetu rem actam, quàm prioribus annis; quia ſpem poſſe vinci hoſtem dictator præbuerat. Ceterùm, priuſquam ſigna ab urbe novæ legiones moverent, decemviri libros adire atque inſpicere juſſi, propter territos vulgò homines novis prodigiis. nam & Romæ in Aventino, & Ariciæ nunciatum erat, ſub idem tempus lapidibus pluiſſe: & multo cruore ſigna in Sabinis cædis, aquas è fonte calidas manâſ-

se. Id quidem, etiam quòd sæpius acciderat, magis terrebat. & in via Fornicata, quæ ad campum erat, aliquot homines de cœlo tacti exanimatique fuerant. Ea prodigia ex libris procurata. Legati à Pæsto pateras aureas Romam attulerunt. iis, sicut Neapolitanis, gratiæ actæ, aurum non acceptum.

XXXVII. Per eosdem dies ab Hierone classis Ostiam cum magno commeatu accessit. Legati Syracusani in senatum introducti nunciârunt, *eædem C. Flaminii consulis exercitusque allatam adeò ægre tulisse regem Hieronem, ut nulla sua propria regnique sui clade moveri magis potuerit. Itaque, quanquam probè sciat magnitudinem populi Romani admirabiliorem prope adversis rebus, quàm secundis, esse; tamen se omnia, quibus à bonis fidelibusque sociis bella juvari soleant, misisse. quæ ne accipere abnuant, magnopere se Patres conscriptos orare. Jam omnium primum ominis caussa victoriam auream pondo trecentum viginti afferre sese: acciperent eam, tenerentque, & haberent propriam & perpetuam. Advexisse etiam trecenta millia mediûm tritici, ducenta hordei, ne commeatus deessent. & quantum præterea opus esset, quo jussissent, subvecturos. Milite atque equite scire, nisi Romano, Latinique nominis, non uti populum Romanum: levium armatorum auxilia etiam externa vidisse in castris Romanis. Itaque misisse mille sagittariorum ac funditorum aptam manum adversus Baleares ac Mauros, pugnacesque alias missili telo gentes.* Ad ea dona consilium quoque addebant, *ut prætor, cui provincia Sicilia evenisset, classem in Africam trajiceret: ut & hostes in terra sua bellum haberent, minusque laxamenti*

mouti daretur iis ad auxilia Annibali ſubmittenda. Ab ſenatu ita reſponſum regi eſt, *Virum bonum egregiumque ſocium Hieronem eſſe; atque uno tenore, ex quo in amicitiam populi Romani venerit, fidem coluiſſe, ac rem Romanam omni tempore ac loco munificè adjuviſſe; id, perinde ac deberet, gratum populo Romano eſſe. Aurum & à civitatibus quibuſdam allatum, gratia rei accepta, non accepiſſe populum Romanum: Victoriam omenque accipere, ſedemque ei ſe Divæ dare, dicare Capitolium, templum Jovis Optimi Maximi. in ea arce urbis Romæ ſacrata, volentem propitiamque, firmam ac ſtabilem fore populo Romano.* Funditores, ſagittariique, & frumentum traditum conſulibus. Quinqueremes ad navium claſſem, quæ cum T. Otacilio prætore in Sicilia erant, quinque & viginti additæ: permiſſumque eſt, ut, ſi è republ. cenſeret eſſe, in Africam trajiceret.

XXXVIII. Delectu perfecto, conſules paucos morati dies, dum ſocii ab nomine Latino venirent. Milites tunc, quod nunquam antea factum erat, jurejurando ab tribunis militum adacti, juſſu conſulum conventuros, neque injuſſu abituros. nam ad eam diem nil præter ſacramentum fuerat: & ubi ad decuriatum aut centuriatum conveniſſent, ſua voluntate ipſi inter ſe equites decuriati, centuriati pedites conjurabant, ſeſe fugæ atque formidinis ergo non abituros, neque ex ordine receſſuros, niſi teli ſumendi, aut petendi, aut hoſtis feriendi, aut civis ſervandi cauſſa. id ex voluntario inter ipſos foedere à tribunis ad legitimam jurisjurandi adactionem tranſlatum. Conciones, priuſquam ab urbe ſigna moverentur, conſulis Varronis multæ

ac feroces fuere, denunciantes, bellum arceſſitum in Italiam ab nobilibus, manſurumque in viſceribus reipublicæ, ſi plures Fabios imperatores haberet. ſe, quo die hoſtem vidiſſet, perfecturum. Collegæ ejus Paulli una, pridie quàm ex urbe proficiſcerentur, concio fuit, verior quàm gratior populo, qua nihil inclementer in Varronem dictum, niſi id modò, *Mirari ſe, quo modo quis dux, priuſquam aut ſuum, aut hoſtium exercitum, locorum ſitum, naturam regionis nôſſet, jam nunc locatus in urbe ſciret, quæ ſibi agenda armato forent; & diem quoque prædicere poſſet, qua cum hoſte ſignis collatis eſſet dimicaturus. Se, qua conſilia magis res dent hominibus, quàm homines rebus, ea ante tempus immatura non præcepturum. optare, ut, qua cautè atque conſultè geſta eſſent, ſatis proſpere evenirent. Temeritatem, præterquam quod ſtulta ſit, infelicem etiam ad id locorum fuiſſe.* Id ſua ſponte apparebat, tuta celeribus conſiliis præpoſiturum. &, quo id conſtantiùs perſeveraret, Q. Fabius Maximus ſic eum proficiſcentem allocutus fertur:

XXXIX. *Si aut collegam (id quod mallem) tui ſimilem, L. Æmili, haberes, aut tu collega tui ſimilis eſſes, ſupervacanea eſſet oratio mea. nam & duo boni conſules, etiam me indicente, omnia è republica fide veſtra faceretis: & mali nec mea verba auribus veſtris, nec conſilia animis acciperetis. nunc & collegam tuum, & te talem virum inuenti mihi, tecum omnis oratio eſt: quem video nequicquam & virum bonum & civem fore, ſi altera parte claudicet reſpublica. malis conſiliis idem ac bonis juris & poteſtatis erit. Erras enim, L. Paulle, ſi tibi minus certaminis cum C. Terentio, quàm*

cum Annibale, futurum cenſes. neſcio an infeſtior hic adverſarius, quàm ille hoſtis maneat. cum illo in acie tantùm, cum hoc omnibus locis ac temporibus certaturus es. & adverſùm Annibalem legioneſque ejus tuis equitibus ac peditibus pugnandum tibi eſt: Varro dux tuis militibus te eſt oppugnaturus. Omnis etiam tibi cauſſa abſit C. Flaminii memoria. tamen ille conſul demum, & in provincia, & ad exercitum cœpit furere: hic priuſquam peteret conſulatum, deinde in petendo conſulatu: nunc quoque conſul, priuſquam caſtra videat aut hoſtem, inſanit. & qui tantas jam nunc procellas, prœlia atque acies jactando, inter togatos ciet, quid inter armatam juventutem cenſes facturum? & ubi extemplo verba res ſequitur? Atqui ſi hic, quod facturum ſe denuncias, extemplo pugnaverit; aut ego rem militarem, belli hoc genus, hoſtem hunc ignoro, aut nobilior alius Trafimeno locus noſtris cladibus erit. Nec gloriandi tempus adverſus unum eſt: ut ego contemnendo potiùs, quàm appetendo gloriam, modum exceſſerim. Sed ita res habet. una ratio belli gerendi adverſus Annibalem eſt, qua ego geſſi. nec eventus modò hoc docet: ſtultorum iſte magiſter eſt: ſed eadem ratio quæ fuit, futuraque donec eadem res manebunt, immutabilis eſt. In Italia bellum gerimus, in ſede ac ſolo noſtro. omnia circa plena civium ac ſociorum ſunt. armis, viris, equis, commeatibus juvant, juvabuntque: id jam fidei documentum in adverſis rebus noſtris dederunt. meliores, prudentiores, conſtantiores nos tempus dieſque facit. Annibal contra, in aliena, in hoſtili eſt terra, inter omnia inimica infeſtaque, procul ab domo, procul à patria. neque illi terra, neque mari eſt pax: nulla

eum urbes accipiunt, nulla mœnia: nihil usquam fuit videt, in diem rapto vivit. Partem vix tertiam exercitus ejus habet, quem Iberum amnem trajecit. plures fames, quam ferrum, absumpsit: nec his paucis jam victum suppeditat. Dubitas ergo, quin sedendo superaturi simus eum qui famescat indies? non commeatus, non supplementum, non pecuniam habeat? Quamdiu pro Geronii, castellis Apuliæ inopis, tanquam pro Carthaginis mœnibus? Sed ne adversus te quidem ego gloriabor. Cn. Servilius atque Atilius, proximi consules, vide quemadmodum eum ludificati sint. Hæc una salutis est via, L. Paulle, quam difficilem infestamque cives sibi magis quàm hostes facient. idem enim tui, quod hostium milites, volent: idem Varro, consul Romanus, quod Annibal, Pœnus imperator, cupiet. duobus ducibus unus resistas oportet. resistes autem, adversus famam rumoresque hominum si satis firmus steteris: si te neque collega vana gloria, neque tua falsa infamia moverit. Veritatem laborare nimis sæpe ajunt, exstingui nunquam. Gloriam qui spreverit, veram habebit. Sine timidum pro cauto, tardum pro consulerato, imbellem pro perito belli vocent. malo te sapiens hostis metuat, quàm stulti cives laudent. Omnia audentem contemnet Annibal: nil temere agentem metuet. Nec ego, ut nihil agatur, moneo; sed ut agentem te ratio ducat, non fortuna. tua potestatis semper, tuque omnia sint. armatus intentusque sis, neque occasioni tuæ desis, neque suam occasionem hosti des. Omnia non properanti clara certaque erunt. festinatio improvida est, & cæca.

XL. Ad-

XL. Adversus ea oratio consulis haud sanè læta fuit, magis fatentis ea, quæ diceret, vera, quàm facilia factu esse. *Dictatari magistrum equitum intolerabilem fuisse; quid consuli adversus collegam seditiosum ac temerarium virium atque auctoritatis fore? Se populare incendium priore consulatu seminium effugisse. optare ut omnia prospere evenirent. At, si quid adversi caderet, hostium se talis potius, quàm suffragiis iratorum civium, caput objecturum.* Ab hoc sermone profectum Paullum tradunt, prosequentibus primoribus Patrum. Plebejum consulem sua plebes prosecuta, turba quàm dignitate conspectior. Ut in castra venerunt, permisto novo exercitu ac vetere, castris bifariam factis, ut nova minora essent propius Annibalem, in veteribus major pars, & omne robur virium esset; tum consulum anni priscis M. Atilium, ætatem excusantem, Romam miserunt: Geminum Servilium, in minoribus castris, legioni Romanæ, & sociûm peditum equitumque duobus millibus præficiunt. Annibal, quanquam parte dimidia auctas hostium copias cernebat, tamen adventu consulum minè gaudere. non enim nihil ex raptis in diem commeatibus superabat, sed ne unde raperet quidem, quicquam reliqui erat, omni undique frumento, posteaquam ager parum tutus erat, in urbes munitas convecto: ut vix decem dierum (quod compertum postea est) frumentum superesset; Hispanorumque ob inopiam transitio parata fuerit, si maturitas temporum exspectata foret.

XLI. Ceterùm temeritati consulis ac præpropero ingenio materiam etiam fortuna dedit: quòd in prohibendis prædatoribus tumultuario proelio, ac

procurſu magis militum quàm ex præparato aut juſſu imperatorum orto, haudquaquam par Pœnis dimicatio fuit. ad mille & ſeptingentos cæſi: non plus centum Romanorum ſociorumque occiſis. Ceterùm victoribus effusè ſequentibus, metu inſidiarum, obſtitit Paullus conſul, cujus eo die (nam alternis imperitabant) imperium erat: Varrone indignante ac vociferante, emiſſum hoſtem è manibus; debellarique, ni ceſſâtum foret, potuiſſe. Annibal id damnum haud ægerrime pati: quin potius credere velut ineſcatam temeritatem ferocioris conſulis ac novorum maximè militum eſſe. & omnia ei hoſtium, haud ſecus quàm ſua, nota erant: diſſimiles diſcordeſque imperitare, duas prope partes tironum militum in exercitu eſſe. Itaque locum & tempus inſidiis aptum ſe habere ratus, nocte proxima nihil præter arma ferentes ſecum milites ducens, caſtra plena omnis fortunæ publicæ privatæque relinquit: tranſque proximos montes læva pedites inſtructos condit, dextra equites, impedimenta per convallem, medium agmen, traducit: ut diripiendis velut deſertis fuga dominorum caſtris occupatum impeditumque hoſtem opprimeret. Crebri relicti in caſtris ignes, ut fides fieret, dum ipſe longius ſpatium fuga præciperet, falſa imagine caſtrorum (ſicut Fabium priore anno fruſtratus eſſet) tenere in locis conſules voluiſſe.

XLII. Ubi illuxit, ſubductæ primò ſtationes, deinde propius adeuntibus inſolitum ſilentium admirationem fecit. Jam ſatis comperta ſolitudine, in caſtris concurſus fit ad prætoria conſulum, nunciantium fugam hoſtium adeò trepidam, ut tabernaculis ſtantibus caſtra reliquerint: quoque fuga ob-

obſcurior eſſet, crebros etiam relictos ignes. Clamor inde ortus, ut ſigna proferri juberent, ducerentque ad perſequendos hoſtes, ac protinus caſtra diripienda. Et conſul alter velut unus turbæ militaris erat. Paullus etiam atque etiam dicere, providendum præcavendumque eſſe. poſtremò quum aliter neque ſeditionem neque ducem ſeditionis ſuſtinere poſſet; Marium Statilium præfectum cum turma Lucana exploratum mittit. qui ubi adequitavit portis, ſubſiſtere extra munimenta ceteris juſſis, ipſe cum duobus equitibus vallum intravit: ſpeculatuſque omnia cum cura, renunciat inſidias profectò eſſe: ignes in parte caſtrorum, quæ vergat in hoſtem, relictos: tabernacula aperta, & omnia cara in promptu relicta: argentum quibuſdam locis temere per vias velut objectum ad prædam vidiſſe. Quæ ad deterrendos à cupiditate animos nunciata erant, ea accenderunt: & clamore orto à militibus, ni ſignum detur, ſine ducibus ituros, haudquaquam dux defuit. nam extemplo Varro ſignum dedit proficiſcendi. Paullus, quum ei ſuaſponte cunctanti pulli quoque auſpicio non addixiſſent, obnunciari jam efferenti porta ſigna collegæ juſſit. quod quanquam Varro ægre eſt paſſus, Flaminii tamen recens caſus, Claudiique conſulis primo Punico bello memorata navalis clades religionem animo incuſſit. Dii prope ipſi eo die magis diſtulere, quàm prohibuere imminentem peſtem Romanis. nam fortè ita evenit, ut, quum referri ſigna in caſtra jubenti conſuli milites non parerent, ſervi duo, Formiani unus, alter Sidicini equitis, qui Servilio atque Atilio conſulibus inter pabulatores excepti à Numidis fuerant, profugerent

eo die ad dominos: qui deducti ad conſules denu
ciant, omnem exercitum Annibalis trans proxim
montes ſedere in inſidiis. Horum opportunus a
ventus conſules imperii potentes fecit, quum am
bitio alterius ſuam primùm apud eos prava indu
gentia majeſtatem ſolviſſet.

XLIII. Annibal, poſteaquam motos magis i
conſultè Romanos, quàm ad ultimum temere ev
ctos, vidit, nequicquam detecta fraude in caſt
rediit. Ibi plures dies propter inopiam frumen
manere nequibat: novaque conſilia indies, non
pud milites ſolùm, miſtos ex colluvione omniu
gentium, ſed etiam apud ipſum ducem oriebantu
nam quum initio fremitus, deinde aperta vocifer
tio fuiſſet expoſcentium ſtipendium debitum, qu
rentiumque annonam primò, poſtremò famem;
mercenarios milites, maximè Hiſpani generis,
tranſitione cepiſſe conſilium, fama eſſet: ipſe et
am interdum Annibal de fuga in Galliam dicit
agitâſſe; ita ut relicto peditatu omni cum equit
bus ſe proriperet. Quum hæc conſilia, atque h
habitus animorum eſſet in caſtris, movere inc
ſtatuit in calidiora atque eo maturiora meſſibus A
puliæ loca: ſimul ut quo longiùs ab hoſte receſſiſſe
transfugia impeditiora levibus ingeniis eſſent. Pr
fectus eſt nocte, ignibus ſimiliter factis, taberna
culiſque paucis in ſpeciem relictis, ut inſidiarur
par priori metus contineret Romanos. Sed per
undem Lucanum Statilium, omnibus ultra caſtr
tranſque montes exploratis, quum relatum eſſe
viſum procul hoſtium agmen; tum de inſequend
eo conſilia agitari cœpta. Quum utriuſque conſi
lis eadem, quæ ſemper antè, fuiſſet ſententia; ce
terur

tum Varroni fere omnes, Paullo nemo, præter Servilium prioris anni conſulem, aſſentiretur; majoris partis ſententia, ad nobilitandas clade Romana Cannas, urgente fato, profecti ſunt. Prope eum vicum Annibal caſtra poſuerat averſa à Vulturno vento, qui campis torridis ſiccitate nubes pulveris vehit. id cum ipſis caſtris percommodum fuit, tum ſalutare præcipuè futurum erat, quum aciem dirigerent, ipſi averſi, terga tantùm afflante vento, in obcæcatum pulvere effuſo hoſtem pugnaturi.

XLIV. Conſules ſatis exploratis itineribus ſequentes Pœnum, ut ventum ad Cannas eſt, ubi in conſpectu Pœnum habebant, bina caſtra communiunt; eodem ferme intervallo, quo ad Geronium, ſicut ante, copiis diviſis. Aufidus amnis, utriſque caſtris affluens, aditum aquatoribus ex ſua cujuſque opportunitate haud ſine certamine dabat. ex minoribus tamen caſtris, quæ poſita trans Aufidum erant, liberiùs aquabantur Romani, quia ripa ulterior nullum habebat hoſtium præſidium. Annibal ſpem nactus locis natis ad equeſtrem pugnam, qua parte virium invictus erat, facturos copiam pugnandi conſules, dirigit aciem, laceſſitque Numidarum procurſatione hoſtes. Inde rurſùs ſollicitari ſeditione militari ac diſcordia conſulum Romana caſtra, quum Paullus Sempronïque & Flaminii temeritatem Varroni, Varro ſpecioſum timidis ac ſegnibus ducibus exemplum Fabii objiceret: teſtareturque Deos hominesque hic, nullam penes ſe culpam eſſe, quòd Annibal jam velut ufûcepiſſet Italiam. ſe conſtrictum à collega teneri. ferrum atque arma irata & pugnare cupientibus ad-

imi

dimi militibus: ille, ſi quid projectis ac prodit
ad inconſultam atque improvidam pugnam legion
bus accideret, ſe omnis culpæ exſortem, omn
eventus participem fore diceret. videret, ut quib
lingua tam prompta ac temeraria, æquè in pugn
vigerent manus.

XLV. Dum altercationibus magis quàm conſ
liis tempus teritur, Annibal ex acie, quam ad mu
tum diei tenuerat inſtructam, quum in caſtra c
teras reciperet copias, Numidas ad invadendos e
minoribus caſtris Romanorum aquatores trans fl
men mittit. quam inconditam turbam quum vi
dum in ripam egreſſi clamore ac tumultu fugâ
ſent, in ſtationem quoque pro vallo locatam, a
que ipſas prope portas evecti ſunt. Id vero ind
gnum viſum, ab tumultuario auxilio jam etia
caſtra Romana terreri, ut ea modò una cauſſa, n
extemplo tranſirent flumen, dirigerentque acier
tenuerit Romanos, quòd ſumma imperii eo d
penes Paullum fuerit. Itaque Varro poſtero di
cui ſors ejus diei imperii erat, nihil conſulto coll
ga, ſignum pugnæ propoſuit: inſtructaſque copi
flumen traduxit, ſequente Paullo: quia magis n
probare, quàm non adjuvare conſilium poter
Tranſgreſſi flumen, eas quoque, quas in caſtris m
noribus habuerant, copias ſuis adjungunt: atq
ita inſtructa acie, in dextro cornu (id erat flumi
propius) Romanos equites locant, deinde pedit
lævum cornu extremi equites ſociorum, intra p
dites, ad medium juncti legionibus Romanis t
nuerunt jaculatores. ex ceteris levium armoru
auxiliis prima acies facta. Conſules cornua tenu
runt, Terentius lævum, Æmilius dextrum.

XLVI. G

XLVI. Gemino Servilio media pugna tuenda data. Annibal luce prima, Balearibus levique alia armatura præmiſſa, tranſgreſſus flumen, ut quoſque traduxerat, ita in acie locabat: Gallos Hiſpanoſque equites prope ripam lævo in cornu adverſus Romanum equitatum. dextrum cornu Numidis equitibus datum, media acie peditibus firmata: ita ut Afrorum utraque cornua eſſent, interponerentur his medii Galli atque Hiſpani. Afros Romanam magna ex parte crederes aciem: ita armati erant, armis & ad Trebiam, ceterùm magna ex parte ad Traſimenum captis. Gallis Hiſpaniſque ſcuta ejuſdem formæ fere erant: diſpares ac diſſimiles gladii: Gallis prælongi, ac ſine mucronibus: Hiſpano, punctim magis quàm cæſim aſſueto petere hoſtem, brevitate habiles, & cum mucronibus. ante ceteros habitus gentium harum tum magnitudine corporum tum ſpecie terribilis erat. Galli ſuper umbilicum erant nudi: Hiſpani linteis prætextis purpura tunicis, candore miro fulgentibus, conſtiterant. Numerus omnium peditum, qui tum ſteterunt in acie, millium fuit quadraginta, decem equitum. Duces cornibus præerant: ſiniſtro Aſdrubal, dextro Maharbal: mediam aciem Annibal ipſe cum fratre Magone tenuit. Sol, ſeu de induſtria ita locatis, ſeu quòd fortè ita ſtarent, peropportunè utrique parti obliquus erat, Romanis in meridiem, Pœnis in ſeptentrionem verſis. ventus, quem Vulturnum incolæ regionis vocant, adverſus Romanis coortus, multo pulvere in ipſa ora volvendo proſpectum ademit.

XLVII. Clamore ſublato procurſum ab auxiliis, & pugna levibus primùm armis commiſſa: deinde

equi-

equitum Gallorum Hiſpanorumque lævum c
cum dextro Romano concurrit, minimè eque
more pugnæ. frontibus enim adverſis concur
dum erat: quia, nullo circa ad evagandum rel
ſpatio, hinc amnis, hinc peditum acies claudeba
directum utrimque nitentes. Stantibus ex conf
poſtremò turba equis, vir virum amplexus detrah
equo. pedeſtre magna jam ex parte certamen
ctum erat. acriùs tamen quàm diutiùs pugnat
eſt: pulſique Romani equites terga vertunt.
equeſtris finem certaminis coorta eſt peditum
gna. primò & viribus & animis pares conſtab
ordines Gallis Hiſpaniſque. tandem Romani,
ac ſæpe conniſi, æqua fronte acieque denſa imp
lere hoſtium cuneum nimis tenuem, eoque par
validum, à cetera prominentem acie. impulſis
inde ac trepidè referentibus pedem inſiſtere, ac
more uno per præceps pavore fugientium agmen
mediam primùm aciem illati, poſtremò, nullo
ſiſtente, ad ſubſidia Afrorum pervenerunt: qui
trimque reductis aliis conſtiterant, media, qua G
li Hiſpanique ſteterunt, aliquantum prominente
cie. qui cuneus ut pulſus æquavit frontem primù
deinde nitendo etiam ſinum in medio dedit, A
circa jam cornua fecerant: irruentibuſque incau
in medium Romanis circumdedere alas: mo
cornua extendendo, clauſere & ab tergo hoſt
Hinc Romani defuncti nequicquam prœlio ut
omiſſis Gallis Hiſpaniſque, quorum terga cecid
rant, etiam adverſus Afros integram pugnam in
unt: non tantùm eo iniquam, quòd incluſi adve
ſus circumfuſos, ſed etiam quòd feſſi cum rece
tibus ac vegetis pugnabant.

XLVIII. Ja

VIII. Jam & in ſiniſtro cornu Romano, iorum equites adverſus Numidas ſteterant, :um prœlium erat, ſegne primò, & à Puniptum fraude. Quingenti ferme Numidæ, juſta arma telaque, gladios occultos ſub loabentes, ſpecie transfugarum quum ab ſuis s poſt terga habentes adequitaſſent; repente iis deſiliunt, parmiſque & jaculis ante pedes m projectis, in mediam aciem accepti, du: ad ultimos, conſidere ab tergo jubentur. ac prœlium ab omni parte conſeritur, quieti runt. poſtquam omnium animos oculoſque averat certamen, tum, arreptis ſcutis, quæ ı inter acervos cæſorum corporum ſtrata eaverſam adoriuntur Romanam aciem: terferientes, ac poplites cædentes, ſtragem in:n, ac majorem aliquanto pavorem ac tumulfecerunt. Quum alibi terror ac fuga, alibi ax in mala jam ſpe prœlium eſſet; Aſdruıui ea parte præerat, ſubductos ex media a-Iumidas, quia ſegnis eorum cum adverſis ı erat, ad perſequendos paſſim fugientes :. Hiſpanos & Gallos pedites, jam Afris feſſis, cæde magis quàm pugna adjun-

IX. Parte altera pugnæ Paullus, quanquam) ſtatim prœlio funda graviter ictus fuerat, a & occurrit ſæpe cum confertis Annibali; & ot locis prœlium reſtituit, protegentibus eum ibus Romanis. omiſſis poſtremò equis, quia ılem & ad regendum equum vires deficiebant: denuncianti cuidam juſſiſſe conſulem, ad peeſcendere equites, dixiſſe Annibalem ferunt,

Quam

Quam mallem vinctos mihi traderet! Equitum pedeſtre prœlium, quale jam haud dubia hoſtium victoria fuit, quum victi mori in veſtigio mallent, quàm fugere; victores, morantibus victoriam iraſti, trucidarent quos pellere non poterant: pepulerunt tamen jam paucos ſuperantes, & labore ac vulneribus feſſos. Inde diſſipati omnes ſunt, equoſque ad fugam, qui poterant, repetebant. Cn. Lentulus, tribunus militum, quum, prætervehens equo, ſedentem in ſaxo cruore oppletum conſulem vidiſſet: *L. Æmili*, inquit, *quem unum inſontem culpæ cladis hodiernæ Dii reſpicere debent, cape hunc equum, dum & tibi virium aliquid ſupereſt: comes ego te tollere poſſum ac protegere, ne funeſtam hanc pugnam morte conſulis feceris. Etiam ſine hoc lacrimarum ſatis luctuſque eſt.* Ad ea conſul: *Tu quidem, Cn. Corneli, macte virtute eſto! ſed cave, fruſtra miſerando exiguum tempus è manibus hoſtium evadendi abſumas. Abi, nuncia publicè Patribus, urbem Romam muniant, ac priùs, quàm hoſtis victor adveniat, præſidiis firment: privatimque Q. Fabio, L. Æmilium præceptorum ejus memorem & vixiſſe, & adhuc mori. Tu me in hac ſtrage militum meorum patere exſpirare, ne aut reus iterum è conſulatu ſim, aut accuſator collegæ exiſtam, ut alieno crimine innocentiam meam protegam.* Hæc exigentes, priùs turba fugientium civium, deinde hoſtes, oppreſſere: conſulem, ignorantes quis eſſet, obruere telis; Lentulum inter tumultum abripuit equus. tum inde effuſè fugiunt. Septem millia hominum in minora caſtra, decem in majora, duo ferme in vicum ipſum Cannas perfugerunt: qui extemplo à Carthalone atque equitibus, nullo

munimento tegente vicum, circumventi sunt. alter, seu fortè, seu consilio, nulli fugien- nfestus agmini, cum septuaginta fere equi- enusiam profugit. Quadraginta millia pe- , duo millia septingenti equites, & tanta civium sociorumque pars cæsi dicuntur. in nbo consulum quæstores, L. Atilius & L. Bibaculus: unus & viginti tribuni militum, lares quidam prætoriique, & ædilicii: inter n. Servilium & M. Minucium numerant, agister equitum priore anno, consul aliquot ante fuerat: octoginta præterea aut senatores, si eos magistratus gessissent, unde in senatum eberent; quum sua voluntate milites in le- us facti essent.

Capta eo prœlio tria millia peditum, & e- trecenti dicuntur. Hæc est pugna Cannen- liensi cladi nobilitate par: ceterùm ut illis, post pugnam accidere, levior, quia ab hoste m est; sic strage exercitus gravior fœdior- fuga namque ad Alliam sicut urbem prodi- a exercitum servavit: ad Cannas fugientem lem vix septuaginta secuti sunt: alterius mo- prope totus exercitus fuit. Binis in castris multitudo semiermis sine ducibus esset, um, qui in majoribus erant, mittunt; dum o, deinde ex lætitia epulis fatigatos quies no- hostes premeret, ut ad se transirent: uno e Canusium abituros esse. Eam sententiam tam aspernari. *Cur enim illos, qui se arcef- ipsos non venire, quum æquè conjungi possent? videlicet plena hostium omnia essent: & alio- quàm sua, corpora tanto periculo mallent* objicere.

objicere. Aliis non tam ſententia diſplicere, qu animus deeſſe. P. Sempronius Tuditanus tribu militum, *Capi ergo mavultis,* inquit, *ab avaris & crudeliſſimo hoſte, æſtimariquæ capita veſtra, exquiri pretia ab interrogantibus, Romanus e ſis, an Latinus ſocius, ut ex tua contumelia & ſeria alteri honos quæratur? Non tu: ſiqui L. Æmilii conſulis, qui ſe bene mori, quàm tur vivere, maluit; & tot fortiſſimorum virorum, circa eum cumulati jacent, cives eſtis. Sed a quam opprimit lux, majoraque hoſtium agmina pium iter, per hos, qui inordinati atque incom obſtrepunt portis, erumpamus. Ferro atque aud via ſit, quamvis per confertos hoſtes. cuneo qui hoc laxum atque ſolutum agmen, ut ſi nihil ob tranſibimus. Itaque ite mecum, qui & vosmet ſos & rempublicam ſalvam vultis.* Hæc ubi d dedit, ſtringit gladium, cuneoque facto per me vadit hoſtes. & quum in latus dextrum, quod tebat, Numidæ jacularentur; tranſlatis in dext ſcutis, in majora caſtra ad ſexcentos evaſer atque inde protinus, alio magno agmine adju Canuſium incolumes perveniunt. Hæc apud ſtos magis impetu animorum, quòd inger ſuum cuique aut fors dabat, quàm ex conſilio ſorum, aut imperio cujuſquam agebantur.

LI. Annibali victori quum ceteri circum gratularentur, ſuaderentque, ut, tanto perfu bello, diei quod reliquum eſſet, noctiſque quentis, quietem & ipſe ſibi ſumeret, & feſſi ret militibus; Maharbal, præfectus equitum, nimè ceſſandum ratus, *Imò, ut quid hac pugn actum ſcias, die quinto,* inquit, *victor in Ca*

epulaberis: sequere. Cum equite, ne priùs vemisse, quàm venturum sciant, præcedam. Annibali nimis læta res est visa, majorque, quàm ut eam statim capere animo posset. Itaque *voluntatem se laudare Maharbalis ait: ad consilium pensandum temporis opus esse.* Tum Maharbal: *Non omnia nimirum eidem Dii dedere. vincere scis Annibal, victoriæ uti nescis.* Mora ejus diei satis creditur saluti fuisse urbi atque imperio. Postero die ubi primùm illuxit, ad spolia legenda, fœdamque etiam hostibus spectandam stragem insistunt. Jacebant tot Romanorum millia, pedites passim equitesque, ut quem cuique fors, aut pugna junxerat, aut fuga. assurgentes quidam ex strage media cruenti, quos stricta matutino frigore excitaverant vulnera, ab hoste oppressi sunt. Quosdam & jacentes vivos succisis feminibus poplitibusque invenerunt, nudantes cervicem jugulumque, & reliquum sanguinem jubentes haurire. Inventi sunt quidam mersis in effossam terram capitibus, quas sibi ipsos fecisse foveas, obruentesque ora superjecta humo intercluisse spiritum apparebat. Præcipuè conversis omnes substratus Numida mortuo suprincubanti Romano vivus, naso auribusque laceratis: quum, manibus ad capiendum telum inutilibus, in rabiem ira versus, laniando dentibus hostem exspirasset.

LII. Spoliis ad multum diei lectis, Annibal ad maiora ducit castra oppugnanda, & omnium primùm brachio objecto flumine eos excludit. Cetèrùm ab omnibus, labore, vigiliis, vulneribus etiam fessis, maturior ipsius spe deditio est facta. pacti, ut arma atque equos traderent, in capita Romana

Romana trecenis nummis quadrigatis, in ſocios ducenis, in ſervos centenis; & ut eo pretio perſoluto, cum ſingulis abirent veſtimentis: in caſtra hoſtes acceperunt; traditique in cuſtodiam omnes ſunt, ſed ſeorſum cives ſociique. Dum ibi tempus teritur, interea quum ex majoribus caſtris, quibus ſatis virium aut animi fuit, ad quatuor millia hominum, & ducenti equites, alii agmine, alii palati paſſim per agros, quod haud minus tutum erat, Canuſium perfugiſſent, caſtra ipſa ab ſauciis timidiſque eadem conditione, qua altera, tradita hoſti. Præda ingens parta eſt: & præter equos viroſque, & ſi quid argenti, quod plurimum in phaleris equorum erat, (nam ad veſcendum facto perexiguo, utique militantes, utebantur) omnis cetera præda diripienda data eſt. Tum ſepeliendi cauſſa conferri in unum corpora ſuorum juſſit. Ad octo millia fuiſſe dicuntur fortiſſimorum virorum. Conſulem quoque Romanum conquiſitum ſepultumque, quidam auctores ſunt. Eos, qui Canuſium perfugerant, mulier Appula, nomine Buſa, genere clara ac divitiis, mœnibus tantùm tectiſque à Canuſinis acceptos, frumento, veſte, viatico etiam juvit. pro qua ei munificentia poſtea bello perfecto ab ſenatu honores habiti ſunt.

LIII. Ceterùm, quum ibi tribuni militum quatuor eſſent, Fabius Maximus de legione prima, cujus pater priore anno dictator fuerat, & de legione ſecunda L. Publicius Bibulus & P. Cornelius Scipio, & de legione tertia Appius Claudius Pulcher, qui proximè ædilis fuerat; omnium conſenſu ad P. Scipionem admodum adoleſcentem, & ad App. Claudium ſumma imperii delata eſt. quibus

bus conſultantibus inter paucos de ſumma rerum, nunciat P. Furius Philus, conſularis viri filius, *Nequicquam eos perditam ſpem fovere: deſperatam comploratamque rem eſſe publicam. Nobiles juvenes quoſdam, quorum principem L. Cæcilium Metellum, mare ac naves ſpectare, ut, deſerta Italia, ad regem aliquem transfugiant.* Quod malum, præterquam atrox, ſuper tot clades etiam novum, quum ſtupore ac miraculo torpidos defixiſſet, & qui aderant concilium advocandum de eo cenſerent; negat concilii rem eſſe Scipio, juvenis fatalis dux hujuſce belli. *Audendum atque agendum, non conſultandum*, ait, *in tanto malo eſſe. Irent ſecum extemplo armati, qui rempublicam ſalvam vellent. nullo verius, quàm ubi ea cogitentur, hoſtium caſtra eſſe.* Pergit ire ſequentibus paucis in hoſpitium Metelli. & quum concilium ibi juvenum, de quibus allatum erat, inveniſſet; ſtricto ſuper capita conſultantium gladio, *Ex mei animi ſententia*, inquit, *ut ego rempublicam populi Romani non deſeram, neque alium civem Romanum deſerere patiar. Si ſciens fallo, tum me Jupiter Opt. Max. domum, familiam, remque meam peſſimo leto afficias! In hæc verba, L. Cæcili, jures poſtulo, ceterique qui adeſtis. qui non juraverit, in ſe hunc gladium ſtrictum eſſe ſciat.* Haud ſecus pavidi, quàm ſi victorem Annibalem cernerent, jurant omnes: cuſtodiendoſque ſemet ipſos Scipioni tradunt.

LIV. Eo tempore, quo hæc Canuſii agebantur, Venuſiam ad conſulem ad quatuor millia peditum equitumque, qui ſparſi fuga per agros fuerant, pervenere. Eos omnes Venuſini per familias benignè acci-

accipiendos curandosque quum divisissent; in singulos equites togas & tunicas, & quadrigatos nummos quinos vicenos, & peditibus denos, & arma quibus deerant, dederunt. ceteraque publicè ac privatim hospitaliter facta: certatumque, ne à muliere Canusina populus Venusinus officiis vinceretur. Sed gravius onus Busæ multitudo faciebat, & jam ad decem millia hominum erant. Appiusque & Scipio, postquam incolumem esse alterum consulem acceperunt, nuncium extemplo mittunt, quantæ secum peditum equitumque copiæ essent: iciscitatumque simul, utrùm Venusiam adduci exercitum, an manere juberet Canusii? Varro ipse Canusium copias traduxit. & jam aliqua species consularis exercitus erat; mœnibusque se certè, si non armis, ab hoste videbantur defensuri. Romam, ne has quidem reliquias superesse civium sociorumque, sed occidione occisos cum duobus exercitibus consules, deletasque omnes copias, allatum fuerat. Nunquam salva urbe tantum pavoris tumultusque intra mœnia Romana fuit. itaque succumbam oneri, neque aggrediar narrare, quæ edissertando minora vero fecero. Consule exercituque ad Trasimenum priore anno amisso, non vulnus super vulnus, sed multiplex clades, cum duobus consulibus consulares exercitus amissi nunciabantur: nec ulla jam castra Romana, nec ducem, nec militem esse: Annibalis Apuliam, Samnium, ac jam prope totam Italiam factam. Nulla profectò alia gens tanta mole cladis non obruta esset. Comparem cladem ad Ægateis insulas Carthaginiensium prœlio navali acceptam, qua fracti, Sicilia ac Sardinia cessere, hinc vectigales ac stipen-

ſtipendiarios fieri ſe paſſi ſunt: aut pugnam adverſam in Africa, cui poſtea hic ipſe Annibal ſuccubuit? nulla ex parte comparandæ ſunt: niſi quòd minore animo latæ ſunt.

LV. P. Furius Philus & M. Pomponius prætores ſenatum in curiam Hoſtiliam vocaverunt, ut de urbis cuſtodia conſulerent. neque enim dubitabant, deletis exercitibus, hoſtem ad oppugnandam Romam, quod unum opus belli reſtaret, venturum. Quum in malis ſicut ingentibus, ita ignotis, nec conſilium quidem ſatis expedirent, obſtrepebatque clamor lamentantium mulierum, & nondum palam facti vivi mortuique per omnes penè domos promiſcuè complorarentur; tum Q. Fabius Maximus cenſuit, *equites expeditos & Appia & Latina via mittendos, qui, obvios percunctando aliquos profectos ex fuga, paſſim diſſipatos, ſi fortè referant, quæ fortuna conſulum usque exercituum ſit; & ſi quid Dii immortales miſeriti, imperii reliquum Romano nomini fecerint: ubi ea copiæ ſint: quò ſe Annibal poſt prælium contulerit: quid paret, quid agat, ſtaturuſque ſit. Hæc exploranda noſcendaque per impigros juvenes eſſe. Illud per Patres ipſos agendum: quoniam magiſtratuum parum ſit, ut tumultum ac trepidationem in urbe tollant, matronas publico arceant, continerique intra ſuum quamque limen cogant: comploratus familiarum coërceant: ſilentium per urbem faciant: nuncios rerum omnium ad prætores deducendos curent: ſua quiſque fortuna domi auctorem exſpectet: cuſtodes præterea ad portas ponant, qui prohibeant quemquam egredi urbem; cogantque homines nullam, niſi urbe ac mœnibus*

mœnibus ſalvis, ſalutem ſperare. Ubi conticuerit tumultus, rectè tum in curiam Patres revocandos, conſulendumque de urbis cuſtodia eſſe.

LVI. Quum in hanc ſententiam pedibus omnes iſſent, ſummotaque foro per magiſtratus turba, Patres diverſi ad ſedandos tumultus diſceſſiſſent; tum demum literæ à Terentio conſule allatæ ſunt, L. *Æmilium conſulem exercitumque caſum; ſeſe Canuſii eſſe, reliquias tantæ cladis velut ex naufragio colligentem: ad decem millia militum ferme eſſe incompoſitorum, inordinatorumque. Pœnum ſedere ad Cannas, in captivorum pretiis prædaque alia nec victoris animo nec magni ducis more nundinantem.* Tum privatæ quoque per domos clades vulgatæ ſunt: adeòque totam urbem opplevit luctus, ut ſacrum anniverſarium Cereris intermiſſum ſit; quia nec lugentibus id facere eſt fas, nec ulla in illa tempeſtate matrona expers luctus fuerat. Itaque ne ob eandem cauſſam alia quoque ſacra publica aut privata deſererentur, ſenatuſconſulto diebus triginta luctus eſt finitus. Ceterùm quum, ſedato urbis tumultu, revocati in curiam Patres eſſent, aliæ inſuper ex Sicilia literæ allatæ ſunt ab T. Otacilio prætore, *Regnum Hieronis claſſe Punica vaſtari: cui quum opem imploranti ferre vellet, nunciatum ſibi eſſe, aliam claſſem ad Ægateis inſulam ſtare paratam inſtructamque, ut, ubi ſe verſum ad tuendam Syracuſanam oram Pœni ſenſiſſent, Lilybæum extemplo provinciamque aliam Romanam aggrederentur. itaque claſſe opus eſſe, ſi regem ſocium Siciliamque tueri vellent.*

LVII. Literis

LVII. Literis conſulis proprætoriſque lectis, M. Claudium, qui claſſi ad Oſtiam ſtanti præeſſet, Canuſium ad exercitum mittendum, ſcribendumque conſuli, ut, quum prætori exercitum tradidiſſet, primo quoque tempore, quantum per commodum reipubl. fieri poſſet, Romam veniret. Territi etiam ſuper tantas clades, cum ceteris prodigiis, tum quòd duæ Veſtales eo anno, Opimia atque Floronia, ſtupri compertæ; & altera ſub terram, ut mos eſt, ad portam Collinam necata fuerat; altera ſibimet ipſa mortem conſciverat. L. Cantilius, ſcriba pontificis, quos nunc minores pontifices appellant, qui cum Floronia ſtuprum fecerat, à pontifice maximo eò uſque virgis in comitio cæſus erat, ut inter verbera exſpiraret. Hoc nefas quum inter tot, ut fit, clades in prodigium verſum eſſet, decemviri libros adire juſſi ſunt. Et Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum miſſus eſt ſciſcitatum, quibus precibus ſuppliciiſque Deos poſſent placare: & quænam futura finis tantis cladibus foret. Interim ex fatalibus libris ſacrificia aliquot extraordinaria facta; inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca, in foro boario ſub terra vivi demiſſi ſunt in locum ſaxo conſeptum, ibi antè hoſtiis humanis minimè Romano ſacro imbutum. Placatis ſatis, ut rebantur, Deis, M. Claudius Marcellus ab Oſtia mille & quingentos milites, quos in claſſem ſcriptos habebat, Romam, ut urbi præſidio eſſent, mittit; ipſe legione claſſis (ea tertia legio erat) cum tribunis militum, Teanum Sidicinum præmiſſa, claſſe tradita P. Furio Philo collegæ, paucos poſt dies Canuſium magnis itineribus contendit. Dictator ex auctoritate

Patrum dictus M. Junius, & Tib. Sempronius magiſter equitum, delectu edicto, juniores annis ſeptemdecim & quoſdam prætextatos ſcribunt, quatuor ex his legiones, & mille equites effecti. Item ad ſocios Latinumque nomen, ad militem ex formula accipiendos, mittunt: arma, tela, alia parari jubent: & vetera hoſtium ſpolia detrahunt templis porticibuſque. Et aliam formam novi delectus inopia liberorum capitum ac neceſſitas dedit: octo millia juvenum validorum ex ſervitiis, priùs ſciſcitantes ſingulos, vellentne militare, empta publicè armaverunt. Hic miles magis placuit, quum pretio minore redimendi captivos copia fieret.

LVIII. Namque Annibal, ſecundùm tam proſperam ad Cannas pugnam, victoris magis quàm bellum gerentis intentus curis, quum, captivis productis ſegregatiſque ſociis, eos, ſicut ante ad Trebiam Traſimenumque lacum, benignè allocutus, ſine pretio dimiſiſſet; Romanos quoque vocatos (quod nunquam aliàs antea) ſatis miti ſermone alloquitur. *Non internecinum ſibi eſſe cum Romanis bellum: de dignitate atque imperio certare. Et patres virtuti Romanæ ceſſiſſe, & ſe id admiſi, ut ſuæ invicem ſimul felicitati & virtuti cedatur. Itaque redimendi ſe captivis copiam facere. pretium foro in capita, equiti quingenos quadrigatos nummos, trecenos pediti, ſervo centum.* Quanquam aliquantum adjiciebatur equitibus ad id pretium quod pepigerant dedentes ſe; læti tamen quamcunque conditionem paciſcendi acceperunt. Placuit ſuffragio ipſorum decem deligi, qui Romam ad ſenatum irent. nec pignus aliud fidei, quàm ut jurarent ſe reditu-

redituros, acceptum. Missus cum his Carthalo nobilis Carthaginiensis: qui, si fortè ad pacem inclinarent animos, conditiones ferret. Quum egressi castris essent, unus ex iis minimè Romani ingenii homo, velut aliquid oblitus, jurisjurandi solvendi caussa quum in castra redisset, ante noctem comites assequitur. Ubi eos Romam venire nunciatum est, Carthaloni obviam lictor missus, qui dictatoris verbis nunciaret, ut ante noctem excederet finibus Romanis.

LIX. Legatis captivorum senatus ab dictatore datus est. Quorum princeps M. Junius, *Patres conscripti*, inquit, *nemo nostrûm ignorat, nulli unquam civitati viliores fuisse captivos, quàm nostræ. Ceterùm, nisi nobis plus justo nostra placet caussa, non alii unquam minùs negligendi vobis, quàm nos, in hostium potestatem venerunt. non enim in acie per timorem arma tradidimus, sed quum prope ad noctem superstantes cumulis cæsorum corporum prœlium extraxissemus, in castra recepimus nos. Diei reliquum ac noctem insequentem, fessi labore ac vulneribus, vallum sumus tutati. Postero die, quum circumfessi ab exercitu victore aqua arceremur, nec ulla jam per confertos hostes erumpendi spes esset, nec esse nefas duceremus, quinquaginta millibus hominum ex acie nostra trucidatis, aliquem ex Cannensi pugna Romanum militem restare; tum demum pacti sumus pretium quo redempti dimitteremur: arma, in quibus nihil jam auxilii erat, hosti tradidimus. Majores quoque acceperamus se à Gallis auro redemisse: & patres vestros, asperrimos illos ad conditionem pacis, legatos tamen captivorum redimendorum gra-*

zia Tarentum miſiſſe. atqui & ad Alliam cum Gallis, & ad Heracleam cum Pyrrho, utraque non tam clade infamis quàm pavore ac fuga, pugna fuit. Camenſes campos acervi Romanorum corporum tegunt: nec ſuperſumus pugnæ, niſi in quibus trucidandis & ferrum & vires hoſtem defecerunt. Sunt etiam de noſtris quidam, qui nec in acie quidem refugerunt; ſed præſidio caſtris relicti, quum caſtra traderentur, in poteſtatem hoſtium venerunt. Haud equidem ullius civis aut commilitonis fortunæ aut conditioni invideo, nec premendo alium me extuliſſe velim. ne illi quidem (niſi pernicitatis pedum & curſus aliquod præmium eſt) qui plerique inermes ex acie fugientes, non priùs, quàm Venuſia aut Canuſii conſtiterunt, ſe nobis meritò prætulerint, gloriatique ſint, in ſe plus, quàm in nobis, præſidii reipubl. eſſe. Sed illis & bonis ac fortibus militibus utemini: & nobis etiam promptioribus pro patria, quòd beneficio veſtro redempti, atque in patriam reſtituti fuerimus. Delectum ex omni ætate & fortuna habetis. octo millia ſervorum audio armari. non minor numerus noſter eſt, nec majore pretio redimi poſſumus, quàm hi emuntur. nam ſi conferam nos cum illis, injuriam nomini Romano faciam. Illud etiam in tali conſilio animadvertendum vobis cenſeam, Patres conſcripti, (ſi tamen duriores eſſe velitis, quod nullo noſtro merito faciatis) cui vos hoſti relicturi ſitis. Pyrrho videlicet, qui nos hoſpitum numero habuit captivos, an barbaro, ac Pœno; qui utrùm avarior, an crudelior ſit, vix exiſtimari poteſt. Si videatis catenas, ſqualorem, deformitatemque civium veſtrorum, non minùs profectò vos ea

ſpecies

ſpecies moveat, quàm ſi ex altera parte cernatis ſtratas Cannenſibus campis legiones veſtras. Intueri poteſtis ſollicitudinem & lacrimas in veſtibulo curiæ ſtantium cognatorum noſtrorum, exſpectantiumque reſponſum veſtrum. quum ii pro nobis, proque iis qui abſunt, ita ſuſpenſi ac ſolliciti ſint, quem cenſetis animum ipſorum eſſe, quorum in diſcrimine vita libertasque eſt? Si me-Dius-Fidius ipſe in nos mitis Annibal contra naturam ſuam eſſe velit, nihil tamen nobis vita opus eſſe cenſeamus, quum indigni, ut à vobis redimeremur, viſi ſumus. Rediere Romam quondam remiſſi à Pyrrho ſine pretio capti: ſed rediere cum legatis, primoribus civitatis, ad redimendos ſeſe miſſis. Redeam ego in patriam trecentis nummis non æſtimatus civis? Suum quiſque habet animum, Patres conſcripti. Scio in diſcrimine eſſe vitam corpuſque meum. Magis me fama periculum movet, ne à vobis damnati ac repulſi habeamur. neque enim vos pretio peperciſſe homines credent.

LX. Ubi is finem fecit, extemplo ab ea turba, quæ in comitio erat, clamor flebilis eſt ſublatus, manuſque ad curiam tendebant orantes, ut ſibi liberos, fratres, cognatos redderent. Feminas quoque metus ac neceſſitas in foro turbæ huic virorum immiſcuerat. Senatus, ſummotis arbitris, conſuli cœptus. Ibi quum ſententiis variaretur, & alii redimendos de publico, alii nullam publicè impenſam faciendam, nec prohibendos ex privato redimi; ſi quibus argentum in præſentia deeſſet, dandam ex ærario pecuniam mutuam, prædibuſque ac prædiis cavendum populo, cenſerent: tum

T. Manlius Torquatus, priſcæ ac nimis duræ, ut pleriſque videbatur, ſeveritatis, interrogatus ſententiam, ita locutus fertur: *Si tantummodo paſſi eſſent legati pro iis, qui in hoſtium poteſtate ſunt, ut redimerentur, ſine ullius infectatione eorum, irrui ſententiam peregiſſem. Quid enim aliud quàm admonendi eſſetis, ut morem traditum à patribus, neceſſario ad rem militarem exemplo, ſervaretis? nunc autem quum prope gloriati ſint, quòd ſe hoſtibus dediderint, præferrique non captis modò in acie ab hoſtibus, ſed etiam iis, qui Veruſiam Camuſiumque pervenerunt, atque ipſi C. Terentio conſuli æquum cenſuerint; nihil vos eorum, Patres conſcripti, quæ illic acta ſunt, ignorare patiar. Atque ut eam hanc, quæ apud vos acturus ſum, Camilli apud ipſum exercitum agerem, optimum teſtem ignaviæ conjuſque & virtutis: aut unus hic ſaltem adeſſet P. Sempronius, quum ſi iſti ducem ſecuti eſſent milites, hodie in caſtris Romanis, non captivi in hoſtium poteſtate eſſent. Sed quum feſſis pugnando hoſtibus, tum victoria lætis, & ipſis pleriſque regreſſis in caſtra ſua, noctem ad erumpendum liberam habuiſſent, & ſeptem armatorum hominum millia perrumpere etiam confertos hoſtes poſſent: neque per ſe ipſi id facere conati ſunt, neque alium ſequi voluerunt. Nocte prope tota P. Sempronius Tuditanus non deſtitit monere adhortarique eos, dum pauciora hoſtium circa caſtra, dum quies ac ſilentium eſſet, dum nox inceptum tegeret, ſe ducem ſequerentur: ante lucem pervenire in tuta loca, in ſociorum urbes poſſe. Sicut avorum memoria P. Decius tribunus militum in Samnio: ſicut nobis adoleſcentibus prioro*

Punico

Punico bello Calpurnius Flamma trecentis voluntariis, quum ad tumulum eos capiendum, situm inter medios hostes, duceret, dixit, Moriamur milites, & morte nostra eripiamus ex obsidione circumventas legiones. *Si hoc P. Sempronius diceret; nec viros quidem, nec Romanos vos duceret, si nemo tantæ virtutis exstitisset comes. Viam non ad gloriam, magis quàm ad salutem, ferentem demonstrat; reduces in patriam, ad parentes, ad conjuges ac liberos facit. Ut servemini, deest vobis animus? quid, si moriendum pro patria esset, faceretis? Quinquaginta millia civium sociorumque circa vos eo ipso die cæsa jacent: si tot exempla virtutis non movent, nihil unquam movebit: si tanta clades vilem vitam non fecit, nulla faciet. Liberi atque incolumes desiderate patriam. imò desiderate, dum patria est, dum cives ejus estis. serò nunc desideratis, deminuti capite, abalienati jure civium, servi Carthaginiensium facti. Pretio redituri estis eò, unde ignavia ac nequitia abîstis? Publium Sempronium, civem vestrum, non audîstis, arma capere, ac sequi se jubentem: Annibalem post paullo audîstis, castra prodi, & arma tradi jubentem. Quam ego ignaviam istorum accuso, quam scelus possim accusare? non enim modò sequi recusârunt bene monentem, sed obsistere ac retinere conati sunt, ni strictis gladiis viri fortissimi inertes summovissent. priùs, inquam, Publio Sempronio per civium agmen, quàm per hostium, fuit erumpendum. Hos cives patria desideret? quorum si ceteri similes fuissent, neminem hodie ex iis qui ad Cannas pugnaverunt, civem haberet. Ex millibus septem armatorum sexcenti exstiterant, qui*

erumpere auderent, qui in patriam liberi atque armati redirent: neque iis quadraginta millia hoſtium obſtitere. Quàm tutum iter duarum prope legionum agmini futurum cenſetis fuiſſe? Haberetis hodie viginti millia armatorum Canuſii, fortia, fidelia, Patres conſcripti. nunc autem quemadmodum hi boni fideleſque (nam fortes ne ipſi quidem dixerint) cives eſſe poſſunt? niſi quis credere poteſt fuiſſe, ut erumpentibus, quin erumperent, obſiſtere conati ſint: aut non invidere eos cum incolumitati tum gloriæ illorum per virtutem partæ, quum ſibi timorem ignaviamque ſervitutis ignominioſæ cauſſam eſſe ſciant. Maluerunt in tentoriis latentes ſimul lucem atque hoſtem exſpectare, quum ſilentio noctis erumpendi occaſio eſſet. Etenim ad erumpendum è caſtris defuit animus, ad tutanda fortiter caſtra animum habuerunt. Dies noctesque aliquot obſeſſi, vallum armis, ſe ipſi tutati vallo ſunt: tandem ultima auſi paſſique, quum omnia ſubſidia vitæ abeſſent, affectiſque fame viribus arma jam ſuſtinere nequirent, neceſſitatibus magis humanis quàm armis victi ſunt. Orto ſole hoſtis ad vallum acceſſit. ante ſecundam horam nullam fortunam certaminis experti, tradiderunt arma ac ſeipſos. Hæc vobis ipſorum per biduum militia fuit. quum in acie ſtare ac pugnare decuerat, tum in caſtra refugerunt: quum pro vallo pugnandum erat, caſtra tradiderunt, neque in acie neque in caſtris utiles. Vos redimam? quum erumpere caſtris oportet, cunctamini ac manetis. quum manere & caſtra tutari armis neceſſe eſt, & caſtra & arma & vos ipſos traditis hoſti. Ego non magis iſtos redimendos, Patres conſcripti, cenſeo,

*, quàm illos dedendos Annibali, qui per me-
hoſtes è caſtris eruperunt, ac per ſummam
rem ſe patriæ reſtituerunt.*

XI. Poſteaquam Manlius dixit, quanquam Pa-
quoque pleroſque captivi cognatione attinge-
præter exemplum civitatis, minimè in ca-
s jam inde antiquitus indulgentis, pecunias
que ſumma homines movit: quia nec ærarium
urire, magna jam ſumma erogata in ſervos
nilitiam emendos armandoſque; nec Annibal
maximè hujuſce rei, ut fama erat, egentem
pletari volebant. Quum triſte reſponſum,
non ni captivos, redditum eſſet, cum magnis fle-
i queſtibuſque legatos ad portam proſecuti ſunt.
s ex iis domum abiit, quòd fallaci reditu in
a jurejurando ſe exſolviſſet. Quod ubi inno-
relatum ad ſenatum eſt: omnes cenſuerunt
prehendendum, & cuſtodibus publicè datis de-
ndum ad Annibalem eſſe. Eſt & alia de ca-
is fama, decem primos veniſſe. de eis quum
tatum in ſenatu eſſet, admitterentur in urbem,
ne: ita admiſſos eſſe, ne tamen iis ſenatus da-
r. Morantibus deinde longiùs omnium ſpe, a-
tres inſuper legatos veniſſe, L. Scribonium, &
Calpurnium, & L. Manlium. tum demum ab
nato Scribonii tribuno plebis de redimendis ca-
is relatum eſſe, nec cenſuiſſe redimendos ſena-
i, & novos legatos tres ad Annibalem rever-
, decem veteres remanſiſſe, quòd, per cauſſam
gnoſcendi nomina captivorum, ad Annibalem
itinere regreſſi, religione ſeſe exſolviſſent. de iis
endis magna contentione actum in ſenatu eſſe:
toſque paucis ſententiis, qui dedendos cenſue-

rint. ceterùm proximis cenſoribus adeò omnibus notis ignominiiſque confectos eſſe, ut quidam eorum mortem ſibi ipſi extemplo conſciverint: ceteri non foro ſolùm, omni deinde vita, ſed prope luce ac publico caruerint. Mirari magis, adeò diſcrepare inter auctores, quàm, quid veri ſit, diſcernere queas. Quanto autem major hæc clades ſuperioribus cladibus fuerit, vel ea res indicio eſt; quòd qui ſociorum ad eam diem firmi ſteterant, tum labare cœperunt, nulla profectò alia de re quàm quòd deſperaverant de imperio. Defecere autem ad Pœnos hi populi: Atellani, Calatini, Hirpini, Appulorum pars, Samnites præter Pentros, Bruttii omnes, Lucani: præter hos Surrentini, & Græcorum omnis ferme ora; Tarentini, Metapontini, Crotonienſes, Locrique, & Ciſalpini omnes Galli. Nec tamen hæ clades defectioneſque ſociorum moverunt, ut pacis unquam mentio apud Romanos fieret; neque ante conſulis Romani adventum, nec poſtquam is rediit renovaviteque memoriam acceptæ cladis. quo in tempore ipſo adeò magno animo civitas fuit, ut conſuli ex tanta clade, cujus ipſe cauſſa maxima fuiſſet, redeunti, & obviam itum frequenter ab omnibus ordinibus ſit, & gratiæ actæ, quòd de republica non deſperâſſet: cui, ſi Carthaginienſium ductor fuiſſet, nihil recuſandum ſupplicii foret.

LIBER XXIII.

EPITOME.

III, &c. *Campani ad Annibalem defecere.* XI, XII. *Nuncius Cannensis victoriæ Mago, Carthaginem missus, annulos aureos digitis occisorum Romanorum detractos in vestibulo curiæ effudit: quos excessisse modii mensuram ditur.* XII, XIII. *Post quem nuncium Hanno Pœnis nobilissimus, suadebat senatui Carthaginiensium, ut pacem à populo Romano peterent: nec uit, obstrepente Barcina factione.* XIV, XV. *Claudius Marcellus prætor ad Nolam,* XVI. *Eutione adversus Annibalem ex oppido facta, pro-e pugnavit.* XVIII. *Exercitus Annibalis per erna Capuæ ita luxuriatus est, ut corporum vi-us atque animorum enervaretur.* XIX. *Casilinum, à Pœnis obsessum, ita fame vexatum est, ut e, & pelles scutis detractas, item mures essent; nucibus per Vulturnum amnem à Romanis sis vixerint. Auro emptum* XX. *Campanis ditur.* XXII. *Latinos in senatum recipiendos det Æmilius, sed Fabius Maximus ejus rei ntionem oppressit.* XXIII. *Senatus ex equestri tino hominibus centum nonaginta septem supple-*

tus

tus eſt. XXIV. *L. Poſtumius prætor à Gallis cum exercitu cæſus eſt.* XXVI. &c. *Cn. & P. Scipiones in Hiſpania Aſdrubalem vicerunt, & Hiſpaniam ſuam fecerunt.* XXXI. *Reliquiæ Cannenſis exercitus in Siciliam relegatæ ſunt: ne recederent inde, niſi finito bello.* XXXIII. *Inter Philippum Macedonum regem & Annibalem ſocietas juncta eſt.* XXXV. *Sempronius Gracchus conſul Campanos cecidit.* XXXVI, XXXVIII. *Annibal fatigatus Campanorum precibus Cumas fruſtra obſidet.* XL, &c. *Præterea in Sardinia feliciter à T. Manlio prætore adverſus Pœnos Sardoſque res geſtas continet: à quo Aſdrubal dux, & Magzo, & Hamo capti.* XLV, &c. *Claudius Marcellus prætor Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit, & vicit: primuſque tot cladibus feſſis Romanis meliorem ſpem belli dedit.*

I. ANNIBAL, poſt Cannenſem pugnam, caſtra capta ac direpta, confeſtim ex Apulia in Samnium moverat: aceitus in Hirpinos à Statio, pollicente ſe Compſam traditurum. Compſanus erat Trebius, nobilis inter ſuos: ſed premebat eum Mopſiorum factio, familiæ per gratiam Romanorum potentis. Poſt famam Cannenſis pugnæ, vulgatumque Trebii ſermonibus adventum Annibalis, quum Mopſiani urbe exceſſiſſent, ſine certamine tradita urbs Pœno, præſidiumque acceptum eſt. Ibi præda omni atque impedimentis relictis, exercitu par-

Ante Chr. 216. *V. C.* 536.

, Magonem regionis ejus urbes, aut defici-
ab Romanis accipere, aut detrectantes coge-
defectionem jubet. ipſe per agrum Campa-
nare inferum petit, oppugnaturus Neapolim,
em maritimam haberet. Ubi fines Neapo-
um intravit, Numidas partim in inſidiis (&
que cavæ ſunt viæ, ſinuſque occulti) qua-
que aptè poterat, diſpoſuit: alios, præ ſe a-
prædam ex agris oſtentantes, obequitare por-
ſit. in quos, quia nec multi & incompoſiti
antur, quum turma equitum erupiſſet, ab ce-
ous conſultò tracta in inſidias, circumventa
nec evaſiſſet quiſquam, ni mare propinquum,
uid procul littore naves piſcatoriæ pleræque
ectæ peritis nandi dediſſent effugium. Ali-
tamen eo prœlio nobiles juvenes capti cæſi-
ſunt: inter quos & Hegeas, præfectus equi-
intemperantiùs cedentes ſecutus, cecidit. Ab
oppugnanda Pœnum abſterruere conſpecta
ia, haudquaquam prompta oppugnanti.
. Inde Capuam flectit iter, luxuriantem lon-
licitate atque indulgentia fortunæ. maximè
n inter corrupta omnia, licentia plebis ſine mo-
bertatem exercentis. Senatum & ſibi & plebi
xium Pacuvius Calavius fecerat, nobilis idem
opularis homo, ceterùm malis artibus nactus
. is quum eo fortè anno, quo res malè geſta
rafimenum eſt, in ſummo magiſtratu eſſet,
diu infeſtam ſenatui plebem, ratus, per occa-
m novandi res, magnum auſuram facinus, ut,
ea loca Annibal cum victore exercitu veniſſet,
dato ſenatu traderet Capuam Pœnis; impro-
homo, ſed non ad extremum perditus, quum

mallet

mallet incolumi, quàm eversa republica dominaris. nullam autem incolumem esse orbatam publico consilio crederet, rationem iniit, qua & senatum servaret, & obnoxium sibi ac plebi faceret. Vocato senatu, quum sibi defectionis ab Romanis consilium placiturum nullo modo, nisi necessarium fuisset, præfatus esset: *quippe qui liberos ex Appii Claudii filia haberet, filiamque Romam nuptum Livio dedisset: ceterùm majorem multo rem magisque timendam instare. Non enim per defectionem ad tollendum ex civitate senatum plebem spectare, sed per eadem senatus vacuum rempublicam tradere Annibali ac Pœnis velle. Eo se periculo posse liberare eos, si se permittant sibi, & certaminum in republica obliti credant.* Quum omnes victi metu permitterent: *Claudam in curia vos*, inquit, *& tanquam & ipse cogitati facinoris particeps, approbando consilia, quibus nequicquam adversarer, viam salutis vestræ inveniam. In hoc fidem, quam vultis ipsi, accipite.* Fide data egressus, claudi curiam jubet, præsidiumque in vestibulo reliquit, ne quis adire curiam injussu suo, neve inde egredi possit.

III. Tunc vocato ad concionem populo, *Quid sæpe*, inquit, *optastis, Campani, ut supplicii sumendi vobis ex improbo ac detestabili senatu potestas esset, eam nunc non per tumultum expugnantes domos singulorum, quas præsidiis alienigenum servorumque tuemur, cum summo vestro periculo, sed tutam habetis ac liberam. Clausos omnes in curiam accipite, solos, inermes: nec quicquam raptim, aut fortè temere egeritis. de singulorum capite vobis jus sententiæ dicendæ faciam: ut, quas quisque meritus est, pœnas*

pœnas pendat. Sed ante omnia ita vos ira indulgere oportet, ut potiorem ira ſalutem atque utilitatem veſtram habeatis. etenim hos (ut opinor) odiſtis ſenatores; non ſenatum omnino habere non vultis: quippe aut rex (quod abominandum) aut, quod unum libere civitatis conſilium eſt, ſenatus habendus eſt. Itaque duæ res ſumol agenda ſunt vobis, ut & veterem ſenatum tollatis, & novum coopteris. Citari ſingulos ſenatores jubebo: de quorum capite vos conſulam: quod de quoque cenſueritis, fiet. Sed prius in ejus locum virum fortem ac ſtrenuum novum ſenatorem coopteabitis, quàm de noxio ſupplicium ſumatur. Inde conſedit, & nominibus in urnam conjectis, citari quod primum ſorte nomen excidit, ipſumque è curia produci juſſit. Ubi auditum eſt nomen, malum & improbum pro ſe quiſque clamare, & ſupplicio dignum. Tunc Paciuius: *Video quæ ſententia de hoc ſit data: ejicitur pro malo atque improbo. Bonum ſenatorem & juſtum eligite.* Primò ſilentium erat, inopia potiendi ſubjiciundi: deinde quum aliquis omiſſa verecundia quempiam nominaſſet, multo major extemplo clamor oriebatur: quum alii negarent nôſſe; alii nunc probra, nunc humilitatem, ſordidamque inopiam, & pudendæ artis aut quæſtus genus objicerent. Hoc multo magis in ſecundo ac tertio citato ſenatore factum eſt, ut ipſius pœnitere homines appareret: quem autem in ejus ſubſtituerent locum, deeſſe. quia nec eoſdem nominari attinebat, nihil aliud quàm ad audienda probra nominatos: & multo humiliores obſcurioreſque ceteri erant eis, qui primi memoriæ occurrebant. Ita dilabi homines, notiſſimum quodque malum

maximè

maximè tolerabile dicentes esse, jubentesque senatum ex custodia dimitti.

IV. Hoc modo Pacuvius, quum obnoxium vitæ beneficio senatum multo sibi magis quàm plebi fecisset, sine armis, jam omnibus concedentibus, dominabatur. Hinc senatores, omissa dignitatis libertatisque memoria, plebem adulari, salutare, benignè invitare, apparatis accipere epulis, eas cautim suscipere, ei semper parti adesse, secundùm eam litem judices dare, quæ magis popularis apteorque in vulgus favori conciliando esset. Jam verò nihil in senatu actum aliter, quàm si plebis ibi esset concilium. Prona semper civitas in luxuriam, non ingeniorum modò vitio, sed affluenti copia voluptatum, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ terrestrisque: tum verò ita obsequio principum & licentia plebis lascivire, ut nec libidini nec sumptibus modus esset: ad contemptum legum, magistratuum, senatus, accessit tum post Cannensem cladem, ut, cujus aliqua erat verecundia, Romanum quoque imperium spernerent. id modò erat in mora, ne extemplo deficerent, quòd connubium vetustum multas familias claras ac potentes Romanis miscuerat: & quòd, quum militarent aliquot apud Romanos, maximum vinculum erant trecenti equites, nobilissimus quisque Campanorum, in præsidia Sicularum urbium delecti ab Romanis ac missi.

V. Horum parentes cognatique ægre pervicerunt, ut legati ad consulem Romanum mitterentur. Ii nondum Canusium profectum, sed Venusiæ cum paucis ac semiermibus consulem invenerunt, quàm poterat maximè miserabilem bonis sociis;

superbis atque infidelibus, ut erant Campani, [illegible]endum. & auxit rerum suarum suique con[illegible]tum consul, nimis detegendo cladem nudan[illegible]. Nam quum legati, ægre ferre senatum [illegible]umque Campanum, adversi quicquam eve[illegible] Romanis, nunciassent, pollicerenturque om[illegible] ad bellum opus essent: *Morem*, inquit, [illegible] *loquendi cum sociis servastis, Campani, ju[illegible] quæ opus essent ad bellum imperare, quam [illegible] ad præsentem fortunæ nostræ statum lo[illegible]. Quid enim nobis ad Cannas relictum est [illegible] aliquid habeamus, id quod deest expleri [illegible] vellimus? Pedites vobis imperemus, tan[illegible] equites habeamus? pecuniam deesse dicamus, [illegible] ea tantum desit? Nihil, ne quod supple[illegible] quidem, nobis reliquit fortuna. legiones, equi[illegible] arma, signa, equi virique, pecunia, comme[illegible] in acie, aut binis postero die amissis castris [illegible]. Itaque non juvetis nos in bello oportet, [illegible], sed penè bellum pro nobis suscipiatis. Ve[illegible] mentem, ut trepidos quondam majores ve[illegible] mœnia compulsos, nec Samnitem modò [illegible] sed etiam Sidicinum paventes, receptos in fi[illegible] Saticulam defenderimus; cœptumque pro[illegible] cum Samnitibus bellum, per centum prope [illegible] variante fortuna eventum, tulerimus. Ad[illegible] ad hæc, quod fœdus æquum deditis, quod le[illegible], quod ad extremum (id quod ante Can[illegible] certò cladem maximum fuit) civitatem no[illegible] magna parti vestrûm dedimus, communica[illegible] vobiscum. Itaque communem vos hanc [illegible], quæ accepta est, credere, Campani, oportet,*

com-

utrumque Mago negâſſet: *Hoſtium quic* inquit, *adhuc nimis multum ſupereſt. ſed do ea quid animorum, quidve ſpei habeat, lim.*

XIII. Quum id neſcire Mago diceret *facilius ſcitu eſt*, inquit. *Ecquos legatos a balem Romani miſerunt de pace? ecquam mentionem pacis Romæ factam eſſe, allatum eſt?* Quum id quoque negâſſet: *Bellum ig* quit, *tam integrum habemus, quàm habuin die Annibal in Italiam eſt tranſgreſſus. Qu via victoria priore Punico bello fuerit, pler meminerimus, ſuperſumus. nunquam terr que magis proſpera res noſtra viſa ſunt, quà conſules C. Lutatium & A. Poſtumium Lutatio & Poſtumio conſulibus devicti ad inſulas ſumus. Quòd ſi (id quod Dii ome tant) nunc quoque fortuna aliquid variaver pacem ſperatis quum vincemur; quam nunc, vincimus, dat nemo? Ego, ſi quis de pace c ſeu deferenda hoſtibus ſeu accipienda; hab ſententia dicam. ſi de iis, quæ Mago poſtulat, tis; nec victoribus mitti attinere puto: & fr tibus nos falſa atque inani ſpe, multo minu mittenda eſſe.* Haud multos movit Hannon tio. nam & ſimultas cum familia Barcina le auctorem faciebat: & occupati animi præſe titia, nihil, quo vanius fieret gaudium ſuun ribus admittebant: debellatumque mox fore, niti paullulum voluiſſent, rebantur. Itaque i ti conſenſu fit ſenatuſconſultum, ut Annibali tuor Numidarum millia in ſupplementum rentur, & quadraginta elephanti, & argenti talenta. Dictatorque cum Magone in Hiſpa

præmiſſus eſt ad conducenda viginti millia peditum, quatuor equitum; quibus exercitus, qui in Italia, quique in Hiſpania erant, ſupplerentur.

XIV. Ceterùm hæc, ut in ſecundis rebus, ſegniter otioſeque geſta ſunt. Romanos, præter inſitam induſtriam animis, fortuna etiam cunctari prohibebat. nam nec conſul ulli rei, quæ per eum agenda eſſet, deerat: & dictator M. Junius Pera, rebus divinis perfectis, latoque, ut ſolet, ad populum, ut equum eſcendere liceret, præter duas urbanas legiones, quæ principio anni à conſulibus conſcriptæ fuerant, & ſervorum delectum, cohorteſque ex agro Piceno & Gallico collectas, ad ultimum prope deſperatæ reipublicæ auxilium, quum honeſta utilibus cedunt, deſcendit, edixitque: *Qui capitalem fraudem auſi, quique pecuniæ judicati in vinculis eſſent; qui eorum apud ſe milites fierent, eos noxæ pecuniaque ſeſe exſolvi juſſurum.* ea ſex millia hominum Gallicis ſpoliis, quæ triumpho C. Flaminii tranſlata erant, armavit. itaque cum viginti quinque millibus armatorum ab urbe proficiſcitur. Annibal, Capua recepta, quum iterum Neapolitanorum animos, partim ſpe, partim metu nequicquam tentâſſet, in agrum Nolanum exercitum traducit: & ut non hoſtiliter ſtatim, quia non deſperabat voluntariam deditionem; ita, ſi morarentur ſpem, nihil eorum, quæ pati aut timere poſſent, prætermiſſurus. Senatus, ac maximè primores ejus, in ſocietate Romana cum fide perſtare; plebs novarum, ut ſolet, rerum, atque Annibalis tota eſſe: metumque agrorum populationis, & patienda in obſidione multa gravia indignaque proponere animo, neque auctores defectionis deerant.

rant. Itaque ubi ſenatum metus cepit, ſi propalam tenderent, reſiſti multitudini concitatæ non poſſe; clam ſimulando dilationem mali inveniunt. placere enim ſibi defectionem ad Annibalem, ſimulant: quibus autem conditionibus in fœdus amicitiamque novam tranſeant, parum conſtare. Ita ſpatio ſumpto, legatos propere ad prætorem Romanum Marcellum Claudium, qui Caſilini cum exercitu erat, mittunt: docentque, quanto in diſcrimine ſit Nolana res. agrum Annibalis eſſe, & Pœnorum urbem exemplo futuram, ni ſubveniatur. concedendo plebi ſenatum, ubi velint defecturos ſe; ne deficere præfeſtinarent, effeciſſe: Marcellus, collaudatis Nolanis, eadem ſimulatione extrahi rem in ſuum adventum juſſit: interim celari quæ ſecum acta eſſent, ſpemque omnem auxilii Romani. Ipſe à Caſilino Calatiam petit: atque inde Vulturno amne trajecto, perque agrum Saticulanum Trebulanumque ſuper Sueſſulam per montes Nolam pervenit.

XV. Sub adventum prætoris Romani Pœnus agro Nolano exceſſit: & ad mare proximè Neapolim deſcendit, cupidus maritimi oppidi potiundi, quò curſus navibus tutus ex Africa eſſet. Ceterùm poſteaquam Neapolim à præfecto Romano teneri accepit, (M. Junius Silanus erat, ab ipſis Neapolitanis accitus) Neapolim quoque, ſicut Nolam, non admiſſus, petit Nuceriam. eam quum aliquamdiu circumſediſſet; ſæpe vi, ſæpe ſollicitandis nequicquam nunc plebe, nunc principibus, fame demum in deditionem accepit; pactus, ut inermes cum ſingulis abirent veſtimentis: deinde, ut qui à principio mitis omnibus Italicis, præter Ro-

panos, videri vellet, præmia atque honores qui merent, ac militare ſecum voluiſſent, propo-

Nec ea ſpe quemquam tenuit. dilapſi om- quocumque hoſpitia, aut fortuitus animi im- s tulit, per Campaniæ urbes, maximè Nolam polimque. Quum ferme triginta ſenatores, ac ſ primus quiſque Capuam petiſſent; excluſi , quòd portas Annibali clauſiſſent, Cumas ſe ulerunt. Nuceriæ præda militi data eſt, urbs pta atque incenſa. Nolam Marcellus non ſui is fiducia præſidii, quàm voluntate principum bat. plebs timebatur, & ante omnes L. Ban- quem conſenſus attentatæ defectionis, ac me- à prætore Romano, nunc ad proditionem pa- nunc, ſi ad id fortuna defuiſſet, ad transfu- dum ſtimulabat. Erat juvenis acer, & ſocio- ea tempeſtate prope nobiliſſimus eques. ſe- ceem eum ad Cannas in acervo cæſorum cor- m inventum, curatumque benignè, etiam cum s Annibal domum remiſerat. ob ejus gratiam ti, rem Nolanam in jus ditionemque dare vo- t Pœno: anxiumque eum, & ſollicitum cura ndi res, prætor cernebat. Ceterùm, quum oena cohibendus eſſet, aut beneficio concilian- ſibi aſſumpſiſſe, quàm hoſti ademiſſe fortem renuum maluit ſocium; accitumque ad ſe be- è appellat: *Multos eum invidos inter populares re, inde exiſtimatu facile eſſe, quod nemo civis pius ſibi indicaverit, quàm multa ejus egregia ora militaria eſſent. Sed qui in Romanis mi- erit caſtris, non poſſe obſcuram ejus virtutem multos ſibi, qui cum eo ſtipendia fecerint, re- , qui vir eſſet ille: quaque & quoties pericula*

pro ſalute ac dignitate populi Romani adiſſet: utique Cannenſi prœlio non priùs pugna abſtiterit, quàm prope exſanguis ruina ſuperincidentium virorum, equorum, armorumque, ſit oppreſſus. Itaque macte virtute eſto, inquit. *apud me tibi omnis honos atque omne præmium erit: & quo frequentior mecum fueris, ſenties eam rem tibi dignitati atque emolumento eſſe.* lætoque juveni promiſſis equum eximium dono dat, bigatoſque quingentos quæſtorem numerare jubet. lictoribus imperat, ut eum ſe adire, quoties velit, patiantur.

XVI. Hac comitate Marcelli, ferocis juvenis animus adeò eſt mollitus, ut nemo inde ſociorum rem Romanam fortiùs ac fideliùs juverit. Quum Annibal ad portas eſſet, (Nolam enim rurſus à Nuceria moverat caſtra) plebeſque Nolana de integro ad defectionem ſpectaret, Marcellus, ſub adventum hoſtium, intra muros ſe recepit; non caſtris metuens, ſed ne prodendæ urbis occaſionem nimis multis in eam imminentibus daret. Inſtrui deinde utrimque acies cœptæ; Romanorum pro mœnibus Nolæ, Pœnorum ante caſtra ſua. prœlia hinc parva inter urbem caſtraque, & vario eventu fiebant: quia duces nec prohibere paucos temere roganteis, nec dare ſignum univerſæ pugnæ volebant. In hac quotidiana duorum exercituum ſtatione principes Nolanorum nunciant Marcello, *nocturna colloquia inter plebem ac Pœnos fieri: ſtatutumque eſſe, ut, quum Romana acies egreſſa portis foret, impedimenta eorum ac ſarcinas diriperent; clauderent deinde portas, muroſque occuparent, ut, potentes rerum ſuarum atque urbis, inde pro Romano acciperent.* Hæc ubi nunciata

s ſtatuit. Nolani muros portaſque adire ve-
ſubſidiaque deſtinata impedimentis data, ne,
atis prœlio legionibus, in ea impetus fieret.
tructi intra portas ſtabant. Annibali ſub ſi-
id quod per aliquot dies fecerat) ad multum
i acie ſtanti, primò miraculo eſſe, quòd nec
tus Romanus porta egrederetur, nec armatus
iam in muris eſſet. ratus deinde prodita col-
i eſſe, metuque refides factos, partem mili-
in caſtra remittit, juſſos propere apparatum
m oppugnandæ urbis in primam aciem af-
ſatis fidens, ſi cunctantibus inſtaret, tumul-
aliquem in urbe plebem moturam. Dum in-
uiſque miniſteria diſcurſu trepidat ad prima
ſucceditque ad muros acies, patefacta re-
porta, Marcellus ſigna canere, clamoremque
ac pedites primùm, deinde equites, quanto
no poſſent impetu, in hoſtem erumpere ju-
Satis terroris tumultuſque in aciem mediam
rant. cuum duabus circa portis P. Valerius

auſim affirmare, quod quidam auctores ſunt; duo millia & trecentos hoſtium cæſos: non plus uno Romanos amiſiſſe. ſive tanta, ſive minor victoria fuit; ingens eo die res, ac neſcio an maxima illo bello geſta ſit. non vinci enim ab Annibale vincentibus difficilius fuit, quàm poſtea vincere.

XVII. Annibal, ſpe potiundæ Nolæ adempta, quum Acerras receſſiſſet: Marcellus, extemplo clauſis portis, cuſtodibuſque diſpoſitis, ne quis egrederetur, quæſtionem in foro de iis, qui clam in colloquiis hoſtium fuerant, habuit. ſupra ſeptuginta damnatos proditionis ſecuri percuſſit, bonaque eorum juſſit publica populi Romani eſſe. & ſumma rerum ſenatui tradita, cum exercitu omni profectus ſupra Sueſſulam caſtris poſitis conſedit. Pœnus Acerras primùm ad voluntariam deditionem conatus perlicere, poſtequam obſtinatos vidit, obſidere inde atque oppugnare parat. ceterùm Acerranis plus animi quàm virium erat. Itaque, deſperata tutela urbis, ut circumvallari mœnia viderunt, priuſquam continuarentur hoſtium opera, per intermiſſa munimenta neglectaſque cuſtodias, ſilentio noctis dilapſi, per vias inviasque, quà quemque aut conſilium aut terror tulit, in urbes Campaniæ, quas ſatis certum erat non mutaſſe fidem, perfugerunt. Annibal, Acerris direptis atque incenſis, quum à Caſilino dictatorem Romanum legioneſque eminus aſpici nunciaſſent, ne quis tam propinquis hoſtium caſtris Capuam quoque recurrat, exercitum ad Caſilinum ducit. Caſilinum eo tempore quingenti Prænestini habebant, cum paucis Romanis Latinique nominis, quos

quos eódem audita Cannenſis clades contulerat. Hi, non confecto Prænestæ ad diem delectu, ſeriùs profecti domo, quum Caſilinum ante adverſæ pugnæ famam veniſſent, & aliis aggregarent ſeſe Romanis ſociiſque, profecti à Caſilino quum ſatis magno agmine irent, avertit eos retro Caſilinum nuncius Cannenſis pugnæ. ibi quum dies aliquot, ſuſpecti Campanis timenteſque, cavendis ac ſtruendis invicem inſidiis traduxiſſent, jamque de Capuæ defectione agi accipique Annibalem ſatis pro certo habuere; interfectis nocte oppidanis, partem urbis quæ cis Vulturnum eſt (eò enim dividitur amni) occupavere. idque præſidium Caſilini habebant Romani. Additur & Peruſina cohors, homines quadringenti & ſexaginta, eodem nuncio, quo Prænestini paucos ante dies, Caſilinum compulſi. & ſatis ferme armatorum ad tam exigua mœnia, & flumine altera parte cincta, tuenda erat. penuria frumenti, nimium etiam ut videretur hominum, efficiebat.

XVIII. Annibal, quum jam inde haud procul eſſet, Gætulos cum præfecto, nomine Iſalca, præmittit. ac primò, ſi fiat colloquii copia, verbis benignis ad portas aperiendas præſidiumque accipiendum perlicere jubet. ſi in pertinacia perſtent, rem gerere, ac tentare ſi qua parte invadere urbem poſſit. Ubi ad mœnia acceſſere, quia ſilentium erat, ſolitudo viſa, metuque conceſſum barbarus ratus, moliri portas & clauſtra refringere parat. quum patefactis repente portis cohortes duæ, ad ipſum inſtructæ intus, ingenti cum tumultu erumpunt, ſtragemque hoſtium faciunt. Ita primis repulſis, Maharbal, cum majore robore virorum miſſus,

nec

nec ipſe eruptionem cohortium ſuſtinuit. poſtremò Annibal, caſtris ante ipſa mœnia oppoſitis, parvam urbem parvumque præſidium ſumma vi atque omnibus copiis oppugnare parat. ac dum inſtat laceſſitque, corona undique circumdatis mœnibus, aliquot milites & promptiſſimum quemque è muro turribuſque ictos amiſit. Semel ultro erumpentes agmine elephantorum oppoſito prope intercluſit, trepidoſque compulit in urbem: ſatis multis, ut ex tanta paucitate, interfectis, plures cecidiſſent, ni nox prœlio interveniſſet. Poſtero die omnium animi ad oppugnandum accenduntur: utique poſteaquam corona aurea muralis propoſita eſt, atque ipſe dux caſtelli plano loco poſiti ſegnem oppugnationem Sagunti expugnatoribus exprobrabat: Cannarum Traſimenique & Trebiæ ſingulos admonens, univerſoſque. Inde vineæ quoque cœptæ agi, cuniculique: nec ad varios conatus hoſtium aut vis ulla, aut ars deerat. Socii Romanorum propugnacula adverſus vineas ſtatuere, tranſverſis cuniculis hoſtium cuniculos excipere, & palam & clam cœptis obviam ire, donec pudor etiam Annibalem ab incepto avertit, caſtriſque communitis ac præſidio modico impoſito, ne omiſſa res videretur, in hiberna Capuam conceſſit. Ibi partem majorem hiemis exercitum in tectis habuit, adverſus omnia humana mala ſæpe ac diu durantem, bonis inexpertum atque inſuetum. itaque quos nulla mali vicerat vis, perdidere nimia bona ac voluptates immodicæ: & eo impenſiùs, quo avidiùs ex inſolentia in eas ſe merſerant. Somnus enim, & vinum, & epulæ, & ſcorta, balneaque, & otium conſuetudine indies blandius, ita ener-

rerunt corpora animoſque, ut magis deinde
tæ eos victoriæ quàm præſentes tutarentur
majuſque id peccatum ducis apud peritos ar-
militarium haberetur, quàm quòd non ex
nſi acie protinus ad urbem Romanam dux-
lla enim cunctatio diſtuliſſe modò victoriam
potuit; hic error vires ademiſſe ad vincen-
Itaque, hercule, velut ſi cum alio exercitu
ua exiret, nihil uſquam priſtinæ diſciplinæ
. nam & redierunt plerique ſcortis impliciti:
primùm ſub pellibus haberi cœpti ſunt, via-
: alius militaris labor excepit, tironum modo
ibus animiſque deficiebant: & deinde per
æſtivorum tempus magna pars ſine com-
ous ab ſignis dilabebantur; neque aliæ late-
quàm Capua, deſertoribus erant.
X. Ceterùm, miteſcente jam hieme, educto
ernis milite, Caſilinum redit. ubi quanquam
ugnatione ceſſatum erat, obſidio tamen con-
a oppidanos præſidiumque ad ultimum inopiæ
erat. Caſtris Romanis Tib. Sempronius præ-
dictatore auſpiciorum repetendorum cauſſâ
do Romam. Marcellum & ipſum, cupien-
ere auxilium obſeſſis, Vulturnus amnis in-
aquis, & preces Nolanorum atque Acerra-
a tenebant, Campanos timentium, ſi præſi-
Romanum abſceſſiſſet. Gracchus aſſidens
n Caſilino, quia prædictum erat dictatoris,
iid abſente eo rei gereret, nihil movebat,
uam quæ facilè omnem patientiam vincerent,
abantur à Caſilino. nam & præcipitâſſe ſe
am, non tolerantes famem, conſtabat: &
inermes in muris, nuda corpora ad miſſilium

telo-

telorum ictus præbentes. Ea ægre patiens Gracchus, quum neque pugnam conſerere dictatoris injuſſu auderet; (pugnandum autem eſſe, ſi palam frumentum importaret, videbat;) neque clam importandi ſpes eſſet; farre, ex agris circa undique convecto, quum complura dolia compleſſet, nuncium ad magiſtratum Caſilinum miſit, ut excipierent dolia, quæ amnis deferret. Inſequenti nocte, intentis omnibus in flumen ac ſpem ab nuncio Romano factam, dolia medio miſſa amni defluxerunt. æqualiter inter omnes frumentum diviſum. Id poſtero quoque die ac tertio factum eſt. nocte & mittebantur & perveniebant: eo cuſtodias hoſtium fallebant. Imbribus deinde continuis citatior ſolito amnis, tranſverſo vortice dolia impulit ad ripam, quam hoſtes ſervabant. ibi hærentia inter obnata ripis ſalicta conſpiciuntur, nunciatumque Annibali eſt: & deinde intentiore cuſtodia cautum, ne quid falleret Vulturno ad urbem miſſum. Nuces tamen fuſæ ab Romanis caſtris, quum medio amni ad Caſilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Poſtremò ad id ventum inopiæ eſt, ut lora, detractaſque ſcutis pelles, ubi fervida molliſſent aqua, mandere conarentur: nec muribus, alove animali abſtinerent: & omne herbarum radicumque genus aggeribus infimis muri eruerent. & quum hoſtes obarâſſent quidquid herbidi terreni extra murum erat, raporum ſemen injecerunt, ut Annibal, *Eone uſque dum ea naſcantur, ad Caſilinum ſeſſurus ſum,* exclamaret. & qui nullam antea pactionem auribus admiſerat, tum demum agi ſecum eſt paſſus de redemptione liberorum capitum. Septunces auri in ſingulos pretium convenit. Fide ac-

pta, ſeſe tradiderunt. donec omne aurum per-
um eſt, in vinculis habiti. tum remiſſi Cu-
cum fide. Id verius eſt, quàm ab equite in
ntes immiſſo interfectos. Prænestini maxi-
pars fuere. ex quingentis ſeptuaginta, qui in
dio fuerunt, minus dimidium, ferrum fames-
abſumpſit: ceteri incolumes Prænestę cum
re ſuo Manicio (ſcriba is antea fuerat) redie-

Statua ejus indicio fuit Prænestę in foro
ta, loricata, amicta toga, velato capite: &
igna cum titulo lamnæ æneæ inſcripto, *Mani-*
pro militibus, qui Caſilini in præſidio fuerint,
e voviſſe. Idem titulus tribus ſignis in ædę
næ poſitis fuit ſubjectus.

. Caſilinum oppidum redditum Campanis
irmatum ſeptingentorum militum de exercitu
alis præſidio: ne, ubi Pœnus inde abſceſſiſ-
Romani oppugnarent. Prænestinis militibus
is Romanus duplex ſtipendium, & quinquen-
ilitiæ vacationem decrevit. civitate quum do-
ur ob virtutem, non mutaverunt. Peruſi-
n caſus obſcurior fama eſt; quia nec ipſorum
mento ullo eſt illuſtratus, nec decreto Ro-
rum. Eodem tempore Petelliuos, qui uni ex
is manſerant in amicitia Romana, non Car-
ienſes modò, qui regionem obtinebant, ſed
i quoque ceteri ob ſeparata ab ſe conſilia op-
bant. Quum obſiſtere malis nequirent Petel-
egatos Romam ad præſidium petendum mi-
. quorum preces lacrimæque (in queſtus e-
lebiles, quum ſibimet ipſi conſulere juſſi ſunt,
veſtibulo curiæ profuderunt) ingentem mi-
diam Patribus ac populo moverunt. conſul-

tique

tique iterum à Manio Pomponio prætore Patres, circumſpectis omnibus imperii viribus, fateri coacti, nihil jam longinquis ſociis in ſe præſidii eſſe; redire domum, fideque ad ultimum expleta, conſulere ſibimet ipſos in reliquum præſenti fortuna juſſerunt. Hæc poſteaquam re nunciata legatio Petellinis eſt, tantus repente mœror pavorque ſenatum eorum cepit, ut pars profugiendi quà quiſque poſſet, ac deſerendæ urbis auctores eſſent; pars, quando deſerti à veteribus ſociis eſſent, adjungendi ſe ceteris Bruttiis, ac per eos dedendi Annibali. Vicit tamen ea pars, quæ nihil raptim nec temere agendum conſulendumque de integro cenſuit. Re laxata poſtero die per minorem trepidationem retinuerunt optimates, ut, convectis omnibus ex agris, urbem ac muros firmarent.

XXI. Per idem fere tempus literæ ex Sicilia Sardiniaque Romam allatæ. Priores ex Sicilia T. Otacilii proprætoris in ſenatu recitatæ ſunt: L. Furium prætorem cum claſſe ex Africa Lilybæum veniſſe: ipſum graviter ſaucium in diſcrimine ultimo vitæ eſſe. militi & navalibus ſociis neque ſtipendium neque frumentum ad diem dari; neque unde detur eſſe. magnopere ſuadere, ut quamprimum ea mittantur: ſibique, ſi ita videatur, ex novis prætoribus ſucceſſorem mittant. Eademque ferme de ſtipendio frumentoque ab A. Cornelio Mammula proprætore ex Sardinia ſcripta. Reſponſum utriſque, non eſſe unde mitteretur. juſſique ipſi, claſſibus atque exercitibus ſuis conſulere. T. Otacilius ad unicum ſubſidium populi Romani Hieronem legatos quum miſiſſet, in ſtipendium, quanti argenti opus fuit, & ſex menſium frumentum

um accepit. Cornelio in Sardinia civitates ſociæ enigne contulerunt. Et Romæ quoque, propter enuriam argenti, triumviri menſarii rogatione Miucii trib. pleb. facti, L. Æmilius Papus, qui conil cenſorque fuerat; & M. Atilius Regulus, qui is conſul fuerat; & L. Scribonius Libo, qui tum ribunus pleb. erat. Et duumviri creati, M. & C. ıtilii, ædem Concordiæ, quam L. Manlius præor voverat, dedicaverunt. Et tres pontifices creti, Q. Cæcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & . Fulvius Flaccus, in locum P. Scantinii demorui, & L. Æmilii Paulli conſulis, & Q. Ælii Pæi, qui ceciderant pugna Cannenſi.

XXII. Quum cetera, quæ continuis cladibus fortuna minuerat, quantum conſiliis humanis aſſequi poterant, Patres explêſſent; tandem ſe quoque & ſolitudinem curiæ, paucitatemque convenientium ad publicum concilium reſpexerunt. neque enim poſt L. Æmilium & C. Flaminium cenſores ſenatus lectus fuerat, quum tantum ſenatorum adverſæ pugnæ, ad hoc ſui quemque caſus per quinquennium abſumpſiſſent. Quum de ea re Manius Pomponius prætor, dictatore poſt Caſilinum amiſſum profecto jam ad exercitum, expoſcentibus cunctis, retuliſſet; tum Sp. Carvilius, quum longa oratione non ſolùm inopiam, ſed paucitatem etiam civium, ex quibus in Patres legerentur, conqueſtus eſſet: explendi ſenatus cauſſa, & jungendi arctiùs Latini nominis, pro magna re ſuadere dixit, ut ex ſingulis populis Latinorum, binis ſenatoribus, ſi Patres Romani cenſuiſſent, civitas daretur; atque in demortuorum locum in ſenatum legerentur. Eam ſententiam haud æquioribus animis,

quàm

quitum, Tib. Sempronium Gracchum, magnam partem gloriæ vertit; comitiaque edixit, quibus L. Poſtumius tertiùm abſens, qui tum Galliam provinciam obtinebat, & Tib. Sempronius Gracchus, qui tum magiſter equitum eò accurrerat, conſules crearentur. Prætores inde creati, M. Valerius Lævinus, Ap. Claudius Pulcher, Q. Fulvius Flaccus, Q. Mucius Scævola. Dictator, creatis magiſtratibus, Theanum in hiberna ad exercitum rediit, relicto magiſtro equitum Romæ: qui, quum poſt paucos dies magiſtratum initurus eſſet, de exercitibus ſcribendis comparandiſque in annum, Patres conſuleret. Quum eæ res maximè agerentur, nova clades nunciata, (aliam ſuper aliam cumulante in eum annum fortuna.) L. Poſtumium, conſulem deſignatum, in Gallia ipſum atque exercitum deletos. Silva erat vaſta (Litanam Galli vocabant) quà exercitum traducturus erat. ejus ſilvæ dextra lævaque circa viam Galli arbores ita inciderant, ut immotæ ſtarent, momento levi impulſæ occiderent. Legiones duas Romanas habebat Poſtumius: ſociûmque ab ſupero mari tantum conſcripſerat, ut viginti quinque millia armatorum in agros hoſtium induxerit. Galli oras extremæ ſilvæ quum circumſediſſent, ubi intravit agmen ſaltum, tum extremas arborum ſucciſarum impellunt. quæ alia in aliam inſtabilem per ſe ac malè hærentem incidentes, ancipiti ſtrage arma, viros, equos obruerunt, ut vix decem homines effugerent. Nam quum exanimati plerique eſſent arborum truncis fragmentiſque ramorum, ceteram quoque multitudinem, inopinato malo trepidam, Galli, ſaltum omnem

Ante Chr. 215. *V. C.* 537.

nem armati circumſidentes, interfecerunt; pau-
è tanto numero captis, qui, pontem fluminis
ntes, obſeſſo ante ab hoſtibus ponte intercluſi
. Ibi Poſtumius, omni vi, ne caperetur, di-
ans occubuit. ſpolia corporis caputque ducis
ifum Boji ovantes templo, quod ſanctiſſimum
pud eos, intulere. purgato inde capite, ut mos
ſt, calvam auro cælavere. idque ſacrum vas iis
, quo ſolennibus libarent: poculumque idem
doti eſſe, ac templi antiſtitibus. Præda quo-
haud minor Gallis quàm victoria fuit. nam
magna pars animalium ſtrage ſilvæ oppreſſa e-
tamen ceteræ res, quia nihil diſſipatum fuga
ſtratæ per omnem jacentis agminis ordinem
ntæ ſunt.

XV. Hac nunciata clade, quum per dies mul-
n tanto pavore fuiſſet civitas, ut, tabernis clau-
velut nocturna ſolitudine per urbem acta, ſe-
s ædilibus negotium daret, ut urbem circumi-
, aperirique tabernas, & mœſtitiæ publicæ ſpe-
i urbi demi juberent; tum Ti. Sempronius ſe-
m habuit, conſolatuſque Patres eſt, & adhor-
, *ne, qui Cannenſi ruinæ non ſuccubuiſſent, ad*
res calamitates animos ſummisterent. quod ad
luginienſes hoſtes Annibalemque attinet, proſpe-
ndò eſſent, ſicut ſperaret, futura; Gallicum
m & omitti tutò & differri poſſe: ultionemque
fraudis in Deorum ac populi Romani poteſtate
. De hoſte Pœno exercitibuſque, per quos id
m gereretur, conſultandum atque agitandum.
primùm, quid peditum equitumque, quid ci-
s, quid ſociorum in exercitu eſſet dictatoris,
ruit. Tum Marcellus ſuarum copiarum ſum-

mam

mam expoſuit. Quid in Apulia cum C. Terentio conſule eſſet, à peritis quæſitum eſt: nec unis conſularibus exercitus ſatis firmi ad tantum bellum efficerentur, inibatur ratio. itaque Galliam, quamquam ſtimulabat juſta ira, omitti eo anno placuit. Exercitus dictatoris conſuli decretus eſt. *De exercitu Marcelli, qui eorum ex fuga Cannenſi eſſent, ut Siciliam eos traduci, atque ibi militare, donec in Italia bellum eſſet, placuit. eâdem ex dictatoris legionibus rejici militem minimi quemque roboris, nullo præſtituto militiæ tempore, niſi qui ſtipendiorum legitimorum eſſet. Duæ legiones urbanæ altari conſuli, qui in locum L. Poſtumii ſuffectus eſſet, decretæ ſunt: eumque, quum primùm ſalvis auſpiciis poſſet, evocari placuit. legiones præterea duas primo quoque tempore ex Sicilia acciri: atque inde conſul, cui legiones urbanæ eveniſſent, militum ſumeret quantum opus eſſet. C. Terentio conſuli prorogari in annum imperium: neque de eo exercitu, quem ad præſidium Apuliæ haberet, quicquam mutari.*

XXVI. Dum hæc in Italia geruntur apparanturque, nihilo ſegnius in Hiſpania bellum erat: ſed ad eam diem magis proſperum Romanis, P. & Cn. Scipionibus inter ſe partitis copias, ut Cneus terra, Publius navibus rem gereret. Aſdrubal Barcinorum imperator, neutri parti virium ſatis fidens, procul ab hoſte, intervallo ac locis tutus, tenebat ſe. cui multum ac diu obteſtanti, quatuor millia peditum, & quingenti equites in ſupplementum miſſi ex Africa ſunt. Tum refecta tandem ſpe, caſtra propius hoſtem movit: claſſemque & ipſe inſtrui pararique jubet, ad inſulas maritimamque oram tutandam. In ipſo impetu movendarum de

in-

gro terum, perculit eum præfectorum navium
ſitio, qui, poſt claſſem ad Iberum per pavo-
deſertam graviter increpiti, nunquam deinde
fidi aut duci aut Carthaginienſium rebus fue-
. Fecerant ii transfugæ motum in Carpeſio-
gente, deſciverantque iis auctoribus urbes ali-
: una etiam ab ipſis vi capta fuerat. in eam
tem verſum ab Romanis bellum eſt: infeſto-
exercitu Aſdrubal ingreſſus agrum hoſtium, pro
æ ante dies paucos urbis mœnibus, Galbum
ilem Carpeſiorum ducem, cum valido exercitu
ris ſeſe tenentem, aggredi ſtatuit. Præmiſſa
ur levi armatura, quæ eliceret hoſtes ad certa-
n, peditum partem ad depopulandum per agros
ſim dimiſit, ut palantes exciperent. Simul & caſtra tumultus erat, & per agros fugaque & les. deinde undique diverſis itineribus quum in tra ſe recepiſſent, adeò repente deceſſit animis or, ut non ad munimenta modò defendenda ſa-animorum eſſet, ſed etiam ad laceſſendum ho-m prœlio. Erumpunt igitur agmine è caſtris udiantes more ſuo: repentinaque eorum auda-terrorem hoſti, paullo ante ultro laceſſenti, in-ſit. itaque & ipſe Aſdrubal in collem ſatis ardu-tutumque flumine etiam objecto tum copias ducit, & præmiſſam levem armaturam equiteſ-palatos eódem recipit: nec aut colli aut flu-ini ſatis fidens, vallo caſtra permunit. In hoc erno pavore certamina aliquot ſunt contracta. Numida Hiſpano eques par fuit: nec jaculator aurus cetrato, velocitate pari, robore animi vi-mque aliquantum præſtanti.

XXVII. Poſtea-

in caſtris ullo imperio contineri. Quam ub
gentiam ex re (ut fit) bene geſta oriri ſenſe
drubal; cohortatus milites, ut palatos ſine
hoſtes aggrederentur, degreſſus colle, pergit
inſtructa ad caſtra. quem ut adeſſe tumultuos
cii refugientes ex ſpeculis ſtationibuſque a
ad arma conclamatum eſt. Ut quiſque ar
perat, ſine imperio, ſine ſigno, incompoſiti
dinati in prœlium ruunt. Jam primi conſe
manus, quum alii catervatim currerent, ali
dum è caſtris exîſſent. tamen primò ipſa
terruere hoſtem. deinde rari in confertos
quum paucitas parum tuta eſſet, reſpicere ali
& undique pulſi coire in orbem; & dum c
bus applicantur, armaque armis jungunt,
ctum compulſi, quum vix movendis armi
ſpatii eſſet, corona hoſtium cincti, ad multu
cæduntur. Exigua pars, eruptione facta, fi
montes petit: parique terrore & caſtra ſunt

riusquam Iberum transiret, Romanorum Hispa-fore. Nam praterquam quòd nec præsidium ucem haberet, quem relinqueret pro se; eos tores esse Romanos, quibus vix aquis viribus possit. Itaque si ulla Hispaniæ cura esset, suc-m sibi cum valido exercitu misterent. cui ut prospere evenirent, non tamen otiosam provin-fore.

XVIII. Hæ literæ quanquam primò admodum runt senatum; tamen quia Italiæ cura prior que erat, nihil de Asdrubale neque de copiis mutatum. Himilco cum exercitu justo, & classe ad retinendam terra marique, ac tuen-Hispaniam est missus. qui ut pedestres nava-copias trajecit, castris communitis, navibus-subductis, & vallo circumdatis, cum equiti-delectis ipse, quantum maximè accelerare po-per dubios infestosque populos juxta inten-d Asdrubalem pervenit. Quum decreta se-mandataque exposuisset, atque edidicisset ip-vicem, quemadmodum tractandum bellum in nia foret, retro in sua castra rediit; nulla re celeritate tutior, quòd undique abierat ante-consentirent. Asdrubal, priusquam move-stra, pecunias imperat populis omnibus suæ is; satis gnarus, Annibalem transitus quos-pretio mercatum: nec auxilia Gallica aliter conducta habuisse; inopem tantum iter in-um, vix penetraturum ad Alpes fuisse. pecu-igitur raptim exactis, ad Iberum descendit. reta Carthaginiensium & Asdrubalis iter ubi ad nanos sunt perlata, omnibus omissis rebus, am-luces, junctis copiis, ire obviam cœptis atque

obsistere parant; rati, si Annibali, vix per se ipsi tolerando Italiæ hosti, Asdrubal dux atque Hispaniensis exercitus esset junctus, illum Romani finem imperii fore. His anxii curis ad Iberum contrahunt copias, & transito amne, quum diu consultassent, utrùm castra castris conferrent, an suis haberent sociis Carthaginiensium oppugnandis morari ab itinere proposito hostem; urbem à propinquo flumine Iberam appellatam, opulentissimam ea tempestate regionis ejus, oppugnare parant; quod ubi sensit Asdrubal, pro ope ferenda sociis, pergit ipse ire ad urbem, deditam nuper in fidem Romanam, oppugnandam. ita jam coepta obsidio omissa Romanis est, & in ipsum Asdrubalem versum bellum.

XXIX. Quinque millium intervallo castra distantia habuere paucos dies, nec sine levibus proeliis, nec ut in aciem exirent. tandem uno eodemque die, velut ex composito, utrimque signum pugnæ propositum est: atque omnibus copiis in campum descensum est. Triplex stetit Romana acies: velitum pars inter antesignanos locata, pars post signa accepta: equites cornua cinxere. Asdrubal mediam aciem Hispanis firmat: in cornibus dextro Pœnos locat, lævo Afros: mercenariorumque auxilia equitum, Numidas Pœnorum peditibus, ceteros Afris pro cornibus opponit. nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus, desultorum in modum, binos trahentibus equos, inter acerrimam sæpe pugnam in recentem equum ex fesso armatis transultare mos erat. tanta velocitas ipsis, tamque docile equorum genus est. Quum hoc modo instructi starent, imperatorum utriusque partis haud ferme dispares spes erant.

nam

ie multum quidem aut numero aut genere
n hi aut illi præſtabant. militibus longè diſ-
maus erat. Romanis enim, quanquam pro-
patria pugnarent, facilè perſuaſerant duces,
lia atque urbe Romana eos pugnare. itaque,
quibus reditus in patriam eo diſcrimine pu-
erteretur, obſtinaverant animis vincere aut
Minùs pertinaces viros habebat altera acies.
maxima pars Hiſpani erant. qui vinci in Hi-
, quàm victores in Italiam trahi, malebant.
igitur concurſu, quum vix pila conjecta eſ-
retulit pedem media acies, inferentibuſque
agno impetu Romanis terga vertit. Nihi-
nius in cornibus prœlium fuit. hinc Pœnus,
ſer urget: & velut in circumventos prœlio
i pugnant. Sed quum in medium tota jam
Romana acies, ſatis virium ad dimovenda
m cornua habuit. itaque duo diverſa prœlia
utroque Romani, ut qui, pulſis tandem
, & numero & robore virorum præſtarent,
lubio ſuperârunt. Magna vis hominum ibi
. & niſi Hiſpani vixdum conſerto prœlio
fuse fugiſſent, perpauci ex tota ſuperfuiſſent
Equeſtris pugna nulla admodum fuit: quia
inclinatam mediam aciem Mauri Numidæ-
iderunt, extemplo fuga effuſa nuda cornua,
ntis quoque præ ſe actis, deſeruere. Et Aſ-
, uſque ad ultimum eventum pugnæ mora-
s media cæde cum paucis effugit. Caſtra
ni cepere, atque diripuere. Ea pugna, ſi
lubia in Hiſpania erant, Romanis adjunxit:
balique non modò in Italiam traducendi ex-
s, ſed ne manendi quidem ſatis tutò in Hiſpa-

plex tributum imperaretur, simplex cotidianum exigeretur, ex quo stipendium præsens omnibus militibus daretur, præterquam qui milites ad Cannas fuissent. De exercitibus ita decreverunt, ut duobus legionibus urbanis Tib. Sempronius consul dies ad conveniendum diem ediceret. Inde duæ legiones in castra Claudiana supra Sueſſulam deducerentur. quæ ibi legiones essent, (erant autem Cannenses maximè exercitus) eas App. Claudius Pulcher prætor in Siciliam trajiceret: quæque in Sicilia essent, Romam deportarentur. Ad eum diem, cui ad conveniendum Cales edicta dies erat, M. Claudius Marcellus missus, isque jussus in castra Claudiana deducere urbanas legiones. Ad veterem exercitum accipiendum, deducendumque inde in Siciliam, T. Metilius Crotoniensis ab Ap. Claudio est missus. Taciti primò exspectaverunt homines, utrì consul comitia collegæ creando haberet. deinde ubi ablegatum velut de industria M. Marcellum viderunt, quem maximè consulem in eum annum ob egregiè in prætura res gestas creari volebant, fremitus in curia est ortus. Quod ubi sensit consul, *Utrumque*, inquit, *à republica fuit, Patres conscripti, & M. Claudium ad permiscendos exercitus in Campaniam proficisci, & comitia non prius edici, quàm is inde, confecto, quod mandatum est, negotio, revertisset: ut vos consulem, quem tempus reipublicæ postularet, quem maximè vellet, haberetis.* Ita de comitiis, donec rediit Marcellus, silentium fuit. Interea duumviri creati sunt, Q. Fabius Maximus & T. Otacilius Crassus, ædibus dedicandis: Menti Otacilius, Fabius Veneri Erycinæ. Utraque in Capitolio est, canali uno discre-

tæ.

te. Et de trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide ſtipendiis emeritis Romam venerant, dein latum ad populum, ut cives Romani eſſent: item utì municipes Cumani eſſent, pridie quàm populus Campanus à populo Romano defeciſſet. Maximè ut hoc ferretur, moverat, quòd, quorum hominum eſſent, ſcire ſe ipſi negabant; vetere patria relicta, in eam, in quam redierant, nondum adſciti. Poſtesquam Marcellus ab exercitu rediit, comitia uni conſuli rogando in locum L. Poſtumii edicuntur. Creatur ingenti conſenſu Marcellus, qui exemplo magiſtratum occiperet. cui incunti conſulatum quum tonuiſſet, vocati augures vitio creatum videri pronunciaverunt; vulgóque Patres ita fama ferebant, quòd tum primùm duo plebeji conſules facti eſſent, id Deis cordi non eſſe. In locum Marcelli, ubi is ſe magiſtratu abdicavit, ſuffectus Fabius Maximus tertium. Mare arſit eo anno: ad Sinueſſam bos equuleum peperit: ſigna Lanuvii ad Junonis Soſpitæ cruore manavere, lapidibuſque circa id templum pluit. ob quem imbrem novemdiale, ut aſſolet, ſacrum fuit: cæteraque prodigia cum cura expiata.

XXXII. Conſules exercitus inter ſe diviſerunt. Publio exercitus, cui M. Junius dictator præfuerat, evenit; Sempronio volones qui fierent, & ſociorum viginti quinque millia; M. Valerio prætori legiones, quæ ex Sicilia redîſſent, decretæ. M. Claudius proconſul ad eum exercitum, qui ſupra Sueſſulam Nolæ præſideret, miſſus. Prætores in Siciliam ac Sardiniam profecti. Conſules edixerunt, quoties in ſenatum vocâſſent, utì ſenatores, quibuſque in ſenatu dicere ſententiam liceret, ad

portam Capenam convenirent. Prætores, quorum juriſdictio erat, tribunalia ad Piſcinam publicam poſuerunt: eò vadimonia fieri juſſerunt: ibique eo anno jus dictum eſt. Interim Carthaginem, unde Mago, frater Annibalis, duodecim millia peditum & mille quingentos equites, viginti elephantos, mille argenti talenta in Italiam tranſmiſſurus erat, cum præſidio ſexaginta navium longarum, nuncius affertur, in Hiſpania rem malè geſtam, omneſque ferme ejus provinciæ populos ad Romanos defeciſſe. Erant qui Magonem, cum claſſi ea copiiſque, omiſſa Italia, in Hiſpaniam averterent, quum Sardiniæ recipiendæ repentina ſpes adfulſit. *Parvum ibi exercitum Romanum eſſe, veterem prætorem inde A. Cornelium provincia peritum decedere, novum exſpectari. Ad hoc, feſſos jam animos Sardorum eſſe diuturnitate imperii, & proximo iis anno acerbè atque avarè imperatum: gravi tributo & collatione iniqua frumenti preſſos. nihil deeſſe aliud quàm auctorem, ad quem deficerent.* Hæc clandeſtina legatio per principes miſſa erat: maximè eam rem moliente Hampſicora, qui tum auctoritate atque opibus longè primus erat. His nunciis prope uno tempore turbati erectique, Magonem cum claſſe ſua copiiſque in Hiſpaniam mittunt. in Sardiniam Aſdrubalem, cognomento Calvum, deligunt ducem: & tantum ferme copiarum, quantum Magoni, decernunt. Et Romæ conſules, tranſactis rebus quæ in urbe agendæ erant, movebant jam ſeſe ad bellum. Ti. Sempronius militibus Sinueſſam diem ad convenien-dum edixit. & Q. Fabius, conſulto priùs ſenatu, ut frumenta omnes ex agris, ante Kalendas Junias primas,

in urbes munitas conveherent. *Qui non , ejus ſe agrum populaturum, ſervos ſub ditturum, villas incenſurum.* Ne prætodem, qui ad jus dicendum creati erant, b belli adminiſtratione data eſt. Valerium i in Apuliam ire placuit, ad exercitum à accipiendum. quum ex Sicilia legiones iis potiſſimùm uti ad regionis ejus præ-Terentianum mitti cum aliquo legatorum. i quinque naves M. Valerio datæ ſunt, am maritimam inter Brunduſium ac Tautari poſſet. Par navium numerus Q. ætori urbano decretus ad ſuburbana litda. C. Terentio proconſuli negotium da-in Piceno agro conquiſitionem militum. locisque iis præſidio eſſet. Et T. Otacius, poſteaquam ædem Mentis in Capitolio in Siciliam cum imperio, qui claſſi præſius.

II. In hanc dimicationem duorum opurum in terris populorum, omnes reges animos intenderant. inter quos Philipdonum rex eo magis, quòd propior Itari tantùm Ionio diſcretus erat. Is, ubi ama accepit Annibalem Alpes tranſgreſbello inter Romanos Pœnumque orto it, ita utrius populi mallet victoriam eſſe lhuc viribus, fluctuatus animo fuerat. m tertia jam pugna, tertia victoria cum t; ad fortunam inclinavit, legatoſque ad i miſit: qui vitantes portus Brunduſi-ntinumque, quia cuſtodiis navium Rotenebantur, ad Laciniæ Junonis in tem-

ram egressi sunt. Inde per Apuliam patent
quam, media in præsidia Romana illati sun
ductique ad M. Valerium Lævinum prætore
ca Nuceriam castra habentem. Ibi iatrep
nophanes, legationis princeps, à Philippo
missum ait, ad amicitiam societatemque j
dam cum populo Romano; mandata hab
consules, ac senatum populumque Romanu
ter defectiones veterum sociorum, Valeriu
societate tam clari regis latus admoduma
pro hospitibus comiter accepit. dat, qui pro
tur, itinera cum cura demonstrent, qu
quosque saltus, aut Romanus, aut hostes
Xenophanes per præsidia Romana in Camp
inde qua proximum fuit in castra Annib
venit: fœdusque cum eo atque amicitiam
legibus his, *ut Philippus rex quàm maxim*
(ducentas autem naves videbatur effecturus)
liam trajiceret, & vastaret maritimam oru
lum pro parte sua terra marique gereret. ad
latum esset, Italia omnis cum ipsa urbe Rom
thaginiensium atque Annibalis esset, prædaq
Annibali cederet. Perdomita Italia, naviga
Græciam, bellumque cum quibus regibus p
gererent. quæ civitates continentis, quæ in

conſpecti à claſſe Romana ſunt, quæ præ-
rat Calabriæ littoribus. P. Valerius Flaccus
os ad perſequendam retrahendamque navem
miſiſſet, primò fugere regii conati; deinde,
ceritate vinci ſenſerunt, tradunt ſe Romanis:
præfectum claſſis adducti, quum quæreret,
& unde, & quo tenderent curſum; Xeno-
s primo, ſatis jam ſemel felix mendacium
e, à Philippo ſe ad Romanos miſſum, ad M.
um, ad quem unum iter tutum fuerit, per-
e: Campaniam ſuperare nequiſſe, ſeptam
m præſidiis. deinde ut Punicus cultus habi-
: ſuſpectos legatos fecit Annibalis, interroga-
: ſermo prodidit; tum, comitibus eorum
ſis, ac metu territis, literæ quoque ab Anni-
id Philippum inventæ, & pacta pacis inter
i Macedonum Pœnumque ducem. Quibus
cognitis, optimum viſum eſt, captivos co-
que eorum Romam ad ſenatum, aut ad
es, ubicumque eſſent, quamprimum depor-
id id celerrimæ quinque naves delectæ: ac L.
us Antias, qui præeſſet, miſſus: eique man-
i, ut in omnes naves legatos ſeparatim cu-
ndos divideret; daretque operam, ne quòd
diquum inter ſe, neve quæ communicatio
ii eſſet. Per idem tempus Romæ quum A.
ius Mammula, ex Sardinia provincia dece-
retuliſſet, qui ſtatus rerum in inſula eſſet,
n ac defectionem omnes ſpectare; Q. Mu-
, qui ſucceſſiſſet ſibi, gravitate cœli aquarum-
divenientem exceptum, non tam in periculo-
quàm longum morbum implicitum, diu ad
vitia ſuſtinendam inutilem fore; exercitum-

que

que ibi ut ſatis firmum pacatæ provinciæ præſidium eſſe, ita parum bello, quod motum iri videretur, decreverunt Patres, ut Q. Fulvius Flaccus quinque millia peditum, quadringentos equites ſcriberet, eamque legionem primo quoque tempore in Sardiniam trajiciendam curaret, mitteretque cum imperio quem ipſi videretur, qui rem gereret quoad Mucius convaluiſſet. Ad eam rem miſſus eſt T. Manlius Torquatus, qui bis conſul cenſorque fuerat, ſubegeratque in conſulatu Sardos. Sub idem fere tempus & à Carthagine in Sardiniam claſſis miſſa duce Aſdrubale, cui Calvo cognomen erat, fœda tempeſtate vexata ad Baleares inſulas ejicitur, ibique (adeò non armamenta modò, ſed etiam alvei navium quaſſati erant) ſubductæ naves, dum reficiuntur, aliquantum temporis triverunt.

XXXV. In Italia quum poſt Cannenſem pugnam, fractis partis alterius viribus, alterius mollitis animis, ſegnius bellum eſſet: Campani per ſe adorti ſunt rem Cumanam ſuæ ditionis facere, primò ſollicitantes, ut ab Romanis deficerent. ubi id parum proceſſit, dolum ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus ſtatum ſacrificium ad Hamas. eò ſenatum Campanum venturum certiores Cumanos fecerunt: petieruntque, ut & Cumanus eò ſenatus veniret ad conſultandum communiter, ut eoſdem uterque populus ſocios hoſtiſque haberet. præſidium ibi armatum ſeſe habituros, ne quid, ab Romano Pœnove periculi eſſet. Cumani (quanquam ſuſpecta fraus erat) nihil abnuere, ita tegi fallax conſilium poſſe rati. Interim T. Sempronius, conſul Romanus, Sinueſſæ, quo ad conveniendum diem edixerat, exercitu luſtrato, tranſ-

eſſus Vulturnum flumen circa Liternum poſuit. Ibi, quia otioſa ſtativa erant, crebrò re milites cogebat, ut tirones (ea maxima bonum erat) aſſueſcerent ſigna ſequi, & in gnoſcere ordines ſuos. inter quæ maxima tum cura duci, itaque legatis tribuniſque erat, *ne qua exprobratio cuiquam veteris e diſcordiam inter ordines ſereret: vetus miles liber voleni ſeſe exæquari ſineret. omnes ſa- oſtes generoſoſque ducerent, quibus arma ſua ie populus Romanus commiſiſſet. qua fortuna t ita fieri, eandem cogere tueri factum.* Ea ajore cura præcepta ab ducibus ſunt, quàm itibus obſervata. brevique tanta concordia rant omnium animi, ut prope in oblivionem t, qua ex conditione quiſque eſſet miles fa-

Hæc agenti Graccho legati Cumani nunt, quæ à Campanis legatio paucos ante dies t, & quid iis ipſi reſpondiſſent. Triduum um diem feſtum eſſe: non ſenatum ſolùm n ibi futurum, ſed caſtra etiam, & exerci- Campanum. Gracchus, juſſis Cumanis om- agris in urbem convehere & manere intra , ipſe, pridie quàm ſtatum ſacrificium Cam- eſſet, Cumas movet caſtra. Hamæ inde illia paſſuum abſunt. Jam Campani eò fre- ex compoſito convenerant: nec procul n occulto Marius Alfius Medixtuticus (ſum- magiſtratus erat Campanis) cum quatuorde- millibus armatorum habebat caſtra, in ſacrifi- parando, & inter id inſtruendæ fraudi alio intentior, quàm muniendis caſtris, aut ulli ri operi. Triduum ſacrificatum ad Hamas.

Noctur-

Nocturnum erat ſacrum, ita ut ante mediam noctem compleretur. Huic Graechus inſidiandum tempori ratus, cuſtodibus ad portas poſitis, ne quis enunciare poſſet cœpta, & ab decima diei hora coactis militibus corpora curare, ſomnoque operam dare, ut primis tenebris convenire ad ſignum poſſent, vigilia ferme prima tolli juſſit ſigna. Quæque profectus agmine, quum ad Hamas media nocte perveniſſet, caſtra Campana, ut in parvigilio neglecta, ſimul omnibus portis invadit: alios ſomno ſtratos, alios perpetrato ſacro inermes redeuntes obtruncat. hominum eo tumultu nocturno cæſa plus duo millia, cum ipſo duce Mario Alfio: capta ſunt ſigna militaria quatuor & triginta.

XXXVI. Graechus, minus centum militum jactura caſtris hoſtium potitus, Cumas ſe propius recepit; ab Annibale metuens, qui ſuper Capuam in Tifatis habebat caſtra. Nec eum provida futuri fefellit opinio. nam ſimul Capuam ea clades eſt nunciata, ratus Annibal ab re bene geſta inſolenter lætum exercitum tironum magna ex parte ſivorumque, ſpoliantem victos, prædaſque agentem ad Hamas ſe inventurum, citatum agmen præter Capuam rapit: obvioſque ex fuga Campanorum dato præſidio Capuam duci, ſaucios vehiculis portari jubet. ipſe Hamis vacua ab hoſtibus caſtra, nec quicquam præter recentis veſtigia cædis, ſtrataque paſſim corpora ſociorum invenit. Auctores erant quidam, ut protinus inde Cumas duceret, urbemque oppugnaret. Id quandiam haud modicè Annibal cupiebat, ut, quia Neapolim non potuerat, Cumas ſaltem, maritimam urbem, haberet; tamen, quia præter arma nihil ſecum mile

ptima acto agmine extulerat, retro in caſtra
Fiſata ſe recepit. inde fatigatus Campano-
necibus, ſequenti die, cum omni apparatu
undæ urbis, Cumas redit: perpopulatoque
Cumano, mille paſſus ab urbe caſtra locat.
Gracchus, magis verecundia in tali neceſſi-
ſirendi ſocios, implorantes fidem ſuam po-
e Romani, ſubſtitit, quàm ſatis fidens exer-
Nec alter conſul Fabius, qui ad Cales ca-
ebat, Vulturnum flumen traducere audebat
rum: occupatus primò auſpiciis repetendis;
rodigiis, quæ alia ſuper alia nunciabantur, ex-
que ea haud facilè litari aruſpices reſpondebant.
XXVII. Hæc cauſſæ quum Fabium tenerent,
monius in obſidione erat; & jam operibus
gnabatur. adverſus ligneam ingentem admo-
urbi, aliam turrim ex ipſo muro excitavit con-
manus, aliquanto altiorem: quia muro ſu-
er ſe alto ſubjectis validis ſublicis pro ſolo uſus
inde primùm ſaxis, ſudibuſque, & ceteris
libus propugnatores mœnia atque urbem tue-
r: poſtremò ubi promovendo adjunctam
viderunt turrim, facibus ardentibus pluri-
; ſimul ignem conjecerunt. quo incendio tre-
armatorum multitudo quum de turri ſeſe
ipiaret, eruptio ex oppido, ſimul duabus por-
ſtationes hoſtium fudit, fugavitque in ca-
; ut eo die obſeſſo, quàm obſidenti ſimilior
Pœnus. Ad mille trecentos Carthaginienſium
: & undeſexaginta vivi capti, qui, circa mu-
in ſtationibus ſolutè ac negligenter agentes,
nihil minus quàm eruptionem timuiſſent,
improviſo oppreſſi fuerant. Gracchus, priuſ-

quam

quam ſe hoſtes ab repentino pavore colligerent, receptui ſignum dedit, ac ſuos intra muros recepit. Poſtero die Annibal elatum ſecunda re conſulem, juſto prœlio ratus certaturum, aciem intra caſtra atque urbem inſtruxit. ceterùm poſteaquam neminem moveri ab ſolita cuſtodia urbis vidit, nec committi quicquam temerariæ ſpei, ad Tifata redit infecta re. Quibus diebus Cumæ liberatæ ſunt obſidione, iiſdem diebus & in Lucanis ad Grumentum Ti. Sempronius, cui Longo cognomen erat, cum Hannone Pœno proſpere pugnat. Supra duo millia hominum occidit, & ducentos octoginta milites amiſit: ſigna militaria ad quadraginta unum cepit. Pulſus finibus Lucanis Hanno, retro in Bruttios ſeſe recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ à populo Romano defecerant, vi recepta per M. Valerium prætorem. Vercellius Siciliuſque, auctores defectionis, ſecuri percuſſi. ſupra mille captivorum ſub haſta venierunt: præda alia militi conceſſa, exercitus Luceriam reductus.

XXXVIII. Dum hæc in Lucanis atque in Hirpinis geruntur, quinque naves, quæ Macedonum atque Pœnorum captos legatos Romam portabant, à ſupero mari ad inferum circumvectæ prope omnem Italiæ oram, quum præter Cumas velis ferrentur, neque hoſtium an ſociorum eſſent ſatis ſciretur, Gracchus obviam ex claſſe ſua naves miſit. Quum percunctando invicem cognitum eſſet, conſulem Cumis eſſe; naves Cumas appulſæ, captivique ad conſulem deducti, & literæ datæ. Conſul, literis Philippi atque Annibalis perlectis, conſignata omnia ad ſenatum itinere terreſtri miſit: navibus devehi legatos juſſit. Quum eodem fere

die

vincula condi jussis, comitibusque eorum
ta venditis, ad naves viginti quinque, qui-
Valerius Flaccus præfectus præerat, viginti
alias decernunt. His comparatis deductis-
additis quinque navibus, quæ advexerant
legatos, quinquaginta naves ab Ostia Ta-
profectæ: jussusque P. Valerius, militibus
anis, quibus L. Apustius legatus Tarenti
, in naves impositis, quinquaginta navium
on tueri modò Italiæ oram, sed explorare
edonico bello. si congruentia literis legato-
: indiciis Philippi consilia essent, ut M. Va-
prætorem literis certiorem faceret: isque,
stio legato exercitui præposito, Tarentum
ém profectus, primo quoque tempore in
niam transmitteret; daretque operam, ut
ám in regno contineret. Pecunia ad clas-
ndam bellumque Macedonicum ea decreta

legatos cum literis captos. itaque ignarus
quæ cum Annibale legatis suis convenissent
que legati ejus ad se allaturi fuissent, lega
aliam cum eisdem mandatis mittit. Le
Annibalem missi, Heraclitus, cui Scotino
men erat, & Crito Berræus, & Sositheus
Hi prospere tulerunt ac retulerunt manda
priùs se æstas circumegit, quàm movere ac
quicquam rex posset. tantum navis una cap
legatis momenti fecit, ad dilationem imm
Romanis belli. Et circa Capuam, tra
Vulturnum Fabio, post expiata tandem p
ambo consules rem gerebant. Combulteri
Trebulam, & Saticulam urbes, quæ ad
defecerant, Fabius vi cepit; præsidiaque in ii
balis, Campanique permulti capti. & Nola
priore anno, senatus Romanorum, plebs A
erat: consiliaque occulta de cæde princip
proditione urbis inibantur. Quibus ne incep
cederent, inter Capuam castraque Annibal
in Tifatis erant, traducto exercitu, Fabi
Vesuvium in castris Claudianis consedit. i
Marcellum proconsulem, cum iis copiis q
bebat, Nolam in præsidium misit.

XI. Et in Sardinia res per T. Manlium

æ caſtris caſtra poſuit. Hampſicora profectus erat in Pellidos Sardos ad juarmandam, qua copias augeret. Filius ine Hioſtus, caſtris præerat. Is, adoleox, temere prœlio inito fuſus, fugatuſia millia Sardorum eo prœlio cæſa, tre e vivi capti. Alius exercitus primò per ſque fuga palatus; dein, quò ducem furat, ad urbem nomine Cornum, caregionis, confugit. debellatumque eo Sardinia eſſet, ni claſſis Punica cum duce quæ tempeſtate dejecta ad Baleares erat, e ad ſpem rebellandi adveniſſet. Manſimam appulſæ Punicæ claſſis, Carales ſe i occaſio Hampſicoræ data Pœno ſe junſdrubal, copiis in terram expoſitis, & iſſa Carthaginem, duce Hampſicora ad populi Romani agrum populandum prorades perventurus erat, ni Manlius obvio b effuſa eum populatione continuiſſet. ra caſtris modico intervallo ſunt objecta, ıcurſationes leviaque certamina vario e- ı: poſtremò deſcenſum in aciem, ſignifs juſto prœlio per quatuor horas pugnan pugnam ancipitem Pœni, Sardis facilè tis, fecerunt: poſtremò & ipſi, quum a ſtrage ac fuga Sardorum repleta eſſent, ùm terga dantes, circumducto cornu, erat Sardos, incluſit Romanus: cædes is quàm pugna fuit. Duodecim millia æſa, Sardorum ſimul Pœnorumque ferme & ſexcenti capti, & ſigna militaria ſeiginti.

XLI. Ante

XLI. Ante omnia claram & memorabilem pugnam fecit Aſdrubal imperator captus, & Hanno & Mago, nobiles Carthaginienſes: Mago ex gente Barcina, propinqua cognatione Annibali junctus; Hanno auctor rebellionis Sardis, bellique ejus haud dubiè concitor. Nec Sardorum duces minùs nobilem eam pugnam cladibus ſuis fecerunt; nam & filius Hampſicoræ Hioſtus in acie cecidit; & Hampſicora, cum paucis equitibus fugiens, ut ſuper afflictas res necem quoque filii audivit, nocte, ne cujus interventus cœpta impediret, mortem ſibi conſcivit. Ceteris urbs Cornus, eadem quæ ante, fugæ receptaculum fuit. quam Manlius victore exercitu aggreſſus, intra paucos dies recepit. Deinde aliæ quoque civitates, quæ ad Hampſicoram Pœnoſque defecerant, obſidibus datis, dediderunt ſeſe. quibus ſtipendio frumentoque imperato, pro cujuſque aut viribus aut delicto, Carales exercitum reduxit. Ibi navibus longis deductis, impoſitoque quem ſecum advexerat milite, Romam navigat, Sardiniamque perdomitam nunciat Patribus: & ſtipendium quæſtoribus, frumentum ædilibus, captivoſque Fulvio prætori tradidit. Per idem tempus T. Otacilius prætor, quinquaginta navium ab Lilybæo claſſe in Africam tranſvectus, depopulatuſque agrum Carthaginienſem, quum Sardiniam inde peteret, quò fama erat Aſdrubalem à Balearibus nuper trajeciſſe, claſſi Africam repetenti occurrit: levique certamine in alto commiſſo, ſeptem inde naves cum ſociis navalibus cepit. ceteras motus, haud ſecus quàm tempeſtas, paſſim diject. Per eoſdem fortè dies & Bomilcar cum militibus ad ſupplementum Carthagine miſſis, quadraginta-

que

hantis, & commeatu, Locros acceſſit. incautum opprimeret Ap. Claudius, per nem provinciæ circumeundæ, Meſſanam ercitu ducto, æſtu ſecundo Locros traje- n inde Bomilcar ad Hannonem in Brut- ectus erat, & Locrenſes portas Romanis it. Appius, magno conatu nulla re geſta, n repetit. Eadem æſtate Marcellus ab uam præſidio obtinebat, crebras excurſio- grum Hirpinum & Samnites Caudinos fe- oque omnia ferro atque igni vaſtavit, ut um cladium Samnio memoriam renova-

. Itaque extemplo legati, ad Annibalem nul ex utraque gente, ita Pœnum allocuti *Hoſtes populi Romani, Amibal, fuimus pri- r nos ipſi, quond noſtra arma, noſtra vires ri poterant. poſteaquam iis parum fideba- rrho regi nos adjunximus: à quo relicti pa- ceſſariam accepimus, fuimuſque in ea per ope quinquaginta, ad id tempus quo in Ita- iſti. Tua nos non magis virtus fortunaque, nica comitas ac benignitas erga cives noſtros, os nobis remiſiſti, ita conciliavit tibi, ut, te que incolumi amico, non modò populum Ro- , ſed ne Deos quidem iratos (ſi dici fas eſt) us. At, Hercule, non ſolùm incolumi & ſed præſente te, quum ploratum prope con- ac liberorum noſtrorum exaudire, & flagran- poſſes conſpicere: ita ſumus aliquoties hac evaſtati, ut M. Marcellus, non Annibal, vi- Cannas videatur; glorienturque Romani, te on modò ictum vigentem, velut aculeo emiſſo, torpere.*

torpere. Per centum prope annos cum populo Romano bellum gessimus, nullo externo adjuti nec duce, nec exercitu: nisi quòd per biennium Pyrrhus nostra magis milite suas auxit vires, quàm suis viribus nos defendit. Non ego secundis rebus nostris gloriabor: duos consules ac duos consulares exercitus à nobis sub jugum missos, & si qua alia aut lata aut gloriosa nobis evenerunt. quæ aspera adversaque tunc acciderunt, minore indignatione referre possumus, quàm quæ hodie eveniunt. Magni dictatores cum magistris equitum, bini consules cum binis consularibus exercitibus ingrediebantur fines nostros; ante explorato & subsidiis positis, & sub signis ad populandum ducebant. nunc prope unius & parvi ad tuendam Nolam præsidii præda sumus. Jam ne manipulatim quidem, sed latronum modò, percursant totis finibus nostris negligentiùs, quàm si in Romano vagarentur agro. Caussa autem hæc est, quòd neque tu defendis; & nostra juventus, quæ, si domi esset, tutaretur, omnis sub signis militat tuis. Nec te, nec exercitum tuum nôrim, nisi à quo tot Romanas acies fusas stratasque esse sciam, ei facile esse ducam opprimere populatores nostros vagos, sine signis palatos, quò quemque trahit, quamvis vana, præda spes. Numidarum paucorum illi quidem præda erunt, præsidiumque missum nobis erit, & Nolæ ademeris: si modò, quos ut socios haberes dignos duxisti, haud indignos judicas, quos in fidem receptos tuearis.

XLIII. Ad ea Annibal respondit: *Omnia simul facere Hirpinos Samnitesque: & indicare clades suas, & petere præsidium, & queri indefensos se neglectosque. Indicandum autem fuisse primùm, deinde*

ndum præſidium: poſtremò, ni impetraretur, ique quærendum, fruſtra opem imploratam. m. ſe non in agrum Hirpinum Samnitemve, ſe oneri eſſet, ſed in proxima loca ſocierum emani adducturum. iis populandis & mili- um repleturum ſe, & metu procul ab iis urum hoſteis. Quod ad bellum Romanum , ſi Traſimeni quàm Trebia, ſi Cannarum Traſimeni pugna nobilior eſſet; Cannarum ſe memoriam obſcuram majore & clariore vi- ctoria. Cum hoc reſponſo, muneribuſ- plis, legatos dimiſit. ipſe, præſidio modico n Tifatis, profectus cum cetero exercitu ire pergit. Eodem Hanno ex Bruttiis cum anto Carthagine advecto atque elephantis aſtris haud procul poſitis, longè alia om- irenti comperti ſunt, quàm quæ à legatis n audierat. nihil enim Marcellus ita gere- aut fortunæ, aut temere hoſti commiſſum ſet. explorato, cum firmiſque præſidiis tu- tu prædatum ierat: omniaque velut adver- ſentem Annibalem cauta proviſaque fue- Tum ubi ſenſit hoſtem adventare, copias cenia tenuit: per muros inambulare ſena- olanos juſſit, & omnia circa explorare, quæ ſſes fierent. Ex iis Hanno, quum ad mu- eceſſiſſet, Herennium Baſſum & Herium , ad colloquium evocatos, permiſſuque i egreſſos, per interpretem alloquitur. An- virtutem fortunamque extollit: populi Ro- lterit ſeneſcentem cum viribus majeſtatem. *paria eſſent, ut quondam fuiſſent, tamen quàm grave Romanum imperium ſocii;*

quanta

quanta indulgentia Annibalis etiam in captivos omnes Italici nominis fuiſſet, Punicam Romanæ ſocietatem atque amicitiam præoptandam eſſe. Si ambo conſules cum ſuis exercitibus ad Nolam eſſent, tamen non magis pares Annibali futuros, quàm ad Cannas fuiſſent: nedum prætor unus cum paucis & novis militibus Nolam tutari poſſit. ipſorum quàm Annibalis intereſſe, capta an tradita Nola potiretur. potiturum enim, ut Capua Nuceriaque potitus eſſet: ſed quid inter Capuæ Nuceriæque fortunam intereſſet, ipſos prope in medio ſitos Nolanos ſcire. Nolle ominari, quæ captæ urbi ceſſura forent: ſed potiùs ſpondere, ſi Marcellum cum præſidio ac Nolam tradidiſſent, neminem alium quàm ipſos legem, quæ in ſocietatem amicitiamque Annibalis venirent, dicturum.

XLIV. Ad ea Herennius Baſſus reſpondit: *Multos annos jam inter Romanum Nolanumque populum amicitiam eſſe, cujus neutros ad eam diem pœnitere; & ſibi, ſi cum fortuna mutanda fides fuerat, ſerò jam eſſe mutare eam. dedituris ſe Annibali, non fuiſſe arceſſendum Romanum præſidium. cum iis qui ad ſe tuendos veniſſent, omnia ſibi & eſſe conſociata, & ad ultimum fore.* Hoc colloquium ab ſtulit ſpem Annibali per proditionem recipiend Nolæ. itaque oppidum corona circumdedit, ut i mul ab omni parte mœnia aggrederetur. Que ut ſucceſſiſſe muris Marcellus vidit, inſtructa in portam acie, cum magno tumultu erupit. aliq primo impetu perculſi, cæſique ſunt; dein c curſu ad pugnantes facto, æquatiſque viribus, a cœpit eſſe pugna: memorabiliſque inter pauca iſſet, ni ingentibus procellis effuſus imber dire ſet pugnantes. Eo die commiſſo modico cer

ne, atque irritatis animis, in urbem Romani, Pœni in caſtra ſeſe receperunt. tamen Pœnorum prima eruptione perculſi ceciderunt haud plus quàm triginta: Romanorum nullus. Imber continens per noctem totam uſque ad horam tertiam diei inſequentis tenuit. itaque quanquam utraque pars avidi certaminis erant, eo die tenuerunt ſeſe tamen munimentis. tertio die Annibal partem copiarum prædatum in agrum Nolanum miſit. Quod ubi animadvertit Marcellus, extemplo in aciem copias eduxit: neque Annibal detrectavit. Mille fere paſſuum inter urbem erant, caſtraque. eo ſpatio (& ſunt omnia campi circa Nolam) concurrerunt. Clamor ex parte utraque ſublatus, proximes ex cohortibus iis, quæ in agros prædatum exierant, ad prœlium jam commiſſum revocavit. Et Nolani aciem Romanam auxerunt. quos collaudatos Marcellus in ſubſidiis ſtare, & ſaucios ex acie efferre juſſit: pugna abſtinere, ni ab ſe ſignum accepiſſent.

XLV. Prœlium erat anceps. ſumma vi & duces hortabantur, & milites pugnabant. Marcellus victis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies à Cumis, pulſis priore anno ab Nola ab eodem ſe duce, milite alio, inſtare jubet. *Non omnes eſſe in acie: prædantes vagari in agro, ſed qui pugnent, marcere Campana luxuria, vino & ſcortis, omnibuſque luſtris per totam hiemem confectos. Abiiſſe illam vim, vigoremque: dilapſa eſſe robora corporum animorumque, quibus Pyrenæi, Alpiumque ſuperata ſint juga. reliquias illorum virorum vix arma membraque ſuſtinentes pugnare. Capuam Annibali Cannas fuiſſe. ibi virtutem bellicam, ibi militarem di-*

sciplinam, ibi præteriti temporis famam, ibi spem uturi exstinctam. Quum hæc exprobrando hosti Marcellus suorum militum animos erigeret, Annibal multo gravioribus probris increpabat: *Arma signaque eadem se noscere, quæ ad Trebiam Trasimenumque, postremo ad Cannas viderit, hibernique. militem alium profecto se in hiberna Capuam duxisse, alium inde eduxisse. Legatumne Romanum, & legionis unius atque alæ magno certamine vix toleratis pugnam, quos bina acies consulares nunquam sustinuerunt? Marcellus, tirone milite ac Nolanis subsidiis, inultus nos jam iterum lacessit? Ubi ille meus miles est, qui erepto ex equo C. Flaminio consuli caput abstulit? ubi, qui L. Paullum ad Cannas occidit? Ferrum nunc hebet? an dextræ torpent? an quid prodigii est aliud? Qui pauci plures vincere soliti estis, nunc paucis plures vix restatis. Romam vos expugnaturos, si quis duceret, fortes lingua jactabatis. En nunc minor est res. hic experiri vim virtutemque volo. Expugnate Nolam, campestrem urbem, non flumine non muri septam. hinc vos ex tam opulenta urbe præda spoliisque onustos vel ducam quo voletis, vel sequar.*

XLVI. Nec bene nec male dicta profuerunt ad confirmandos animos. Quum omni parte pellerentur, Romanisque crescerent animi, non duce solùm adhortante, sed Nolanis etiam per clamorem, favoris indicem, accendentibus ardorem pugnæ, terga Pœni dederunt, atque in castra compulsi sunt. quæ oppugnare cupientes milites Romanos Marcellus Nolam reducit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis, quæ ante inclinatior ad Pœnos fuerat. Hostium plus quinque millia

cæsa

to die, vivi capti sexcenti, & signa militaria
viginti, & duo elephanti. quatuor in acie oc-
Romanorum minùs mille interfecti. poste-
diem, induciis tacitis, sepeliendo utrimque
in acie, consumpserunt. Spolia hostium
llus, Vulcano votum, cremavit. Tertio post
ib iram credo aliquam, aut spem liberalioris
e) mille ducenti septuaginta duo equites mi-
umidæ Hispanique ad Marcellum transfuge-
eorum forti fidelique opera in eo bello usi
sæpe Romani. Ager Hispanis in Hispania,
idis in Africa post bellum virtutis caussa la-
latus est. Annibal ab Nola remisso in Brut-
Hannone, cum quibus venerat copiis, ipse A-
hiberna petit, circaque Arpos consedit. Q.
, ut profectum in Apuliam Annibalem au-
frumento ab Nola Neapolique in ea castra
cto, quæ super Suessulam erant, munimen-
firmatis, & præsidio, quod per hiberna ad
lum locum satis esset, relicto, ipse Capuam
s movit castra, agrumque Campanum ferro
e est depopulatus: donec coacti sunt Cam-
nihil admodum viribus suis fidentes, egredi
, & castra ante urbem in aperto communire.
millia armatorum habebant, peditem imbel-
equitatu plus poterant. itaque equestribus
s lacessebant hostem. Inter multos nobiles
s Campanos Cerrinus Jubellius erat, co-
ine Taurea; civis indidem erat, longè
um Campanorum fortissimus eques: adeò ut,
apud Romanos militaret, unus cum Roma-
Claudius Asellus, gloria equestri æquaret. Hunc
a, quum diu perlustrans oculis obequitasset

hoſtium turmis, tandem facto ſilentio, *ubi eſſet Claudius Aſellus?* quæſivit. *& quoniam verbis ſecum de virtute ambigere ſolitus eſſet, cur non ferro decerneret; daretque opima ſpolia victus, aut victor caperet?*

XLVII. Hæc ubi Aſello nunciata ſunt in caſtra, id modò moratus, ut conſulem percunctaretur, liceretne extra ordinem in provocantem hoſtem pugnare? permiſſu ejus arma extemplo cepit: provectuſque ante ſtationes equo, Tauream nomine compellavit, congredique ubi vellet, juſſit. Jam Romani ad ſpectaculum pugnæ ejus frequentes exierant: & Campani non vallum modò caſtrorum, ſed mœnia etiam urbis proſpectantes repleverant. Quum jam ante ferocibus dictis rem nobilitâſſent, infeſtis haſtis concitârunt equos. dein libero ſpatio inter ſe ludificantes, ſine vulnere pugnam extrahebant. Tum Campanus Romano, *Equorum*, inquit, *hoc, non equitum erit certamen, niſi è campo in cavum hanc viam demittimus equos. ibi nullo ad evagandum ſpatio cominus conſerentur manus.* Dicto prope citiùs equum in viam Claudius dejecit: Taurea, verbis ferocior quàm re, *minimè ſis*, inquit, *cantherium in foſſa.* quæ vox in ruſticum inde proverbium prodita. Claudius, quum ex via longè perequitâſſet, nullo obvio hoſte, in campum rurſum evectus, increpans ignaviam hoſtis, cum magno gaudio & gratulatione victor in caſtra redit. Huic pugnæ equeſtri rem (quam ſatis certam, communis exiſtimatio eſt) mirabilem certè, adjiciunt quidam annales: quum refugientem ad urbem Tauream Claudius ſequeretur, patenti hoſtium portæ invectum, per alteram, ſtupentibus miraculo hoſtibus, intactum evaſiſſe.

XLVIII. Quieta

XLVIII. Quieta inde ſtativa fuere, ac retro etiam conſul movit caſtra, ut ſementem Campani facerent: nec ante violavit agrum Campanum, quàm jam altæ in ſegetibus herbæ pabulum præbere poterant. id convexit in Claudiana caſtra ſuper Sueſſulam, ibique hiberna ædificavit. M. Claudio, proconſuli imperavit, ut, retento Nolæ neceſſario ad tuendam urbem præſidio, ceteros milites dimitteret Romam; ne oneri ſociis, & ſumptui reipublicæ eſſent. Et Ti. Gracchus à Cumis Luceriam in Apuliam legiones quum duxiſſet, M. Valerium inde prætorem Brunduſium cum eo quem Luceriæ habuerat exercitu miſit, tuerique oram agri Salentini, & providere quod ad Philippum bellumque Macedonicum attineret, juſſit. Exitu æſtatis ejus, qua hæc geſta perſcripſimus, literæ à P. & Cn. Scipionibus venerunt, quantas, quamque proſperas in Hiſpania res geſſiſſent: ſed pecuniam, in ſtipendium, veſtimentaque & frumentum exercitui, & ſociis navalibus omnia deeſſe. Quod ad ſtipendium attineat, ſi ærarium inops eſſet, ſe aliquam rationem inituros, quo modo ab Hiſpanis ſumant. cetera utique ab Roma mittenda eſſe: nec aliter aut exercitum aut provinciam retineri poſſe. Literis recitatis, nemo omnium erat, quin & vera ſcribi & poſtulari æqua fateretur. ſed occurrebat animis, quantos exercitus terreſtres navaleſque tuerentur: quantaque nova claſſis mox paranda eſſet, ſi bellum Macedonicum moveretur. *Siciliam & Sardiniam, quæ ante bellum vectigales fuiſſent, vix præſides provinciarum exercitus alere: tributo ſumptus ſuppeditari. verùm quum ipſum tributum conferentium numerum tantis exercituum*

ſtragibus, & ad Traſimenum lacum & ad Ca
imminutum; tum qui ſupereſſent pauci, ſi m
plici gravarentur ſtipendio, alia perituros peſte.
que niſi fide ſtaret reſpublica, opibus non ſtatu
Prodeundum in concionem Fulvio prætori eſſe,
candas populo publicas neceſſitates, cohortando
qui redempturis auxiſſent patrimonia, ut reipub
ex qua creviſſent, ad tempus commodarent: co
ſerentque ea lege præbenda, quæ ad exercitum
ſpanienſem opus eſſent: ut quum pecunia in æ
eſſet, iis primis ſolveretur. Hæc prætor in co
one edixit, qua die veſtimenta, frumentum Hi
nienſi exercitui præbenda, quæque alia opus e
navalibus ſociis, eſſet locaturus.

XLIX. Ubi ea dies venit, ad conducendum
ſocietates aderant hominum undeviginti. quo
duo poſtulata fuere: unum, ut militia vaca
dum in eo publico eſſent: alterum, ut quæ in
ves impoſuiſſent, ab hoſtium tempeſtatiſque
publico periculo eſſent. Utroque impetrato, c
duxerunt, privataque pecunia reſpublica admini
ta eſt. Hi mores, eaque caritas patriæ per om
ordines velut tenore uno pertinebat. Quemadm
dum conducta omnia magno animo ſunt, ſic ſi
ma fide præbita: nec ſecus quàm ſi ex opule
ærario, ut quondam, alerentur. Quum hi co
meatus venerunt, Illiturgi oppidum ab Aſdru
ac Magone, & Amilcare Bomilcaris filio, ob d
ctionem ad Romanos oppugnabatur. Inter
trina caſtra hoſtium Scipiones, quum in urbem
ciorum, magno certamine ac ſtrage obſiſtentiu
perveniſſent, frumentum, cujus inopia erat, ad
xerunt, cohortatique oppidanos, ut eodem ani
mo

mœnia tutarentur, quo pro ſe pugnantem Romanum exercitum vidiſſent, ad caſtra maxima oppugnanda, quibus Aſdrubal præerat, ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Carthaginienſium, ibi rem ſummam agi cernentes, convenerunt. Itaque eruptione e caſtris pugnatum eſt. Sexaginta hoſtium millia eo die in pugna fuerunt, ſexdecim circiter Romanis. Tamen adeò haud dubia victoria fuit, ut plures numero, quàm ipſi erant, Romani hoſtium occiderint, ceperint amplius tria millia hominum, paullo minus mille equorum, undeſexaginta militaria ſigna, elephantis quinque in prœlio occiſis, triniſque caſtris eo die potiti ſunt. Illiturgi obſidione liberato, ad Intibilim oppugnandum Punici exercitus traducti; ſuppletis copiis ex provincia, ut quæ maximè omnium belli avida, modò præda aut merces eſſet, & tum juventute abundante. Iterum ſignis collatis eadem fortuna utriuſque partis pugnatum. ſupra tredecim millia hoſtium cæſa, ſupra duo capta; cum ſignis duobus & quadraginta, & novem elephantis. Tum verò omnes prope Hiſpaniæ populi ad Romanos defecerunt. multoque majores ea æſtate in Hiſpania quàm in Italia res geſtæ.

LIBER XXIV.

EPITOME.

I, II. Locrenſes in ſocietatem ab Anni recepti. III. Croto Urbs à B tiis capitur. IV, V, &c. ronymus, Syracuſanorum rex, jus avus Hiero amicus populo Romano fuerat, Carthaginienſes defecit: & propter crudelitatem perbiamque à ſuis interfectus eſt. VIII, IX. S dente Fabio creantur Conſules Q. Fabius Maxi quartùm, Marcellus tertiùm. XIV, &c. Sempronius Gracchus proconſul proſpere adve Pœnos & Hannonem ducem ad Beneventum pug vit, ſervorum maximè opera, quos liberos eſſe ju XIX. Caſilinum recipitur. XXI, &c. XXX &c. Claudius Marcellus conſul in Sicilia, qua p tota ad Pœnos defecerat, Syracuſas obſedit. XXX XXXVIII, XXXIX. Ennenſes defectionem pa tes à Romano Præſidio occiduntur. XL. Phil Macedonum regi bellum indictum eſt; qui, ad A loniam nocturno prœlio oppreſſus fugatuſque, in I cedoniam cum prope inermi exercitu perfugit. ad bellum gerendum Valerius prætor miſſus. X &c. Res præterea in Hiſpania à P. & Cn. Scipi bus adverſus Carthaginienſes geſtas continet. XLV Syphax, rex Numidarum, in amicitiam aſcitus,

à Maſiniſſa, rege Maſſyliorum, pro Carthaginienſibus pugnante, victus, in Mauruſios cum maxima manu tranſit contra Gades: ubi anguſto freto Africa & Hiſpania dirimuntur. XLIX. *Celtiberi quoque in amicitiam recepti: quorum auxiliis aſcitis, tunc primùm mercenarium militem Romana caſtra habuerunt.*

I. UT ex Campania in Bruttios reditum eſt, Hanno adjutoribus & ducibus Bruttiis Græcas urbes tentavit: eò faciliùs in ſocietate manentes Romana, quòd Bruttios, quos & oderant & metuebant, Carthaginienſium partis factos cernebant. Rhegium primum tentatum eſt, dieſque aliquot ibi nequicquam abſumpti. Interim Locrenſes frumentum, lignaque, & cetera neceſſaria uſibus ex agris in urbem rapere, etiam ne quid relictum prædæ hoſtibus eſſet: & in dies major omnibus portis multitudo effundi. poſtremò ii modò relicti in urbe erant, qui reficere muros ac portas, telaque in propugnacula congerere cogebantur. In permixtam omnium ætatum ordinumque multitudinem, & vagantem in agris magna ex parte inermem, Amilcar Poenus equites emiſit. qui, violare quemquam vetiti, tantùm ut excluderent ab urbe fuga diſſipatos, turmas objecere. Dux ipſe loco ſuperiore capto, unde agros urbemque poſſet conſpicere, Bruttiorum cohortem adire muros, atque evocare principes Locrenſium ad colloquium juſſit; & pollicentes amicitiam Annibalis, adhortari ad- *Ante Chr. 215. V. C. 537.*

urbem tradendum. Bruttiis in colloquio m
rei primò fides: deinde ut Pœnus apparuit in
libus, & refugientes pauci aliam omnem mu
dinem in poteſtate hoſtium eſſe afferebant;
metu victi, conſulturos ſe populum reſponde
advocataque extemplo concione, quum & le
mus quiſque novas res novamque ſocietatem
lent, & quorum propinqui extra urbem inte
ſi ab hoſtibus erant, velut obſidibus datis, pi
ratos haberent animos; pauci magis taciti pr
rent conſtantem fidem, quàm probatam tueri
derent; haud dubio in ſpeciem conſenſu f
Pœnos deditio: L. Atilio præfecto præſidii,
que cum eo milites Romani erant, clam in
tum deductis, atque impoſitis in naves, ut
gium deveherentur; Amilcarem Pœnoſque ea
ditione, ut fœdus extemplo æquis legibus fiere
urbem acceperunt. cujus rei prope non ſerva
des deditis eſt, quum Pœnus dolo dimiſſum
manum incuſaret, Locrenſes profugiſſe ipſum
ſarentur. Inſecuti etiam equites ſunt, ſi qu
ſu in freto æſtus morari aut deferre naves i
ram poſſet. & eos quidem, quos ſequebantur,
ſunt adepti: alias, à Meſſana trajicientes freto
gium, naves conſpexerunt. Milites erant Ro
à Claudio prætore miſſi ad obtinendam urbem
fidio. itaque Rhegio extemplo abſceſſum eſt.
crenſibus juſſu Annibalis data pax, *ut liberi*
legibus viverent: urbs pateret Pœnis, portus i
ſtate Locrenſium eſſet: ſocietas eo jure ſtaret
Pœnus Locrenſem, Locrenſiſque Pœnum pace a
lo juvaret.

II

II. Sic à freto Pœni reducti, frementibus Bruttiis, quòd Rhegium ac Locros, quas urbes direptum se destinaverant, intactas reliquissent. Itaque per se ipsi conscriptis armatisque juventutis suæ quindecim millibus, ad Crotonem oppugnandum pergunt ire; Græcam & ipsam urbem, & maritimam: plurimum accessurum opibus, si in ora maris portum ac urbem mœnibus validam tenuissent, credentes. Ea cura angebat, quòd neque non arcessere ad auxilium Pœnos satis audebant, ne quid non pro sociis egisse viderentur: &, si Pœnus rursus magis arbiter pacis quàm adjutor belli fuisset, ne in libertatem Crotonis, sicut ante Locrorum, frustra pugnaretur. Itaque optimum visum est, ad Annibalem mitti legatos: caverique ab eo, ut receptus Croto Bruttiorum esset. Annibal quum præsentium eam consultationem esse respondisset, & ad Hannonem eos rejecisset; ab Hannone nihil certi allatum. Nec enim diripi volebant nobilem atque opulentam urbem: & sperabant, quum Bruttius oppugnaret, Pœnos nec probare nec juvare eam oppugnationem appareret, eò maturiùs ad se defecturos. Crotone nec consilium unum inter populares, nec voluntas erat. unus velut morbus invaserat omnes Italiæ civitates, ut plebes ab optimatibus dissentiret; senatus Romanis faveret, plebs ad Pœnos rem traheret. Eam dissensionem in urbe perfuga nunciat Bruttiis, Aristomachum esse principem plebis, tradendæque auctorem urbis: & in vasta urbe latèque omnibus disjectis mœnibus partitas stationes custodiasque senatorum ac plebis esse, quacumque custodiant plebis homines, eà patere aditum. Auctore ac

duce

duce perfuga Bruttii corona cinxerunt urbem, acceptique à plebe, primo impetu locos omnes, præter arcem, cepere. Arcem optimates tenebant, præparato jam ante ad talem caſum perfugio. Eodem Ariſtomachus perfugit, tanquam Pœnis, non Bruttiis, auctor urbis tradendæ fuiſſet.

III. Urbs Croto murum, in circuitu patentem duodecim millia paſſuum, habuit ante Pyrrhi in Italiam adventum. poſt vaſtitatem eo bello factam, vix pars dimidia habitabatur. flumen, quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca præterfluebat: & arx procul iis, quæ habitabantur. Sex millia aberat ab urbe nobile templum, ipſa urbe nobilius, Laciniæ Junonis; ſanctum omnibus circa populis. Lucus ibi frequenti ſilva, & proceris abietis arboribus ſeptus. læta in medio paſcua habuit, ubi omnis generis ſacrum Deæ paſcebatur pecus ſine ullo paſtore: ſeparatimque egreſſi cujuſque generis greges nocte remeabant ad ſtabula; nunquam inſidiis ferarum, non fraude violati hominum. Magni igitur fructus ex eo pecore capti: columnaque inde aurea ſolida facta, & ſacrata eſt: inclitumque templum, divitiis etiam, non tantum ſanctitate, fuit. Ac miracula aliqua affinguntur plerumque tam inſignibus locis. Fama eſt aram eſſe in veſtibulo templi, cujus cinerem nullo unquam moveri vento. Sed arx Crotonis una parte imminet mari, altera vergente in agrum, ſitu tantùm naturali quondam munita, poſtea & muro cincta eſt, quà per averſas rupes ab Dionyſio Siciliæ tyranno per dolum fuerat capta. Eam tum arcem, ſatis, ut videbatur, tutam, Crotoniatum optimates tenebant, circumſedente cum Bruttiis eos etiam plebe ſua.

Po-

emò Bruttii, quum ſuis viribus inexpugnabi-
viderent arcem, coacti neceſſitate, Hannonis
um implorant. Is conditionibus ad deditio-
compellere Crotoniatas conatus, ut coloniam
iorum eò deduci, antiquamque frequentiam
n recipere vaſtam ac deſertam bellis urbem
entur, omnium neminem præter Ariſtoma-
n movit. morituros ſe affirmabant citiùs, quàm,
ixti Bruttiis, in alienos ritus, mores, legeſque,
ox linguam etiam verterentur. Ariſtomachus
, quando nec ſuadendo ad deditionem ſatis
at, nec, ſicut urbem prodiderat, locum pro-
e arcis inveniebat, transfugit ad Hannonem.
enſes brevi poſt legati, quum permiſſu Han-
s arcem intrâſſent, perſuadent, ut traduci ſe in
os paterentur, nec ultima experiri vellent. Jam
ut ſibi liceret, impetraverant & ab Annibale,
is ad ipſum legatis. ita Crotone exceſſum eſt:
ictique Crotoniatæ ad mare, naves conſcen-
. Locros omnis multitudo abeunt. In Apu-
e hiems quidem quieta inter Romanos atque
ibalem erat. Luceriæ Sempronius conſul, An-
haud procul Arpis hibernabat. Inter eos le-
prœlia ex occaſione, aut opportunitate hujus
illius partis oriebantur: meliorque eis Ro-
us, & indies cautior tutiorque ab inſidiis fie-

V. In Sicilia Romanis omnia mutaverat mors
ronis, regnumque ad Hieronymum nepotem
tranſlatum: puerum vixdum libertatem, ne-
dominationem, modicè laturum. Lætè id
nium tutores atque amici ad præcipitandum
mnia vitia acceperunt. Quæ ita futura cernens

Hiero-

Hiero, ultima ſenecta voluiſſe dicitur liberas Syracuſas relinquere: ne ſub dominatu puerili, per ludibrium, bonis artibus partum firmatumque interiret regnum. Huic conſilio ejus ſumma ope obſtitere filiæ, nomen regium penes puerum futurum ratæ, regimen rerum omnium penes ſe, viroſque ſuos, Andranodorum & Zoippum: nam ii tutorum primi relinquebantur. Non facile erat nonageſimum jam agenti annum, circumſeſſo dies noctesque muliebribus blanditiis, liberare animum, & convertere ad publicam privata curam. Itaque tutores numero quindecim puero reliquit. quos precatus eſt moriens, ut fidem erga populum Romanum, quinquaginta annos ab ſe cultam, inviolatam ſervarent: juvenemque ſuis potiſſimùm veſtigiis inſiſtere vellent, diſciplinæque, in qua edoctus eſſet. Poſt hæc mandata quum exſpirâſſet, tutores prodeunt. teſtamento prolato, pueroque in concionem producto, (erat autem quindecim tunc ferme annorum) paucis, qui per concionem ad excitandos clamores diſpoſiti erant, approbantibus teſtamentum, ceteris velut patre amiſſo in orba civitate omnia timentibus, funus fit regium, magis amore civium & caritate, quàm cura ſuorum celebre. Deinde ceteros tutores ſummovet Andranodorus: juvenem jam eſſe dictitans Hieronymum, ac regni potentem: deponendoque tutelam, quæ ipſi cum pluribus communis erat, in ſe unum omnium vires convertit.

V. Vix quidem ulli bono moderatoque regi facilis erat favor apud Syracuſanos, ſuccedenti tantæ caritati Hieronis. verùm enimvero Hieronymus, velut ſuis vitiis deſiderabilem efficere vellet avum,

primo

primò statim conspectu omnia, quàm disparia essent, ostendit. nam qui per tot annos Hieronem, filiumque ejus Gelonem, nec vestis habitu, nec alio ullo insigni differentes à ceteris civibus vidissent, conspexere purpuram, ac diadema, ac satellites armatos: quadrigisque etiam alborum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionysii tyranni. Hunc tam superbum apparatum habitumque, convenientes sequebantur, contemptus omnium hominum, superbæ aures, contumeliosa dicta: rari aditus non alienis modò, sed tutoribus etiam: libidines novæ, inhumana crudelitas. Itaque tantus omnes terror invaserat, ut quidam ex tutoribus aut morte voluntaria aut fuga præverterent metum suppliciorum. Tres ex iis, quibus solis aditus in domum familiarior erat, Andranodorus & Zoippus, generi Hieronis, & Thraso quidam, de aliis quidem rebus haud magnopere audiebantur. Tendendo autem duo ad Carthaginienses, Thraso ad societatem Romanam, certamine ac studiis interdum in se convertebant animum adolescentis: quum conjuratio, in tyranni caput facta, indicatur per calonem quendam, æqualem Hieronymi, & jam inde à puero in omnia familiaria jura assuetum. Index unum ex conjuratis Theodotum, à quo ipse appellatus erat, nominare potuit. qui comprehensus extemplo, traditusque Andranodoro torquendus, de se ipse haud cunctanter fassus, conscios celabat. postremò quum omnibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur, victum malis se simulans, avertit ab consciis in insontes indicium (Thrasonem esse auctorem consilii mentitus. nec nisi tam potenti duce confisos,

rem,

rem tantam auſuros) ab latere tyranni, c
capita viliſſima fingenti inter dolores gem
occurrere. Maximè animo tyranni credibi
cium Thraſo nominatus fecit. Itaque ex
traditur ad ſupplicium: adjectique pœnæ
juxta inſontes. Conſciorum nemo, quum
cius conſilii torqueretur, aut latuit, aut fug
tum illis in virtute ac fide Theodoti fiduci
tantumque ipſi Theodoto virium ad arcan
tanda.

VI. Itaque, quod omne vinculum cum
nis ſocietatis erat, Thraſone ſublato è med
templo haud dubiè ad defectionem res ſp
legatique ad Annibalem miſſi: ac remiſſi
cum Annibale nobili adoleſcente Hippocr
Epicydes, nati Carthagine, ſed oriundi ab
ſis exſule avo, Pœni ipſi materno genere.
juncta ſocietas Annibali ac Syracuſano t
nec invito Annibale apud tyrannum ma
Appius Claudius prætor, cujus Sicilia provi
rat, ubi ea accepit, extemplo legatos ad H
mum miſit. qui quum ſeſe ad renovandam
tatem, quæ cum avo fuiſſet, veniſſe dicere
ludibrium auditi dimiſſique ſunt ab quærer
jocum Hieronymo, *quæ fortuna eis pugnæ a*
nas fuiſſet? vix credibilia enim legatos A
narrare. Velle, quid veri ſit, ſcire; ut ex
tram ſpem ſequatur, conſilium capiat. R
quum ſeriò legationes audire cœpiſſet, re
ſe ad eum dicentes eſſe, monito magis eo,
rogato, ne fidem temere mutaret, proficiſ
Hieronymus legatos Carthaginem miſit ad
ex ſocietate cum Annibale faciendum. Pact

venit, ut quum Romanos Sicilia expulissent (id autem brevi fore, si naves atque exercitum misissent) Himera amnis, qui ferme insulam dividit, finis regni Syracusani ac Punici imperii esset. Aliam deinde, inflatus assentationibus eorum, qui eum non Hieronis tantùm, sed Pyrrhi etiam regis materni avi jubebant meminisse, legationem misit: quia æquum censebat, Sicilia sibi omni cedi; Italiæ imperium proprium quæri Carthaginiensi populo. Hanc levitatem ac jactationem animi neque mirabantur in juvene furioso, neque arguebant; dummodo averterent eum ab Romanis.

VII. Sed omnia in eo præcipitia ad exitium fuerunt. nam quum præmissis Hippocrate atque Epicyde cum binis millibus armatorum ad tentandas urbes, quæ præsidiis tenebantur Romanis, & ipse in Leontinos cum cetero omni exercitu (erant autem ad quindecim millia peditum equitumque) profectus esset; liberas ædes conjurati (& omnes fortè militabant) imminentes viæ angustæ, quà descendere ad forum rex solebat, sumpserunt. ibi, quum instructi armatique ceteri transitum exspectantes starent, uni ex eis (Dinomeni fuit nomen) quia custos corporis erat, partes datæ sunt, ut, quum appropinquaret januæ rex, per caussam aliquam in angustiis sustineret ab tergo agmen. Ita, ut convenerat, factum est. tanquam laxaret elatum pedem ab stricto nodo, moratus turbam Dinomenes, tantum intervalli fecit, ut, quum in prætereuntem sine armatis regem impetus fieret, confoderetur aliquot priùs vulneribus, quàm succurri posset. Clamore & tumultu audito, in Dinomenem jam haud dubiè obstantem tela conjiciuntur:

tacilius eò cum claſſe proficiſci juſſus eſt.
deeſſent nautæ, conſules ex ſenatuſconſult
runt, *ut qui L. Æmilio, C. Flaminio ce*
millibus æris quinquaginta ipſe aut pater eju
fuiſſet uſque ad centum millia ; aut cui p
tanta eſſet facta, nautam unum cum ſex
ſtipendio daret : qui ſupra centum millia u
trecenta millia, tres nautas cum ſtipendio
qui ſupra trecenta millia uſque ad decies æri
que nautas : qui ſupra decies, ſeptem :
octo nautas cum annuo ſtipendio darent.
edicto dati nautæ armati inſtructique ab
cum triginta dierum coctis cibariis naves
derunt. Tum primùm eſt factum, ut cla
mana ſociis navalibus privata impenſa parat
pleretur.

XII. Hic major ſolito apparatus præcip
terruit Campanos, ne ab obſidione Capuæ
ejus anni Romani inciperent. itaque leg
Annibalem oratum miſerunt, ut Capuam ex
admoveret. ad eam oppugnandam novos
tus ſcribi Romæ, nec ullius urbis defection
infenſos eorum animos eſſe. Id quia tan
nunciabant, maturandum Annibal ratus, ne
nirent Romani, profectus Arpis ad Tifata,
teribus caſtris ſuper Capuam conſedit. in
midis Hiſpaniſque, ad prælidium ſimul caſ
ſimul Capuæ relictis, cum cetero exercitu
eum Averni (per ſpeciem ſacrificandi ; re
tentaret Puteolos, quodque ibi præſidii er
ſcendit. Maximus, poſtquam Annibalen
profectum, & regredi in Campaniam, allat
nec die nec nocte intermiſſo itinere, ad ex

redit: & Ti. Gracchum ab Luceria Beneventum copias admovere. Q. Fabium prætorem (is filius conſulis erat) Luceriam Graccho ſuccedere jubet. In Siciliam eodem tempore duo prætores profecti; P. Cornelius ad exercitum; Otacilius, qui maritimæ oræ reique navali præeſſet: & ceteri in ſuas quiſque provincias profecti. & quibus prorogatum imperium erat, eaſdem, quas priore anno, regiones obtinuerunt.

XIII. Ad Annibalem, quum ad lacum Averni eſſet, quinque nobiles juvenes ab Tarento venerunt: partim ad Traſimenum lacum, partim ad Cannas capti; dimiſſique domos cum eadem comitate, qua uſus adverſus omnes Romanorum ſocios Pœnus fuerat. Ii memores beneficiorum ejus, *perpuliſſe magnam partem ſe juventutis Tarentinæ*, referunt, *ut Annibalis amicitiam ac ſocietatem quàm populi Romani mallent: legatoſque ab ſuis miſſos rogare Annibalem, ut exercitum propius Tarentum admoveat. Si ſigna ejus, ſi caſtra conſpecta à Tarento ſint, haud ullam intercepturam moram, quin urbs dedatur. in poteſtate juniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam eſſe.* Annibal collaudatos eos, oneratoſque ingentibus promiſſis, domum ad cœpta maturanda redire jubet: ſe in tempore affuturum eſſe. Hac cum ſpe dimiſſi Tarentini. Ipſum ingens cupido inceſſerat Tarenti potiundi. Urbem eſſe videbat cum opulentam nobilemque, tum maritimam & in Macedoniam opportunè verſam: regemque Philippum hunc portum, ſi tranſiret in Italiam, quum Brunduſium Romani haberent, petiturum. Sacro inde perpetrato, ad quod venerat, &, dum ibi moratur,

ratur, pervaſtato agro Cumano uſque ad promontorium, Puteolos repente agmen c ad opprimendum præſidium Romanum. S lia hominum erant; & locus munimento non natura modò tutus. Triduum ibi Pœnus, ab omni parte tentato præſidio, ut nihil procedebat, ad populandum agru politanum magis ira quàm potiundæ urbis ceſſit. Adventu ejus in propinquum agru lana mota eſt plebs, jamdiu averſa ab Rom infeſta ſenatui ſuo. Itaque legati ad arceſſ Annibalem, cum haud dubio promiſſo t urbis, venerunt. Prævenit inceptum eoru cellus conſul, à primoribus accitus. Die un ſulam à Calibus, quum Vulturnus amnis t tem moratus eſſet, contenderat. inde proxi ete ſex millia peditum, equiteſque trecent præſidio ſenatui eſſent, Nolam intromiſit. conſule omnia impigre facta ſunt ad præ dam Nolam; ita Annibal tempus terebat, ante nequicquam tentata re, ſegnior ad cred Nolanis factus.

XIV. Iiſdem diebus & Q. Fabius conſul ſilinum tentandum; quod præſidio Punico tur, venit. Et ad Beneventum, velut ex ſito, parte altera Hanno ex Bruttiis cum peditum equitumque manu, altera Ti. G ab Luceria acceſſit. qui primò oppidum i Deinde ut Hannonem tria millia ferme ab Calorem fluvium caſtra poſuiſſe, & inde populari audivit; & ipſe, egreſſus moenibu le ferme paſſus ab hoſte caſtra locat: ibiqu cionem militum habuit. Legiones magna e

vo

n habebat : qui jam alterum annum liber-
acite mereri, quàm postulare palam, ma-
Senserat tamen hibernis egrediens mur-
agmine esse, querentium, *en unquam libe-
aturi essent ?* Scripseratque senatui, non
id desiderarent, quàm quid meruissent : bo-
que opera eorum se ad eam diem usum ;
ad exemplum justi militis quicquam eis
libertatem deesse. De eo permissum ipsi
ceret quòd è republica duceret esse. Itaque
quàm cum hoste manum consereret, pro-
, *tempus venisse ejus libertatis, quam diu
st, potiundæ. postero die signis collatis dimi-
r puro ac patenti campo, ubi sine ullo insi-
metu vera virtute geri res posset. Qui ca-
lis retulisset, eum se extemplo liberum jussu-
e : qui loco cessisset, in eum servili supplicio
versurum. Suam cuique fortunam in manu
ertatis auctorem eis non se fore solùm, sed
n M. Marcellum, sed universos Patres, quos
s ab se de libertate eorum, sibi permisisse.*
inde consulis ac senatusconsultum recitavit.
e clamor cum ingenti assensu est sublatus.
n poscebant, signumque ut daret extemplo
r instabant. Gracchus, prœlio in posterum
ronunciato, concionem dimisit. Milites
ræcipuè quibus merces navatæ in unum
peræ libertas futura erat, armis expediendis
iquum consumunt.
Postero die ubi signa cœperunt canere,
omnium parati instructique ad prætorium
unt. Sole orto, Gracchus in aciem copias
nec hostes moram dimicandi fecerunt.

Decem & ſeptem millia peditum erant, maxima ex parte Bruttii ac Lucani : equites mille ducenti, inter quos pauci admodum Italici, ceteri Numidæ fere omnes Maurique. Pugnatum eſt & acriter & diu. quatuor horis neutrò inclinata eſt pugna, nec alia magis Romanum impediebat res, quàm capita hoſtium pretia libertati facta. Nam ut quiſque hoſtem impigre occiderat, primùm capite ægre inter turbam tumultumque abſcindendo tempus terebat : deinde, occupata dextra tenendo caput, fortiſſimus quiſque pugnator eſſe deſierat. ſegnibus ac timidis tradita pugna erat. Quod ubi tribuni militum Graccho nunciaverunt, neminem ſtantem jam vulnerari hoſtem, carnificari jacentes, & in dextris militum pro gladiis humana capita eſſe : ſignum dare propere juſſit, projicerent capita, invaderentque hoſtem. Claram ſatis & inſignem virtutem eſſe : nec dubiam libertatem futuram ſtrenuis viris. Tum redintegrata pugna eſt, & eques etiam in hoſtem emiſſus. Quibus quum impigre Numidæ concurriſſent, nec ſegnior equitum quàm peditum pugna eſſet, iterùm in dubium adducta res : quum utrimque duces, Romanus Bruttium Lucanumque toties à majoribus ſuis victos ſubactoſque, Pœnus mancipia Romana & ex ergaſtulo militem verbis obtereret. Poſtremò pronunciat Gracchus, eſſe nihil quòd de libertate ſperaret, niſi eo die fuſi fugatique hoſtes eſſent.

XVI. Ea demum vox ita animos accendit, atque, renovato clamore, velut alii repente facti, tanta vi ſe in hoſtem intulerunt, ut ſuſtineri ultra non poſſent. Primò anteſignani Pœnorum, deinde

inde ſigna perturbata, poſtremò tota impulſa acies inde haud dubie terga data. ruuntque fugientes i caſtra adeò pavidi trepidique, ut ne in portis qui dem aut vallo quiſquam reſtiterit: ac prope continenti agmine Romani inſecuti, novum de integro prœlium incluſi hoſtium vallo ediderint. Ibi ſicut pugna impeditior in anguſtiis, ita cædes atrocior fuit: & adjuvere captivi, qui rapto inter tumultum ferro conglobati, & ab tergo ceciderunt Pœnos, & fugam impedierunt. Itaque minus duo millia hominum ex tanto exercitu, & ea major pars equitum, cum ipſo duce effugerunt. alii omnes cæſi aut capti. capta & ſigna duodequadraginta. Ex victoribus duo millia ferme cecidere. præda omnis (præterquam hominum captorum) militi conceſſa eſt. & pecus exceptum eſt, quod intra dies triginta domini cognoviſſent. Quum præda onuſti in caſtra rediſſent, quatuor millia ferme volonum militum, qui pugnaverant ſegniùs, nec in caſtra irruperant ſimul, metu pœnæ collem haud procul caſtris ceperunt. poſtero die per tribunum militum inde deducti, concione militum advocata Gracchо, ſuperveniunt. Ubi quum proconſul eteres milites primùm, prout cujuſque virtus atue opera in ea pugna fuerat, militaribus donis naſſet; tunc quod ad volones attineret, *omnes*, t, *malle laudatos à ſe, dignos indignoſque, quàm tamquam eo die caſtigatum eſſe. Quod bonum, ſtum, felixque reipublicæ ipſiſque eſſet, omnes eos vos eſſe jubere.* Ad quam vocem quum clamor enti alacritate ſublatus eſſet; ac nunc complexi r ſe gratulanteſque, nunc manus ad cœlum tol-s, bona omnia populo Romano Gracchoque

ipſi precarentur: tum Gracchus, *Priùs quàm omnes jure libertatis æquâſſem*, inquit, *neminem nota ſtrenui aut ignavi militis notâſſe volui. Nunc exſoluta jam fide publica, ne diſcrimen omne virtutis ignaviæque pereat, nomina eorum, qui detrectata pugna memores feceſſionem paullo ante fecerunt, referri ad me jubebo: citatoſque ſingulos jurejurando adigam, niſi queis morbus cauſſa erit, non aliter quàm ſtantes cibum potionemque, quoad ſtipendia facient, capturos eſſe. Hanc mulctam ita æquo animo feretis, ſi reputabitis, nulla ignaviæ nota leviore vos deſignari potuiſſe.* Signum deinde colligendi vaſa dedit: militeſque, prædam portantes agenteſque, per laſciviam ac jocum ita ludibundi Beneventum rediere, ut ab epulis per celebrem feſtumque diem actis, non ex acie, reverti viderentur. Beneventani omnes turba effuſa quum obviam ad portas exiſſent, complecti milites, gratulari, vocare in hoſpitium. Apparata convivia omnibus in propatulo ædium fuerant: ad ea invitabant: Gracchumque orabant, ut epulari permitteret militibus. Et Gracchus ita permiſit, in publico epularentur omnes. Ante ſuas quibuſque fores prolata omnia. pileati, aut lana alba velatis capitibus volones epulati ſunt; alii accubantes; alii ſtantes, qui ſimul miniſtrabant, veſcebanturque. Digna res viſa, ut ſimulacrum celebrati ejus diei Gracchus, poſtquam Romam rediit, pingi juberet in æde Libertatis, quam pater ejus in Aventino ex multaticia pecunia faciendam curavit dedicavitque.

XVII. Dum hæc ad Beneventum geruntur, Annibal, depopulatus agrum Neapolitanum, ad Nolam caſtra movet. quem ubi adventare conſul ſenſit,

ſenſit, Pomponio prætore cum eo exercitu, qui ſuper Sueſſulam in caſtris erat, accito, ire obviam hoſti parat, nec moram dimicandi facere. Claudium Neronem cum robore equitum, ſilentio noctis, per averſam maximè ab hoſte portam emittit: circumvectumque occultè ſubſequi ſenſim agmen hoſtium jubet; &c, quum coortum prœlium videret, ab tergo ſe objicere. Id errore viarum, an exiguitate temporis Nero exſequi non potuerit, incertum eſt. Abſente eo quum prœlium commiſſum eſſet, ſuperior quidem haud dubiè Romanus erat: ſed, quia equites non affuere in tempore, ratio compoſitæ rei turbata eſt. non auſus inſequi cedentes Marcellus, vincentibus ſuis ſignum receptui dedit: plus tamen duo millia hoſtium eo die cæſa traduntur: Romani minus quadringentis. Solis fere occaſu Nero, diem noctemque nequicquam fatigatis equis hominibuſque, ne viſo quidem hoſte rediens, adeò graviter eſt ab conſule increpitus, ut per eum ſtetiſſe diceret, quo minus accepta ad Cannas redderetur hoſti clades. Poſtero die Romanus in aciem deſcendit. Pœnus, tacita etiam confeſſione victus, caſtris ſe tenuit. Tertio die ſilentio noctis, omiſſa ſpe Nolæ potiundæ, rei nunquam proſpere tentatæ, Tarentum ad certiorem ſpem proditionis proficiſcitur.

XVIII. Nec minore animo res Romana domi quàm militiæ gerebatur. Cenſores vacui ab operum locandorum cura, propter inopiam ærarii, ad mores hominum regendos animum adverterunt, caſtigandaque vitia; quæ, velut diutinis morbis ægra corpora ex ſe gignunt, nata bello erant. Primùm eos citaverunt, qui poſt Cannenſem pugnam rempublicam deſeruiſſe, Italiaque exceſſiſſe velle dicebantur.

cebantur. princeps eorum L. Cæcilius Metellus, qui quæſtor tum fortè erat. Juſſo deinde eo, ceteriſque ejuſdem noxæ reis cauſſam dicere, quum purgari neq; iſſent, pronunciârunt, verba orationemque eos adverſus rempublicam habuiſſe, quò conjuratio deſerendæ Italiæ cauſſa fieret. Secundùm eos citati nimis callidi exſolvendi jurisjurandi interpretes: qui, captivorum ex itinere regreſſi clam in caſtra Annibalis, ſolutum quod juraverant redituros rebantur. His ſuperioribuſque illis equi adempti, qui publicum equum habebant: tribuque moti, ærarii omnes facti. Neque ſenatu modò aut equeſtri ordine regendo cura ſe cenſorum tenuit. nomina omnium ex juniorum tabulis excerpſerunt, qui quadriennio non militâſſent; quibus neque vacatio juſta militiæ, neque morbus cauſſa fuiſſet. Et ea ſupra duo millia nominum in ærarios relata, tribuque omnes moti: additumque inerti cenſoriæ notæ triſte ſenatuſconſultum, ut ii omnes, quos cenſores notâſſent, pedibus mererent, mitterenturque in Siciliam ad Cannenſis exercitus reliquias: cui militum generi non priùs, quàm pulſus Italia hoſtis eſſet, finitum ſtipendiorum tempus erat. Quum cenſores ob inopiam ærarii ſe jam locationibus abſtinerent ædium ſacrarum tuendarum, curuliumque equorum præbendorum, ac ſimilium his rerum: convenere ad eos frequentes, qui haſtæ hujus generis aſſueverant; hortatique cenſores, ut omnia perinde agerent locarent, ac ſi pecunia in ærario eſſet. neminem, niſi bello confecto, pecuniam ab ærario petiturum eſſe. Convenere deinde domini eorum, quos Ti. Sempronius ad Beneventum manu emiſerat: arceſſitoſque ſe ab

trium-

mviris menſariis eſſe dixerunt, ut pretia ſervo-
n acciperent. ceterùm non ante quàm bello con-
to accepturos eſſe. Quum hæc inclinatio ani-
rum plebis ad ſuſtinendam inopiam ærarii fie-
; pecuniæ quoque pupillares primò, deinde vi-
rum cœptæ conferri: nuſquam eas tutiùs ſan-
iſque deponere credentibus, qui deferebant, quàm
publica fide. inde ſi quid emptum paratumque
illis ac viduis foret, à quæſtore perſcribebatur:
navit ea privatorum benignitas ex urbe etiam
aſtra: ut non eques, non centurio ſtipendium
iperent; mercenariumque increpantes vocarent,
accepiſſet.

XIX. Q. Fabius conſul ad Caſilinum caſtra ha-
at, quod duum millium Campanorum & ſeptin-
torum militum Annibalis tenebatur præſidio.
erat Statius Metius, miſſus ab Cn. Magio Atel-
: qui eo anno Medixtuticus erat, ſervitiaque
plebem promiſcuè armabat, ut caſtra Romana
aderet, intento conſule ad Caſilinum oppugnan-
n. Nihil eorum Fabium fefellit. Itaque No-
ad collegam mittit, altero exercitu, dum Ca-
um oppugnatur, opus eſſe, qui Campanis op-
atur: vel ipſe, relicto Nolæ præſidio modico,
iret; vel, ſi eum Nola teneret, & necdum ſe-
æ res ab Annibale eſſent, ſe Ti. Gracchum pro-
ſulem à Benevento acciturum. Hoc nuncio
rcellus, duobus militum millibus Nolæ in præ-
o relictis, cum cetero exercitu Caſilinum venit;
entuque ejus Campani jam moventes ſeſe qui-
runt. Ita à duobus conſulibus Caſilinum op-
ari cœptum. ubi quum multa ſuccedentes te-
re mœnibus Romani milites acciperent vulnera,

neque ſatis inceptis ſuccederet, Fabius omittendam rem parvam ac juxta magnis difficilem, abſcedendamque inde cenſebat, quum res majores inſterent. Marcellus, multa magnis ducibus ſicut non aggredienda, ita ſemel aggreſſis non dimittenda eſſe dicendo, quia magna famæ momenta in utramque partem fierent, tenuit ne irrito incepto abiretur. Vineæ inde omniaque alia operum machinationumque genera quum admoverentur, Campanique Fabium orarent ut abire Capuam tutò liceret, paucis egreſſis, Marcellus portam, quà egrediebantur, occupavit: cædeſque promiſcuè omnium circa portam primò, deinde, irruptione facta, etiam in urbe fieri cœpta eſt. Quinquaginta fere primò egreſſi Campanorum, quum ad Fabium confugiſſent, præſidio ejus Capuam pervenerunt. Caſilinum, inter colloquia cunctationemque petentium fidem, per occaſionem captum eſt. captivi, quique Campanorum, quique Annibalis militum erant, Romam miſſi, atque ibi in carcere inclusi ſunt: oppidanorum turba per finitimos populos in cuſtodiam diviſa.

XX. Quibus diebus à Caſilino re bene geſta receſſum eſt, eis Gracchus in Lucanis aliquot cohortes in ea regione conſcriptas cum præfecto ſociorum in agros hoſtium prædatum miſit. eos effuſè palatos Hanno adortus, haud multo minorem, quàm ad Beneventum acceperat, reddidit hoſti cladem: atque in Bruttios raptim, ne Gracchus aſſequeretur, conceſſit. Conſules, Marcellus retro, unde venerat, Nolam redit; Fabius in Samnium ad populandos agros, recipiendaſque armis, quæ defecerant, urbes proceſſit. Caudinus Samnis gravius de-

tus: peruſti latè agri, prædæ pecudum ho-
que actæ. oppida vi capta, Compulteria,
, Compſa, Melæ, Fulfulæ & Orbitanium.
anis Blandæ: Apulorum Ecæ oppugnatæ.
hoſtium in his urbibus viginti quinque ca-
: occiſa. & recepti perfugæ trecenti ſeptua-
quos quum Romam miſiſſet conſul, vir-
comitio cæſi omnes, ac de ſaxo dejecti.
Q. Fabio intra paucos dies geſta. Marcel-
gerendis rebus valetudo adverſa Nolæ tenu-
t à prætore Q. Fabio, cui circa Luceriam
cia erat, Accua oppidum per eos dies vi ca-
ſtativaque ad Ardoneas communita. Dum
iis locis ab Romanis geruntur, jam Taren-
ervenerat Annibal cum maxima omnium,
nque ierat, clade. In Tarentino demum
catum incedere agmen cœpit. nihil ibi vio-
neque uſquam via exceſſum eſt. apparebat-
on id modeſtia militum aut ducis, niſi ad
andos Tarentinorum animos, fieri. Cete-
uum propemodo muris acceſſiſſet, nullo ad
ctum primi agminis, ut rebatur, motu fa-
aſtra ab urbe ferme paſſus mille locat. Ta-
riduo antequam Annibal ad mœnia accede-
M. Valerio proprætore, qui claſſi ad Brun-
i præerat, miſſus M. Livius, primore ju-
e conſcripta, diſpoſitiſque ad omnes portas,
ne muros, quà res poſtulabat, ſtationibus;
nocte plurimùm intentus, neque hoſtibus,
dubiis ſociis loci quicquam præbuit ad ten-
n. Quare, diebus aliquot fruſtra ibi abſum-
Annibal, quum eorum nemo, qui ad lucum
ini adiſſent, aut ipſi venirent, aut nunciurh
lite-

literaſve mitterent, vana promiſſa ſe temere ſecutum cernens, caſtra inde movit. Tum quoque, intacto agro Tarentino (quanquam ſimulata lenitas nihildum profuerat, tamen ſpe labefactandæ fidei haud abſiſtens) Salapiam ut venit, frumentum ex agris Metapontino atque Heraclienſi (jam media æſtas exacta erat, & hibernis placebat locus) comportat. Prædatum inde Numidæ Maurique per Salentinum agrum proximoſque Apuliæ ſaltus dimiſſi, unde ceteræ prædæ haud multum, equorum greges maximè abacti: è quibus ad quatuor millia domanda equitibus diviſa.

XXI. Romani, quum bellum nequaquam contemnendum in Sicilia oriretur, morſque tyranni duces magis impigros dediſſet Syracuſanis, quàm cauſſam aut animos mutâſſet: M. Marcello alteri conſulum eam provinciam decernunt. Secundùm Hieronymi cædem, primò tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat; vociferatumque ferociter, parentandum regi ſanguine conjuratorum eſſe. Deinde libertatis reſtitutæ dulce auditu nomen crebrò uſurpatum; ſpes facta ex pecunia regia largitionis, militiæque fungendæ potioris ducibus; & relata tyranni fœda ſcelera, fœdioreſque libidines, adeò mutavere animos, ut inſepultum jacere corpus paullo ante defiderati regis paterentur. Quum ceteri ex conjuratis ad exercitum obtinendum remanſiſſent, Theodotus & Soſis regiis equis, quanto maximo curſu poterant, ut ignaros omnium regios opprimerent, Syracuſas contendunt. ceterùm prævenerat non fama ſolùm, (qua nihil in talibus rebus eſt celerius) ſed nuncius etiam ex regiis ſervis. Itaque Andranodorus & Inſulam & arcem,

& alia quæ poterat, quæque opportuna erant, præſidiis firmârat. Hexapylo Theodotus ac Soſis poſt ſolis occaſum jam obſcura luce invecti, quum cruentam regiam veſtem atque inſigne capitis oſtentarent, travecti per Tycham, ſimul ad libertatem ſimul ad arma vocantes, in Achradinam convenire jubent. Multitudo, pars procurrit in vias, pars in ædium veſtibulis ſtat, pars ex tectis feneſtriſque proſpectant, &c, quid rei ſit, rogitant. Omnia luminibus collucent, ſtrepituque vario complentur. armati locis patentibus congregantur. inermes ex Olympii Jovis templo ſpolia Gallorum Illyriorumque, dono data Hieroni à populo Romano fixaque ab eo, detrahunt; precantes Jovem, ut volens propitius præbeat ſacra arma pro patria, pro Deûm delubris, pro libertate ſeſe armantibus. Hæc quoque multitudo ſtationibus, per principes regionum urbis diſpoſitis, adjungitur. In Inſula inter cetera Andranodorus præſidiis firmat horrea publica. Locus ſaxo quadrato ſeptus, atque arcis in modum emunitus capitur ab juventute, quæ præſidio ejus loci attributa erat: mittuntque nuncios in Achradinam; horrea frumentumque in ſenatus poteſtate eſſe.

XXII. Luce prima populus omnis armatus inermiſque in Achradinam ad curiam convenit. ibi pro Concordiæ ara, quæ in eo ſita loco erat, ex principibus unus nomine Polyænus concionem & liberam & moderatam habuit: *Servitudinis indignitatiſque homines expertos, adverſus notum malum irritatos eſſe. Diſcordia civilis quas importet clades, audiſſe magis à patribus Syracuſanos, quàm ipſos vidiſſe. Arma quòd impigre ceperint, laudare. ma-*

gis

interſepiebat Inſulam, conſenſu omnium dejecta eſt. ſecutæ & ceteræ res hanc inclinationem animorum ad libertatem. Hippocrates atque Epicydes, audita morte tyranni, quam Hippocrates etiam nuncio interfecto celare voluerat, deſerti à militibus, quia id tutiſſimum ex præſentibus videbatur, Syracuſas rediere. ubi ne ſuſpecti obſervarentur, tanquam novandi res aliquam occaſionem quærentes, prætores primùm, deinde per eos ſenatum adeunt. Ab Annibale ſe miſſos prædicant ad Hieronymum, tanquam amicum ac ſocium. paruiſſe imperio ejus, cujus imperator ſuus voluerit. velle ad Annibalem redire. ceterùm quum iter tutum non ſit, vagantibus paſſim per totam Siciliam Romanis armis, petere ut præſidii dent aliquid, quo Locros in Italiam perducantur. gratiam magnam eos parva opera apud Annibalem inituros. Facilè res impetrata: abire enim duces regios, cum peritos militiæ, tum egentes eoſdem atque audaces, cupiebant. ſed, quod volebant, non quàm maturato opus erat, naviter expediebant. Interim juvenes militares, & aſſueti militibus, nunc apud eos ipſos, nunc apud transfugas, quorum maxima pars ex navalibus ſociis Romanorum erat, nunc etiam apud infimæ plebis homines crimina ſerebant in ſenatum optimateſque: id moliri clam eos atque ſtruere, ut Syracuſæ per ſpeciem reconciliatæ ſocietatis in ditione Romanorum ſint; dein factio, & pauci auctores fœderis renovati dominentur.

XXIV. His audiendis credendiſque opportuna multitudo major indies Syracuſas confluebat: nec Hippocrati & Epicydi ſolùm ſpem novandarum rerum, ſed Andranodoro etiam præbebat. Qui ſeſ-

ius tandem uxoris vocibus, monentis, nunc illud ſſe tempus occupandi res, dum turbata omnia ova atque incondita libertate eſſent, dum regiis ipendiis paſtus obverſaretur miles, dum ab Anni- ale miſſi duces aſſueti militibus juvare poſſent in- epta; cum Themiſto, cui Gelonis filia nupta erat, em conſociatam paucos poſt dies Ariſtoni cuidam ragico actori, cui & alia arcana committere aſſuê- rat, incautè aperit. Huic & genus & fortuna ho- neſta erant: nec ars, quia nihil tale apud Græcos pudori eſt, ea deformabat. itaque fidem potiorem atus, quam patriæ debebat, indicium ad prætores defert. Qui ubi rem haud vanam eſſe certis indi- ciis compererunt: conſultis ſenioribus, & auctori- tate eorum præſidio ad fores poſito, ingreſſos cu- riam Themiſtum atque Andranodorum interfece- runt. & quum tumultus ab re in ſpeciem atrocio- re, cauſſam aliis ignorantibus, ortus eſſet; ſilentio tandem facto, indicem in curiam introduxerunt. Qui quum ordine omnia edocuiſſet, & principi- um conjurationis factum ab Harmoniæ, Gelonis filiæ, nuptiis, quibus Themiſto juncta eſſet: Afro- rum Hiſpanorumque auxiliares inſtructos ad cæ- dem prætorum principumque aliorum; bonaque eorum prædæ futura interfectoribus pronunciatum; jam mercenariorum manum aſſuetam imperiis Andranodori paratam fuiſſe ad Inſulam rurſus oc- cupandam; ſingula deinde, quæ per quoſque age- rentur, totamque viris armiſque inſtructam conju- rationem ante oculos poſuiſſet; ſenatui quidem tam jure cæſi, quàm Hieronymus, videbantur. An- te curiam variæ atque incertæ rerum multitudinis clamor erat. quam, ferociter minitantem in veſti-

bula

expedientes cernebat) tum omiſſis pro ſe precibus, puellis ut ſaltem parcerent, orare inſtitit: à qua ætate etiam hoſtes iratos abſtinere, ne tyrannos ulciſcendo, quæ odiſſent ſcelera, ipſi imitarentur. Inter hæc abſtractam à penetralibus jugulant. in virgines deinde, reſperſas matris cruore, impetum faciunt: quæ alienata mente ſimul luctu metuque, velut captæ furore, eo curſu ſe ex ſacrario proripuerunt; ut, ſi effugium patuiſſet in publicum, impleturæ urbem tumultu fuerint. Tum quoque haud magno ædium ſpatio inter medios tot armatos aliquoties integro corpore evaſerunt: tenentibuſque, quum tot ac tam validæ eluctandæ manus eſſent, ſeſe eripuerunt. tandem vulneribus confecta, quum omnia replêſſent ſanguine, exanimes corruerunt. Cædemque per ſe miſerabilem miſerabiliorem caſus fecit: quòd paullo poſt nuncius venit, mutatis repente ad miſericordiam animis, ne interficerentur. Ira deinde ex miſericordia orta: quòd adeò feſtinatum ad ſupplicium neque locus pœnitendi, aut regreſſus ab ira relictus eſſet. itaque fremere multitudo, & in locum Andranodori ac Themiſti (nam ambo prætores fuerant) comitia poſcere: quæ nequaquam ex ſententia prætorum futura eſſent.

XXVII. Statutus eſt comitiis dies: quo nec opinantibus omnibus unus ex ultima turba Epicyden nominavit, tum inde alius Hippocraten. crebriores deinde eæ voces, & cum haud dubio aſſenſu multitudinis eſſe. Et erat confuſa concio, non populari modò, ſed militari quoque turba, magna ex parte etiam perfugis, qui omnia novare cupiebant, permiſtis. Prætores diſſimulare primò,

&

ienda re eſſe; poſtremò victi conſenſu, &
iem metuentes, pronunciant eos prætores.
lli primò ſtatim creati nudare quid vellent:
iam ægre ferebant, & de induciis dierum
legatos iiſe ad Appium Claudium; &, im-
s eis, alios, qui de fœdere antiquo renovan-
rent, miſſos. Ad Murgantiam tum claſſem
n centum Romanus habebat, quonam eva-
: motus ex cædibus tyrannorum orti Syra-
quove eos ageret nova atque inſolita libertas,
iens. Per eoſdem dies quum ad Marcellum,
item in Siciliam, legati Syracuſani miſſi ab
) eſſent: auditis conditionibus pacis Marcel-
ɔſſe rem convenire ratus, & ipſe legatos Sy-
is, qui coram cum prætoribus de renovando
re agerent, miſit. Et jam ibi nequaquam
n quies & tranquillitas erat. poſtquam Punicam
m acceſſiſſe Pachynum allatum eſt, dempto
:e, Hippocrates & Epicydes, nunc apud mer-
ios milites, nunc apud transfugas, prodi Ro-
ɔ Syracuſas, criminabantur. Ut verò Appius
; ad oſtium portus, quo aliæ partis hominibus
us accederet, in ſtatione habere cœpit, ingens
ɛgciem criminibus vanis acceſſerat fides: ac
ò etiam tumultuosè decurrerat multitudo ad
ibendos, ſi in terram egrederentur.

XVIII. In hac turbatione rerum in concio-
. vocari placuit. ubi quum alii aliò tenderent,
procul ſeditione res eſſet, Apollonides, princi-
i unus, orationem ſalutarem, ut in tali tem-
:, habuit: *nec ſpem ſalutis, nec perniciem pro-
m unquam civitati ulli fuiſſe. Si enim uno
ɔ omnes vel ad Romanos vel ad Carthaginienſes*

incli-

reſponſum eſt: *Neque mandâſſe ſeſe Syracuſanis, ut pacem pro ſe cum Romanis facerent; neque teneri alienis fœderibus.* Hæc ad Romanos Syracuſani detulerunt, abnuentes Leontinos in ſua poteſtate eſſe. itaque, integro ſecum fœdere, bellum Romanos cum iis geſturos, neque ſeſe defuturos ei bello: ita, ut in poteſtatem redacti, ſuæ rurſus ditionis eſſent, ſicut pax conveniſſet.

XXX. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leontinos, Appio quoque accito, ut altera parte aggrederetur, tanto ardore militum eſt uſus ab ira inter conditiones pacis interfectæ ſtationis, ut primo impetu urbem expugnarent. Hippocrates atque Epicydes, poſteaquam capi muros refringique portas viderunt, in arcem ſeſe cum paucis recepere. inde clam nocte Herbeſum perfugiunt. Syracuſanis, octo millium armatorum agmine profectis domo, ad Mylam flumen nuncius occurrit, captam urbem eſſe; cetera falſa miſta veris ferens: cædem promiſcuam militum atque oppidanorum factam, nec quemquam puberem arbitrari ſupereſſe; direptam urbem; bona locupletum donata. Ad nuncium tam atrocem conſtitit agmen: concitatiſque omnibus, duces, (erant autem Soſis ac Dinomenes) quid agerent, conſultabant. Terroris ſpeciem haud vanam mendacio præbuerant verberati ac ſecuri percuſſi transfugæ ad duo millia hominum. ceterùm Leontinorum militumque aliorum nemo poſt captam urbem violatus fuerat: ſuaque omnia eis, niſi quæ primus tumultus captæ urbis abſumpſerat, reſtituebantur Nec ut in Leontinos irent, proditos ad cædem commilitones querentes, perpelli potuere: nec ut eodem loco certiorem

certiorem nuncium exſpectarent. Quum ad defectionem inclinatos animos cernerent prætores, ſed eum motum haud diuturnum fore, ſi duces amentiæ ſublati eſſent; exercitum ducunt Megaram. ipſi cum paucis equitibus Herbeſum proficiſcuntur, ſpe, territis omnibus, per proditionem urbis potiundæ. quod ubi fruſtra eis fuit inceptum, vi agendum rati, poſtero die Megaris caſtra movent, ut Herbeſum omnibus copiis oppugnarent. Hippocrates & Epicydes, non tam tutum prima ſpecie, quàm unum, ſpe undique abſciſſa, conſilium eſſe rati, ut ſe militibus permitterent, & aſſuetis magna ex parte ſibi, & tum fama cædis commilitonum accenſis, obviam agmini proceduut. Prima fortè ſigna ſexcentorum Cretenſium erant, qui apud Hieronymum meruerant ſub eis, & Annibalis beneficium habebant; capti ad Traſimenum inter Romanorum auxilia, dimiſſique. quos ubi ex ſignis armorumque habitu cognovere Hippocrates atque Epicydes, ramos oleæ ac velamenta alia ſupplicum porrigentes, orare, ut reciperent ſeſe, receproſque tutarentur, neu proderent Syracuſanis, à quibus mox ipſi trucidandi populo Romano dederentur. Enimvero conclamant, bonum ut animum haberent. omnem ſe cum illis fortunam ſubituros.

XXXI. Inter hoc colloquium ſigna conſtiterant, tenebaturque agmen: necdum, quæ moræ cauſſa foret, pervenerat ad duces. poſtquam Hippocraten atque Epicyden adeſſe pervalit rumor, fremituſque toto agmine erat, haud dubiè approbantium adventum eorum; extemplo prætores citatis equis ad prima ſigna perrexerunt: qui mos

ille, quæ licentia Cretensium esset, rogitantes, colloquia serendi cum hoste, injussuque prætorum miscendi eos agmini suo? Comprendi injicique catenas jusserunt Hippocrati. ad quam vocem tantus extemplo primùm à Cretibus clamor est ortus; deinde exceptus ab aliis; ut facilè, si ultra tenderent, appareret, eis timendum esse. Solliciti inventique rerum suarum Megaram, unde profecti erant, referri signa jubent; nunciosque de statu præsenti Syracusas mittunt. Fraudem quoque Hippocrates addit inclinatis ad omnem suspicionem animis: & Cretensium quibusdam ad itinera infidenda missis, velut interceptas literas, quas ipsi composuerat, recitat. *Prætores Syracusani Cæs. Marcello.* secundùm salutem, ut assolet, scriptum erat, *Rectè eum atque ordine fecisse, quòd hoc Iuventinis nulli pepercisset. Sed omnium mercenariorum militum eandem esse caussam: nec unquam Syracusas quieturas, donec quicquam externorum auxiliorum aut in urbe aut in exercitu suo esset: itaque daret operam, ut eos, qui cum suis prætoribus castra ad Megaram haberent, in suam potestatem redigeret, ac supplicio eorum liberaret tandem Syracusas.* Hæc quum recitata essent, cum tanto clamore ad arma discursum est, ut prætores inter tumultum pavidi adequitaverint Syracusas. & ne fuga quidem eorum seditio compressa est, impetusque in Syracusanos milites fiebant. nec ab ullo temperatum foret, ni Epicydes atque Hippocrates iræ multitudinis obviam issent: non à misericordia aut humano consilio, sed ne spem reditus præciderent sibi, & quum ipsos simul milites sibi haberent, simul obsides; tum cognatos quoque

eorum

eorum atque amicos tanto merito primùm, deinpignore ſibi conciliarent: expertique quàm vana aut levi aura mobile vulgus eſſet, militem nanctis ex eo numero, qui in Leontinis circumſeſſi erant, ſubornant, ut Syracuſas perferret nuncium convenientem eis, quæ ad Mylam falsò nunciata erant; auctoremque ſe exhibendo, ac velut viſa, quæ dubia erant, narrando, concitaret iras hominum.

XXXII. Huic non apud vulgum modò fides fuit, ſed ſenatum quoque in curiam introductus movit. haud vani quidam homines palam ferre, perbene detectam in Leontinis eſſe avaritiam & crudelitatem Romanorum. eadem, ſi intrâſſent Syracuſas, aut fœdiora etiam, quo majus ibi avaritiæ præmium eſſet, facturos fuiſſe. Itaque claudendas cancti portas, & cuſtodiendam urbem cenſere. ſed non ab eiſdem omnes timere, nec eoſdem odiſſe. ad militare genus omne, partemque magnam plebis inviſum eſſe nomen Romanum. Prætores optimatumque pauci quanquam inflati vano nuncio erant, tamen ad propius præſentiuſque malum cautiores eſſe. Et jam ad Hexapylum erant Hippocrates atque Epicydes: ſerebanturque colloquia per propinquos popularium, qui in exercitu erant, ut portas aperirent, ſinerentque communem patriam defendi ab impetu Romanorum. Jam unis foribus Hexapyli apertis cœpti erant recipi, quum prætores intervenerunt. & primò imperio miniſque, deinde auctoritate deterrendo, poſtremò, ut omnia vana erant, obliti majeſtatis, precibus agebant, ne proderent patriam tyranni ante ſatellitibus, & tum corruptoribus exercitus. Sed ſurdis ad hæc omnia eorum concitatæ multitudini erant, nec

tur. nox cædibus finem fecit. Postero die pileum vocati; & carcere vincti, emissi. e que omnis multitudo Hippocraten atque E creant prætores: Syracusæque, quum brev pus libertas affulsisset, in antiquam servitut ciderunt.

XXXIII. Hæc nunciata quum essent Ré ex Leontinis mota sunt extemplo castra a cusas. Et ab Appio legati per portum miss in quinqueremi erant. præmissa quadriremis, intrâsset fauces portus, capitur. legati agre rent. Et jam non modò pacis, sed ne bel dem jura relicta erant: quum Romanus tus ad Olympium (Jovis id templum est, & quingentis passibus ab urbe castra posuit. quoque legatos præmitti placuit. quibus, ne rent urbem, extra portam Hippocrates atqu cydes obviam cum suis processerunt. Ro orator *non bellum se Syracusanis, sed opem*

auctores dedantur, & libertas legeſque Syracuſanis reſtituantur, nihil armis opus eſſe. ſi ea non fiant, quicumque in mora ſit, bello perſecuturos. Ad ea Epicydes, *ſi quæ ad ſe mandata haberent, reſponſum eis,* ait, *ſe daturos fuiſſe; quum in eorum, ad quos venerint, manu res Syracuſana eſſet, tum reverterentur. Si bello laceſſant, ipſa re intellecturos, nequaquam idem eſſe Syracuſas ac Leontinos oppugnare.* Ita legatis relictis portas clauſit. Inde terra marique ſimul cœptæ oppugnari Syracuſæ: terra ab Hexapylo, mari ab Achradina, cujus murus fluctu alluitur. & quia ſicut Leontinos terrore ac primo impetu ceperant, non diffidebant vaſtam diſjectamque ſpatio urbem parte aliqua ſe invaſuros, omnem apparatum oppugnandarum urbium muris admoverunt.

XXXIV. Et habuiſſet tanto impetu cœpta res fortunam, niſi unus homo Syracuſis ea tempeſtate fuiſſet. Archimedes is erat, unicus ſpectator cœli ſiderumque; mirabilior tamen inventor ac machinator bellicorum tormentorum, operumque, quibus ea, quæ hoſtes ingenti mole agerent, ipſe perlevi momento ludificaretur. Murum per inæquales ductum colles, pleraque alta & difficilia aditu, ſummiſſa quædam & quæ planis vallibus adire poſſent, ut cuique aptum viſum eſt loco, ita omni genere tormentorum inſtruxit. Achradinæ murum, qui, ut ante dictum eſt, mari alluitur, ex quinqueremibus Marcellus oppugnabat. ex ceteris navibus ſagittarii funditoreſque, & velites etiam, quorum telum inhabile ad remittendum imperitis eſt, vix quemquam ſine vulnere conſiſtere in muro patiebantur. Hi, quia ſpatio miſſilibus opus

est, procul muro tenebant naves. junctæ aliæ binæ ad quinqueremes, demptis interioribus ramis, ut latus lateri applicaretur: quum exteriore radice remorum velut naves agerentur, turres contabulatas, machinamentaque alia quatiendis muris portabant. Adversus hunc navalem apparatum Archimedes variæ magnitudinis tormenta in muris disposuit. in eas quæ procul erant naves sam ingenti pondere emittebat: propiores levioribus, eoque magis crebris petebat telis. postremò, ut sui vulnere intacti tela in hostem ingererent, murum ab imo ad summum crebris cubitalibus fere cavis aperuit: per quæ cava pars sagittis, pars scorpionibus modicis ex occulto petebant hostem. Quæ propius quædam subibant naves, quo interiores ictibus tormentorum essent, in eas tollenone super murum eminente ferrea manus firmæ catenæ illigata quum injecta proræ esset, gravi libramento plumbi recellente ad solum, suspensa prora, nisi in puppim statuebat: dein remissa subitò, velut ex muro cadentem navim cum ingenti trepidatione nautarum ita undæ affligebat, ut, etiamsi costa reciderat, aliquantum aquæ acciperet. ita maritima oppugnatio est elusa, omnisque vis est eò versa, ut totis viribus terra aggrederentur. Sed ea quoque pars eodem omni apparatu tormentorum instructa erat, Hieronis impensis curaque per multos annos, Archimedis unica arte, natura etiam adjuvabat loci: quòd saxum, cui imposita muri fundamenta sunt, magna ex parte ita proclive est, ut non solùm missa tormento, sed etiam quæ pondere suo provoluta essent, graviter in hostem inciderent. eadem caussa ad subeundum arduum aditum

tum inſtabilemque ingreſſum præbebat. Ita conſilio habito, quum omnis conatus ludibrio eſſet, abſiſtere oppugnatione, atque obſidendo tantùm arcere terra marique commeatibus hoſtem placuit.

XXXV. Interim Marcellus cum tertia fere parte exercitus ad recipiendas urbes profectus, quæ in motu rerum ad Carthaginienſes defecerant, Helorum atque Herbeſum dedentibus ipſis recipit. Megara vi capta diruit ac diripuit, ad reliquorum, ac maximè Syracuſanorum, terrorem. Per idem fere tempus & Himilco, qui ad Pachyni promontorium claſſem diu tenuerat, ad Heracleam, quam vocant Minoam, quinque & viginti millia peditum, tria equitum, duodecim elephantos expoſuit. Nequaquam cum quantis copiis ante tenuerat ad Pachynum claſſem: ſed, poſtquam ab Hippocrate occupatæ Syracuſæ erant, profectus Carthaginem, adjutuſque ibi & ab legatis Hippocratis, & literis Annibalis, qui veniſſe tempus ajebat Siciliæ per ſummum decus repetendæ; & ipſe haud vanus præſens monitor facilè perpulerat, ut, quantæ maximæ poſſent, peditum equitumque copiæ in Siciliam trajicerentur. Adveniens Heracleam, intra paucos dies inde Agrigentum recipit: aliarumque civitatum, quæ partis Carthaginienſium erant, adeò accenſæ ſunt ſpes ad pellendos Sicilia Romanos, ut poſtremò etiam qui obſidebantur Syracuſis animos ſuſtulerint. &, parte copiarum ſatis defendi urbem poſſe rati, ita inter ſe munera belli partiti ſint, ut Epicydes præeſſet cuſtodiæ urbis, Hippocrates, Himilconi conjunctus, bellum adverſus conſulem Romanum gereret. Cum decem millibus peditum, quingentis equitibus nocte per interminſtà cuſtodiis loca profectus, caſtra circa Actillas

agendum. *Urbem arcemque sua potestatis, ajunt, debere esse, si liberi in societatem, non servi in custodiam traditi essent Romanis, itaque claves portarum reddi sibi aequum censent. Bonis sociis fidem summum maximum vinculum esse. & ita sibi populum Romanum senatumque gratias habiturum, si voluntas, ac non coacti manssissent in amicitia.* Ad ea Romanus, *se in praesidio impositum esse*, dicere, *ab imperatore suo: claves que portarum & custodiam arcis ab eo accepisse, quae nec suo nec Hannonis arbitrio haberet, sed ejus qui commisisset. proditis decedere apud Romanos capital esse; & nec liberorum etiam suorum eam legem parentes fecisse. Consulem Marcellum haud procul esse: ad eum mitterent legatos, cujus juris atque arbitrii esset.* Se verò negare illi missuros: testarique, si verbis nihil agerent, vindictam aliquam libertatis sua quaesituros. Tum Pinarius: *at illi, si ad consulem gravarentur mittere, sibi saltem darent populi concilium: ut sciretur, utrùm paucorum ea denuncia-ta, an universae civitatis essent.*

XXXVIII. Consensu in posterum diem concio edicitur. Postquam ab eo colloquio in arcem sese recepit, convocatis militibus, *Credo ego vos audisse, milites*, inquit, *quemadmodum praesidia Romana ab Siculis circumventa & oppressa sint per hos dies. Eam vos fraudem, Deûm primò benignitate, dein vestra ipsi virtute dies noctesque perstando ac pervigilando in armis, vitâstis. utinam reliquum tempus nec patiendo infanda, nec faciendo, traduci possit. Haec occulta in fraude cautio est, qua usi adhuc sumus: cui quoniam parum successit, apertè ac propalam claves portarum reposcunt; quas simul tradi-*

tradiderimus, Carthaginienſium extemplo Enna erit, fœdiſſque hic trucidabimur, quàm Murgantia præſidium interfectum eſt. Noctem unam agre ad conſultandum ſumpſi, qua vos certiores periculi inſtantis facerem. Orta luce concionem habituri ſunt ad criminandum me concitandumque in vos populum. itaque craſtino die, aut veſtro, aut Ennenſium ſanguine Enna inundabitur. nec præoccupati, peculii; nec occupantes, periculi quicquam habebitis. qui prior ſtrinxerit ferrum, ejus victoria erit. Intenti ergo omnes, armatique ſignum exſpectabitis. ego in concione ero: & tempus, quoad omnia inſtructa ſint, loquendo altercandoque traham. Quum toga ſignum dedero, tum mihi undique clamore ſublato turbam invadite, ac ſternite omnia ferro: & cavete, quiſquam ſuperſit, à quibus aut vis aut fraus timeri poſſit. Vos, Cerès mater ac Proſerpina, precor, cæteri ſuperi infernique Dii, qui hanc urbem, hos ſacratos lacus lucoſque colitis, ut ita nobis volentes propitii adſitis, ſi vitandæ, non ferendæ, fraudis cauſſa hoc conſilii capimus. Pluribus vos, milites, hortarer, ſi cum armatis dimicatio futura eſſet. inermes, incautos ad ſatietatem trucidabitis. Et conſulis caſtra in propinquo ſunt, ne quid ab Himilcone & Carthaginienſibus timeri poſſit. Ab hac adhortatione dimiſſi, corpora curant.

XXXIX. Poſtero die alii aliis locis ad obſidenda itinera, claudendoſque oppidanis exitus, pars maxima ſuper theatrum circaque, aſſueti & ante ſpectaculis concionum, conſiſtunt. Productus ad populum à magiſtratibus præfectus Romanus, quum conſulis ea de re jus ac poteſtatem eſſe, non ſuam, & pleraque eadem, quæ pridie, dixiſſet; primò ſenſim

ſenſim ac plures reddere claves, dein jam una voce id omnes juberent, cunctantique ac differenti ferociter minitarentur, nec viderentur ultra vim ultimam dilaturi; tum præfectus toga ſignum, ut convenerat, dedit. militeſque intenti dudum ac parati, alii ſupernè in averſam concionem clamore ſublato decurrunt; alii ad exitus theatri conferti obſiſtunt. Cæduntur Ennenſes cavea incluſi: conſervanturque non cæde ſolùm, ſed etiam fuga, quum alii ſuper aliorum capita ruerent, atque integri ſauciis, vivi mortuis incidentes cumularentur. Inde paſſim diſcurritur, & urbis captæ modo fugaque & cædes omnia tenet, nihilo remiſſiore militum ira, quòd turbam inermem cædebant, quàm ſi periculum par & ardor certaminis eos irritaret. Ita Enna aut malo, aut neceſſario facinore retenta. Marcellus nec factum improbavit, & prædam Ennenſium militibus conceſſit; ratus timore deterritos, temperaturos proditionibus præſidiorum Siculos. Atque ea clades, ut urbis in media Sicilia ſitæ, claræque vel ob inſignem munimento naturali locum, vel ob ſacrata omnia veſtigiis raptæ quondam Proſerpinæ, prope uno die omnem Siciliam pervaſit. Et quia cæde infanda rebantur non hominum tantùm, ſed etiam Deorum ſedem violatam eſſe: tum verò qui etiam ante dubii fuerant, defecere ad Pœnos. Hippocrates in Murgantiam, Himilco Agrigentum ſeſe recepit: quum acciti à proditoribus nequicquam ad Ennam exercitum admoviſſent. Marcellus retro in Leontinos redit; frumentoque & commeatibus aliis in caſtra convectis, præſidio modico ibi relicto, ad Syracuſas obſidendas venit. inde, Ap. Claudio

nudio Romam ad conſulatum petendum miſſo, Quintium Criſpinum in ejus locum claſſi caiſque præfecit veteribus, ipſe hibernacula quine millia paſſuum ab Hexapylo (Leonta vocant um) communiit, ædificavitque. Hæc in Sicilia que ad principium hiemis geſta.

XL. Eadem æſtate & cum Philippo rege, quod n ante ſuſpectum fuerat, motum bellum eſt. gati ab Orico ad M. Valerium prætorem venent, præſidentem claſſi Brundiſio Calabriæque cirlittoribus, nunciantes, Philippum primùm Apolniam tentâſſe, lembis biremibus centum viginti mine adverſo ſubvectum: deinde, ut ea res tarr ſpe fuerit, ad Oricum clam nocte exercitum moviſſe; eamque urbem, ſitam in plano, neque enibus, neque viris atque armis validam, prio impetu oppreſſam eſſe. Hæc nunciantes, bant ut opem ferret, hoſtemque haud dubium omanis terra aut maritimis viribus arceret, qui nullam aliam cauſſam, niſi quod imminerent Itae, peterentur. M. Valerius, præſidio loci ejus licto T. Valerio legato, cum claſſe inſtructa paraque, & quot longæ naves militum capere non terant, in onerarias impoſitis, altera die Oricum enit: urbemque eam levi tenente præſidio, uod recedens inde reliquerat Philippus, haud mano certamine recepit. Legati eò ab Apollonia enerunt nunciantes, in obſidione ſeſe, quòd deſiere ab Romanis nollent, eſſe: neque ſuſtinere ula vim Macedonum poſſe, niſi præſidium mittar Romanum. Facturum ſe quæ vellent pollicis, duo millia delectorum militum navibus longis ittit ad oſtium fluminis cum præfecto ſociûm Q.

Nævio

Nævio Crista, viro impigro & perito m
expositis in terram militibus, navibusq
retro, unde venerat, ad ceteram classe
milites procul à flumine per viam minim
obsessam duxit: & nocte, ita ut neq
sentiret, urbem ingressus. Die insequen
dum præfectus juventutem Apolloniatis
que & urbis vires inspiceret. ubi ea visa i
satis animorum fecere, simulque ab exp
comperit, quanta socordia ac negligenti
stes esset; silentio noctis ab urbe sine ul
egressus, castra hostium adeò neglecta a
intravit, ut satis constaret, priùs mille hom
lum intrâsse, quàm quisquam sentiret;
abstinuissent, pervenire ad tabernaculum
tuisse. Cædes proximorum portæ excitavit
de tantus terror pavorque omnes occupa
modò alius quisquam arma caperet, aut
lere hostem conaretur: sed etiam ipse
somno excitus erat, prope seminudus fu
liti quoque, nedum regi, vix decoro hab
men navesque perfugerit. eodem & alia
sa est. Paullo minus tria millia militum
aut capta, aut occisa. plus tamen hom
quanto captum, quàm cæsum est. Ca
ptis, Apolloniatæ catapultas, hallistas,
que alia, quæ oppugnandæ urbi compar
ad tuenda mœnia, si quando similis fortu
set, Apolloniam devexere. cetera omnis
strorum Romanis concessa est. Hæc q
cum essent nunciata, M. Valerius classem
ad ostium fluminis duxit, ne navibus cap
gam rex posset. Itaque Philippus, nequ

neque navali certamine ſatis fore parem ſe fidens, ſubductis aut inceſſis navibus, terra Macedoniam petit; magna ex parte inermi exercitu, ſpoliatoque. Romana claſſis cum M. Valerio Orici hibernavit.

XLI. Eodem anno in Hiſpania variè res geſtæ, nam priuſquam Romani amnem Iberum tranſirent, ingentes copias Hiſpanorum Mago & Aſdrubal fuderunt, defeciſſetque ab Romanis ulterior Hiſpania, ni P. Cornelius, raptim traducto exercitu Iberum, dubiis ſociorum animis in tempore adveniſſet. Primò ad caſtrum Altum (locus eſt inſignis cæde magni Amilcaris) caſtra Romani habuere. Arx erat munita, & convexerant ante frumentum. tamen, quia omnia circa hoſtium plena erant, agmenque Romanum impune incurſatum ab equitibus hoſtium fuerat, & ad duo millia aut moratorum aut palantium per agros interfecta, ceſſere inde Romani propius pacata loca, & ad montem Victoriæ caſtra communivere. Eò Cn. Scipio cum omnibus copiis, & Aſdrubal, Giſgonis filius, tertius Carthaginenſium dux, cum exercitu juſto advenit: contraque caſtra Romana trans fluvium omnes conſedere. P. Scipio, cum expeditis clam profectus ad loca circa viſenda, haud fefellit hoſtes: oppreſſiſſentque cum in patentibus campis, ni tumulum in propinquo cepiſſet. ibi quoque circumſeſſus, adventu fratris obſidione eximitur. Caſtulo, urbs Hiſpaniæ valida ac nobilis, & adeò conjuncta ſocietate Pœnis ut uxor inde Annibali eſſet, ad Romanos defecit. Carthaginienſes Illiturgim oppugnare adorti, quia præſidium ibi Romanum erat, videbantque inopia cum locum maximè expugnaturi. Cn. Scipio, ut ſociis præſidioque ferret opem,

pem, cum legione expedita profectus, intra bina caſtra cum magna cæde hoſtium urbem eſt ingreſſus; & poſtero die eruptione æquè felici pugnavit. Supra duodecim millia hominum cæſa duobus prœliis: plus decem millibus captum, cum ſex & triginta militaribus ſignis. ita ab Illiturgi receſſum eſt. Bigerra inde urbs (ſocia & hæc Romanorum erat) à Carthaginienſibus oppugnari cœpta eſt. Eam obſidionem ſine certamine adveniens Cn. Scipio ſolvit.

XLII. Ad Mundam exinde caſtra Punica mota: & Romani eò confeſtim ſecuti ſunt. Ibi ſignis collatis pugnatum per quatuor ferme horas. egregiéque vincentibus Romanis ſignum receptui eſt datum, quòd Cn. Scipionis femur tragula confixum erat: pavorque circa eum ceperat milites, ne mortiferum eſſet vulnus. Ceterùm haud dubium fuit, quin, niſi ea mora interveniſſet, caſtra eo die Punica capi potuerint. jam non milites ſolùm, ſed elephanti etiam uſque ad vallum acti erant: ſuperque ipſo novem & triginta elephanti pilis confixi. Hoc quoque prœlio ad duodecim millia hominum dicuntur cæſa: prope tria capta, cum ſignis militaribus ſeptem & quinquaginta. Ad Auringen inde urbem Pœni receſſere: &, ut territis inſtaret, ſecutus Romanus. Ibi iterum Scipio, lecticula in aciem illatus, conflixit. nec dubia victoria fuit: minus tamen dimidio hoſtium, quàm antea, quia pauciores ſuperfuerant qui pugnarent, occiſum. Sed gens nata inſtaurandis reparandiſque bellis, Magone ad conquiſitionem militum fratre miſſo, brevi replevit exercitum, animoſque ad tentandum de integro certamen fecit. Alii plerique

ites, ſicut pro parte toties intra paucos dies iſdem animis, quibus priùs, eodemque e- ugnavere. plus octo millia hominum cæſa: ulto minus quàm mille capta: & ſigna mi- uinquaginta octo, & ſpolia plurima Gallica annuli aurei, torques armillæque magnus s. duo etiam inſignes reguli Gallorum (Moc- & Civiſmaro nomina erant) eo prœlio ce- t. octo elephanti capti, tres occiſi. Quum s proſperæ in Hiſpania eſſent, verecundia os tandem cepit, Saguntum oppidum, uſſa belli eſſet, octavum jam annum ſub poteſtate eſſe. Itaque id oppidum, vi ræſidio Punico, receperunt: cultoribuſque , quos vis reliquerat belli, reſtituerunt. & nos, qui contraxerant eis cum Carthaginien- illum, in poteſtatem redactos ſub corona runt, urbemque eorum delevere.

II. Hæc in Hiſpania, Q. Fabio, M. Claudio us, geſta. Romæ quum tribuni plebis agiſtratum inſſent, extemplo cenſoribus, & M. Atilio, à L. Metello tribuno plebis ta ad populum eſt. quæſtorem eum proxi- o adempto equo tribu moverant, atque æ- fecerant, propter conjurationem deferendæ d Cannas factam. ſed novem tribunorum vetiti cauſſam in magiſtratu dicere, dimiſſi- runt. Ne luſtrum perficerent, mors prohi- Furii. M. Atilius magiſtratu ſe abdicavit. ria comitia habita à Q. Fabio o conſule. creati conſules ambo , Q. Fabius Maximus conſulis : T. Sempronius Gracchus ite- *Ante Chr.* 218. *V. C.* 536.

rum

cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit. collocutusque cum legatis de ratione belli gerundi, ut veterum militum verba audiret, quàm multarum rerum ipse ignarus esset, ex comparatione tam ordinatæ disciplinæ, animum advertit. Tum primùm, ut pro bonis ac fidelibus faciis facerent, oravit, *ut duo legationem referrent ad imperatores suos: unus apud sese magister rei militaris remaneret. rudem ad pedestria bella Numidarum gentem esse, equis tantùm habilem. Ita jam inde à principiis gentis majores suos bella gessisse, ita se à pueris insuetos: sed habere hostem pedestri fidentem Marte, cui si æquari robore virium velit, & sibi pedites comparandos esse, & ad id multitudine hominum regnum abundare: sed armandi ornandique & instruendi eos, artem ignorare. omnia, velut fortè congregata turba, vasta ac temeraria esse.* Facturos se in præsentia quod vellet, legati responderunt: fide accepta, ut remitteret extemplo eum, si imperatores sui non comprobâssent factum. Q. Statorio nomen fuit, qui ad regem remansit. Cum duobus Romanis relata, Numidasque legatos in Hispaniam misit ad accipiendam fidem ab imperatoribus Romanis. iisdem mandavit, ut protinus Numidas, qui intra præsidia Carthaginiensium auxiliares essent, ad transitionem perlicerent. Et Statorius ex multa juventute regi pedites conscripsit: ordinatosque proximè morem Romanum instruendo & decurrendo signa sequi, & servare ordines docuit: & operi, aliisque justis militaribus ita assuefecit, ut brevi rex non equiti magis fideret, quàm pediti: collatisque æquo campo signis, justo prœlio Carthaginiensem hostem superaret. Romanis

quo-

quoque in Hiſpania legatorum regis adventus magno emolumento fuit. namque ad famam eorum tranſitiones crebræ ab Numidis cœptæ fieri. Ita cum Syphace Romanis juncta amicitia eſt. Quod ubi Carthaginienſes acceperunt, extemplo ad Galam, in parte altera Numidiæ (Maſſyla ea gens vocatur) regnantem, legatos mittunt.

XLIX. Filium Gala Maſiniſſam habebat, ſeptem & decem annos natum, ceterùm juvenem ea indole, ut jam tum appareret, latius regnum opulentiuſque, quàm acceperat, facturum. Legati, quoniam Syphax ſe Romanis junxiſſet, ut potentior ſocietate eorum adverſus reges populoſque Africæ eſſet, docent, melius fore Galæ quoque Carthaginienſibus jungi quamprimum, antequam Syphax in Hiſpaniam, aut Romani in Africam tranſeant: opprimi Syphacem, nihildum præter nomen ex fœdere Romano habentem, poſſe. Facile perſuaſum Galæ, filio depoſcente id bellum, ut exercitum mitteret: qui, Carthaginienſium legionibus conjunctis, magno prœlio Syphacem devicit. Triginta millia eo prœlio hominum cæſa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Mauruſios ex acie Numidas (extremi prope Oceanum adverſus Gadeis colunt) refugit: affluentibuſque ad famam ejus undique barbaris, ingentes brevi copias armavit; cum quibus antequam in Hiſpaniam, anguſto diremptam freto, trajiceret, Maſiniſſa cum victore exercitu advenit. iſque ibi cum Syphace ingenti gloria per ſe, ſine ullis Carthaginienſium opibus, geſſit bellum. In Hiſpania nihil memorabile geſtum, præterquam quòd Celtiberum juventutem eadem mercede, qua pacta cum Carthagini-

enſibus erat, imperatores Romani ad ſe perduxerunt: & nobiliſſimos Hiſpanos ſupra trecentos in Italiam ad ſollicitandos populares, qui inter auxilia Annibalis erant, miſerunt. Id modò ejus anni in Hiſpania ad memoriam inſigne eſt, quòd mercenarium militem in caſtris neminem ante, quàm tum Celtiberos, Romani habuerunt.

LIBER XXV.

EPITOME.

II. P. *Cornelius Scipio, poſtea Africanus, ante legitimos annos ædilis factus eſt.* II, III, IV. *Poſtumius Publicanus delectum impediens tandem in exilium mittitur.* V, VI, VII. *Reliquiæ Cannenſis cladis reditum in Italiam impetrare à ſenatu non potuerunt.* VIII, &c. *Annibal urbem Tarentum, præter arcem, per Tarentinos juvenes, qui ſe noctu venatum ire ſimulaverant, cepit.* XII. *Ludi Apollinares ex Marcii carminibus, quibus Cannenſis clades prædicta fuerat, inſtituti ſunt.* XIII, XIV. *A Q. Fulvio & Ap. Claudio conſulibus adverſus Hannonem, Pœnorum ducem, proſpere pugnatum eſt.* XVI. *Ti. Sempronius Gracchus proconſul, ab hoſpite ſuo Lucano in inſidias deductus, à Magone interemptus eſt.* XIX. *Centenius Penula, qui centurio militaverat, quum petiſſet*

*set à ſenatu ne ſibi exercitus daretur, pollicituſ-
eſſet, ſi hoc impetrâſſet, de Annibale victoriam;
millibus acceptis, militum dux factus, conflixit
cum Annibale, & cum exercitu caſus eſt.* XXI.
*Fulvius prætor malè adverſus Annibalem pugna-
it, quo prælio hominum ſexdecim millia cecide-
: ipſe cum equitibus ducentis effugit.* XXII.
*ua obſeſſa eſt à Q. Fulvio & Ap. Claudio con-
ules.* XXIII, &c. *Claudius Marcellus Syracuſas
ignavit anno tertio, & ingentem ſe virum geſ-
it eo tumultu urbis captæ Archimedes, intentus
ſis quas in pulvere deſcripſerat, interfectus eſt.*
XIII, &c. *P. & Cn. Scipiones in Hiſpania tot
arumque rerum feliciter geſtarum triſtem exitum
runt, prope cum totis exercitibus caſi, anno octa-
ſimo in Hiſpaniam iverant.* XXXVI. *Amiſſa-
provincia poſſeſſio foret, niſi L. Marcii, equitis
omani, virtute & induſtria, contractis exercituum
uiis, ejuſdem hortatu, bina caſtra hoſtium expu-
a eſſent. Ad triginta ſeptem millia caſi, ad
e ſexcentos triginta capti. præda ingens parta.
L. Marcius appellatus eſt.*

DUM hæc in Africa atque in Hiſpania geruntur, Annibal in agro Tarentino æſtatem conſumpſit; ſpe per proditionem urbis Tarentinorum potiundæ ipſorum interim Sallentinorum ignobilium urbes ad eum defecerunt. Eodem tempore Bruttiis ex duodecim populis, qui anno priore ad Pœnos defciverant, Conſentini & Thurini

Ante Chr. 213. V. C. 539.

in fidem populi Romani redierunt. & plure
ſent, ai L. Pomponius Vejentanus, præfec
ciûm, proſperis aliquot populationibus i
Bruttio juſti ducis ſpeciem nactus, tum
exercitu coacto, cum Hannone conflixiſſet.
gna ibi vis hominum, ſed inconditæ turbæ
um ſervorumque, cæſa aut capta eſt: min
que jacturæ fuit, quòd præfectus inter cet
captus, & tum temerariæ pugnæ auctor,
publicanus, omnibus malis artibus & reip
ſocietatibus infidus, damnoſuſque. Sem
conſul in Lucanis multa prœlia parva, ha
lum dignum memoratu fecit: & ignobilia
Lucanorum aliquot expugnavit. Quo diuti
hebatur bellum, & variabant ſecundæ adve
res non fortunam magis quàm animos hom
tanta religio, & ea magna ex parte externa
tatem inceſſit, ut aut homines aut Dii repen
viderentur facti. nec jam in ſecreto modò
intra parietes abolebantur Romani ritus;
publico etiam ac foro Capitolioque mulierum
ba erat, nec ſacrificantium nec precantium
patrio more. Sacrificuli ac vates ceperant
num mentes: quorum numerum auxit
plebs, ex incultis diutino bello infeſtiſque a
geſtate & metu in urbem compulſa; & qu
ex alieno errore facilis, quem velut ex concei
tis uſu exercebant. Primò ſecretæ bonorum
gnationes exaudiebantur, deinde ad Patres eti
ad publicam querimoniam exceſſit res. In
graviter ab ſenatu ædiles triumvirique cap
quòd non prohiberent, quum removere eam
titudinem è foro ac disjicere apparatus ſacr

i essent, haud procul abfuit quin violarentur. otentius jam esse id malum apparuit, quàm inores per magistratus sedaretur; M. Atilio, ri urbis, negotium ab senatu datum est, ut ligionibus populum liberaret. Is & in con- senatusconsultum recitavit, & edixit, *Ut quis libros vaticinos, precationesve, aut artem candi conscriptam haberet, eos libros omnes lite- ad se ante Kalendas Apriles deferret: neu in publico sacrove loco, novo aut externo ritu caret.*

. Et aliquot publici sacerdotes mortui eo an- nt: L. Cornelius Lentulus pontifex maximus, Papirius C. F. Masso pontifex, & P. Furius augur, & C. Papirius L. F. Masso decem- rorum. In Lentuli locum Marcus Cornelius gus, in Papirii Cn. Servilius Cæpio, pontifi- ffecti sunt. augur creatus L. Quintius Flami- , decemvir sacrorum L. Cornelius Lentulus. itiorum consularium jam appetebat tempus, uia consules à bello intentos avocare non pla- Ti. Sempronius consul comitiorum causa orem dixit C. Claudium Centonem. ab eo her equitum est dictus Q. Fulvius us, Dictator primo comitiali die it consules, Q. Fulvium Flaccum, brum equitum, & Ap. Claudium rum, cui Sicilia provincia in prætura fuerat. prætores creati Cn. Fulvius Flaccus, C. Clau- Nero, M. Junius Silanus, P. Cornelius Sulla. tiis perfectis, dictator magistratu abiit. Æ- urulis fuit eo anno cum M. Cornelio Cethe- Cornelius Scipio, cui post Africano fuit co- *Ante Chr.* 212. *V. C.* 540.

gnomen: huic petenti ædilitatem quum obſiſteret tribuni plebis, negantes rationem ejus habendam eſſe, quod nondum ad petendum legitima ætas eſſet; *Si me*, inquit, *omnes Quirites ædilem fieri volunt, ſatis annorum habeo.* Tanto inde favore ad ſuffragium ferendum in tribus diſcurſum eſt, ut tribuni repente incepto deſtiterint. Ædilitia largitio hæc fuit. Ludi Romani pro temporis illius copiis magnificè facti, & diem unum inſtaurati, & congii olei in vicos ſingulos dati. L. Villius Tappulus & M. Fundanius Fundulus, ædiles plebeji, aliquot matronas apud populum probri accuſtarunt: quaſdam ex eis damnatas in exſilium egerunt. Ludi plebeji per biduum inſtaurati, & Jovis epulum fuit ludorum cauſſa.

III. Q. Fulvius Flaccus tertiùm, Ap. Claudius conſulatum ineunt. Et prætores provinciis ſortiti ſunt: P. Cornelius Sulla urbanam & peregrinam, quæ duorum ante ſors fuerat; Cn. Fulvius Flaccus Apuliam; C. Claudius Nero Sueſſulam; M. Junius Silanus Tuſcos. Conſulibus bellum cum Annibale & binæ legiones decretæ: alter à Q. Fabio ſuperioris anni conſule, alter à Fulvio Centumalo acciperet. Prætorum, Fulvii Flacci, quæ Lucaniæ ſub Æmilio prætore; Neronis Claudii, quæ in Piceno ſub C. Terentio fuiſſent, legiones eſſent. ſupplementum in eas quiſque ſcriberet ſibi. M. Junio in Tuſcos legiones urbanæ prioris anni datæ. Ti. Sempronio Graccho & P. Sempronio Tuditano imperium provinciæque Lucani & Galliæ cum ſuis exercitibus prorogatæ: item P. Lentulo, qui vetus provincia in Sicilia eſſet: M. Marcello Syracuſæ, & quà Hieronis regnum fuiſſet: T. Otacilio claſſis:

duffis: Graecia M. Valerio: Sardinia Q. Mucio Scaevolae: Hiſpaniae P. & Cn. Corneliis. Ad veteres exercitus duae urbanae legiones à conſulibus ſcriptae, ſummaque trium & viginti legionum eo anno effecta eſt. Delectum conſulum M. Poſtumii Pyrgenſis cum magno prope motu rerum factum impedit. Publicanus erat Poſtumius, qui multis annis parem fraude avaritiaque neminem in civitate habuerat, praeter L. Pomponium Vejentanum, quem, populantem temere agros in Lucanis, ductu Hannonis priore anno ceperant Carthaginienſes. Hi, quia publicum periculum erat à vi tempeſtatis in iis quae portarentur ad exercitus, & ementiti erant falſa naufragia, & ea ipſa, quae vera renunciaverant, fraude ipſorum facta erant, non caſu; in veteres quaſſaſque naves paucis & parvi pretii rebus impoſitis, quum merſiſſent eas in alto, exceptis in praeparatas ſcaphas nautis, multiplices fuiſſe mercedes ementiebantur. Ea fraus indicata M. Atilio praetori priore anno fuerat, ac per eum ad ſenatum delata, nec tamen ullo ſenatuſconſulto notata: quia Patres ordinem publicanorum in tali tempore offenſum nolebant. Populus ſeverior vindex fraudis erat; excitatique tandem duo tribuni plebis Sp. & L. Carvilii, quum rem invifam infamemque certarent, ducentûm millium aeris multam M. Poſtumio dixerunt. cui certandae quum dies adveniſſet, concilioque tam frequens plebis adeſſet, ut multitudinem area Capitolii vix caperet; perorata cauſſa, ſpes una videbatur eſſe, ſi C. Servilius Caſca tribunus plebis, qui propinquus cognatuſque Poſtumio erat, priùs, quàm ad ſuffragium tribus vocarentur, intercelliſſet. Teſtibus datis, tribuni populum

pulum summoverunt; sitellaque allata est, ut [illegible] rentur, ubi Latini suffragium ferrent. Interim publicani Cascæ instare, ut concilio diem eximeret populus reclamare: & fortè in cornu primus [illegible] bat Casca, cui simul metus pudorque animum versabat. Quum in eo parum præsidii esset, tot bandæ rei caussa publicani per vacuum, in [illegible] moto, locum cuneo irruperunt; jurgantes simul cum populo tribunisque. Nec procul dimicatione res erat, quum Fulvius consul tribunis, *Nonne videtis*, inquit, *vos in ordinem coactos esse, & rem ad seditionem spectare, ni propere dimittitis plebis concilium?*

IV. Plebe dimissa, senatus vocatur, & consules referunt de concilio plebis turbato vi atque audacia publicanorum. *M. Furium Camillum, cujus consilium ruina urbis secuta fuerit, damnari se ab iratis civibus passum esse. Decemviros ante eum, quorum legibus ad eam diem viverent, multos postea principes civitatis judicium de se populi passos. Postumium Pyrgensem suffragium populo per vim extorsisse, concilium plebis sustulisse, tribunos in ordinem coëgisse, contra populum Romanum aciem introduxisse, locum occupâsse, ut tribunos à plebe intercluderet, tribus in suffragium vocari prohiberet. Nihil aliud à cæde ac dimicatione continuisse homines, nisi patientiam magistratuum, quòd cesserint in præsentia furori atque audaciæ paucorum, vincique se ac populum Romanum passi sint: & comitia, quæ reus vi atque armis prohibiturus erat, ne caussa quærentibus dimicationem daretur, voluntate ipsius sustulerint.* Hæc quum ab optimo quoque pro atrocitate rei jacta essent, vimque eam contra rem-

rempublicam & pernicioſo exemplo factam, ſenatus decrêſſet; confeſtim Carvilii tribuni plebis, omiſſâ multæ certatione, rei capitalis diem Poſtumio dixerunt: ac, ni vades daret, prehendi à viatore, atque in carcerem duci juſſerunt. Poſtumius, vadibus datis, non affuit. Tribuni plebem rogaverunt, plebeſque ita ſcivit, *Si M. Poſtumius ante Kalendas Majas non prodiſſet, citatuſque eo die non reſpondiſſet, neque excuſatus eſſet; videri eum in exſilio eſſe, bonaque ejus venire: ipſi aqua & igni placere interdici.* Singulis deinde eorum, qui turbæ ac tumultus concitatores fuerant, rei capitalis diem dicere ac vades poſcere cœperunt. Primò non dantes, deinde etiam eos qui dare poſſent, in carcerem conjiciebant: cujus rei periculum vitantes plerique in exſilium abierunt. Hunc fraus publicanorum, deinde fraudem audacia protegens, exitum habuit.

V. Comitia inde pontifici maximo creando ſunt habita. Ea comitia novus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierunt: Q. Fulvius Flaccus conſul, qui & ante bis conſul & cenſor fuerat; & T. Manlius Torquatus, & ipſe duobus conſulatibus & cenſura inſignis; & P. Licinius Craſſus, qui & ædilitatem curulem petiturus erat. hic ſenes honoratoſque juvenis in eo certamine devicit. Ante hunc, intra centum annos & viginti, nemo præter P. Cornelium Calluſſam pontifex maximus creatus fuerat, qui ſella curuli non ſediſſet. Conſules quum ægre delectum conficerent, quòd inopia juniorum non facile in utrumque, ut & novæ urbanæ legiones, & ſupplementum veteribus ſcriberetur, ſufficiebat, ſena-

tus absistere eos incepto vetuit: *& triumviros binos creari jussit, alteros qui citra, alteros qui ultra quinquagesimum lapidem in pagis forisque & conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere viderentur, etiamsi nondum militari ætate essent, milites facerent. Tribuni plebis, si iis videretur, ad populum ferrent: ut qui minores septem & decem annis sacramento dixissent, iis perinde stipendia procederent, ac si septem & decem annorum, aut majores, milites facti essent.* Ex hoc senatusconsulto creati triumviri bini conquisitionem ingenuorum per agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli de postulatis militum, qui cum P. Lentulo militabant, in senatu recitatæ sunt. Cannensis reliquiæ cladis hic exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut ante dictum est, ne ante Punici belli finem in Italiam reportaretur.

VI. Hi, permissu Lentuli, primores equitum centurionumque, & robora ex legionibus peditum legatos in hiberna ad M. Marcellum miserunt. è quibus unus, potestate dicendi facta, *Consulem*, inquit, *te, M. Marcelle, in Italiam adissemus, quam primùm de nobis, etsi non iniquum, certè triste senatusconsultum factum est: nisi hoc sperâssemus, in provinciam nos morte regum turbatam ad grave bellum adversus Siculos simul Pœnosque mitti: & sanguine nostro vulneribusque nos patriæ satisfacturos esse; sicut patrum memoria qui capti à Pyrrho ad Heracleam erant, adversus Pyrrhum ipsum pugnantes satisfecerunt. quanquam quod ob meritum nostrum succensuistis, Patres conscripti, nobis, aut succensetis? Ambo mihi consules, & universum senatum*

n intueri videor, quam te, M. Marcelle, in-
: quem si ad Cannas considem habuissemus,
r & reipubl. & nostra fortuna esset. Sine,
, priusquam de conditione nostra queror, noxam,
arguimur, nos purgare. Si non Deûm ira
ato, cujus lege immobilis rerum humanarum
ferimur, sed culpa periimus ad Cannas, cujus
in ea culpa fuit? militum, an imperatorum?
ua miles nihil unquam dicam de imperatore
cui præsertim gratias sciam ab senatu actas,
non desperaverit de republica; cui post fugam
annis per omnes annos prorogatum imperium.
s item ex reliquiis cladis ejus, quos tribunos
m habuimus, honores petere & gerere, &
cias obtinere audivimus. An vobis vestrisque
ignoscitis facilè, Patres conscripti, in hac vilia
i sævi? & consuli primoribusque aliis civitatis
e, quum spes alia nulla esset, turpe non fuit;
is utique morituros in aciem misistis? Ad Al-
prope omnis exercitus fugit: ad Furculas Cau-
, ne expertus quidem certamen, arma tradidit
(ut alias pudendas clades exercituum taceam)
n tantum abfuit ab eo, ut ulla ignominia iis
tibus quæreretur, ut & urbs Roma per eum
tum, qui ab Allia Vejos transfugerat, recipe-
, & Caudinæ legiones, quæ sine armis redie-
Romam, armatæ remissæ in Samnium, eumdem
hostem sub jugum miserint, qui hac sua igno-
s lætatus fuerat. Cannensem verò quisquam
itum fugæ aut pavoris insimulare potest, ubi
quinquaginta millia hominum ceciderunt? unde
l cum equitibus septuaginta fugit? unde ne-
superest, nisi quem hostis cædendo fessus reliquit?

Quum

Quum captivis redemptio negabatur, nos vulgò homines laudabant, quòd reipublicæ nos reſervâſſemus: quòd ad conſulem Veniſiam rediſſemus, & ſpecimen juſti exercitus feciſſemus. Nunc deteriore conditione ſumus, quàm apud patres noſtros fuerant captivi. quippe illis arma tantùm atque ordo militandi, locuſque in quo tenderent, in caſtris eſt mutatus. quæ tamen, ſemel navata reipublicæ opera, & uno felici prœlio recuperârunt. Nemo eorum relegatus in exſilium eſt: nemini ſpes emerendi ſtipendia adempta. hoſtis denique eſt datus, cum quo dimicantes aut vitam ſemel aut ignominiam finirent. Nos, quibus (niſi quòd commiſimus, ut quiſquam ex Cannenſi acie miles Romanus ſupereſſet) nihil objici poteſt; non ſolùm à patriâ procul Italiaque, ſed ab hoſte etiam relegati ſumus, ubi ſeneſcamus in exſilio, ne qua ſpes, ne qua occaſio abolendæ ignominiæ, ne qua placandæ civium iræ, ne qua denique bene moriendi ſit. Neque ignominiæ finem, nec virtutis præmium petimus; modò experiri animum, & virtutem exercere liceat, laborem & periculum petimus, ut virorum, ut militum officio fungamur. Bellum in Sicilia jam alterum annum ingenti dimicatione geritur: urbes alias Pœnus, alias Romanus expugnat: peditum & equitum acies concurrunt: ad Syracuſas terra marique res geritur: clamorem pugnantium crepitumque armorum exaudimus reſides ipſi ac ſegnes; tanquam nec manus nec arma habeamus. Servorum legionibus Ti. Sempronius conſul toties jam cum hoſte ſignis collatis pugnavit. Operæ pretium habent libertatem, civitatemque. Pro ſervis ſaltem ad hoc bellum emptis vobis ſimus. congredi cum hoſte liceat, & pugnando quærere libertatem. Vis tu mari, vis

terra

vra, vis acie, vis urbibus oppugnandis experiri virtutem? asperrima quaque ad laborem periculumque poſcimus, ut quod ad Cannas faciendum fuit, nunc primum fiat. quoniam quicquid poſtea vixiſſes, id omne deſtinatum ignominiæ eſt.

VII. Sub hæc dicta ad genua Marcelli protubuerunt. Marcellus id nec juris nec poteſtatis ſuæ eſſe dixit. ſenatui ſcripturum ſe, omniaque de ſententia Patrum facturum eſſe. Hæ literæ ad novos conſules allatæ, ac per eos in ſenatu recitatæ ſunt. conſultuſque de his literis ita decrevit ſenatus: *militibus, qui ad Cannas commilitones ſuos pugnantes deſeruiſſent, ſenatum nihil videre, cur reſpubl. committenda ſit. Si M. Claudio proconſuli aliter videretur, faceret quod è republica fideque ſua duceret; dum ne quis eorum munere vacaret, neu donо militari virtutis ergo donaretur, neu in Italiam reportaretur, donec hoſtis in terra Italia eſſet.* Comitia deinde à prætore urbano de ſenatus ſententia plebiſque ſcitu ſunt habita, quibus creati ſunt quinqueviri muris turribuſque reficiendis: & triumviri bini; uni ſacris conquirendis, doniſque perſignandis; alteri reficiendis ædibus Fortunæ & matris Matutæ intra portam Carmentalem. ſed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio conſumptæ fuerant. Tempeſtates fœdæ fuere. In Albano monte biduum continenter lapidibus pluit. tacta de cœlo multa: duæ in Capitolio ædes: vallum in caſtris multis locis ſupra Sueſſulam, & duo vigiles exanimati. murus turreſque quædam cumis non ictæ modò fulminibus, ſed etiam decuſſæ. Reate ſaxum ingens viſum volitare: ſol rubere ſolito magis, ſanguineoque ſimilis. Horum

rum prodigiorum cauſſa diem unum ſupplicatio fuit, & per aliquot dies conſules rebus divinis operam dederunt: & per eoſdem dies ſacrum novendiale fuit. Quum Tarentinorum defectio jam diu & in ſpe Annibali & in ſuſpicione Romanis eſſet; cauſſa fortè extrinſecus maturandæ ejus intervenit. Phileas Tarentinus, diu jam per ſpeciem legationis Romæ quum eſſet, vir inquieti animi, & minimè otium, quo tum diutino ſeneſcere videbatur, patientis, aditum ſibi ad obſides Tarentinos invenit. Cuſtodiebantur in atrio Libertatis minore cura: quia nec ipſis, nec civitati eorum fallere Romanos expediebat. Hos crebris colloquiis ſollicitatos, corruptis ædituis duobus, quum primis tenebris cuſtodia eduxiſſet; ipſe comes occulti itineris factus profugit. Luce prima vulgata per urbem fuga eſt; miſſique, qui ſequerentur, ab Tarracina comprehenſos omnes retraxerunt. deducti in comitio, virgiſque, approbante populo, cæſi, de ſaxo dejiciuntur.

VIII. Hujus atrocitas pœnæ duarum nobiliſſimarum in Italia Græcarum civitatum animos irritavit; tum publicè, tum etiam ſingulos privatim, ut quiſque tam fœdè interemptos aut propinquitate aut amicitia contingebat. Ex iis tredecim fere nobiles juvenes Tarentini conjuraverunt, quorum principes Nico & Philemenus erant. Hi priùs, quàm aliquid moverent, colloquendum cum Annibale rati, nocte, per ſpeciem venandi, urbe egreſſi, ad eum proficiſcuntur. & quum haud procul caſtris abeſſent; ceteri ſilva prope viam ſeſe occuluerunt. Nico & Philemenus progreſſi ad ſtatibnes, comprehenſique, ultro id petentes, ad Annibalem

balem deducti sunt. Qui quum & causas consilii sui, & quid parassent, exposuissent; collaudati, oratique promissis, jubentur, ut fidem populis facerent, prædandi causa se urbe egressos: pecora Carthaginiensium, quæ pastum propulsa essent, ad urbem agere. tutò ac sine certamine id facturos, promptissimum est. Conspecta ea præda juventus est: minusque iterum ac sæpius id eos videre, miraculo fuit. Congressi cum Annibale, rursus fide sanxerunt, liberos Tarentinos leges suasque omnia habituros, neque ullum vectigal Pœno pensuros, præsidiumve inviros recepturos: prodita præsidia Carthaginiensium fore. Hæc ubi convenerunt, tunc verò Philemenus consuetudinem nocte egrediendi redeundique in urbem frequentiorem facere, (& erat venandi studio insignis) canesque & alius apparatus sequebatur; captumque ferme aliquid, aut ab hoste ex præparato abductum reportando, donabat aut præfecto, aut custodibus portarum. nocte maximè commeare propter metum hostium credebant. Ubi jam eo consuetudinis adducta res est, ut, quocumque noctis tempore sibilo dedisset signum, porta aperiretur; tempus agendæ rei Annibali visum est. Tridui viam aberat. ubi, quo minus mirum esset uno eodemque loco stativa eum tamdiu habere, ægrum simulabat. Romanis quoque, qui in præsidio Tarenti erant, suspecta esse jam segnis mora ejus desierat.

IX. Ceterùm postquam Tarentum ire constituit, decem millibus peditum atque equitum, quos in expeditione velocitate corporum ac levitate artuum aptissimos esse ratus est, electis, quarta vi-

gilia

gilia noctis ſigna movit. præmiſſiſque octo
fere Numidis equitibus præcepit, ut diſcur
circa vias, perluſtrarentque omnia oculis, ne
agreſtium procul ſpectator agminis falleret,
greſſos retraherent, obvios occiderent, ut p
num magis quàm exercitus accolis ſpecies
ipſe raptim agmine acto quindecim ferme mi
ſpatio caſtra ab Tarento poſuit. & ne ibi qu
nunciato quò pergerent, tantùm convocatos
tes monuit, via omnes irent: nec diverti q
quam aut excedere ordinem agminis pateret
& in primis intenti ad imperia accipienda e
neu quid niſi ducum juſſu facerent, ſe in tem
editurum quæ vellet agi. Eadem ferme hora
rentum fama pervenerat, Numidas equites p
populari agros, terroremque latè agreſtibus
ciſſe. Ad quem nuncium nihil ultra motus
fectus Romanus, quàm ut partem equitum p
ro die luce prima juberet exire ad arcendum
pulationibus hoſtem. in cetera adeò nihil c
intenta cura eſt, ut contra pro argumento f
illa procurſatio Numidarum, Annibalem ex
tumque caſtris non moviſſe. Annibal com
nocte movit. dux Philemenus erat cum ſolito
ptæ venationis onere. ceteri proditores ea,
compoſita erant, exſpectabant. Convenerat
tem ut Philemenus, portula aſſueta venatio
inferens, armatos induceret, parte alia po
Temenida adiret Annibal. Ea mediterranea
gione orientem ſpectabat: aliquantum intra
nia includitur. Quum portæ appropinquaret,
tus ex compoſito ignis ab Annibale eſt, refulſi
idem redditum ab Nicone ſignum, extinctæ

de utrimque flammæ ſunt. Annibal ſilentio ducebat ad portam. Nico ex improviſo adortus ſopitos vigiles in cubilibus ſuis obtruncat, portamque aperit. Annibal cum peditum agmine ingreditur, equites ſubſiſtere jubet, ut, quò res poſtulet, occurrere libero campo poſſent. Et Philemenus portulæ parte alia, qua commeare aſſuêrat, appropinquabat. nota vox ejus, & familiare jam ſignum quum excitâſſet vigilem, dicentis, vix ſuſtinere grandis beſtiæ onus, portula aperitur. inferentes aprum duos juvenes ſecutus ipſe cum expedito venatore, vigilem, incautiùs miraculo magnitudinis in eos qui ferebant verſum, venabulo trajicit. ingreſſi deinde triginta fere armati ceteros vigiles obtruncant, refringuntque portam proximam. & agmen ſub ſignis confeſtim irrupit. inde eum ſilentio in forum ducti, Annibali ſeſe conjunxerunt. Cum duobus millibus Gallorum Pœnus in tres divifis partes, per urbem dimittit Tarentinos, & itinera quàm maximè frequentia occupare jubet: tumultu orto, Romanos paſſim cædi, oppidanis parci. ſed ut fieri id poſſet, præcipit juvenibus Tarentinis, ut, ubi quem ſuorum procul vidiſſent, quiescere & ſilere ac bono animo eſſe juberent.

X. Jam tumultus erat clamorque, qualis eſſe in capta urbe ſolet: ſed quid rei eſſet, nemo ſatis ro certo ſcire. Tarentini Romanos ad diripienam urbem credere coortos: Romanis ſeditio alipua cum fraude videri ab oppidanis mota. Præfectus primò excitatus tumultu in portum effugit: nde acceptus ſcapha in arcem circumvehitur. Terrorem & tuba audita ex theatro faciebat. nam k Romana erat à proditoribus ad hoc ipſum præparata:

cerunt, alia igni corruperunt. iſque finis Annibali fuit ea parte arcem oppugnandi. Reliqua erat in obſidione ſpes, nec ea ſatis efficax; quia arcem tenentes, quæ in peninſula poſita imminet faucibus portus, mare liberum habebant: urbs contra excluſa maritimis commeatibus. propiuſque inopiam erant obſidentes, quàm obſeſſi. Annibal, convocatis principibus Tarentinorum, omnes præſentes difficultates expoſuit: *neque arcis tam munitæ expugnandæ viam cernere, neque in obſidione quicquam habere ſpei, donec mari potiantur hoſtes. Quòd ſi naves ſint, quibus commeatus invehi prohibeant, extemplo aut abſceſſuros, aut dedituros ſe hoſtes.* Aſſentiebantur Tarentini. ceterùm ei, qui conſilium afferret, opem quoque in eam rem afferendam eſſe, cenſebant. Punicas enim naves ex Sicilia accitas id poſſe facere: ſuas, quæ ſinu exiguo intus incluſæ eſſent, quum clauſtra portus hoſtis haberet, equem ad modum inde in apertum mare evaſuras? *Evadent*, inquit Annibal. *Multa quæ impedita natura ſunt, conſilio expediuntur. Urbem in campo ſitam habetis: plana & ſatis lata viæ patent in omnes partes. Via, quæ in portum per mediam urbem ad mare tranſmiſſa eſt, plauſtris tranſvehamus naves haud magna mole. & mare noſtrum erit, quo nunc hoſtes potiuntur: & illinc mari, hinc terra circumſidebimus arcem. immo brevi aut relictam ab hoſtibus, aut cum hoſtibus capiemus.* Hæc oratio non ſpem modò effectus, ſed ingentem etiam ducis admirationem fecit. Contracta extemplo undique plauſtra junctaque inter ſe: & machinæ ad ſubducendas naves admotæ, munitumque iter, quo faciliora plauſtra, minorque moles

in

a eſſet. Jumenta inde & homines con-
opus impigre cœptum : paucoſque poſt
s inſtructa ac parata circumvehitur arcem,
os ipſum portus anchoras jacit. Hunc
rum Annibal Tarenti reliquit ; regreſſus
berna. Ceterùm defectio Tarentinorum
iore anno an hoc facta ſit, in diverſum
trahunt. plures propioreſque ætate me-
rum hoc anno tradunt factum.

Romæ conſules prætoreſque uſque ante
ntum Kalendas Majas Latinæ tenuerunt.
petrato ſacro in monte, in ſuas quiſque
; proficiſcuntur. Religio deinde nova ob-
ex carminibus Marcianis. Vates hic
illuſtris fuerat. & quum conquiſitio pri-
ex ſenatuſconſulto talium librorum fieret,
lii prætoris urbani, qui eam rem agebat,
nerat. is protinus novo prætori Sullæ tra-
Ex hujus Marcii duobus carminibus, al-
ſt rem actam editi cum rato auctoritas
lteri quoque, cujus nondum tempus ve-
erebat fidem. Priore carmine Cannenſis
clades in hæc ferme verba erat : *Amnem Cannam Romane fuge, ne te alienigenæ campo Diomedis conſerere manus. Sed les tu mihi, donec complêris ſanguine cam- ultaque millia occiſa tua deferet amnis in agnum ex terra frugifera. piſcibus atque riſque, quæ incolunt terras, iis fuat eſca nam mihi ita Jupiter fatus eſt.* Et Argivi campos, & Cannam flumen, qui nt in iis locis, juxta atque ipſam cladem nt. Tum alterum carmen recitatum,

non

rentur, inter ſe comparâſſent, ut alter in Campaniam exercitum duceret; Fulvius, cui ea provincia obvenerat, profectus nocte Beneventum, mox eſt ingreſſus. Ex propinquo cognoſcit, Hannonem cum exercitus parte profectum frumentatum: præquæſtorem Campanis datum frumentum: duo millia plauſtrorum, inconditam inermemque aliam turbam, adveniſſe: per tumultum ac trepidationem omnia agi, caſtrorumque formam, & militarem ordinem, immiſtis agreſtibus iis ex terris, ſubitum. His ſatis compertis, conſul militibus edicit ſigna tantùm armaque in proximam noctem expedirent: caſtra Punica oppugnanda eſſe. Quarta vigilia profecti, ſarcinis omnibus impedimentisque Beneventi relictis, paullo ante lucem quum ad caſtra perveniſſent, tantum pavoris injecerunt, ut, ſi in plano caſtra poſita eſſent, haud dubiè primo impetu capi potuerint. altitudo loci, & munimenta defenderunt: quæ nulla ex parte adiri, niſi arduo ac difficili aſcenſu, poterant. Luce primâ prœlium ingens accenſum eſt: nec vallum modò tutantur Pœni, ſed, ut quibus locus æquior eſſet, deturbant nitentes per ardua hoſtes.

XIV. Vicit tamen omnia pertinax virtus, & reliquot ſimul partibus ad vallum ac foſſas perventum eſt; ſed cum multis vulneribus, ac militum pernicie. Itaque convocatis tribunis militum, conſul, abliſtendum temerario incepto, ait: *tutius ſibi videri, reduci eo die exercitum Beneventum: dein poſtero caſtris ſe hoſtium jungi, ne exire inde Campani, neve Hanno regredi poſſet. Id quo facilius detineatur, collegam quoque, & exercitum ejus ſe acciturum, totumque eò verſuros bellum.* Hæc conſilia

ilia ducis, quum jam receptui caneret, clamor militum aſpernantium tam ſegne imperium disjecit. Proxima portæ hoſtium erat cohors Peligna: cujus præfectus Vibius Accuæus arreptus. vexillum trans vallum hoſtium trajecit. Exſecratus inde ſeque & cohortem, ſi ejus vexilli hoſtes potiti eſſent, princeps ipſe per foſſam vallumque in caſtra irrumpit. Jamque intra vallum Peligni pugnabant, quum altera parte, Valerio Flacco, tribuno militum tertiæ legionis, exprobrante Romanis ignaviam, qui ſociis captorum caſtrorum concederent decus, T. Pedanius, princeps primus centurio, quum ſignifero ſignum ademiſſet; *Jam hoc ſignum, & hic centurio*, inquit, *intra vallum hoſtium erit. Sequantur, qui capi ſignum ab hoſte prohibituri ſunt.* Manipulares ſui primum tranſcendentem foſſam, dein legio tota ſecuta eſt. Jam & conſul, ad conſpectum tranſgredientium vallum mutato conſilio, ab revocando ad incitandos hortandoſque verſus milites, oſtendere, in quanto diſcrimine ac periculo fortiſſima cohors ſociorum & civium legio eſſet. Itaque pro ſe quiſque omnes per æqua atque iniqua loca, quum undique tela conjicerentur, armaque & corpora hoſtes objicerent, pervadunt irrumpuntque. multi vulnerati, etiam quos vires ſanguiſque deſereret, ut intra vallum hoſtium caderent, nitebantur. Capta itaque momento temporis, velut in plano ſita, nec permúnita caſtra. Cædes inde, non jam pugna erat, omnibus intra vallum permiſtis. ſupra ſex millia hoſtium occiſa, ſupra ſeptem millia capitum, cum frumentatoribus Campanis omnique plauſtrorum & jumentorum apparatu, capta. & alia ingens præda fuit, quam

Hanno, populabundus passim quum iret, ex fini rum populi Romani agris traxerat. Inde dejecto hostium castris, Beneventum reditum est; pro damque ibi ambo consules (nam & Ap. Claudi eò post paucos dies venit) vendiderunt divisorum que, & donati, quorum opera castra hostium c pta erant: ante alios Accuæus Pelignus, & T. Pe danius princeps tertiæ legionis. Hanno ab Cenni nio Cerito, quo nunciata castrorum clades est, cum paucis frumentatoribus, quos fortè secum habe erat, fugæ magis quàm itineris modo in Bruttio rediit.

XV. Et Campani, audita sua pariter sociorum que clade, legatos ad Annibalem miserunt, qui nunciarent, duos consules ad Beneventum esse, di ei iter à Capua: tantùm non ad portas & muros bellum esse. ni propere subveniat, celeriùs Capuam quàm Arpos in potestatem hostium venturam. Ne Tarentum quidem, non modò arcem, tanti debet esse, ut Capuam, quam Carthagini æquare sit so litus, desertam indefensamque populo Romano tra dat. Annibal, curæ sibi fore rem Campanam pol licitus, in præsentia duo millia equitum cum legatis mittit; quo præsidio agros populationibus pos sent prohibere. Romanis interim, sicut aliarum rerum, arcis Tarentinæ, præsidiique, quod ibi ob sideretur, cura esse. C. Servilius, legatus ex au ctoritate Patrum à P. Cornelio prætore in Etruriam ad frumentum coemendum missus, cum aliquot navibus onustis in portum Tarentinum inter ho stium custodias pervenit. Cujus adventu, qui an te in exigua spe vocati sæpe ad transitionem ab hostibus per colloquia erant, ultro ad transeundum

hostes

hostes vocabant sollicitabantque. & erat satis validum præsidium, traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Metaponti erant, militibus. Itaque Metapontini exemplo metu, quo tenebantur, liberati, ad Annibalem defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. movit eos non Tarentinorum magis defectio, Metapontinorumque, quibus indidem ex Achaja oriundi etiam cognatione juncti erant, quàm ira in Romanos propter obsides cuper interfectos. Eorum amici cognatique literas ac nuncios ad Hannonem Magonemque, qui in propinquo in Bruttiis erant, miserunt; si exercitum ad mœnia admovissent, se in potestatem eorum urbem tradituros esse. M. Atinius Thuriis cum modico præsidio præerat: quem facilè elici ad certamen temere ineundum rebantur posse; non militum, quos perpaucos habebat, fiducia, quàm juventutis Thurinæ. eam ex industria centuriaverat, armaveratque ad tales casus. Divisis copiis inter se duces Pœni quum agrum Thurinum ingressi essent, Hanno cum peditum agmine infestis signis ire ad urbem pergit. Mago cum equitatu, tectus collibus, ad tegendas insidias oppositis, subsistit. Atinius, peditum tantùm agmine per exploratores comperto, in aciem copias educit, & fraudis intestinæ & hostium insidiarum ignarus. Pedestre prœlium fuit persegne, paucis in prima acie pugnantibus Romanis, Thurinis exspectantibus magis quàm adjuvantibus eventum: & Carthaginiensium acies de industria pedem referebat, ut ad terga collis, ab equite suo insessi, hostem incautum pertraheret. Quò ubi ventum est, coorti cum clamore equites, propere inconditam Thuri-

norum turbam, nec ſatis fido animo unde pugnabat ſtantem, extemplo in fugam averterunt. Romani, quanquam circumventos hinc pedes hinc eques urgebat, tamen aliquamdiu pugnam traxere. poſtremò & ipſi terga vertunt, atque ad urbem fugiunt. Ibi proditores conglobati, quum populorum agmen patentibus portis accepiſſent: ubi Romanos fuſos ad urbem ferri viderunt, conclamant, inſtare Pœnum; permiſtoſque & hoſtes urbem invaſuros, ni propere portas claudant. ita excluſos Romanos præbuere hoſti ad cædem. Atinius tamen cum paucis receptus. Seditio inde paulliſper tenuit; quum alii urbem tuendam, inde alii cedendum fortunæ, & tradendam urbem victoribus cenſerent. ceterùm, ut plerumque, fortuna & conſilia mala vicerunt. Atinio cum ſuis ad mare ac naves deducto, magis quia ipſi ob imperium in ſe mite ac juſtum conſultum volebant, quàm reſpectu Romanorum, Carthaginienſes in urbem accipiunt. Conſules à Benevento in Campanum agrum legiones ducunt, non ad frumenta modò, quæ jam in hibernis erant, corrumpenda, ſed ad Capuam oppugnandam; nobilem ſe conſulatum tam opulentæ urbis excidio rati facturos: ſimul & ingens flagitium imperio dempturos, quòd urbi tam propinquæ tertium annum impunita defectio eſſet. Ceterùm, ne Beneventum ſine præſidio eſſet, & ut ad ſubita belli, ſi Annibal (quod facturum haud dubitabant) ad opem ferendam ſociis Capuam veniſſet, equites vim ſuſtinere poſſent, Ti. Gracchum ex Lucanis cum equitatu ac levi armatura Beneventum venire jubent: legionibus ſtativiſque ad obtinendas res in Lucanis aliquem præficeret.

XVI. Grac-

XVI. Graccho, priuſquam ex Lucanis moveret, ſacrificanti triſte prodigium factum eſt. ad exta, ſacrificio perpetrato, angues duo ex occulto alapſi edêre jecur, conſpectique repente ex oculis abierunt. id quum aruſpicum monitu ſacrificium inſtauraretur, atque intentiùs extares ollæ ſervarentur; iterum ac tertiùm veniſſe tradunt, libatoque jecinore intactos angues abiiſſe. Quum aruſpices, ad imperatorem id pertinere prodigium, præmonuiſſent, & ab occultis cavendum hominibus conſultiſque; nulla tamen providentia fatum imminens moveri potuit. Flavius Lucanus fuit, caput partis ejus Lucanorum, quum pars ad Annibalem defeciſſet, quæ cum Romanis ſtabat. & jam anno in magiſtratu erat; ab eiſdem illis creatus prætor. Is, mutata repente voluntate, locum gratiæ apud Pœnum quærens, neque tranſire ipſe neque trahere ad defectionem Lucanos ſatis habuit, niſi imperatoris & ejuſdem hoſpitis proditi capite ac ſanguine fœdus cum hoſtibus ſanxiſſet, ad Magonem, qui in Bruttiis præerat, clam in colloquium venit: fideque ab eo accepta, ſi Romanum imperatorem ſibi tradidiſſet, liberos cum ſuis legibus venturos in amicitiam Lucanos, deducit Pœnum, in locum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites equiteſque armare, & capere eas latebras, ubi ingentem numerum occuleret, jubet. Loco ſatis inſpecto, atque undique explorato, dies compoſita gerendæ rei eſt. Flavius ad Romanum imperatorem venit: *Rem ſe*, ait, *magnam inchoaſſe, ad quam perficiendam ipſius Gracchi opera opus*] *eſſe. omnium populorum pratoribus, qui ad Pœnum in illo communi Italiæ motu deſciſſent,*

perſuaſiſſe, ut redirent in amicitiam Romanorum. quando res quoque Romana, quæ prope exitium clade Cannenſi veniſſet, indies melior atque auctior fieret; Annibalis vis ſeneſceret, ac prope ad nihilum veniſſet. veteri delicto haud implacabiles fore Romanos: nullam unquam gentem magis exorabilem promptioremque veniæ dandæ fuiſſe. quoties rebellioni etiam majorum ſuorum ignotum? Hæc ab ſe, ait, *dicta. ceterùm ab ipſo Graccho eadem hæc audire multos eos, præſentiſque contingere dextram: id pignus fidei ſecum ferre. Locum ſe conſciis dixiſſe à conſpectu amotum, haud procul à caſtris Romanis. Ibi paucis verbis tranſigi rem poſſe, ut omne nomen Lucanum in fide ac ſocietate Romana ſit.* Gracchus fraudem & ſermoni & rei abeſſe ratus, ac ſimilitudine veri captus, cum lictoribus ac turma equitum è caſtris profectus, duce hoſpite in inſidias præcipitatur. Hoſtes ſubitò exorti: &, ne dubia proditio eſſet, Flavius his ſe adjungit. tela undique in Gracchum atque equites conjiciuntur. Gracchus ex equo deſilit. idem ceteros facere jubet: hortaturque, *Ut, quod unum reliquum fortuna fecerit, id honeſtent virtute. Reliquum autem quid eſſe, paucis à multitudine in valle ſilvis ac montibus ſeptis circumventis, præter mortem? id referre, utrùm præbentes corpora, pecorum modo, inulti trucidentur, an toto animo à patiendo exſpectandoque eventu in impetum atque iram verſo, agentes ulciſcentesque, perfuſi hoſtium cruore, inter exſpirantium inimicorum cumulata arma atque & corpora cadant. Lucanum proditorem ac transfugam omnes peterent. qui eum victimam pro ſe ad inferos miſiſſet, eum decus eximium egregiumque ſolatium ſuæ morti inventurum.*

. Inter hæc dicta, paludamento circum lævum
hium intorto, (nam ne scuta quidem secum
lerant) in hostes impetum fecit. Major quàm
numero hominum editur pugna. jaculis maxi-
aperta corpora Romanorum: & quum undique
ltioribus locis in cavam vallem conjectus esset,
sfiguntur. Gracchum, jam nudatum præsidio,
m capere Pœni nituntur. ceterùm ille, conspi-
is Lucanum hospitem inter hostes, adeò infe-
confertos invasit, ut parci ei sine multorum
icie non posset. Exanimem eum Mago ex-
plo ad Annibalem misit, ponique eum captis
ul fascibus ante tribunal imperatoris jussit. Hæc
fama est. Gracchus in Lucanis ad campos,
Veteres vocantur, periit.

XVII. Sunt qui in agro Beneventano, prope
rem fluvium, ostendant à castris cum lictori-
ac tribus servis lavandi caussa progressum,
m fortè inter salicta innata ripis laterent hostes,
um atque inermem, saxisque, quæ volvit am-
propugnantem, interfectum. Sunt qui aruspi-
monitu quingentos passus à castris progressum,
loco puro ea quæ ante dicta prodigia sunt pro-
ret, ab insidentibus fortè locum duabus turmis
nidarum circumventum scribant. adeò nec lo-
nec ratio mortis in viro tam claro & insigni
stat. Funeris quoque Gracchi varia est fama.
in castris Romanis sepultum ab suis, alii ab
nibale (& ea vulgatior fama est) tradunt in ve-
ulo Punicorum castrorum rogum exstructum
armatum exercitum decurrisse cum tripudiis
panorum, motibusque armorum & corporum
cuique genti assuetis: ipso Annibale omni re-

rum verborumque honore exſequias celebrante. Hæc tradunt qui in Lucanis rei geſtæ auctores ſunt. Si illis, qui ad Calorem fluvium interfectum memorant, credere velis, capitis tantùm Gracchi hoſtes potiti ſunt. eo delato ad Annibalem, miſſus ab eo confeſtim Carthalo, qui in caſtra Romana ad Cnæum Cornelium quæſtorem deferret. is funus imperatoris in caſtris, celebrantibus cum exercitu Beneventanis, fecit.

XVIII. Conſules, agrum Campanum ingreſſi, quum paſſim popularentur; eruptione oppidanorum & Magonis cum equitatu territi ac trepidi ad ſigna milites palatos paſſim revocârunt: & vixdum inſtructa acie fuſi, ſupra mille & quingentos milites amiſerunt. Inde ingens ferocia ſuperbæ ſuopte ingenio genti crevit; multiſque prœliis laceſſebant Romanos: ſed intentiores ad cavendum conſules una pugna fecerat incautè atque inconſultè inita. Reſtituit tamen his animos, & illis minuit audaciam parva una res. ſed in bello nihil tam leve eſt, quod non magnæ interdum rei momentum faciat. T. Quintio Criſpino Badius Campanus hoſpes erat, perfamiliari hoſpitio junctus. creverat conſuetudo, quòd æger Romæ apud Criſpinum Badius ante defectionem Campanam liberaliter comiterque curatus fuerat. Tum Badius progreſſus ante ſtationes, quæ pro porta ſtabant, vocari Criſpinum juſſit. quod ubi eſt Criſpino nunciatum; ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria, etiam in diſcidio publicorum fœderum, privati juris, paullum à ceteris proceſſit. Poſtquam in conſpectum venere, *Provoco te*, inquit, *ad pugnam, Criſpine*, Badius: *conſcendamus equos, ſummotiſque aliis*,

aliis, uter bello melior ſit, decernamus. Ad ea Criſpinus, *nec ſibi nec illi,* ait, *hoſtes deeſſe, in quibus virtutem oſtendant. ſe ab eo, etiam ſi in acie occurrat, declinaturum, ne hoſpitali cade dextram violet.* converſuſque abibat. Enimvero ferociùs tum Campanus increpare mollitiem ignaviamque, & ſe digna probra in inſontem jacere, *hoſpitalem hoſtem* appellans, *ſimulantemque parcere, cui ſciat parem ſe non eſſe. ſi parum publicis fœderibus ruptis dirempta ſimul & privata jura eſſe putet, Badium Campanum T. Quintio Criſpino Romano palam omnibus (duobus exercitibus audientibus) renunciare hoſpitium. nihil ſibi cum eo conſociatum, nihil fœderatum hoſti cum hoſte, cujus patriam ac penates publicas privatoſque oppugnatum veniſſet. ſi vir eſſet, congrederetur.* Diu cunctantem Criſpinum perpulere turmales, ne impune inſultare Campanum pateretur. itaque tantum moratur, dum imperatores conſuleret, permitterentne ſibi extra ordinem in provocantem hoſtem pugnare; permiſſu eorum arma cepit, equumque conſcendit, & Badium nomine compellans ad pugnam evocavit. Nulla mora à Campano facta eſt. infeſtis equis concurrere. Criſpinus ſupra ſcutum ſiniſtrum humerum Badio haſta transfixit: ſuperque delapſum cum vulnere ex equo deſiluit, ut pedes jacentem conficeret. Badius, priuſquam opprimeretur, parma atque equo relicto, ad ſuos aufugit. Criſpinus, equum armaque capta & cruentam cuſpidem inſignis ſpoliis oſtentans, cum magna laude & gratulatione militum ad conſules eſt deductus, laudatuſque ibi magnificè, & donis donatus.

prætor ex Etruria coëmerat, ab Oſtia convectum eſt, ut exercitui per hiemem copia eſſet. Ceterùm ſuper eam cladem, quæ in Lucanis accepta erat, volonum quoque exercitus, qui vivo Gracchò ſumma fide ſtipendia fecerat (velut exauctoratus morte ducis) ab ſignis diſceſſit. Annibal non Capuam neglectam, neque in tanto diſcrimine deſertos volebat ſocios: ſed proſpero ex temeritate unius Romani ducis ſucceſſu, in alterius ducis exercituſque opprimendi occaſionem imminebat. Cn. Fulvium prætorem Apuli legati nunciabant, primò dum urbes quaſdam Apulorum, quæ ad Annibalem deſciviſſent, oppugnaret, intentiùs rem egiſſe: poſtea nimio ſucceſſu & ipſum & milites prædæ impletos, in tantam licentiam ſocordiamque effuſos, ut nulla diſciplina militiæ eſſet. Cum ſæpe aliàs, tum paucis diebus ante expertus, qualis ſub inſcio duce exercitus eſſet, in Apuliam caſtra movit.

XXI. Circa Herdoniam Romanæ legiones & prætor Fulvius erant. quò ubi allatum eſt hoſtes adventare, prope eſt factum, ut injuſſu prætoris ſignis convulſis in aciem exirent: nec res ulla magis tenuit, quàm ſpes haud dubia, ſuo id arbitrio, ubi vellent, acturos. Nocte inſequenti Annibal, quum tumultuatum in caſtris, & pleroſque ferociter, ſignum ut daret, inſtitiſſe duci, ad arma vocantes, ſciret; haud dubius proſperæ pugnæ occaſionem dari, tria millia expeditorum militum in villis circa vepribuſque & ſilvis diſponit, qui ſigno dato ſimul omnes è latebris exiſterent. & Magonem, ac duo ferme millia equitum, quà fugam inclinaturam credebat, omnia itinera inſidere jubet. his nocte præparatis, prima luce in aciem copias edu-

lucit. Nec Fulvius eſt cunctatus; non tam ſua illa ſpe, quàm militum impetu fortuito tractus. itaque eadem temeritate, qua proceſſum in aciem eſt, inſtruitur ipſa acies ad libidinem militum fortè occurrentium, conſiſtentiumque quo loco ipſorum uliſſet animus: deinde per libidinem aut metum leſerentium locum. prima legio & ſiniſtra ala in primo inſtructæ, & in longitudinem porrecta acies. clamantibus tribunis, nihil introrſus roboris ac virium eſſe, & quacumque impetum feciſſent, hoſtes perrupturos; nil quod ſalutare eſſet, non modò ad animum, ſed ne ad aures quidem admittebant. Et Annibal quidem haudquaquam ſimilis dux, neque ſimili exercitu, neque ita inſtructo aderat. ergo ne clamorem quidem atque impetum primum eorum Romani ſuſtinuere. Dux ſtultitiæ & temeritate Centenio par, animo nequaquam comparandus, ubi rem inclinatam ac trepidantes ſuos vidit, equo arrepto cum ducentis ferme equitibus effugit. cetera à fronte pulſa, à tergo atque alis circumventa acies, eò uſque eſt cæſa, ut ex duodeviginti millibus hominum duo millia haud amplius evaſerint. caſtris hoſtes potiti ſunt.

XXII. Hæ clades, ſuper aliam aliæ, Romam quum eſſent nunciatæ, ingens quidem & luctus & pavor civitatem cepit. ſed tamen quia conſules, ubi ſumma rerum eſſet, ad id locorum proſpere rem gererent, minus his cladibus commovebantur. Legatos ad conſules mittunt C. Lætorium, M. Metilium, qui nunciarent, ut reliquias duorum exercituum cum cura colligerent: darentque operam, ne per metum ac deſperationem hoſti ſe dederent, (id quod poſt Cannenſem accidiſſet cladem) & ut deſertores

in caſtra mitteret frumentum: ip
regreſſus Q. Fulvium collegam inv
omnia importantem, molientemque
dam Capuam. Tum ambo conſul
runt urbem, & Claudium Neronem
Suellula ex Claudianis caſtris excive
que, modico ibi præſidio ad tenendu
ſicto, ceteris omnibus copiis ad Capu
ita tria prætoria circa Capuam erecta
citus, diverſis partibus opus aggreſſi,
circumdare urbem parant: & caſtella
dicis intervallis. multiſque ſimul loci
bentibus opera Campanis eo eventu
poſtremò portis muroque ſe contine
Prius tamen quàm hæc continuarent
ri ad Annibalem miſſi, qui quererer
ab eo Capuam, ac prope redditam R
teſtarenturque, ut tunc ſaltem opem
ſeſſis modò, ſed etiam circumvallatis

[illegible], *hostium futuros munere*. ea pronunciata Campanis, atque ita spreta, ut ultro dicerent contumeliam, minarentur que. Annibal ab Herdonia [illegible] duxerat legiones, spe aut vi aut dolo arcis Tarentinae potiundae. Quod ubi parum prosperè, ad Brundusium flectit iter, prodi id oppidum ratus. Ibi quoque quum frustra tereret tempus, legati Campani ad eum venerunt, querentes [illegible] urantesque. quibus Annibal magnificè respondit, [illegible] fuisse obsidionem, et nunc adventum suum consules non laturos. Cum hac spe dimisit legati, vix regredi Capuam, jam duplici fossa [illegible] cinctam, potuerunt.

XXIII. Quum maximè Capua circumvallaretur, Syracusarum oppugnatio ad finem venit: praeterquam vi ac virtute ducis exercitusque, intestina etiam proditione adjuta. Namque Marcellus initio [illegible] incertus, utrum Agrigentum ad Himilconem et Hippocratem verteret bellum, an obsidione Syracusas premeret; quanquam nec vi capi videbat posse inexpugnabilem terrestri ac maritimo situ urbem, nec fame, quam prope liberi ab Carthagine [illegible] aderent; tamen, ne quid inexpertum [illegible], transfugas Syracusanos (erant autem apud Romanos aliqui nobilissimi viri, inter defectionem ab Romanis, quia ab novis consiliis abhorrebant, pulsi) colloquiis suae partis tentare hominum animos jussit: et fidem dare, si traditae forent Syracusae, liberos eos ac suis legibus victuros esse. Non erat colloquii copia: quia multorum animi suspecti omnium curam oculosque converterant, ne quid falleret tale admissum. Servus unus exsulum pro transfuga intromissus in urbem, conven-

tis

tis paucis, initium colloquendi de tali re fecit. deinde in piſcatoria quidam navi retibus operti, circumvectique ita ad caſtra Romana, collocutique cum transfugis. & idem ſæpius eodem modo alii atque alii. poſtremò ad octoginta facti. & quum jam compoſita omnia ad proditionem eſſent, indicio delato ad Epicyden per Attalum quendam, indignantem ſibi rem creditam non eſſe, necati omnes cum cruciatu ſunt. Alia ſubinde ſpes, poſtquam hæc vana evaſerat, excepit. Damippus quidam Lacedæmonius, miſſus ab Syracuſis ad Philippum regem, captus ab Romanis navibus erat. hujus utique redimendi & Epicydæ cura erat ingens: nec abnuit Marcellus, jam tum Ætolorum, cujus gentis ſocii Lacedæmonii erant, amicitiam affectantibus Romanis. Ad colloquium de redemptione ejus miſſis medius maximè atque utriſque opportunus locus, ad portum Trogiliorum, propter turrim, quam vocant Galeagram, eſt viſus. quò quum ſæpius commearent, unus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus, numerando lapides, æſtimandoque ipſe ſecum qui in fronte patérent; ſimul altitudinem muri, quantum proximè conjectura poterat, permenſus, humilioremque aliquanto priſtina opinione ſua & ceterorum omnium ratus eſſe, & vel mediocribus ſcalis ſuperabilem; ad Marcellum rem defert. Haud ſpernenda viſa. ſed, quum adiri locus, qui ob idipſum intentiùs cuſtodiebatur, non poſſet, occaſio quærebatur. quam obtulit transfuga, nuncians, diem feſtum Dianæ per triduum agi; &, quia alia in obſidione deſint, vino largiùs epulas celebrari, & ab Epicyde præbito univerſæ plebei, & per tribus à

princi-

principibus diviſo. Id ubi accepit Marcellus, cum ducis tribunorum militum collocutus, electiſque ex eos ad rem tantam agendam audendamque idoneis centurionibus militibuſque, & ſcalis in occulto comparatis, ceteris ſignum dari jubet, ut maturè corpora curarent, quietique darent: nocte in expeditionem eundum eſſe. Inde ubi id temporis viſum, quo de die epulatis jam vini ſatias principibuſque ſomni eſſet, ſigni unius milites ferre ſcalas juſſit; & ad mille fere armati tenui agmine per ſilentium eò deducti. Ubi fine ſtrepitu ac tumultu primi evaſerunt in murum, ſecuti ordine alii, quam priorum audacia dubiis etiam animum faceret.

XXIV. Jam mille armatorum ceperant partem, quum ceteræ admotæ, pluribuſque ſcalis in murum evadebant, ſigno ab Hexapylo dato; quo per ingentem ſolitudinem erat perventum, quia magna pars in turribus epulati, aut ſopiti vino erant, aut ſomnigraves potabant. paucos tamen eorum oppreſſos in cubilibus interfecerunt. Prope Hexapylon eſt portula magna vi refringi cœpta: & è muro ex compoſito tuba datum ſignum erat: & jam undique non furtim, ſed vi aperta, gerebatur res. quippe ad Epipolas, frequentem cuſtodiis locum, perventum erat. terrendique magis hoſtes erant, quàm fallendi; ſicut territi ſunt. nam ſimul ac tubarum eſt auditus cantus, clamorque tenentium muros pertemque urbis; omnia teneri cuſtodes rati, alii per murum fugere, alii ſalire de muro, præcipitatique turba paventium. Magna pars tamen ignara tanti mali erat; & gravatis omnibus vino ſomnoque, & in vaſtæ magnitudinis urbe, partium ſenſu non ſatis pertinente in omnia. Sub luce Hexapy-

lo

bis, Bomilcar noctem eam nactus, q
vim tempeſtatis, ſtare ad anchoram in
na claſſis non poſſet, cum triginta qui
bus ex portu Syracuſano profectus,
vela in altum dedit; quinque & quinq
vibus Epicyde & Syracuſanis relictis.
Carthaginienſibus, in quanto res Syr
crimine eſſet, cum centum navibus
dies redit, multis (ut fama eſt) donis
gaza ab Epicyde donatus.

XXVI. Marcellus, Euryalo recepto
addito, una cura erat liber, ne qua
hoſtium in arcem accepta incluſos in
moenibus ſuos turbaret. Achradinam
caſtris per idonea diſpoſitis loca, ſpe
omnium rerum incluſos redacturum,
Quum per aliquot dies quietæ ſtation
fuiſſent, repente adventus Hippocratis
nis, ut ultro undique oppugnarentur

ti à Marcello poſſet. Tumultum tamen ma-
m hoſtes præbuerunt, quàm certamen. nam
Criſpinus Hippocraten non repulit tantùm mu-
entis, ſed inſecutus etiam eſt trepidè fugientem :
Epicyden Marcellus in urbem compulit. ſatiſ-
jam etiam in poſterum videbatur proviſum,
uid ab repentinis eorum excurſionibus periculi
t. Acceſſit & peſtilentia, commune malum,
d facilè utrorumque animos averteret à belli
ſiliis. nam tempore autumni, & locis natura
ribus, multo tamen magis extra urbem, quàm
urbe, intoleranda vis æſtus per utraque caſtra
ium ferme corpora movit. & primò, tempo-
ac loci vitio, & ægri erant & moriebantur.
ea curatio ipſa, & contactus ægrorum vul-
t morbos : ut aut neglecti deſertique, qui in-
ſent, morerentur : aut aſſidentes curanteſque
m vi morbi repletos ſecum traherent : quoti-
aque funera & mors ob oculos eſſet, & undi-
dies nocteſque ploratus audirentur. poſtremò
aſſuetudine mali efferaverant animos, ut non
lò lacrimis juſtoque comploratu proſequeren-
mortuos ; ſed ne efferrent quidem, aut ſepe-
t : jacerentque ſtrata exanima corpora in con-
tu ſimilem mortem exſpectantium ; mortui-
ægros, ægri validos cum metu tum tabe ac
ifero odore corporum conficerent. & ut ferro
ùs morerentur, quidam invadebant ſoli hoſtium
iones. Multo tamen major vis peſtis Pœno-
caſtra, quàm Romana, (diu circumſedendo
cuſas, cœlo aquiſque adſuêrant magis) affece-
Ex hoſtium exercitu Siculi, ut primùm vi-
ex gravitate loci vulgari morbos, in ſuas quiſ-
que

que propinquas urbes dilapſi ſunt. at Carthaginienſes, quibus nuſquam receptus erat, cum ipſis ejectis Hippocrate atque Himilcone ad internecionem omnes perierunt. Marcellus, ut tanta ex ingruebat mali, traduxerat in urbem ſuos: infirmaque corpora tecta & umbræ recreaverant. multi tamen ex Romano exercitu eadem peſte abſumpti ſunt.

XXVII. Deleto terreſtri Punico exercitu, Siculi, qui Hippocratis milites fuerant, in haud magna oppida, ceterùm & ſitu & munimentis tuta, (ea millia alterum ab Syracuſis, alterum quindecim abeſt) eò & commeatus è civitatibus ſuis comportabant, & auxilia arceſſebant. Interea Bomilcar iterum cum claſſe profectus Carthagine̅m, ita expoſita fortuna ſociorum, ut ſpem faceret, non ipſis modò ſalutarem opem ferri poſſe, ſed Romanos quoque in capta quodammodo urbe capi; perpulit, ut onerarias naves quamplurimas, omni copia rerum onuſtas, ſecum mitterent, claſſemque ſuam augerent. igitur centum triginta navibus longis & ſeptingentis onerariis profectus à Carthagine, proſperos ſatis ventos ad trajiciendum in Siciliam habuit: ſed iidem venti ſuperare eum Pachynum prohibebant. Bomilcaris adventus fama primò, dein præter ſpem mora, quum gaudium & metum invicem Romanis Syracuſaniſque præbuiſſet; Epicydes metuens ne, ſi pergerent iidem, qui tum tenebant, ab ortu ſolis flare per dies plures veni, claſſis Punica Africam repeteret; tradita Achradina mercenariorum militum ducibus, ad Bomilcarem navigat, claſſem in ſtatione verſa in Africam hebentem, atque timentem navale proelium, non tam

tam quòd impar viribus aut numero navium eſſet, (quippe etiam plures habebat) quàm quòd venti aptiores Romanæ quàm ſuæ claſſi flarent: perpulit tandem, ut fortunam navalis certaminis experiri vellet. Et Marcellus, quum & Siculum exercitum ex tota inſula conciri videret, & cum ingenti commeatu claſſem Punicam adventare, ne ſimul terra marique incluſus urbe hoſtium urgeretur, quamquam impar numero navium erat, prohibere aditu Syracuſarum Bomilcarem conſtituit. Duæ claſſes infeſtæ circa promontorium Pachynum ſtabant, ubi primùm tranquillitas maris in altum everiſſet, concurſuræ. Itaque cadente jam Euro, qui per dies aliquot ſævierat, prior Bomilcar movit: cujus prima claſſis petere altum viſa eſt, quo facilius ſuperaret promontorium. ceterùm, poſtquam tendere ad ſe Romanas naves vidit; incertum qua ſubita territus re, Bomilcar vela in altum dedit, miſſiſque nunciis Heracleam, qui onerarias retro in Africam repetere juberent, ipſe Siciliam prætervectus Tarentum petit. Epicydes à tanta repente deſtitutus ſpe, ne in obſidionem magna ex parte captæ urbis rediret, Agrigentum navigat: exſpectaturus magis eventum, quàm inde quicquam moturus.

XXVIII. Quæ ubi in caſtra Siculorum ſunt nunciata, Epicyden Syracuſis exceſſiſſe, à Carthaginienſibus relictam inſulam, & prope iterum Romanis traditam, legatos de conditionibus dedendæ urbis, explorata priùs per colloquia voluntate eorum, qui obſidebantur, ad Marcellum mittunt. Quum haud ferme diſcreparet, quin, quæ ubique regna fuiſſent, Romanorum eſſent; Siculis ceteræ cum libertate

libertate ac legibus ſuis ſervarentur: evoca
colloquium his, quibus ab Epicyde creditæ
rant, miſſos ſe ſimul ad Marcellum, ſimul
ad exercitum Siculorum ajunt, ut una om
qui obſiderentur quique extra obſidionem
fortuna eſſet; neve alteri propriè ſibi paciſce
quicquam. Recepti deinde ab iis, ut nece
hoſpiteſque alloquerentur, expoſitis quæ pac
cum Marcello haberent, oblata ſpe ſalutis per
eos, ut ſecum præfectos Epicydis, Polyclitu
Philiſtionem, & Epicyden cui Sidon cogn
erat, aggrederentur. interfectis iis, & multit
ad concionem vocata, & inopiam, qua ipſi
ſe fremere occultè ſoliti erant, conqueſti: &,
quam tot mala urgerent, negârunt *fortuna*
cuſandam eſſe, quòd in ipſorum eſſet poteſtate, q
diu ea paterentur. Romanis cauſſam oppug
Syracuſas fuiſſe caritatem Syracuſanorum, no
um: nam ut occupatas res ab ſatellitibus Ar
lis, deinde Hieronymi, Hippocrate atque Epicyd
dierint, tum bellum moviſſe, & obſidere urbem
piſſe: ut crudeles tyrannos ejus, non ut ipſam a
expugnarent. Hippocrate verò interempto, E
intercluſo ab Syracuſis, & præfectis ejus occiſis,
thaginienſibus omni poſſeſſione Siciliæ terra ma
pulſis, quam ſupereſſe cauſſam Romanis, cu
perinde ac ſi Hiero ipſe viveret, unicus Roman
micitiæ cultor, incolumes Syracuſas eſſe velint?
que nec urbi nec hominibus aliud periculi, quà
ſemet ipſis eſſe, ſi occaſionem reconciliandi ſe Ro
prætermiſiſſent. eam autem, qualis illo momento
ſit, nullam deinde fore, ſimul liberatos ab imp
tibus tyrannis apparuiſſet.

XXIX.

XXIX. Omnium ingenti aſſenſu audita ea oratio eſt. Prætores tamen priùs creari, quàm legatos nominari, placuit. ex ipſorum deinde prætorum numero miſſi oratores ad Marcellum: quorum princeps, *Neque primò*, inquit, *Syracuſani à vobis defecimus, ſed Hieronymus; nequaquam tam in vos impius, quam in nos: nec poſtea pacem tyranni cade compoſitam Syracuſanus quiſquam, ſed ſatellites regii Hippocrates atque Epicydes, oppreſſis nobis hinc metu hinc fraude, turbaverunt. nec quiſquam dicere poteſt, aliquando nobis libertatis tempus fuiſſe, quod pacis vobiſcum non fuerit. Nunc certè cade eorum qui oppreſſas tenebant Syracuſas, quam primùm arbitrii noſtri eſſe cœpimus, extemplo venimus ad tradenda arma: dedendos nos, urbem, mœnia: nullam recuſandam fortunam, quæ impoſita à vobis fuerit. Gloriam captæ nobiliſſimæ pulcherrimæque urbis Græcarum Dii tibi dederunt, Marcelle. quicquid unquam terra marique memorandum geſſimus, id tui triumphi titulo accedit. Fama ne credi velis, quanta urbs à te capta ſit, quàm poſteris quoque eam ſpectaculo eſſe. quò quiſquis terra, quiſquis mari venerit, nunc noſtra de Athenienſibus Carthaginienſibuſque trophæa, nunc tua de nobis oſtendas, incolumeſque Syracuſas familiæ veſtræ ſub clientela nominis Marcellorum, tutelaque habendas tradas. Ne plus apud vos Hieronymi quàm Hieronis memoria momenti faciat. diutius ille multo amicus fuit, quàm hic hoſtis: & illius etiam beneficia perſenſiſtis, hujus amentia ad perniciem tantùm ipſius valuit.* Omnia & impetrabilia & tuta erant apud Romanos. inter ipſos plus belli ac periculi erat. Namque transfugæ, tradi ſe Romanis rati,

mercenariorum quoque militum auxilia in eundem compulere metum: arreptiſque armis prætores primùm obtruncant, inde ad cædem Syracuſanorum diſcurrunt: quoſque fors obtulit, irati interfecerunt; atque omnia, quæ in promptu erant, diripuere. tum ne ſine ducibus eſſent, ſex præfectos creavere, ut terni Achradinæ ac Naſo præeſſent. Sedato tandem tumultu, exſequentibus ſciſcitando mercenariis, quæ acta cum Romanis eſſent, dilucere id quod erat, cœpit; aliam ſuam ac perfugarum cauſam eſſe.

XXX. In tempore legati à Marcello redierunt, falſâ eos ſuſpicione incitatos memorantes: nec cauſſam expetendæ pœnæ eorum ullam Romanis eſſe. Erat ex tribus Achradinæ præfectis Hiſpanus, Mericus nomine. ad eum inter comites legatorum de induſtria unus ex Hiſpanorum auxiliaribus eſt miſſus: qui ſine arbitris Mericum nactus, primùm, quo in ſtatu reliquiſſet Hiſpaniam, (& nuper inde venerat) exponit. *Omnia Romanis ibi obtineri armis. poſſe eum, ſi operæ pretium faciat, principem popularium eſſe: ſeu militare cum Romanis, ſeu in patriam reverti libeat. Contra, ſi multo obſideri pergat, quam ſpem eſſe terra marique clauſo?* Motus his Mericus, quum legates ad Marcellum mitti placuiſſet, fratrem inter eos mittit: qui, per eundem illum Hiſpanum ſecretus ab aliis ad Marcellum deductus, quum fidem accepiſſet, compoſuiſſetque agendæ rei ordinem, Achradinam redit. Tum Mericus, ut ab ſuſpicione proditionis averteret omnium animos, negat, *ſibi placere legatos commeare ultro citroque; neque recipiendum quemquam, neque mittendum: & quo intentiùs cuſtodia*

ustodia serventur, opportuna loca dividenda præfectis esse, ut sua quisque partis tutanda reus sit. Omnes assensi sunt partibus dividundis: ipsi regio venit ab Arethusa fonte usque ad ostium magni portus. id ut scirent Romani, fecit. Itaque Marcellus nocte navim onerariam cum armatis remulcu quadriremis trahi ad Achradinam jussit: expositisque milites regione portæ, quæ prope fontem Arethusam est. Hoc quum quarta vigilia factum esset, expositosque milites porta, ut convenerat, corepisset Mericus; luce prima Marcellus omnibus copiis mœnia Achradinæ aggreditur: ita ut non eos solùm, qui Achradinam tenebant, in se convertaret; sed ab Naso etiam agmina armatorum concurrerent, relictis stationibus suis, ad vim & impetum Romanorum arcendum. In hoc tumultu actuariæ naves, instructæ jam ante circumvectæque, ad Nasum armatos exponunt; qui, improviso adorti semiplenas stationes, & adapertas ares portæ, qua paullo ante excurrerant armati, aud magno certamine Nasum cepere, desertam trepidatione & fuga custodum. neque ullis minus præsidii aut pertinaciæ ad manendum, quàm transfugis, fuit: quia, ne suis quidem satis credentes & medio certamine effugerunt. Marcellus, ut capitum esse Nasum didicit, & Achradinæ regionem suam teneri, Mericumque cum præsidio suis adventum, receptui cecinit; ne regiæ opes, quarum fama major quàm res erat, diriperentur.

XXXI. Suppresso impetu militum, & iis, qui in Achradina erant, transfugis spatium locusque fugit datus est; & Syracusani tandem liberi metu, fortis Achradinæ apertis, oratores ad Marcellum

 mittunt,

mittunt, nihil petentes aliud, quàm incolumitatem ſibi liberiſque ſuis. Marcellus, concilio advocato, & adhibitis etiam Syracuſanis, qui per ſeditiones pulſi ab domo inter præſidia Romana erant, reſpondit: *non plura per annos quinquaginta beneficia Hieronis, quàm paucis his annis maleficia eorum, qui Syracuſas tenuerint, erga populum Romanum eſſe: ſed pleraque eorum, quò debuerint, recidiſſe; fœderumque ruptorum ipſos ab ſe graviores mulcta, quàm populus Romanus voluerit, pœnas exegiſſe. Se quidem tertium annum circumſedere Syracuſas: non ut populus Romanus ſervam civitatem haberet, ſed ne transfugarum duces captam & oppreſſam tenerent. Quid potuerint Syracuſani facere, exemplo vel eos Syracuſanorum eſſe, qui intra præſidia Romana fuerint; vel Hiſpanum ducem Mericum, qui præſidium tradiderit; vel ipſorum Syracuſanorum poſtremò ſerum quidem, ſed forte conſilium. Omnium ſibi laborum periculorumque, circa mœnia Syracuſana terra marique tam diu exhauſtorum, nequaquam tantum fructum eſſe, quàm capere Syracuſas potuiſſe.* Inde quæſtor cum præſidio ad Naſum, ad accipiendam pecuniam regiam cuſtodiendamque, miſſus. urbs diripienda militi data eſt; cuſtodibus diviſis per domos eorum, qui intra præſidia Romana fuerant. Quum multa iræ, multa avaritiæ fœda exempla ederentur; Archimedem memoriæ proditum eſt, in tanto tumultu, quantum capta urbs in diſcurſu diripientium militum ciere poterat, intentum formis, quas in pulvere deſcripſerat, ab ignaro milite quis eſſet, interfectum. ægre id Marcellum tuliſſe, ſepulturæque curam habitam: & propinquis etiam inquiſitis honori

præſidioque nomen ac memoriam ejus fuiſſe.
: maximè modo Syracuſæ captæ: in quibus
læ tantum fuit, quantum vix capta Cartha-
: tum fuiſſet, cum qua viribus æquis certaba-
Paucis ante diebus, quàm Syracuſæ capeu-
ur, T. Otacilius cum quinqueremibus octogin-
lticam ab Lilybæo tranſmiſit. & quum ante
m portum intrâſſet, onerarias frumento onu-
cepit: egreſſuſque in terram, depopulatus eſt
antum agri circa Uticam, prædamque omnis
eris retro ad naves egit. Lilybæum tertio die,
m inde profectus erat, cum centum triginta
ariis navibus, frumento prædaque onuſtis, re-
: idque frumentum extemplo Syracuſas miſit.
d ni etam in tempore ſubveniſſet, victoribus
iſque pariter pernicioſa fames inſtabat.

XXII. Eadem æſtate in Hiſpania, quum bien-
ferme nihil admodum memorabile factum eſ-
conſiliiſque magis quàm armis bellum gerere-
Romani imperatores, egreſſi hibernis, copias
junxerunt. ibi concilium advocatum, omnium
in unum congruerunt ſententiæ: quando ad
ocorum id modò actum eſſet, ut Aſdrubalem
lentem in Italiam retinerent; tempus eſſe, id
agi, ut bellum in Hiſpania finiretur. & ſatis
id virium credebant acceſſiſſe, triginta millia
iberorum ea hieme ad arma excitata. Tres
citus erant. Aſdrubal Giſgonis filius & Ma-
conjunctis caſtris, quinque ferme dierum
ab Romanis aberant. Propior erat Amilcaris
s Aſdrubal, vetus in Hiſpania imperator. ad
m nomine Anitorgin exercitum habebat. Eum
bant priùs opprimi duces Romani: & ſpes

erat ſatis ſuperque ad id virium eſſe. illa reſtabat cura, ne fuſo eo perculſi, alter Aſdrubal & Mago, in avios ſaltus monteſque recipientes ſeſe, bellum extraherent. Optimum igitur rati, diviſis bifariam copiis, totius ſimul Hiſpaniæ amplecti bellum: ita inter ſe diviſerunt, ut P. Cornelius duas partes exercitus Romanorum ſociorumque adverſus Magonem duceret atque Aſdrubalem; Cn. Cornelius cum tertia parte veteris exercitus, Celtiberis adjunctis, cum Aſdrubale Barcino bellum gereret. Unà profecti ambo duces exercitusque, Celtiberis prægredientibus, ad urbem Anitorgin in conſpectu hoſtium, dirimente amne, ponunt caſtra. Ibi Cn. Scipio cum quibus ante dictum eſt copiis ſubſtitit; & P. Scipio profectus ad deſtinatum belli partem.

XXXIII. Aſdrubal poſtquam animadvertit exiguum Romanum exercitum in caſtris, & ſpem omnem in Celtiberorum auxiliis eſſe; peritus omnis barbaricæ, & præcipuè omnium earum gentium, in quibus per tot annos militabat, perfidiæ; facili linguæ commercio, quum utraque caſtra plena Hiſpanorum eſſent, per occulta colloquia paciſcitur magna mercede cum Celtiberorum principibus, ut copias inde abducant. Nec atrox viſum facinus. non enim ut in Romanos verterent arma, agebatur. & merces, quanta vel pro bello ſatis eſſet, dabatur, ne bellum gererent: & eam quies ipſa, tum reditus domum fructuſque videndi ſuos ſuaque, grata vulgo erant. Itaque non ducibus faciliùs, quàm multitudini, perſuaſum eſt: ſimul ne metus quidem ab Romanis erat, quippe tum paucis, ſi vi retinerent. Id quidem cavendum

ſemper

ſemper Romanis ducibus erit, exemplaque hæc verè pro documentis habenda, ne ita externis credant auxiliis, ut non plus ſui roboris ſuarumque propriè virium in caſtris habeant. Signis repente ſublatis, Celtiberi absunt, nihil aliud quærentibus causſam, obteſtantibuſque ut manerent, Romanis reſpondentes, quàm domeſtico ſe avocari bello. Scipio, poſtquam ſocii nec precibus nec vi retineri poterant, nec ſe aut parem ſine illis hoſti eſſe, aut ſatis ſurſus conjungi vidit poſſe, nec ullum aliud ſalutare conſilium in promptu eſſe, retro quantum poſſet cedere ſtatuit; in id omni cura intentus, necubi hoſti æquo ſe committeret loco: qui tranſgreſſus flumen prope veſtigiis abeuntium inſiſtebat.

XXXIV. Per eoſdem dies P. Scipionem par terror, periculum majus ab novo hoſte urgebat. Maſiniſſa erat juvenis, eo tempore ſocius Carthaginienſium, quem deinde clarum potentemque Romana fecit amicitia. is tum cum equitatu Numidarum & advenienti P. Scipioni occurrit, & deinde aſſiduè dies noctesque infeſtus aderat, ut non vagos tantùm, procul à caſtris lignatum pabulatumque progreſſos, exciperet, ſed ipſis obequitaret caſtris, invectuſque in medias ſæpe ſtationes omnia ingenti tumultu turbaret. noctibus quoque ſæpe ineurſu repentino in portis valloque trepidatum eſt; nec aut locus, aut tempus ullum vacuum à metu ac ſollicitudine erat Romanis: compulſique intra vallum, adempto rerum omnium uſu, quum prope juſta obſidio eſſet, futuramque ſuſtinerem eam appareret, ſi ſe Indibilis, quem cum ſeptem millibus & quingentis Sueſſetanorum ad-

XXXVI. Ceterùm nunc agendo nunc sustinendo agmen, quum aliquamdiu haud multum procederetur, & nox jam instaret, revocat è prœlio suos Scipio: & collectos in tumulum quendam, non quidem satis tutum, (præsertim agmini perculso) editiorem tamen, quàm cetera circa erant, subducit. Ibi primò impedimentis & equitatu in medium receptis, circumdati pedites haud difficulter impetus incursantium Numidarum arcebant: dein postquam toto agmine tres imperatores cum tribus justis exercitibus aderant, apparebatque parum armis ad tuendum locum sine munimento valituros esse, circumspectare atque agitare dux cœpit, si quo modo posset vallum circum injicere, sed erat adeò nudus tumulus & asperi soli, ut nec virgulta vallo cædendo, nec terra cespiti faciendo, aut ducendæ fossæ aliive ulli operi, apta invenire posset: nec natura quicquam satis arduum aut abscissum erat, quod hosti aditum ascensumve difficilem præberet; omnia fastigio leni subvexa. Ut tamen aliquam imaginem valli objicerent, clitellas illigatas oneribus, velut struentes ad altitudinem solitam, circumdabant; cumulo sarcinarum omnis generis objecto, ubi ad moliendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquam advenere, in tumulum quidem perfacilè agmen erexere; munitionis verò facies nova primò eos velut miraculo quodam tenuit, quum duces undique vociferarentur, *Quid starent? & non ludibrium illud vix feminis puerisve morandis satis validum distraherent diriperentque? Captum hostem teneri, latentem post sarcinas.* Hæc contemptim duces increpabant, ceterùm, neque transilire, neque moliri onera objecta,

nec

dere ſtipatas clitellas, ipſiſque obrutas ſarci-
ile erat. Tardatis diu quum amolitis obje-
ra armatis dediſſent viam, pluribuſque idem
s fieret, capta jam undique caſtra erant:
b multis, perculſique à victoribus paſſim
atur. Magna pars tamen militum, quum
inquas refugiſſet ſilvas, in caſtra P. Scipio-
ihus T. Fontejus legatus præerat, perfuga
Cn. Scipionem alii in tumulo primo impe-
um caſſum traduut: alii cum paucis in pro-
n caſtris turrim perfugiſſe. hanc igni cir-
am, atque ita exuſtis foribus, quas nulla
petuerint vi, captam: omneſque intus cum
peratore occiſos. Anno ſeptimo poſtquam
aniam venerat Cn. Scipio, undetrigeſimo
fratris mortem eſt interfectus. Luctus ex
orum non Romæ major quàm per totam
im fuit. Quin apud cives partem doloris
itus amiſſi, & alienata provincia, & publica
clades. Hiſpaniæ ipſos lugebant deſiderabant-
es: Cnæum tamen magis, quo diutius præfue-
riorque & favorem occupaverat, & ſpecimen
temperantiæque Romanæ primus dederat.
XVII. Quum deletus exercitus, amiſſæque
e viderentur, vir unus res perditas reſtituit.
exercitu L. Marcius, Septimi filius, eques
is, impiger juvenis, animique & ingenii
o quàm pro fortuna, in qua erat natus,
ad ſummam indolem acceſſerat Cn. Sci-
iſciplina: ſub qua per tot annos omneis
artes edoctus fuerat. Hic & ex fuga col-
ilitibus, & quibuſdam de præſidiis dedu-
aud contemnendum exercitum fecerat,

junxerat-

junxeratque cum T. Fontejo P. Scipionis legato. Sed tantum præſtitit eques Romanus auctoritate inter milites atque honore, ut caſtris citra Iberum communitis, quum ducem exercituum comitiis militaribus creari placuiſſet, ſubeuntes alii aliis in cuſtodiam valli ſtationeſque, donec per omnes ſuffragium iret, ad L. Marcium cuncti ſummam imperii detulerint. Omne inde tempus (exiguum id fuit) muniendis caſtris, convehendiſque commeatibus conſumptum: & omnia imperia milites cum impigre, tum haudquaquam abjecto animo exſequebantur. Ceterùm poſtquam Aſdrubalem Giſgonis, venientem ad reliquias belli delendas, tranſiſſe Iberum & appropinquare allatum eſt, ſignumque pugnæ propoſitum ab novo duce milites viderunt: recordati, quos paullo ante imperatores habuiſſent, quibuſque & ducibus & copiis freti prodire ad pugnam ſoliti eſſent, flere omnes repente, & offenſare capita; & alii manus ad cœlùm tendere, Deos incuſantes; alii ſtrati humi ſuum quiſque nominatim ducem implorare. neque ſedari lamentatio poterat, excitantibus centurionibus manipulares, & ipſo mulcente & increpante Marcio, quid in muliebres & inutiles ſe projeciſſent fletus potiùs, quàm ad tutandos ſemet ipſos & rempubl. ſecum acuerent animos, & ne inultos imperatores ſuos jacere ſinerent. Quum ſubitò clamor tubarumque ſonus (jam enim prope vallum hoſtes erant) exauditur. inde verſo repente in iram luctu, diſcurrere ad arma: ac velut accenſi rabie diſcurrunt ad portas, & in hoſtem negligenter atque incompoſitè venientem incurrunt. Extemplo improviſa res pavorem incutit Pœnis: mirabundique,

abundique, unde tot hoſtes tam ſubitò exorti pro-
ne deleto exercitu forent: unde tanta audacia, tan-
a fiducia ſui victis ac fugatis: quis imperator du-
obus Scipionibus cæſis exſtitiſſet: quis caſtris præ-
eſſet: quis ſignum dediſſet pugnæ. Ad hæc tot
am nec opinata, primò omnium incerti, ſtupen-
teſque referunt pedem: dein valida impreſſione pul-
ſi, terga vertunt. Et aut fugientium cædes foeda
fuiſſet, aut temerarius periculoſuſque ſequentium
impetus, ni Marcius propere receptui dediſſet ſig-
num, obſiſtenſque ad prima ſigna, quoſdam & ipſe
retinens, concitatam repreſſiſſet aciem. inde in ca-
ſtra avidos adhuc cædiſque & ſanguinis reduxit.
Carthaginienſes, trepidè primò ab hoſtium vallo a-
cti, poſtquam neminem inſequi viderunt, metu
ſubſtitiſſe rati, contemptim rurſus & ſedato gradu
in caſtra abeunt. Par negligentia in caſtris cuſto-
diendis fuit. nam etſi propinquus hoſtis erat, ta-
men reliquias eum eſſe duorum exercituum, ante
paucos dies deletorum, ſuccurrebat. Ob hoc quum
omnia neglecta apud hoſtes eſſent, exploratis iis,
Marcius ad conſilium, prima ſpecie temerarium
magis quàm audax, animum adjecit, ut ultro ca-
ſtra hoſtium oppugnaret: ſimul facilius eſſe ratus,
unius Aſdrubalis expugnari caſtra, quàm, ſi ſe rur-
ſus tres exercitus ac tres duces junxiſſent, ſua
defendi: ſimul, aut, ſi ſucceſſiſſet cœptis, recep-
turum ſe afflictas res: aut, ſi pulſus eſſet, ta-
men ultro inferendo arma, contemptum ſui dem-
pturum.

XXXVIII. Ne tamen ſubita res, & nocturnus
terror etiam non ſuæ fortunæ conſilium perturba-
ret, alloquendos adhortandoſque ſibi milites ratus,

con-

concione advocata, ita disseruit: *Vel mea erga imperatores nostros vivos mortuosque pietas, vel præsens omnium nostrûm, milites, fortunæ fidem animis facere potest, mihi hoc imperium, ut amplum judicio vestro, ita re ipsa grave ac sollicitum esse. Quæ enim tempore, nisi metus mœrorem obstupefaceret, vix ita compos mei essem, ut aliqua solatia invenire ægro animo possem; coger vestram omnium vicem (quod difficillimum in luctu est) unus consulere. & ne tum quidem, ubi, quonam modo has reliquias duorum exercituum patriæ conservare possim, cogitandum est, avertere animum ab assidua mœrore libet. Præsto est enim acerba memoria: & Scipionis me ambo dies noctesque curis insomniisque agitant, & excitant sæpe somno: non se, non invictos per octo annos in his terris milites suos, commilitones vestros, non rem publicam patiar inultam, & suam disciplinam suæque instituta sequi jubent. Et ut imperiis vivorum nemo obedientior me uno fuerit: ita post mortem suam, quod quaque in re factures illos fuisse maximè conseam, id optimum ducere vos quoque velim, milites: non lamentis lacrimisque tanquam exstinctos prosequi, (vivunt vigentque fama rerum gestarum) sed quotiescumque occurret memoria illorum, velut si adhortanteis signumque dantes videatis eos, ita prælia inire. Nec alia profectò species hesterno die oculis animisque vestris oblata memorabile illud edidit prælium: quo documentum dedistis hostibus, nec cum Scipionibus exstinctum esse nomen Romanum: & cujus populi vis atque virtus non obruta sit Cannensi clade, ex omni profectò savitia fortunæ emersuram esse. Nunc, qui tantum ausi estis spente vestra, experiri libet, quantum audeatis duce vestro auctore.*

um enim hesterno die, quum signum receptui dedi, sequentibus effusè vobis turbatum hostem, frangere audaciam vestram, sed differre in majorem gloriam atque opportunitatem volui: ut postmodo praparati inermes, armati inermes, atque etiam sopitos per occasionem aggredi possetis. Nec hujus occasionis spem, miles, fortè temere, sed ex re ipsa conceptam habeo. A vobis quoque profectò si quis quaerat, quemam modo pauci à multis, victi à victoribus castra tuenti sitis, nihil aliud respondeatis, quàm, idipsum timentes vos, omnia & operibus firmata habuisse, & ipsos paratos instructosque fuisse. Et ita se res habet. Ad id, quod ne timeatur fortuna facit, minimè tuti sunt homines: quia quod neglexeris, incautum atque apertum habeas. Nihil omnium nunc minus metuunt hostes, quàm, ne obsessi modò ipsi atque oppugnati castra sua ultro oppugnemus. Audeamus, quod credi non potest ausuros nos. eo ipso, quod difficillimum videtur, facillimum erit. Tertia vigilia noctis silenti agmine ducam vos. exploratum habeo, non vigiliarum ordinem, non stationes justas esse. Clamor in portis auditus, & primus impetus castra cepit. tum inter torpidos somno, paventesque ad nos opinatum tumultum, & inermes in cubilibus suis oppressos illa caedes edatur, à qua vos hesterno die revocatos aegre ferebatis. Stio audax videri consilium: sed in rebus asperis & tenui spe, fortissima quaque consilia tutissima sunt. quia si in occasionis momento cujus praetervolat opportunitas, cunctatus paullum fueris, nequicquam mox amissam quaeras. Unus exercitus in propinquo est: duo haud procul absunt. nam aggredientibus aliqua spes est: & jam tentastis vestras atque illorum vires. Si diem proferimus,

&

& hesterna eruptionis fama contemni desierimus; periculum est, ne omnes duces omnesque copiæ convenant. Tres deinde duces, tres exercitus sustinebimus hostium, quos Cn. Scipio incolumi exercitu non sustinuit? Ut dividendo copias pariter duces nostri, ita separati ac divisi opprimi possunt hostes. alia belli gerendi via nulla est. proinde nihil præter noctis primæ opportunitatem exspectemus. Ite, Diis bene juvantibus: corpora curate, ut integri vigentesque eodem animo in castra hostium irrumpatis, quo vestra tutati estis. Læti & audiere ab novo duce novum consilium: & quo audacius erat magis placebat. reliquum diei expediendis armis, & curatione corporum consumptum: & major pars noctis quieti data est. quarta vigilia movere.

XXXIX. Erant ultra proxima castra sex millium intervallo distantes aliæ copiæ Poenorum. Vallis cava intercrat, condensa arboribus. in hujus silvæ medio ferme spatio cohors Romana arte Punica abditur, & equites. Ita, medio itinere intercepto, ceteræ copiæ silenti agmine ad proximos hostes ductæ. & quum statio nulla pro portis, neque in vallo custodiæ essent; velut in sua castra, nullo usquam obsistente, penetravere. Inde signa canunt, & tollitur clamor. Pars semisomnos hostes cædunt: pars ignes casis stramento arido tectis injiciunt: pars portas occupant, ut fugam intercludant. Hosteis simul ignis, clamor, cædes, velut alienatos sensibus, nec audire, nec providere quicquam sinunt. incidunt inermes inter catervas armatorum; alii ruunt ad portas, alii obsæptis itineribus super vallum saliunt: & ut quisque evaserat, protinus ad castra altera fugiunt; ubi ab cohorte & equi-

equitibus, ex occulto procurrentibus, circumventi cæſique ad unum omnes ſunt. quanquam etiam, ſi quis ex ea cæde effugiſſet, adeò raptim captis propioribus caſtris in altera tranſcurſum caſtra ab Romanis eſt, ut prævenire nuncius cladis non poſſet. Ibi verò quo longiùs ab hoſte aberant, & quia ſub lucem pabulatum, lignatum, & prædatum quidam dilapſi fuerant, neglecta magis omnia ac ſoluta invenere: arma tantùm in ſtationibus poſita: milites inermes, aut humi ſedentes accubanteſque, aut obambulantes ante vallum portaſque. Cum his tam ſecuris ſolutiſque Romani, calentes adhuc ab recenti pugna, feroceſque victoria, prœlium ineunt. Itaque nequaquam reſiſti in portis potuit. intra portas concurſû ex totis caſtris ad primum clamorem & tumultum facto, atrox prœlium oritur: diuque tenuiſſet, ni cruenta ſcuta Romanorum viſa indicium alterius cladis Pœnis, atque inde pavorem injeciſſent. Hic terror in fugam avertit omnes: effuſique, quà iter eſt, niſi quos cædes oppreſſit, exuuntur caſtris. Ita nocte ac die bina caſtra hoſtium expugnata ductu L. Marcii. Ad triginta ſeptem millia hoſtium cæſa, auctor eſt Claudius, qui annales Acilianos ex Græco in Latinum ſermonem vertit: captos ad mille octingentos triginta: prædam ingentem partam. in ea fuiſſe clypeum argenteum pondo centum triginta octo, cum imagine Barcini Aſdrubalis. Valerius Antias una caſtra Magonis capta tradit, ſeptem millia cæſa hoſtium: altero prœlio eruptione pugnatum cum Aſdrubale: decem millia occiſa, quatuor millia trecentos triginta captos. Piſo quinque millia hominum, quum Mago cedentes no-

noſtros effuſè ſequeretur, caſa ex inſidiis f
Apud omnes magnum nomen Marcii ducis e
vera gloriæ ejus etiam miracula addunt: flam
ei concionanti fuſam è capite ſine ipſius
cum magno pavore circumſtantium militum:
numentumque victoriæ ejus de Pœnis uſque
cenſum Capitolium fuiſſe in templo clypeum,
cium appellatum, cum imagine Aſdrubalis.
tæ deinde aliquamdiu in Hiſpania res fuere;
que, poſt tantas acceptas invicem illataſque
cunctantibus periculum ſummæ rerum facere

XL. Dum hæc in Hiſpania geruntur, Mar
captis Syracuſis, quum cetera in Sicilia tanti
atque integritate compoſuiſſet, ut non modò
gloriam, ſed etiam majeſtatem populi Roma
geret; ornamenta urbis, ſigna tabulaſque, q
abundabant Syracuſæ, Romam devexit. Ha
quidem illa ſpolia, & parta belli jure: ceterùm
de primum initium mirandi Græcorum artis
pera, licentiæque huic ſacra profanaque omni
gò ſpoliandi, factum eſt. quæ poſtremò in R
nos Deos, templum idipſum primum, qu
Marcello enimiè ornatum eſt, vertit. Viſeb
enim ab externis ad portam Capenam dedic
Marcello templa: propter excellentia ejus g
ornamenta, quorum perexigua pars comparet
gationes omnium ferme civitatum Siciliæ ad
conveniebant. Diſpar ut cauſſa earum, ita o
tio erat. qui ante captas Syracuſas aut non de
rant, aut redierant in amicitiam, ut ſocii fi
accepti cultique: quos metus poſt captas Syra
dpiderat, ut victi à victore leges acceperunt.
nent tamen haud parvæ reliquiæ belli circa

gen

gentum Romanis, Epicydes & Hanno, duces reliqui prioris belli, & tertius novus ab Annibale in locum Hippocratis missus, Libyphoenicum generis Hipponiates. (Mutinem populares vocabant) vir impiger, & sub Annibale magistro omneis belli artes edoctus. Huic ab Epicyde & Hannone Numidiae dati auxiliares: cum quibus ita pervagatus est hostium agros, ita socios, ad retinendos in fide animos eorum, ferendumque in tempore cuique auxilium, adiit, ut brevi tempore totam Siciliam impleret nominis sui: nec spes alia major apud faventes rebus Carthaginiensium esset. Itaque inclusi ad tempus moenibus Agrigenti dux Poenus Syracusanusque, non consilio Mutinis, quàm fiducia magis, ausi egredi extra muros, ad Himeram amnem posuerunt castra. Quod ubi perlatum ad Marcellum est, extemplo copias movit: & ab hoste quatuor ferme millium intervallo consedit, quid agerent pararentve exspectaturus. Sed nullum neque locum neque tempus cunctationi consiliove dedit Mutines, transgressus amnem, ac stationibus hostium cum ingenti terrore ac tumultu invectus. Postero die prope justo proelio compulit hostem intra munimenta, inde revocatus, seditione Numidarum in castris facta, quum trecenti ferme eorum Heracleam Minoam concessissent, ad mitigandos revocandosque eos profectus, magnopere monuisse duces dicitur, ne absente se cum hoste manus constrerent. Id ambo ægre passi duces, magis Hanno, jam ante anxius gloria ejus: Mutinem sibi modum facere, degenerem Afrum imperatori Carthaginiensi misso ab senatu populoque. Is perpulit cunctantem Epicyden, ut transgressi flumen in

aciem

aciem exirent. nam ſi Mutinem opperirentur, & ſecunda pugnæ fortuna eveniſſet, haud dubiè Mutinis gloriam fore.

XLI. Enimvero indignum ratus Marcellus, ſe, qui Annibalem ſubnixum victoria Cannenſi ab Nola repuliſſet, his terra marique victis ab ſe hoſtibus cedere; arma propere capere milites, & efferi ſigna jubet. Inſtruenti exercitum decem effuſi equis advolant ex hoſtium acie Numidæ, nunciantes, populares ſuos primùm ea ſeditione motos, qua trecenti ex numero ſuo conceſſerint Heraclam: dein, quòd præfectum ſuum ab obtrectantibus ducibus gloriæ ejus ſub ipſam certaminis diem ablegatum videant, quieturos in pugna. Gens ſallax promiſſi fidem præſtitit. itaque & Romanis crevit animus, nuncio celeri per ordinem miſſo, deſtitutum ab equite hoſtem eſſe, quem maximè timuerant: & territi hoſtes, præterquam quòd maxima parte virium ſuarum non juvabantur, timore etiam incuſſo, ne ab ſuo & ipſi equite oppugnarentur. Itaque haud magni certaminis fuit. primus clamor atque impetus rem decrevit. Numidæ quum in concurſu quieti ſtetiſſent in cornibus, ut terga dantes ſuos viderunt, fugæ tantùm parumper comites facti, poſtquam omnes Agrigentum trepido agmine petentes viderunt, ipſi metu obſidionis paſſim in civitates proximas dilapſi. Multa millia hominum cæſa captaque, & octo elephanti. Hæc ultima in Sicilia Marcelli pugna fuit. victor inde Syracuſas rediit. Jam ferme in exitu annus erat. itaque ſenatus Romæ decrevit, ut P. Cornelius prætor literas Capuam ad conſules mitteret; dum Annibal procul abeſſet, nec ulla magni diſcri-

minis

minis res ad Capuam gereretur: alter eorum, ſi ita videretur, ad magiſtratus ſubrogandos Romam veniret. Literis acceptis, inter ſe conſules comparârunt, ut Claudius comitia perficeret, Fulvius ad Capuam maneret. Conſules Claudius creavit Cn. Fulvium Centumalum & P. Sulpicium Servii filium Galbam, qui nullum antea curulem magiſtratum geſſiſſet. Prætores deinde creati, L. Cornelius Lentulus, M. Cornelius Cethegus, C. Sulpicius, C. Calpurnius Piſo. Piſoni juriſdictio urbana, Sulpicio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia evenit. Conſulibus prorogatum in annum imperium eſt. *Ante Chr.* 211. *V. C.* 541.

LIBER XXVI.

EPITOME.

II. *CN. Fulvius ob amiſſum in Apuliâ exercitum in exilium abit.* V, &c. *Annibal à Capuâ pulſus.* VIII, &c. *Romam petit.* X. *Annibal ad tertium ab urbe Roma lapidem ſuper Anienem caſtra poſuit. ipſe vero cum duobus millibus equitum uſque ad ipſam Capenam portam, ut urbis ſitum exploraret, obequitavit.* XI. *Et quum per triduum in aciem utrimque exercitus omnis deſcendiſſet, certamen tempeſtas diremit. nam quum in caſtra rediiſſent, ſtatim*

statim serenitas erat. XIV. *Capua cap*
Q. Fulvio & Ap. Claudio Coss. Principes
rum venere sibi consciverunt mortem. XV
senatus Campanorum delegatus esset ad pal
auri feriretur; literas à senatu missas Q
consul, quibus jubebatur parcere, antequam
in sinu posuit, & lege agi jussit, & suppli
egit. XVIII, XIX. *Quum in comitiis ap*
lum quæreretur, cui mandaretur Hispania
perium; nullo id volente suscipere, P. Scip
lius qui in Hispania ceciderat, professus est s
& suffragio populi consensuque omnium mi
nam Carthaginem uno die expugnavit, qu
ret vigesimum quartum annum; videretu
vina stirpe creatus: quoniam & ipse po
togam acceperat, quotidie in Capitolio erat
cubiculo matris ejus anguis sæpenumero v
XXI, &c. XL. *Res præterea in Sicilia gest*
net, & XLI, &c. *in Hispaniâ à Scipione*
micitiam cum Ætolis junctam, XXIV.
que gestum adversum Acarnanas & XXV
pum Macedoniæ regem. XXIX, &c. *A*
à Siculis accusatur. XXXIII, &c. *In C*
acerbè decretum.

I. CN. Fulvius Centumalus, P. Sulpicius Galba consules quum Idibus Martiis magistratum inissent, senatu in C
um vocato, de republica,
ministratione belli, de provinciis exercitibus
tres consuluerunt. Q. Fulvio, Appio Cla

anni conſulibus, prorogatum imperium eſt, ne exercitus, quos habebant, decreti: adjectum, ne à Capua, quam obſidebant, abſcederent, neſquam expugnaſſent. Ea tum cura maximè animos habebat Romanos: non ab ira tantùm, in nullam unquam civitatem juſtior fuit; tum quòd urbs tam nobilis ac potens, ſicut de ſtione ſua traxerat aliquot populos, ita recepta ſtinatura rurſus animos videbatur ad veteris in- ſi reſpectum. Et prætoribus prioris anni, M. nio in Etruria, P. Sempronio in Gallia, cum is legionibus, quas habuerant, prorogatum eſt perium. prorogatum & M. Marcello, ut pro ſule in Sicilia reliquias belli perficeret eo exer- , quem haberet. ſi ſupplemento opus eſſet, ſcreret de legionibus, quibus P. Cornelius pro- tor in Sicilia præeſſet: dum ne quem militem aret ex eo numero, quibus ſenatus miſſionem ſtumque in patriam negaſſet ante belli finem. Sulpicio, cui Sicilia evenerat, duæ legiones, quas Cornelius habuiſſet, decretæ: & ſupplementum exercitu Cn. Fulvii, qui priore anno in Apu- fondè cæſus fugatuſque erat. Huic generi mi- m ſenatus eundem, quem Cannenſibus, finem tuerat militiæ. additum etiam utrorumque ignoi- iæ eſt, ne in oppidis hibernarent, neve hiberna opius ullam urbem decem millibus paſſuum adi- rent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones da- ; quibus Q. Mucius præfuerat. ſupplementum, opus eſſet, conſules ſcribere juſſi. T. Otacilio M. Valerio Siciliæ Græciæque ora, cum legioni- claſſibuſque quibus præerant, decretæ. Quin- ginta Græci cum legione una, centum Siculi cum

cum duabus legionibus habebant naves. & viginti legionibus Romanis eo anno bell ra marique eſt geſtum.

II. Principio ejus anni quum de literis cii referretur, res geſtæ magnificæ ſenatui tulus honoris (quòd imperio, non popu non ex auctoritate Patrum dato, *Propræter* ſcripſerat) magnam partem hominum of Rem mali exempli eſſe, imperatores legi citibus: & ſolenne auſpicatorum comiti caſtra & provincias, procul ab legibus m buſque, ad militarem temeritatem trana quum quidam referendum ad ſenatum ce melius viſum, differri eam conſultationem proficiſcerentur equites, qui ab Marcio lite lerant. Reſcribi de frumento & veſtimen citus placuit: eam utramque rem curæ fu tui. adſcribi autem, *Propratori L. Marcio*, cuit: ne idipſum, quod conſultationi rei pro præjudicato ferret. Dimiſſis equitibus, re priùs conſules retulerunt. omniumque i ſententiæ congruebant; agendum cum trib bis eſſe: primo quoque tempore ad plel rent, quem cum imperio mitti placeret i niam ad eum exercitum, cui Cn. Scipio in præfuiſſet. Ea res cum tribunis acta pro que eſt. Sed aliud certamen occupaverat C. Sempronius Blæſus die dicta Cn. Ful exercitum in Apulia amiſſum in concionib bat: *multos imperatores temeritate atque exercitum in locum præcipitem perduxiſſe d neminem, prater Cn. Fulvium, ante corru nibus vitiis legiones ſuas, quàm proderet*

verè dici posse, priùs eos perîsse, quàm viderent hostem: nec ab Annibale, sed ab imperatore suo, victos esse. Neminem, quum suffragium ineat, satis cernere, cui imperium, cui exercitum permittat. Quid interfuisse inter Ti. Sempronium? Quum ei servorum exercitus datus esset, brevi effecisse disciplina atque imperio, ut nemo eorum generis ac sanguinis sui memor in acie esset, præsidio sociis, hostibus terrori essent: Cumas, Beneventum, aliasque urbes eos velut è faucibus Annibalis ereptas populo Romano restituisse. Cn. Fulvium Quiritium Romanorum exercitum, honestè genitos, liberaliter educatos, servilibus vitiis imbuisse. ergo effecisse, ut feroces & inquieti inter socios; ignavi & imbelles inter hostes essent: nec impetum modò Pœnorum, sed ne clamorem quidem sustinere possent. Nec Hercule mirum esse milites in acie non stetisse, quum primus omnium imperator fugeret. magis mirari se, aliquos stantes cecidisse; & non omnes comites Cn. Fulvii fuisse pavoris ac fugæ. C. Flaminium, L. Paullum, L. Postumium, Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluisse, quàm deserere circumventos hostibus suos exercitus. Cn. Fulvium prope unum nuncium deleti exercitus Romam redîsse. Facinus indignum esse, Cannensem exercitum, quòd ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne priùs inde dimittatur, quàm hostis ex Italia decesserit: & hoc idem in Cn. Fulvii legionibus nuper decretum; Cn. Fulvio fugam ex prœlio, ipsius temeritate commisso, impunitam esse: & eum in ganea lustrisque, ubi juventam egerit, senectutem acturum: milites, qui nihil aliud peccaverint, quàm quòd imperatoris similes fuerint, relegatos prope in exsilium, ignominiosam pati militiam. adeò

imparem libertatem Romæ diti ac pauperi, atque inhonorato esse.

III. Reus ab se culpam in milites transf
Res, ferociter pugnam poscenteis, productos in
non eo quo voluerint, (quia serum diei fu
postero die & tempore & loco æquo instru
famam, seu vim hostium non sustinuisse.
effusè omnes fugerent, se quoque turba abla
Varronem Cannensi pugna, ut multos alios in
res. Quî autem solum se restantem prod
publica, nisi si mors sua remedio publicis
futura esset, potuisse? Non se inopia com
non in loca iniqua incautè deductum, non
inexplorato euntem insidiis circumventum, vi
armis, acie victum: nec suorum animos,
stium, in potestate habuisse, suum cuique in
audaciam aut pavorem facere. Bis est acc
pecuniaque anquisitum, tertiò, testibus datis,
præterquam quòd omnibus probris onerabat
tati permulti dicerent, fugæ pavorisque in
prætore ortum; ab eo desertos milites, quu
vanum timorem ducis crederent, terga d
tanta ira accensa est, ut capite anquirendum
cio succlamaret. De eo quoque novum ce
ortum, nam quum tribunus bis pecunia anq
tertiò capitis se anquirere diceret; tribuni
appellati, collegæ, negârunt, se in mora es
minus, quod ei more majorum permissu
seu legibus, seu moribus mallet anquireret;
vel capitis vel pecuniæ judicâsset privato.
Sempronius perduellionis se judicare Co
dixit, diemque comitiis ab C. Calpurnio p
urbis petit. Inde alia spes ab reo tentata

in judicio Q. Fulvius frater posset, florens & fama rerum gestarum & propinqua spe æ potiundæ. Id quum per literas miserabili-o fratris capite scriptas petîsset Fulvius, ne-ıtque Patres è republica esse, abscedi à Ca-priusquam dies comitiorum aderat, Cn. Ful-xsulatum Tarquinios abiit. id ei justum exsi-esse, scivit plebs.

'. Inter hæc vis omnis belli versa in Capuam obsidebatur tamen acriùs quàm oppugnaba-nec aut famem tolerare servitia ac plebs po-t, aut mittere nuncios ad Annibalem per cu-ıs tam arctas. Inventus est Numida, qui, ıtis literis, evasurum se professus, ut promis-præstaret, per media Romana castra nocte sus, spem accendit Campanis, dum aliquid m superesset, ab omni parte eruptionem ten-. Ceterùm in multis certaminibus equestria ia ferme prospera faciebant: pedites supera-r. sed nequaquam tam lætum vincere, quàm : vinci ulla parte erat ab obsesso & prope ex-ıato hoste. Inita tandem ratio est, ut, quod us deerat, arte æquaretur. ex omnibus legioni-electi sunt juvenes maximè vigore ac levitate orum veloces. eis parmæ breviores, quàm e-tres; & septena jacula quaternos longa pedes , præfixa ferro, quale hastis velitaribus inest. singulos in equos suos accipientes equites as-cerunt, & vehi post sese, & desilire pernici-ubi signum datum esset. Postquam assuetu-quotidiana satis intrepidè visum est fieri, in pum, qui medius inter castra murumque erat, rsus instructos Campanorum equites processe-

 runt.

runt. ubi ad conjectum teli ventum eſt, ſigno dato velites deſiliunt. pedeſtris inde acies ex equitatu repente in hoſtium equites incurrit: jaculaque cum impetu alia ſuper alia emittunt. Quibus plurimis in equos viroſque paſſim conjectis permultos vulneraverunt. pavoris tamen plus ex re nova atque inopinata injectum eſt. & in perculſum hoſtem equites invecti, fugam ſtragemque eorum uſque ad portas fecerunt. Inde equitatu quoque ſuperior Romana acies fuit. Inſtitutum, ut velites in legionibus eſſent. Auctorem peditum equiti immiſcendorum centurionem Q. Navium ferunt; honorique id ei apud imperatorem fuiſſe.

V. Quum in hoc ſtatu ad Capuam res eſſent, Annibalem adverſum Tarentinæ arcis potiundæ Capuæque retinendæ trahebant curæ. vicit tamen reſpectus Capuæ, in quam omnium ſociorum hoſtiumque converſos videbat animos, documento futuræ, qualemcunque eventum defectio ab Romanis habuiſſet. Igitur, magna parte impedimentorum relicta in Bruttiis, & omni graviore armatu, cum delectis peditum equitumque quàm poterat aptiſſimis ad maturandum iter, in Campaniam contendit. ſecuti tamen tam raptim euntem tres & triginta elephanti. In valle occulta poſt Tifatam montem imminentem Capuæ conſedit. Adveniens quum caſtellum Galatiam, præſidio inde vi pulſo, cepiſſet; in circumſedentes Capuam ſe vertit: præmiſſis ante nunciis Capuam, quo tempore caſtra Romana aggreſſurus eſſet, ut eodem & illi ad eruptionem parati portis omnibus ſeſe effunderent. Res nec explorata Romanis ingentem præbuit terrorem. nam alia parte ipſe adortus eſt; alia

Campani omnes pedites equitesque, & cum
Punicum præsidium, cui Bostar & Hanno præ-
it, erupit. Romani, ut in re trepida, ne ad
m concurrendo partem aliquid indefensi relin-
rent, ita inter se copias partiti sunt. Appius
adius Campanis, Fulvius Annibali est oppositus.
adius Nero proprætor cum equitibus sextæ le-
nis via quæ Suessulam fert; Cajus Fulvius
ecus legatus cum sociali equitatu constitit è re-
ne Vulturni amnis. Prœlium non solito modò
nore ac tumultu est cœptum, sed ad alium vi-
um, equorum, armorumque sonum, disposita
nuris Campanorum imbellis multitudo tantum
a æris crepitu, qualis in defectu lunæ silenti
be cieri solet, edidit clamorem, ut averteret
m pugnantium animos. Campanos facilè à
o Appius arcebat. Major vis ab altera parte
rium, Annibal & Pœni urgebant. legio ibi
a loco cessit. qua pulsa, cohors Hispanorum
a tribus elephantis usque ad vallum pervasit:
eratque mediam aciem Romanorum; & in an-
ti spe & periculo erat, utrùm in castra perrum-
et, an intercluderetur à suis. Quem pavorem
onis, periculumque castrorum Fulvius ubi vi-
Q. Navium primoresque alios centurionum
tatur, *ut cohortem hostium sub vallo pugnantem
adant ac trucident. in summo discrimine rem
ti: aut viam dandam iis esse, & minore conatu,
am condensam aciem irrupissent, in castra irrup-
as: aut conficiendos sub vallo esse. Nec magni
aminis rem fore: paucos esse, & ab suis inter-
os; & quæ, dum paveat, Romanis interrupta
s videatur, eam, si se utrimque in hostem ver-*

scentem, dixisse ferunt, *Na-tu perditas res Campanorum narras, ubi summus honos ad filium meum perveniet!* Ea ludificatio veri, & ipsa in verum vertit. nam quum fame ferroque urgerentur, nec spes ulla superesset, iis, qui nati in spem honorum erant, honores detrectantibus; Lesius, querendo desertam ac proditam à primoribus Capuam, summum magistratum ultimus omnium Campanorum cepit.

VII. Ceterùm Annibal, ut nec hostes elici ampliùs ad pugnam vidit, nec per castra eorum perrumpi ad Capuam posse: ne suos quoque commeatus intercluderent novi consules, abscedere irrito incepto, & movere à Capua statuit castra. Multa secum quo jam inde ire pergeret volventi, subiit animum impetus, caput ipsum belli Romam petendi: cujus rei semper cupitæ prætermissam occasionem post Cannensem pugnam & alii vulgò fremebant, & ipse non dissimulabat, *nec opinato pavore ac tumultu non esse desperandum aliquam partem urbis occupari posse. Eo si Roma in discrimine esset, Capuam extemplo omissuros aut ambo imperatores Romanos, aut alterum ex iis. & si divisissent copias, utrumque infirmiorem factum, aut sibi, aut Campanis bene gerenda rei fortunam daturos esse.* Una ea cura angebat, ne, ubi abscessisset, extemplo dederentur Campani. Numidam, promptum ad omnia audenda, donis perlicit, ut, literis acceptis, specie transfugæ castra Romana ingressus, altera parte Capuam clam pervadat. Literæ autem erant adhortatione plenæ. *Profectionem suam, quæ salutaris illis foret, abstracturam ad defendendam Romam ab oppugnanda Capua duces atque exercitus*

Roma-

Romanos. Ne deſponderent animos: tolerando pauceos dies, totam ſoluturos obſidionem. Inde naves in flumine Vulturno comprehenſas ſubigi ad id, quod jam ante præſidii cauſſa fecerat, caſtellum juſſit. Quarum ubi tantam copiam eſſe, ut una nocte trajici poſſet exercitus, allatum eſt, cibariis decem dierum præparatis, deductas nocte ad fluvium legiones ante lucem trajecit.

VIII. Id priuſquam fieret, ita futurum compertum ex transfugis Fulvius Flaccus ſenatui Romam quum ſcripſiſſet, variè hominum animi pro cujuſque ingenio affecti ſunt. Ut in re tam trepida, ſenatu extemplo vocato, P. Cornelius, cui Aſinæ cognomen erat, omnes duces exercituſque ex tota Italia, neque Capuæ, neque ullius alterius rei memor, ad urbis præſidium revocabat. Fabius Maximus abſcedi à Capua, terrerique & circumagi ad nutus comminationeſque Annibalis, flagitioſum ducebat. *Qui ad Cannas victor, ire tamen ad urbem auſus non eſſet, eum à Capua repulſum ſpem potiendæ urbis Romæ cepiſſe? Non ad Romam obſidendam, ſed ad Capuam liberandam obſidione, ire. Romam cum eo exercitu, qui ad urbem eſſet, fœvum, fœderum ruptorum ab Annibale teſtem, Deoſque alios defenſuros eſſe.* Has diverſas ſententias media ſententia P. Valerii Flacci vicit, qui, utriuſque rei memor, imperatoribus, qui ad Capuam eſſent, ſcribendum cenſuit, *Quid ad urbem præſidii eſſet. quantas autem Annibal copias duceret, aut quanto exercitu ad Capuam obſidendam opus eſſet, ipſos ſcire. Si & Romam à ducibus alter, & exercitus pars mitti poſſet, ut ab reliquo & duce & exercitu Capua retinè obſideretur; inter ſe compararent*

Claudius Fulviuſque, utri obſidendâ Capua, i prohibendam obſidione patriam, Romam veni eſſet. Hoc ſenatuſconſulto Capuam perla Fulvius proconſul, cui, collega ex vulneri eundum Romam erat; è tribus exercitibus electo, ad quindecim millia peditum, mille Vulturnum traducit. inde quum Annibalem via iturum ſatis comperiſſet, ipſe per Appi nicipia, quæque propter eam viam ſunt, Coram, Lanuvium præmiſit, ut commeat ratos & in urbibus haberent, & ex agris d viam proferrent: præſidiaque in urbes co rent, ut ſua cuique reſpublica in manu eſſet.

IX. Annibal, quo die Vulturnum eſt tra ſus, haud procul à flumine caſtra poſuit. die præter Cales in agrum Sidicinum perve diem unum populando moratus, per Su Allifanumque & Caſinatem agrum via Lat cit. ſub Caſinum biduo ſtativa habita, & populationes factæ. Inde præter Interamn quinumque in Fregellanum agrum ad Liri vium ventum. ubi interciſum pontem à F nis, morandi itineris cauſſa, invenit. Et F Vulturnus tenuerat amnis, navibus ab A incenſis, rates ad trajiciendum exercitum i gna inopia materiæ ægre comparantem. t ratibus exercitu, reliquum Fulvio expeditu non per urbes modò, ſed circa viam expoſ nignè commeatibus, erat. alacreſque milite alium, ut adderet gradum, memor ad def dam ire patriam, hortabantur. Romam Fl nus nuncius, diem noctemque itinere cont ingentem attulit terrorem, tumultuoſius,

al

allatum erat, cursus hominum affingentium vana auditis, totam urbem conciverat. ploratus mulierum non ex privatis solùm domibus exaudiebatur, sed undique matronæ in publicum effusæ circa Deûm delubra discurrunt, crinibus passis aras verrentes, nixæ genibus, supinas manus ad cœlum ac Deos tendentes, orantesque, ut urbem Romam è manibus hostium eriperent: matresque Romanas, & liberos parvos inviolatos servarent. Senatus magistratibus in foro præsto est, si quid consulere velint. Alii accipiunt imperia, discedúntque ad suas quisque officiorum partes. alii offerunt se si quo usus operæ sit. præsidia in arce, in Capitolio, in muris, circa urbem, in monte etiam Albano atque arce Æsulana ponuntur. Inter hunc tumultum Q. Fulvium proconsulem profectum cum exercitu à Capua affertur. cui ne minueretur imperium, si in urbem venisset, decernit senatus, ut Q. Fulvio par cum consulibus imperium esset. Annibal, infestiùs perpopulato agro Fregellano, propter intercisos pontes, per Frusinatem Ferentinatemque & Anagninum agrum in Labicanum venit. inde Algido Tusculum petiit: nec receptus mœnibus infra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. inde in Pupiniam exercitu demisso, octo millia passuum ab Roma posuit castra. Quo propius hostis accedebat, eo major cædes fiebat fugientium, præcedentibus Numidis: pluresque omnium generum atque ætatum capiebantur.

X. In hoc tumultu Fulvius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingressus, media urbe per Carinas Æsquilias contendit. inde egressus, inter Æsquilinam Collinamque portam posuit castra.

Ædiles

Ædiles plebis commeatum eò comportârunt. Conſules ſenatuſque in caſtra venerunt. ibi de ſumma republica conſultatum. Placuit conſulibus circa portas Collinam Æſquilinamque ponere caſtra: C. Calpurnium prætorem urbanum Capitolio atque arci præeſſe: & ſenatum frequentem in foro contineri, ſi quid in tam ſubitis rebus conſulto opus eſſet. Inter hæc Annibal ad Anienem fluvium tria millia paſſuum ab urbe caſtra admovit. ibi, ſtativis poſitis, ipſe cum duobus millibus equitum à porta Collina uſque ad Herculis templum eſt progreſſus: atque unde proximè poterat, mœnia ſitumque urbis obequitans contemplabatur. Id eum tam licenter atque otiosè facere, Flacco indignum viſum eſt. itaque immiſit equites, ſummoverique atque in caſtra redigi hoſtium equitatum juſſit. Quum commiſſum prœlium eſſet, conſules transfugas Numidarum, qui tum in Aventino ad mille & ducentos erant, media urbe tranſire Æſquilias juſſerunt: nullos aptiores, inter convalles tectaque hortorum & ſepulchra aut cavas undique vias, ad pugnandum futuros rati. quos quum ex arce Capitolioque clivo publico in equis decurrentes quidam vidiſſent; captum Aventinum conclamaverunt. Ea res tantum tumultum ac fugam præbuit, ut, niſi caſtra Punica extra urbem fuiſſent, effuſura ſe omnis pavida multitudo fuerit. Tunc in domos atque in tecta refugiebant: vagoſque in viis ſuos pro hoſtibus lapidibus teliſque inceſſebant. Nec comprimi tumultus aperirique error poterat, refertis itineribus agreſtium turba pecorumque, quæ repentinus pavor in urbem compulerat. Equeſtre prœlium ſecundum fuit, ſummotique hoſtes ſunt.

Ac

& quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui temere oriebantur; placuit, omnes qui dictatores, conſules, cenſoreſve fuiſſent, cum imperio eſſe, donec receſſiſſet à muris hoſtis. Et dici quod reliquum fuit, & nocte inſequenti, multi temere excitati tumultus ſunt, compreſſique.

XI. Poſtero die tranſgreſſus Anienem Annibal in aciem omnes copias eduxit: nec Flaccus conſuleſque certamen detrectavere. Inſtructis utrimque exercitibus in ejus pugnæ caſum, in qua urbs Roma victori præmium eſſet; imber ingens grandine mixtus ita utramque aciem turbavit, ut vix armis retentis in caſtra ſeſe receperint: nullius rei minore quàm hoſtium metu. Et poſtero die eodem loco acies inſtructas eadem tempeſtas diremit. ubi recepiſſent ſe in caſtra, mira ſerenitas cum tranquillitate oriebatur. In religionem ea res apud Pœnos verſa eſt: auditaque vox Annibalis fertur, *ſuismet ſibi urbis Romæ, modò mentem non dari, modò fortunam.* Minuêre etiam ſpem ejus & alia parva magnaque res. magna illa, quòd quum ipſe ad mœnia urbis Romæ armatus ſederet, milites ſub vexillis in ſupplementum Hiſpaniæ profectos audivit: parva autem, quòd per eos dies eum fortè agrum, in quo ipſe caſtra haberet, veniſſe, nihil ob id diminuto pretio, cognitum ex quodam captivo eſt. Id verò adeò ſuperbum atque indignum viſum, ejus ſoli, quod ipſe bello captum poſſideret haberetque, inventum Romæ emptorem; ut extemplo, vocato præcone, tabernas argentarias, quæ circa forum Romanum tunc eſſent, juſſerit venire. His motus ad Tutiam fluvium caſtra retulit, ſex millia paſſuum ab urbe, inde ad lucum

Feroniæ

Feroniæ pergit ire; templum ea tempeſtate inclytum divitiis. Capenates aliqui accolæ ejus erant, primitias frugum eò, donaque alia pro copia portantes, multo auro argentoque id exornatum habebant. His omnibus donis tum ſpoliatum templum. æris acervi, quum rudera milites religione inducti jacerent, poſt profectionem Annibalis magni inventi. Hujus populatio templi haud dubia inter ſcriptores eſt. Cœlius Romam euntem ab Ereo divertiſſe eò Annibalem tradit; iterque ejus ab Arreto, Cutiliſque, & ab Amiterno orditur ex Campania in Samnium: inde in Pelignos perveniſſe, præterque oppidum Sulmonem in Marrucinos tranſiſſe: inde Albenſi agro in Marſos: hinc Amiternum Foruloſque vicum veniſſe. Neque ibi erat eſt, quod tanti exercitus veſtigia intra tam brevis ævi memoriam potuerint confundi. Iſſe enim eà conſtat. Tantùm id intereſt, veneritne eo itinere ad urbem, an ab urbe in Campaniam redierit.

XII. Ceterùm non quantum pertinaciæ ad premendam obſidione Capuam Romanis fuit, tantum ad defendendam Annibali. namque ex Lucanis in Bruttium agrum, ad fretum verò ac Rhegium eo curſu contendit, ut prope repentino adventu incautos oppreſſerit. Capua, etſi nihilo ſegniùs obſeſſa per eos dies fuerat, tamen adventum Flacci ſenſit: & admiratio orta eſt, non ſimul regreſſum Annibalem. Inde per colloquia intellexerunt, relictos ſe deſertoſque, & ſpem Capuæ retinendæ deploratam apud Pœnos eſſe. Acceſſit edictum proconſulis ex ſenatuſconſulto propoſitum vulgatumque apud hoſtes, ut qui civis Campanus ante certam

m diem transisset, sine fraude esset. nec ulla
est transitio, metu magis eos, quàm fide
inente: quia majora in defectione deliquerant,
n quibus ignosci posset. Ceterùm quemad-
lum nemo privato consilio ad hostem transibat,
nihil salutare in medium consulebatur. Nobi-
rempublicam deseruerat, neque in senatum
i poterat. in magistratu autem erat, qui non si-
nnorem adjecisset, sed indignitate sua vim ac
magistratui, quem gerebat, dempsisset. Jam
in foro quidem, aut publico loco, principum
quam apparebat: domibus inclusi patriæ occa-
i cum suo exitio indies exspectabant. summa
e omnis in Bostarem Hannonemque, præfectos
sidii Punici, versa erat; suo, non sociorum, pe-
do sollicitos. Hi conscriptis ad Annibalem lite-
non libere modò, sed etiam aspere, quibus,
Capuam solùm traditam in manum hostibus,
se quoque & præsidium in omnes cruciatus pro-
, incusabant: abiisse eum in Bruttios, velut a-
tentem sese, ne Capua in oculis ejus caperetur. ab
ecule Romanos ne oppugnatione quidem urbis Ro-
ubstrahi ab Capua obsidenda potuisse. tanto con-
turum inimicum Romanum, quàm amicum Po-
esse. Si redeat Capuam, bellumque omne eò
tat; & se, & Campanos paratos eruptioni foro.
cum Rheginis neque Tarentinis bellum gesturos
esse Alpes. ubi Romanæ legiones sint, ibi & Car-
ginensium exercitus debere esse. Sic ad Cannas,
ad Trasimenum rem bene gestam: coëundo, con-
ndo cum hoste castra, fortunam tentando. In
e sententiam literæ conscriptæ Numidis, pro-
ta mercede jam professis operam, dantur. Ni-

specie

ſpecie transfugarum quum ad Flaccum in caſtra veniſſent, ut inde tempore capto abirent, fameſque quæ tam diu Capuæ erat, nulli non probabilem cauſſam tranſitionis faceret, mulier repente Campana in caſtra venit, ſcortum transfugarum unius: indicatque imperatori Romano, Numidas fraude compoſita tranſiſſe, literaſque ad Annibalem ferre. id unum ex iis, qui ſibi rem aperuiſſet, arguere ſeſe paratam eſſe. Productus, primò ſatis conſtanter ignorare ſe mulierem ſimulabat: paullatim deinde convictus veris, quum tormenta poſci & parari videret; faſſus id ita eſſe. literæque prolatæ: & additum etiam indicio, quod celabatur, & alios ſpecie transfugarum Numidas vagari in caſtris Romanis. hi ſupra ſeptuaginta comprehenſi, & cum transfugis novis mulctati virgis, manibuſque præciſis, Capuam rediguntur. Conſpectum tam triſte ſupplicium fregit animos Campanorum.

XIII. Concurſus ad curiam populi factus coëgit Leſium ſenatum vocare: & primoribus, qui jam diu publicis conſiliis aberant, propalam minabantur, niſi venirent in ſenatum, circa domos eorum ituros ſe, & in publicum omnes vi extracturos eſſe. Is timor frequentem ſenatum magiſtratui præbuit. Ibi quum ceteri de legatis mittendis ad imperatores Romanos agerent; Vibius Virius, qui defectionis ab Romanis auctor fuerat, interrogatus ſententiam, *negat eos, qui de legatis, & de pace ac deditione loquantur, meminiſſe, nec quid facturi fuerint, ſi Romanos in poteſtate habuiſſent: nec quid ipſis patiendum ſit. Quid vos*, inquit, *eam deditionem fore cenſetis, qua quondam, ut adverſus Samnites auxilium impetraremus, nos noſtraque omnia*

Ro-

mis dedidimus? Jam è memoria excessit, quo
re, & in qua fortuna à populo Romano defe-
us? jam quemadmodum in defectione præsidium,
poterat emitti, per cruciatum & ad contumo-
, necârimus? quoties in obsidenteis, quàm ini-
eruperimus? castra oppugnârimus? Anniba-
vocaverimus ad opprimendos eos? hoc quod re-
ssimum est, ad oppugnandam Romam hinc eum
imus? Age contra, quæ illi infestè in nos fe-
t, repetite: ut ex eo quid speretis, habeatis.
um hostis alienigena in Italia esset, & Annibal
, & cuncta bello arderent, omissis omnibus, o-
ipso Annibale, ambo consules & duo consulares
itus ad Capuam oppugnandam miserunt. Al-
n annum circumvallatos inclusosque nos fame
rant; & ipsi nobiscum ultima pericula ac gra-
nos labores perpessi: circa vallum ac fossas sæpe
dati, & prope ad extremum castris exuti. Sed
to hæc. vetus atque usitata res est, in oppugnan-
stium urbe labores ac pericula pati. illud iræ at-
odii exsecrabilis indicium est. Annibal in-
bus copiis peditum equitumque castra oppugna-
& ex parte cepit: tanto periculo nihil moti
ab obsidione. Profectus trans Vulturnum per-
Calenum agrum: nihil tanta sociorum clade a-
ti sunt. Ad ipsam urbem Romam infesta signa
jussit: eam quoque tempestatem imminentem
erunt. Transgressus Anienem, tria millia pas-
ab urbe castra posuit: postremò ad mœnia ipsa
d portas accessit: Romam se adempturum eis,
mitterent Capuam, ostendit. non omiserunt. Fe-
stias cæco impetu ac rabie concitatas, si ad cu-
bilia

bilia & oculos earum ire pergas, ad opus suis fe-
rendam avertas. Romanos Roma circumcessa, ex
juges, liberi, quorum plerumque hinc quoque prope
audiebantur, ara, foci, Dedum delubra, sopitis
majorum temerata ac violata, à Capua non acce-
rent. tanta aviditas supplicii expetendi, tanta
gnitis nostri hauriendi est sitis. Nec injuria fer-
nec quoque idem fecissemus, si data ferrum
Itaque quando aliter Diis immortalibus visum
quam mortem ne recusare quidem debemus;
tam contumeliasque, quas sperat hostis, dum
dum mei potens sum, effugere morte, prae
honesta, etiam leni possum. Non videbo Ap.
dium & Q. Fulvium victoria insolenti subaspe
que vinctus per urbem Romam triumphi spectaculum
trahar, ut deinde in carcere, aut ad palum
tus, lacerato virgis tergo, cervicem secari
subjiciam: nec dirui incendique patriam videbo
rapi ad stuprum matres Campanas, virginesque
ingenuos pueros. Album, unde ipsi oriundi
fundamentis proruerunt, ne stirpis, ne memoria
ginem suarum exstares: nedum ex Capua
oredam, cui infestiores quam Carthagini sunt.
que quibus vestrum ante fato cedere, quam
tam acerba videant, in animo est; iis apud me
die epula instructa parataque sunt. Satiatis
ciboque potuimus idem, quod mihi datum fuerit,
conferetur. ea potio corpus ab cruciatu,
contumeliis, oculos, aures, à videndis audiendisque
omnibus acerbis indignisque, quae manent victos,
dicabit. parati erunt, qui magno rogo in propinquo
adium accenso corpora exanimia injiciant. Hac

& honesta & libera ad mortem. & ipsi vir-
mirabuntur hostes, & Annibal fortes socios
se desertos ac proditos esse.

V. Hanc orationem Virii plures audierunt
assensu, quàm forti animo id, quod proba-
exsequi potuerunt. Major pars senatus, mul-
je bellis expertam populi Romani clementi-
aud diffidentes sibi quoque placabilem fore,
s ad dedendam Romanis Capuam decreve-
miseruntque. Vibium Virium septem &
ferme senatores domum secuti sunt, epula-
cum eo. &, quantum facere potuerant, alie-
mentibus vino ab imminentis sensu mali, ve-
ti omnes sumpserunt: inde misso convivio,
inter se datis, ultimoque complexu, colla-
tes suum patriæque casum, alii ut eodem
cremarentur, manserunt, alii domos digressi
Impletæ cibis vinoque venæ minus effica-
ia maturanda morte vim veneni fecerunt.
noctem totam plerique eorum, & diei inse-
is partem, quum animam egissent; omnes
prius, quàm aperirentur hostibus portæ, ex-
unt. Postero die porta Jovis, quæ adversus
Romana erat, jussu proconsulis aperta est.
omissa legio una & duæ alæ cum C. Fulvio
. Is, quum omnium primum arma telaque,
Capuæ erant, ad se conferenda curasset; cu-
ad omnes portas dispositis, ne quis exire
itti posset, præsidium Punicum compreheni-
enatum Campanum ire in castra ad impera-
Romanos jussit. quo quum venissent, ex-
o his omnibus catenæ injectæ, jussique ad
res deferre quod auri argentique haberent.

auri

auri pondo ſeptuaginta fuit; argenti tria millia pondo & ducenta. Senatores quinque & viginti Cales in cuſtodiam, duodetriginta Theanum miſſi: quorum de ſententia maximè deſcitum ab Romanis conſtabat.

XV. De ſupplicio Campani ſenatus hunc quam inter Fulvium Claudiumque convenisse. Facilis impetrandæ veniæ Claudius, Fulvii dura ſententia erat. Itaque Appius Romam ad ſenatum arbitrium ejus rei totum rejiciebat. percontandi etiam æquum eſſe poteſtatem fieri Pauli num communicâſſent conſilia cum aliquibus ſociorum Latini nominis municipiorum, & num qui eorum in bello forent & municipiorum adjuti. *Id verò minimè committendum eſſe,* Fulvius dicere, *ut ſollicitarentur criminibus dubiis ſocierum fidelium animi; & ſubjicerentur indicibus, quois, neque quid facerent, neque quid dicerent, quicquam unquam penſi fuiſſet. itaque ſe eam quæſtionem oppreſſurum exſtincturumque.* Ab hoc ſermone quum digreſſi eſſent; & Appius quamvis ferociter loquentem collegam, non dubitaret tamen literas ſuper tanta re ab Roma exſpectaturum: Fulvius, ne id ipſum impedimentum incepto foret, dimittens prætorium, tribunis militum ac præfectis ſociûm imperavit, ut duobus millibus equitum delectis denunciarent, ut ad tertiam buccinam præſtò eſſent. Cum hoc equitatu nocte Theanum profectus, prima luce portam intravit, atque in forum perrexit: concurſuque ad primum equitum ingreſſum facto, magiſtratum Sidicinum citari juſſit: imperavitque, ut produceret Campanos, quos in cuſtodia haberet. Producti omnes, virgiſque cæſi, ac ſecuri percuſſi.

Inde

nde citato equo Cales percurrit. ubi quum in tribunali consedisset, productique Campani deligarentur ad palum, eques citus ab Roma venit, literasque à C. Calpurnio prætore Fulvio & senatusconsultum tradidit. murmur à tribunali totam concionem pervasit, differri rem integram ad Patres de Campanis. & Fulvius, id ita esse ratus, acceptas literas neque resolutas quum in gremio reposuisset, praeconi imperavit, ut lictorem lege agere juberet. Ita de iis quoque, qui Calibus erant, sumptum supplicium. Tum literæ lectæ senatusque consultum, serum ad impediendam rem actam: quæ summa ope approperata erat, ne impediri posset. Consurgentem jam Fulvium Taurea Jubellius Campanus, per mediam vadens urbem turbamque, nomine inclamavit: & quum mirabundus, quidnam sese vellet, resedisset Flaccus, *Me quoque*, inquit, *tibi occidi, ut gloriari possis, multo fortiorem, quàm ipse es, virum abs te occisum esse.* Quum Flaccus negaret, *profectò satis compotem mentis esse; modò prohiberi etiam se, si id vellet, senatusconsulto*, diceret: tum Jubellius, *Quandoquidem*, inquit, *capta patria, propinquis amicisque amissis (quum ipse unius mea conjugem liberosque interfecerim, ne quid indigni paterentur) mihi ne mortis quidem copia eadem est, quæ his civibus meis; petatur à virtute invisa hujus vitæ vindicta.* atque ita gladio, quem veste texerat, per adversum pectus transfixus, ante pedes imperatoris moribundus procubuit.

XVI. Quia & quod ad supplicium attinet Campanorum, & pleraque alia de Flacci unius sententia acta erant; mortuum Appium Claudium sub ditionem Capuæ quidam tradunt. hunc quoque

ipsum

ipſum Tauream neque ſua ſponte ven
neque ſua manu interfectum: ſed dum i
ros ad palum deligatur, quia parum inte
exaudiri poſſent quæ vociferabatur, ſile
Flaccum juſſiſſe: tum Tauream illa, qua
morata ſunt, dixiſſe; virum ſe fortiſſimu
quam pari ad virtutem occidi. Sub
juſſu proconſulis præconem ita pronun
ctor, viro forti adde virgas, & in eum pr
age. Lectum quoque ſenatuſconſultu
quam ſecuri feriret, quidam auctores
quia adſcriptum in ſenatuſconſulto fuerit
deretur, integram rem ad ſenatum rejice
pretatum eſſe, quid magis è republ. duc
mationem ſibi permiſſam. Capuam à
ditum eſt, Atellaque & Calatia in dediti
ceptæ. ibi quoque in eos qui capita rer
animadverſum. Ita ad octoginta prin
tus interfecti: trecenti ferme nobiles C
carcerem conditi: alii per ſociorum La
nis urbes in cuſtodias dati, variis caſib
runt: multitudo alia civium Campanoru
data. De urbe agroque reliqua conſul
quibuſdam delendam cenſentibus prævalic
piniquam, inimicam. Ceterum præſens
cit. nam propter agrum, quem omni
terræ ſatis conſtabat primum in Italia
ſervata eſt, ut eſſet aliqua aratorum ſedes
quentandæ multitudo incolarum libertino
inſtitorum opificumque retenta: ager om
cta publica populi Romani facta. Ceter
tari tantùm, tanquam urbem, Capuam,
rique placuit: corpus nullumcivitatis, ne

plebis concilium, nec magistratus esse. sine
silio publico, sine imperio multitudinem, nulli-
ni inter se sociam, ad consensum inhabilem fo-
praefectum ad jura reddenda ab Roma quotan-
missuros. Ita ad Capuam res compositae con-
ab omni parte laudabili. severè & celeriter in
nimè noxios animadversum: multitudo civium
in nullam spem reditus: non saevitum in-
ruinisque in tecta innoxia, murisque: &
emolumento quaesita etiam apud socios leni-
species incolumitate urbis nobilissimae opulen-
mosque, cujus ruinis omnis Campania, omnes
Campaniam circa accolunt, populi ingemuis-
confessio expressa hosti, quanta vis in Ro-
ad expetendas poenas ab infidelibus sociis, &
nihil in Annibale auxilii ad receptos in fidem
esset.

XVII. Romani Patres perfuncti, quod ad Ca-
attinebat, cura, Claudio Nerone ex iis dua-
legionibus, quas ad Capuam habuerat, sex
peditum, & trecentos equites, quos ipse le-
, & sociùm Latini nominis peditum nume-
parem, & octingentos equites decernunt. e-
exercitum Puteolis in naves impositum Nero
Hispaniam transportavit. Quum Tarraconem
venisset, expositisque ibi copiis, & navi-
subductis, socios quoque navales multitudinis
caussa armâsset: praefectus ad Iberum flu-
exercitum ab T. Fontejo & L. Martio ac-
inde pergit ad hostes ire. Asdrubal Amil-
ad Lapides atros castra habebat in Ausetanis.
est inter oppida Illiturgim & Mentissam.
saltus fauces Nero occupavit. Asdrubal ne

in

Hispa[illegible] animo Romanus acc[illegible] drubal colloquio petivit, ut Rom[illegible] berent de tradendis arcibus urbium, dieq[illegible] da, ad quam præsidia deducerentur, sua[illegible] sine fraude Poeni deportarent. Quod [illegible] vit, extemplo primis tenebris, atque i[illegible] cte, quod gravissimum exercitus er[illegible] quacumque posset, evadere è saltu ju[illegible] dulò opera est, ne multi ea nocte ex[illegible] paucitas, cum ad hostem silentio fall[illegible] tum ad evadendum per arctas semit[illegible] esset. Ventum insequenti die ad [illegible] sed loquendo plura scribendoque, d[illegible] in rem non essent, die consump[illegible] dilatum est. Addita insequens n[illegible] & alios emittendi: nec postero d[illegible] nit. ita aliquot dies disceptando [illegible] noctesque, emittendis clam è c[illegible] sibus, absumptæ. & posteaquar[illegible] sa exercitus erat, jam ne iis q[illegible] [illegible]batur: minusque [illegible]

phantiſque caſtris egreſſus, ſine ullo tumultu in tutum evaſit. Hora ferme quarta diſpulſa ſole nebula aperuit diem, vacuaque hoſtium caſtra conſpexerunt Romani. Tum demum Claudius Punicam fraudem agnoſcens, ut ſe dolo captum ſenſit, proficiſcentem inſtitit ſequi, paratus confligere acie: ſed hoſtis detrectabat pugnam. levia tamen prœlia inter extremum Punicum agmen prœcurſoreſque Romanorum fiebant.

XVIII. Inter hæc Hiſpaniæ populi, nec qui poſt cladem acceptam defecerant, redibant ad Romanos, nec ulli novi deficiebant. Et Romæ ſenatui populoque, poſt receptam Capuam, non Italiæ jam major quàm Hiſpaniæ cura erat: & exercitum augeri & imperatorem mitti placebat. nec tamen, quem mitterent, ſatis conſtabat, quàm illud, ubi duo ſummi imperatores intra dies triginta cecidiſſent, qui in locum duorum ſuccederet, extraordinaria cura deligendum eſſe. Quum alii alium nominarent; poſtremùm eò decurſum eſt, ut populus proconſuli creando in Hiſpaniam comitia haberet. diemque comitiis conſules edixerunt. Primò exſpectaverant, ut, qui ſe tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur. quæ ut deſtituta exſpectatio eſt; redintegratus luctus acceptæ cladis, deſideriumque imperatorum amiſſorum. Mœſta itaque civitas, prope inops conſilii, comitiorum die tamen in campum deſcendit. atque in magiſtratus verſi circumſpectant ora principum, aliorum alios intuentium; fremuntque, adeò perditas res, deſperatumque de republica eſſe, ut nemo audeat in Hiſpaniam imperium accipere. Quum ſubitò P. Cornelius, Publii qui in Hiſpania ceciderat

ſet, caduceatorem miſit, qui prom
miſſus foret, ſe omnem exercitum
rtaturum. Quam rem quum la
nus accepiſſet, diem poſterum
uio petivit, ut Romani leges conſ
dendis arcibus urbium, dieque ſtatu
præſidia deducerentur, ſuaque om
Pœni deportarent. Quod ubi impe
lo primis tenebris, atque inde tota
graviſſimum exercitus erat, Aſdru
poſſet, evadere è ſaltu juſſit. data
eſt, ne multi ea nocte exirent, ut i
cum ad hoſtem ſilentio fallendum apti
vadendum per arctas ſemitas ac diffic
entum inſequenti die ad colloquium
ndo plura ſcribendoque, dedita opera, q
non eſſent, die conſumpto, in poſter
eſt. Addita inſequens nox ſpatium d
poſtero die res finem in

phantiſque caſtris egreſſus, ſine ullo tumultu in tutum evaſit. Hora ferme quarta diſpulſa ſole nebula aperuit diem, vacuaque hoſtium caſtra conſpexerunt Romani. Tum demum Claudius Punicam fraudem agnoſcens, ut ſe dolo captum ſenſit, proficiſcentem inſtitit ſequi, paratus confligere acie: ſed hoſtis detrectabat pugnam. levia tamen prœlia inter extremum Punicum agmen præcurſoreſque Romanorum fiebant.

XVIII. Inter hæc Hiſpaniæ populi, nec qui poſt cladem acceptam defecerant, redibant ad Romanos, nec ulli novi deficiebant. Et Romæ ſenatui populoque, poſt receptam Capuam, non Italiæ jam major quàm Hiſpaniæ cura erat: & exercitum augeri & imperatorem mitti placebat. nec tamen, quem mitterent, ſatis conſtabat, quàm illud, ubi duo ſummi imperatores intra dies triginta cecidiſſent, qui in locum duorum ſuccederet, extraordinaria cura deligendum eſſe. Quum alii alium nominarent; poſtremùm eò decurſum eſt, ut populus proconſuli creando in Hiſpaniam comitia liberet. diemque comitiis conſules edixerunt. Priò exſpectaverant, ut, qui ſe tanto imperio dignos ederent, nomina profiterentur. quæ ut deſtituta ſpectatio eſt; redintegratus luctus acceptæ cla-, deſideriumque imperatorum amiſſorum. Mœitaque civitas, prope inops conſilii, comitiorum tamen in campum deſcendit. atque in magi-us verſi circumſpectant ora principum, alio-alios intuentium; fremuntque, adeò perditas deſperatumque de republica eſſe, ut nemo au-in Hiſpaniam imperium accipere. Quum ſu-P. Cornelius, Publii qui in Hiſpania ceciderat

filius, quatuor & viginti ferme annos natus, profeſſus ſe petere, in ſuperiore unde conſpici poſſet loco conſtitit. In quem poſtquam omnium ora converſa ſunt, clamore ac favore ominati extemplo ſunt felix fauſtumque imperium. juſſi deinde inire confuſum ſuffragium, ad unum omnes, non centuriæ modò, ſed etiam homines, P. Scipioni imperium eſſe in Hiſpania juſſerunt. Ceterùm poſt rem actam, ut jam reſederat impetus animorum ardorque, ſilentium ſubitò ortum, & tacita cogitatio, quidnam egiſſent novi, quòd favor plus valuiſſet quàm ratio; ætatis maximè pœnitebat. quidam fortunam etiam domus horrebant, nomenque ex funeſtis duabus familiis in eas provincias, ubi inter ſepulchra patris patruique res gerendæ eſſent, proficiſcentis.

XIX. Quam ubi ab re tanto impetu acta ſollicitudinem curamque hominum animadvertit; advocata concione, ita de ætate ſua, imperioque mandato, & bello quod gerendum eſſet, magno elatoque animo diſſeruit: ut ardorem eum, qui reſederat, excitaret rurſus, novaretque; & implêret homines certioris ſpei, quàm quantam fides promiſſi humani, aut ratio ex fiducia rerum ſubjicere ſolet. Fuit enim Scipio non veris tantùm virtutibus mirabilis, ſed arte quoque quadam ab juventa in oſtentationem earum compoſitus: pleraque apud multitudinem, aut per nocturnas viſa ſpecies, aut velut divinitus, mente monita, agens: ſive & ipſe capti quadam ſuperſtitione animi, ſive ut imperia conſiliaque, velut ſorte oraculi miſſa, ſine cunctatione aſſequeretur. Ad hoc jam inde ab initio præparans animos, ex quo togam virilem ſumpſit, nullo

illo die priùs ullam publicam privatamque rem
it, quàm in Capitolium iret, ingreſſuſque ædem
nfideret: & plerumque tempus ſolus in ſecreto
tereret. Hic mos, qui per omnem vitam ſer-
batur, ſeu conſultò, ſeu temere vulgatæ opinio-
fidem apud quoſdam fecit, ſtirpis eum divinæ
um eſſe, retulitque famam, in Alexandro Magno
ùs vulgatam, & vanitate & fabula parem, an-
is immanis concubitu conceptum, & in cubicu-
matris ejus perſæpe viſam prodigii ejus ſpeciem,
rventuque hominum evolutam repente, atque
oculis elapſam. His miraculis nunquam ab ipſo
ſa fides eſt: quin potiùs aucta arte quadam, nec
nuendi tale quicquam, nec palam affirmandi.
ulta alia ejuſdem generis, alia vera, alia aſſimu-
a, admirationis humanæ in eo juvene exceſſerant
odum: quibus freta tunc civitas, ætati haudqua-
am maturæ tantam molem rerum, tantumque
perium permiſit. Ad eas copias, quas ex vete-
exercitu Hiſpania habebat, quæque à Puteolis
m Claudio Nerone trajectæ erant, decem millia
ilitum, & mille equites adduntur. & M. Junius
anus proprætor adjutor ad res gerendas datus eſt.
i cum triginta navium claſſe (omnes autem
inqueremes erant) oſtiis Tiberinis profectus præ-
oram Tuſci maris, Alpes atque Gallicum ſinum
deinde Pyrenes circumvectus promontorium,
nporiis, urbe Græca (oriundi & ipſi à Phocæa
t) copias expoſuit. inde ſequi navibus juſſis,
raconem pedibus profectus, conventum omni-
n ſociorum (etenim legationes ad famam adven-
i ejus ex omni ſe provincia effuderant) habuit.
ves ibi ſubduci juſſit: remiſis quatuor triremi-us

Maſſilienſium, quæ officii cauſſa ab domo profecutæ fuerant. Reſponſa inde legationibus ſuſpenſis varietate tot caſuum dare cœpit. ita elato ab ingenti virtutum ſuarum fiducia animo, ut nullum ferox verbum excideret: ingenſque omnibus quæ diceret, cum majeſtas ineſſet, tum fides.

XX. Profectus ab Tarracone, & civitates ſociorum & hiberna exercitus adiit. collaudavitque milites, quòd duabus tantis cladibus deinceps icti, provinciam obtinuiſſent: nec fructum ſecundarum rerum ſentire hoſtes paſſi, omni cis Iberum agro eos arcuiſſent, ſocioſque cum fide tutati eſſent. Martium ſecum habebat cum tanto honore, ut facilè appareret nihil minus, quàm vereri, ne quis obſtaret gloriæ ſuæ. Succeſſit inde Neroni Silanus, & in hiberna novi milites deducti. Scipio, omnibus, quæ adeunda agendaque erant, maturè aditis peractiſque, Tarraconem conceſſit. Nihilo minor fama apud hoſtes Scipionis erat, quàm apud cives ſocioſque: & divinatio quædam futuri, quo minus ratio timoris reddi poterat oborti temere, majorem inferens metum. In hiberna diverſi conceſſerant: Aſdrubal Giſgonis uſque ad Oceanum & Gades: Mago in mediterranea maximè ſupra Caſtulonenſem ſaltum. Aſdrubal Amilcaris filius proximus Ibero circa Saguntum hibernavit. Æſtatis ejus extremo, quo capta eſt Capua, & Scipio in Hiſpaniam venit: Punica claſſis ex Sicilia Tarentum accita ad arcendos commeatus præſidii Romani, quod in arce Tarentina erat, clauſerat quidem omnes ad arcem à mari aditus; ſed aſſidendo diutiùs arctiorem annonam ſociis quàm hoſti faciebat.

non

non enim tantum ſubvehi oppidanis per pacata littora apertoſque portus præſidio navium Punicarum poterat, quantum frumenti claſſis ipſa turba navali mixta ex omni genere hominum abſumebat: ut arcis præſidium etiam ſine invecto (quia pauci erant) ex ante præparato ſuſtentari poſſet: Tarentinis claſſique ne invectum quidem ſufficeret. Tandem majore gratia quàm venerat claſſis dimiſſa eſt. annona haud multum laxaverat: quia remoto maritimo præſidio ſubvehi frumentum non poterat.

XXI. Ejuſdem æſtatis exitu M. Marcellus ex Sicilia provincia quum ad urbem veniſſet, à C. Calpurnio prætore ſenatus ei ad ædem Bellonæ datus eſt. ibi quum de rebus à ſe geſtis diſſeruiſſet, queſtus leniter non ſuam magis quàm militum vicem, quòd provincia confecta exercitum deportare non licuiſſet, poſtulavit, ut triumphanti urbem inire liceret. id non impetravit. Quum multis verbis actum eſſet, *Utrùm minus conveniret, cujus nomine abſentis, ob res proſpere ductu ejus geſtas, ſupplicatio decreta foret, & Diis immortalibus habitus honos, ei præſenti negare triumphum: an quem tradere exercitum ſucceſſori juſſiſſent, (quod niſi manente in provincia bello non decerneretur) eum quaſi debellato triumphare, quum exercitus teſtis meriti atque immeriti triumphi abeſſet?* medium viſum, ut ovans urbem iniret. Tribuni plebis ex auctoritate ſenatus ad populum tulerunt, ut M. Marcello, quo die urbem ovans iniret, imperium eſſet. Pridie quàm urbem iniret, in monte Albano triumphavit. inde ovans multam præ ſe prædam in urbem intulit. Cum ſimulachro captarum Syracu-

ſarum, catapultæ balliſtæque, & alia omni
menta belli lata, & pacis diuturnæ regiæq
lentiæ ornamenta, argenti æriſque fabrefac
lia ſupellex, pretioſaque veſtis, & multa
figna, quibus inter primas Græciæ urbes
ornatæ fuerant. Punicæ quoque victoriæ
octo ducti elephanti. Et non minimum
ſtaculum cum coronis aureis præcedentes
racuſanus & Mericus Hiſpanus. quorum alt
nocturno Syracuſas introitum erat: alter
quodque ibi præſidii erat, prodiderat. Hi
bus civitas data, & quingena jugera agri:
agro Syracuſano, qui aut regius, aut hoſti
puli Romani fuiſſet, & ædes Syracuſis cu
let eorum, in quos belli jure animadverſu
Merico, Hiſpaniſque, qui cum eo tranſiera
agerque in Sicilia, ex iis, qui à populo I
defeciſſent, juſſa dari. Id M. Cornelio ma
ut, ubi ei videretur, urbem agrumque eis
ret. In eodem agro, Belligeni, per quem
ad tranſitionem Mericus erat, quadringenta
agri decreta. Poſt profectionem ex Sicil
celli Punica claſſis octo millia peditum, tri
darum equitum expoſuit. Ad eos Mu
deſciverunt terræ. ſecutæ defectionem ear
bla & Maccila ſunt, & ignobiliores quæd
Et Numidæ, præfecto Mutine, vagi per t
ciliam ſociorum populi Romani agros
Super hæc exercitus Romanus iratus, parti
cum imperatore non devectus ex provinc
partim quòd in oppidis hibernare vetiti er
gni fungebantur militia: magiſque eis au
ſeditionem, quàm animus deerat. Inter h

cultates M. Cornelius prætor & militum animos, nunc conſolando, nunc caſtigando, ſedavit, & civitates omnes, quæ defecerant, in deditionem redegit: atque ex his Murgantiam Hiſpanis, quibus urbs agerque debebatur, ex ſenatuſconſulto attribuit.

XXII. Conſules quum ambo Apuliam provinciam haberent, minuſque jam terroris à Pœnis & Annibale eſſet, ſortiri juſſi Apuliam Macedoniamque provincias. Sulpicio Macedonia evenit, iſque Lævino ſucceſſit. Fulvius, Romam comitiorum cauſſa arceſſitus, quum comitia conſulibus rogandis haberet, prærogativa Veturia juniorum declaravit T. Manlium Torquatum & T. Otacilium. Manlius qui præſens erat, gratulandi cauſſa quum turba coiret, nec dubius eſſet conſenſus populi, magna circumfuſus turba ad tribunal conſulis venit: petitque ut pauca ſua verba audiret, centuriamque, quæ tuliſſet ſuffragium, revocari juberet. Erectis omnibus exſpectatione, quidnam poſtulaturus eſſet, oculorum valetudinem excuſavit. *Imprudentem & gubernatorem & imperatorem eſſe, qui, quum alienis oculis ei omnia agenda ſint, poſtulet ſibi aliorum capita ac fortunas committi. proinde ſi videretur, & redire in ſuffragium Veturiam juniorum juberet, & meminiſſet in conſulibus creandis belli, quod in Italia ſit, temporumque reipublicæ. Vixdum requiéſſe aures à ſtrepitu & tumultu hoſtili, quo paucos ante menſes aſſederint prope mœnia Romana.* Poſt hæc quum centuria frequens ſuccla-mâſſet, nihil ſe mutare ſententiæ, eoſdemque conſules dicturos eſſe; tum Torquatus, *Neque ego veſtros*

Ante Chr. 210. *V. C.* 542.

ſtros, inquit, *mores conſul ferre patere, neq imperium meum. Redite in ſuffragium, & c bellum Punicum in Italia, & hoſtium ducem halem eſſe.* Tum centuria, & auctoritate viri & admirantium circa fremitu, petit à o ut Veturiam ſeniorum citaret. velle ſeſe cun joribus natu colloqui, & ex auctoritate conſules dicere. Citatis Veturiæ ſenioribus, ſecreto in Ovili cum his colloquendi tempus niores de tribus conſulendum dixerunt eſſe: bus jam plenis honorum, Q. Fabio & M cello; &, ſi utique novum aliquem adverſu nos conſulem creari vellent, M. Valerium num egregiè adverſus Philippum regem terr rique res geſſiſſe. Ita de tribus conſultatio ta, ſenioribus dimiſſis, juniores ſuffragium M. Claudium Marcellum fulgentem tum domita, & M. Valerium abſenteis conſules runt. auctoritatem prærogativæ omnes ce ſecutæ ſunt. Eludant nunc antiqua mirante equidem ſi qua ſit ſapientium civitas, quam fingunt magis quàm nôrunt, aut principes res temperantioreſque à cupidine imperii, au titudinem meliùs moratam cenſeam fieri Centuriam verò juniorum ſeniores conſuler iſſe, quibus imperium ſuffragio mandaret; veriſimile ſit, parentum quoque hoc ſeculo viſque apud liberos auctoritas fecit.

XXIII. Prætoria inde comitia habita. P lius Volſo, & L. Manlius Acidinus, & C. I us, & L. Cincius Alimentus creati ſunt. F ta incidit, ut comitiis perfectis nunciaretur, tacilium, quem T. Manlio, niſi interpellatus

comitiorum eſſet, collegam abſentem daturus fuiſſe videbatur populus, mortuum in Sicilia eſſe. Ludi Apollinares & priore anno fuerant, & eo anno ut fierent, referente Calpurnio prætore, ſenatus decrevit, ut in perpetuum voverentur. Eodem anno prodigia aliquot viſa nunciataque ſunt. In æde Concordiæ Victoria, quæ in culmine erat, fulmine icta decuſſaque ad Victorias, quæ in antefixis erant, hæſit: neque inde procidit. Et Anagniæ & Fregellis nunciatum eſt, murum portaſque de cœlo tactas. & in foro Sudertano ſanguinis rivos per diem totum fluxiſſe, & Ereti lapidibus pluiſſe, & Reate mulam peperiſſe. Ea prodigia hoſtiis majoribus ſunt procurata, & obſecratio in unum diem populo indicta, & novendiale ſacrum. Sacerdotes publici aliquot eo anno demortui ſunt, novique ſuffecti: in locum M Æmilii Numidæ decemviri ſacrorum, M. Æmilius Lepidus: in locum M. Pomponii Mathonis pontificis, C. Livius: in locum Sp. Carvilii maximi auguris, M. Servilius. T. Otacilius Craſſus pontifex quia exacto anno mortuus erat, ideo nominatio in locum ejus non eſt facta. C. Claudius flamen Dialis, quòd exta perperam dederat, flaminio abiit.

XXIV. Per idem tempus M. Valerius Lævinus, tentatis prius per ſecreta colloquia principum animis, ad indictum ante ad id ipſum concilium Ætolorum claſſe expedita venit. Ubi quum Syracuſas Capuamque captas, in fidem in Sicilia Italiaque rerum ſecundarum, oſtentâſſet, adjeciſſetque, *jam inde à majoribus traditum morem Romanis colendi ſocios, ex quibus alios in civitatem atque aquum ſecum jus accepiſſent, alios in ea fortuna ha-*

berent, ut ſocii eſſe quàm cives mallent: Ætolos verò in majore futuros honore, quòd gentium tranſmarinarum in amicitiam primi veniſſent. Philippum eis & Macedonas graves accolas eſſe, quorum ſe vim ac ſpiritus & jam fregiſſe, & eò redacturum eſſe, ut non his modò urbibus, quas per vim ademiſſent Ætolis, excedant, ſed ipſam Macedoniam infeſtam habeant. Et Acarnanas, quos agre ferrent Ætoli à corpore ſuo diremptos, reſtituturum ſe in antiquam formulam juriſque ac ditionis eorum. Hæc dicta promiſſaque ab Romano imperatore, Scopas, qui tum prætor gentis erat, & Dorimachus, princeps Ætolorum, affirmaverunt auctoritate ſua, minore cum verecundia & majore cum fide vim majeſtatemque populi Romani extollentes. maximè tamen ſpes potiundæ movebat Acarnaniæ. Igitur conſcriptæ conditiones, quibus in amicitiam ſocietatemque populi Romani venirent. additumque, *ut, ſi placeret, vellentque, eodem jure amicitiæ Elei, Lacedæmoniique, & Attalus, & Pleuratus, & Scerdiledus eſſent.* (Aſiæ Attalus, hi Thracum & Illyriorum reges.) *Bellum ut extemplo Ætoli cum Philippo terra gererent. Navibus ne minus viginti quinqueremibus adjuvaret Romanus. Urbium, Corcyræ tenus ab Ætolia incipienti, ſolum tectaque & muri cum agris, Ætolorum; alia omnis præda populi Romani eſſet. Darentque operam Romani, ut Acarnaniam Ætoli haberent. Si Ætoli pacem cum Philippo facerent, fœderi adſcriberent. ita ratam eorum pacem, ſi Philippus arma ab Romanis ſociiſque, quique eorum ditionis eſſent, abſtinuiſſet. Item ſi populus Romanus fœdere jungeretur regi, ut caveret, ne jus ei belli inferendi Ætolis ſociiſque eorum eſſet.*

Hæc

Hæc convenerunt, conscriptaque biennio post Olympiæ ab Ætolis, in Capitolio ab Romanis, ut testata sacratis monumentis essent, sunt posita. Moræ caussa fuerant retenti Romæ diutius legati Ætolorum. Nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit. & Ætoli extemplo moverunt adversus Philippum bellum, & Lævinus Zacynthum (parva insula est propinqua Ætoliæ: urbem unam eodem quo ipsa est nomine habet) eam præter arcem vi cepit, & Oeniadas Nasumque Acarnanum, raptas, Ætolis contribuit. Philippum quoque satis implicatum bello finitimo ratus, ne Italiam Pœnosque & pacta cum Annibale posset respicere, Corcyram ipse se recepit.

XXV. Philippo Ætolorum defectio Pellæ hibernanti allata est, itaque, quia primo vere moturus exercitum in Græciam erat, Illyrios finitimasque ei urbes alterno metu quietas ut Macedonia haberet, expeditionem subitam in Oricinorum atque Apolloniatium fines fecit, egressosque Apolloniatas cum magno terrore atque pavore compulit intra muros. Vastatis proximis Illyrici, in Pelagoniam eadem celeritate vertit iter. inde Dardanorum urbem sitam in Macedonia, transitum Dardanis secturam, cepit. His raptim actis, memor Ætolici junctique cum eo Romani belli, per Pelagoniam, & Lyncum, & Bottiæam, in Thessaliam descendit. Ad bellum secum adversus Ætolos capessendum incitari posse homines credebat: &, relicto ad fauces Thessaliæ Perseo cum quatuor millibus armatorum ad arcendos aditu Ætolos, ipse, priusquam majoribus occuparetur rebus, in Macedoniam atque inde in Thraciam exercitum ac Mædos

dos eduxit. Incurrere ea gens in Macedoniam ſolita erat; ubi regem occupatum externo bello, ac ſine præſidio eſſe regnum, ſenſiſſet. Ad Phragandas igitur vaſtare agros, & urbem Jamphorinam, caput arcemque Mædicæ, oppugnare cœpit. Scopas, ubi profectum in Thraciam regem, occupatumque ibi bello audivit, armata omni juventute Ætolorum, bellum inferre Acarnaniæ parat. Adverſus quos Acarnanum gens, & viribus impar, & jam Oeniadas Naſumque amiſſis cernens, Romanaque inſuper arma ingruere, ira magis inſtruit quàm conſilio bellum. Conjugibus liberiſque & ſenioribus ſupra ſexaginta annos in propinquam Epirum miſſis, ab quindecim ad ſexaginta annos conjurant, niſi victores, ſe non redituros. Qui victus acie exceſſiſſet, eum ne quis urbe, tecto, menſâ, lare reciperet, diram exſecrationem in populares, obteſtationem, quam ſanctiſſimam potuerunt, adverſus hoſpites compoſuerunt: precatique ſimul Epirotas ſunt, ut qui ſuorum in acie cecidiſſent, eos uno tumulo contegerent, adhiberentque humatis titulum: HIC SITI SUNT ACARNANES, QUI, ADVERSUS VIM ATQUE INJURIAM ÆTOLORUM PRO PATRIA PUGNANTES, MORTEM OCCUBUERUNT. Per hæc incitatis animis, caſtra in extremis finibus ſuis obviam hoſti poſuerunt. nunciis ad Philippum miſſis, quanto res in diſcrimine eſſet, omittere Philippum id, quod in manibus erat, coëgerunt bellum; Jamphorina per deditionem recepta, & proſpero alio ſucceſſu rerum. Ætolorum impetum tardaverat primò conjurationis fama Acarnanicæ: deinde auditus Philippi adventus regredi etiam

in intimos coëgit fines. Nec Philippus, quan-
, ne opprimerentur Acarnanes, itineribus ma-
ierat; ultra Dium est progressus. inde, quum
set reditum Ætolorum ex Acarnania, & ipse
m rediit.

XVI. Lævinus veris principio à Corcyra pro-
s navibus, superato Leucate promontorio,
n venisset Naupactum, Anticyram inde se pe-
um edixit, ut præstò ibi Scopas Ætolique es-
: Sita Anticyra est in Locride læva parte si-
Corinthiacum intrantibus. breve terra iter eò,
is navigatio ab Naupacto est. Tertio ferme
die utrimque oppugnari cœpta est. Gravior
ri oppugnatio erat: quia & tormenta machi-
ue omnis generis in navibus erant, & Romani
oppugnabant. Itaque intra paucos dies re-
urbs per deditionem Ætolis traditur. præda
acto Romanis cessit. Literæ Lævino reddi-
consulem eum absentem declaratum, & suc-
rem venire P. Sulpicium. ceterùm diuturno
norbo implicitus, seriùs spe omnium Romam
t. M. Marcellus, quum Idibus Martiis con-
um inisset, senatum eo die moris modò caus-
abuit, professus *nihil se, absente collega, neque
epublica, neque de provinciis acturum. Scire se,
uentes Siculos prope urbem in villis obtrectatorum
um esse: quibus tantum abesse ut per se non
t palam Romæ crimina edita fictaque ab inimicis
are; ut, ni simularent aliquem sibi timorem
nte collega dicendi de consule esse, ipse eis extem-
daturus senatum fuerit. Ubi quidem collega
sset, non passurum quicquam priùs agi, quàm
iculi in senatum introducantur. Delectum pro-*

pe à M. Cornelio per totam Siciliam habitum, quamplurimi questum de se Romam venirent. [illegible] dem literis falsis urbem implâsse, bellum in Sicilia esse, ut suam laudem minuat. Moderati [illegible] gloriam eo die adeptus consul, senatum dimisit, ac prope justitium omnium rerum futurum videbatur, donec alter consul ad urbem venisset. [illegible] tium, ut solet, excitavit plebis rumores: *belli [illegible] turnitate & vastatos agros circa urbem, quà infesto agmine îsset Annibal, & exhaustam delectibus Italiam: prope quotannis exercitus cæsos querebantur, & consules bellicosos ambo, viros acres nimis & feroces creatos; qui vel in pace tranquilla bellum excitare possent, nedum in bello respirare civitatem ferent passuri.*

XXVII. Interrupit hos sermones nocte, quæ pridie Quinquatrus fuit, pluribus simul locis circa forum incendium ortum. eodem tempore septem tabernæ, quæ postea quinque, & argentariæ, quæ nunc novæ appellantur, arsere. Comprehensa postea privata ædificia: neque enim tum basilicæ erant: comprehensæ lautumiæ, forumque piscatorium, & atrium regium. Ædes Vestæ vix defensa est, tredecim maximè servorum opera, qui in publicum redempti ac manumissi sunt. nocte ac die continuatum incendium fuit. Nec ulli dubium erat, humana id fraude factum esse, quòd plurimis simul locis, & iis diversis, ignes coorti essent. Itaque consul ex auctoritate senatus pro concione edixit, qui, quorum opera id constatum incendium, profiteretur, præmium fore, libero pecuniam, servo libertatem. Eo præmio inductus Campanorum Calaviorum servus (Mannus ei nomen

erat) indicavit, *dominos, & quinque præterea nobiles Campanos, quorum parentes à Q. securi percussi erant, id incendium fecisse; quo facinoros alios, ni comprehendantur.* Comprehensi ipsi, familiæque eorum. & primò elevatum ab dominis discessisse, per iram ac levi- index indiciumque: pridie eum verberibus ex re fortuita crimen commentum. cetera coram coarguebantur, & quæstio ex minifacinoris foro medio haberi cœpta est, fassi atque in dominos servosque conscios animum est. indici libertas data, & viginti aeris. Consuli Lævino, Capuam prætereuncumfusa multitudo Campanorum est, obscum cum lacrimis, ut sibi Romam ad senatum eret, oratum, si qua misericordia tandem flessent, ne se ad ultimum perditum irent, neque Campanorum à Q. Flacco deleri finerent. us, *sibi privatam simultatem cum Campanis,* e, *nullam esse; publicas inimicitias & hostiles & futuras, quoad eo animo erga populum Romanum esse sciret. nullam enim in terris gentem nullum infestiorem populum nomini Romano. se mœnibus inclusos tenere eos: quia si qui sunt aliquà, velut feras bestias per agros vagari, uiare, & trucidare quodcumque obvium detur. ad Annibalem transfugisse, alios ad Romam deudam profectos. inventurum in semiusto foro lem vestigia sceleris Campanorum. Vesta adem um, & æternos ignes, & conditum in penetrali e pignus imperii Romani. Se minimè censere m esse, Campanis potestatem intrandi Romanæ is fieri.* Lævinus Campanos, jurejurando à Flacco

Flacco adactos, quinto die, quàm ab senatu resp[illegible] sum accepissent, Capuam redituros, sequi se [illegible] miam jussit. Hac circumfusus multitudine, [illegible] Siculis obviàm egressis Ætolisque, Romam [illegible] vit: clarissimarum urbium excidio celeberrimis [illegible] ris victos bello accusatores in urbem adduc[illegible] De republica tamen primùm ac de provinciis [illegible] bo consules ad senatum retulere.

XXVIII. Ibi Lævinus, quo statu Macedonia [illegible] Græcia, Ætoli, Arcananes Locrique essent, q[illegible] que ibi res ipse egisset terra marique, expo[illegible] Philippum, inferentem bellum Ætolis, in Ma[illegible] doniam retro ab se compulsum, & ad intima [illegible] nitus regni abiisse, legionemque inde deduci p[illegible] classem satis esse ad arcendum Italia regem. [illegible] de se, deque provincia cui præfuerat. Consul[illegible] de provinciis communis relatio fuit. decrevere [illegible] tres, *Ut alteri consulum Italia, bellumque cum Ar[illegible] nibale, provincia esset: alter classem, cui T. Otacilius præfuisset, Siciliamque provinciam cum L. Cincio prætore obtineret.* Exercitus eis duo decreti, quæ in Etruria Galliaque essent (eæ quatuor erant) legiones. urbanæ duæ superioris anni in Etruriam; duæ, quibus Sulpicius consul præfuisset, in Galliam mitterentur. Galliæ & legionibus præesset, quem consul, cujus Italia provincia esset, præfecisset. In Etruriam C. Calpurnius post præturam, prorogato in annum imperio, missus: & Q. Fulvio Capua provincia decreta, prorogatumque in annum imperium. Exercitus civium sociorumque minui jussus, ut ex duabus legionibus una legio quinque millia peditum, & trecenti equites essent; dimissis qui plurima stipendia haberent: & socio-

n ſeptem millia peditum, & trecenti equi-
querentur. eadem ratione ſtipendiorum ha-
reteribus militibus dimittendis. Cn. Fulvio
ſuperioris anni, nec de provincia Apulia,
exercitu quem habuerat, quicquam muta-
tantùm in annum prorogatum imperium
. Sulpicius, collega ejus, omnem exercitum,
ſocios navales, juſſus dimittere eſt. Item
ia exercitus, cui M. Cornelius præeſſet, ubi
in provinciam veniſſet, dimitti juſſus. L.
prætori ad obtinendam Siciliam Cannenſes
dati, duarum inſtar legionum. Totidem
in Sardiniam P. Manlio Volſoni prætori
: quibus L. Cornelius in eadem provincia
nno præfuerat. Urbanas legiones ita ſcri-
nſules juſſi, ne quem militem facerent, qui
itu M. Claudii, M. Valerii, Fulviique fuiſ-
neve eo anno plures quàm una & viginti
æ legiones eſſent.

X. His ſenatuſconſultis perfectis, ſortiti
ias conſules. Sicilia & claſſis Marcello, I-
m bello adverſus Annibalem Lævino evênit.
rs, velut iterum captis Syracuſis, ita exani-
Siculos, exſpectatione ſortis in conſulum
tu ſtantes, ut comploratio eorum flebileſ-
ces, & extemplo oculos hominum conver-
& poſtmodo ſermones præbuerint. Cir-
nt enim ſenatum cum veſte ſordida, affir-
, *ſe non modò ſuam quiſque patriam, ſed*
iciliam relicturos, ſi eò Marcellus iterum cum
redîſſet. Nullo ſuo merito eum ante impla-
in ſe fuiſſe : quid iratum, quòd Romam de
um veniſſe Siculos ſciat, facturum ? Obrui

Ætna

eſſent, aliam forſitan futuram fuiſſ
ſuam, dicere. *nunc, ne quis timore f*
cere poſſet, quo minus de eo libere quera
jus poteſtate mox futuri ſint; ſi colle
ſit, mutare ſe provinciam paratum
ſenatus præjudicium. nam quum ecce
lege optionem dari provinciæ iniquum
majorem injuriam, imò contumeliam
ſuam ad eum transferri? Ita ſen
quid placeret, magis oſtendiſſet, qu
dimittitur. inter ipſos conſules permu
ciarum, rapiente fato Marcellum ad
facta eſt: ut ex quo primus adverſæ
riam ceperat, in ejus laudem poſtr
norum imperatorum, proſperis tum r
cis rebus, caderet.

XXX. Permutatis provinciis, Sicul
introducti, multa de Hieronis regis
erga populum Romanum verba fece

ta nobilissimorum juvenum conjurationem factam. us Marcelli mora destitutos, quia ad prædictum mpus exercitum ad Syracusas non admovisset, in- lio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam eque Hippocratis atque Epicydis tyrannidem Mar- lum excitâsse, Leontinis crudeliter direptis. Nun- um deinde principes Syracusanorum desisse ad Mar- lum transire; pollicerique, se urbem, quum vel- t, ei tradituros: sed eum primò vi capere maluis- , dein quum id neque terra, neque mari, omnia pertus, potuisset, auctores traditarum Syracusarum rum ærarium Sosin, & Mericum Hispanum, quàm ncipes Syracusanorum habere, toties id nequicquam ro offerentes, præoptâsse: quo scilicet justiore de ssa vetustissimos socios populi Romani trucidaret diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem de- isset, sed populus Syracusanus & senatus; si per- Marcello Syracusani publicè, & non, oppressis Sy- usanis, tyranni eorum Hippocrates & Epicydes ssissent; si Carthaginiensium animis bellum cum ulo Romano gessissent: quid ultra quàm quod fe- it, nisi ut deleret Syracusas, facere hostiliter Mar- lum potuisse? Certè præter mœnia & tecta ex- usta urbis, & refracta ac spoliata Deûm delubra, is ipsis ornamentisque eorum ablatis, nihil relictum racusis esse. Bona quoque multis adempta: ita ne nudo quidem solo reliquiis direptæ fortunæ re sese ac suos possent. Orare se Patres conscrip- , ut, si nequeant omnia, saltem, quæ compareant noscique possint, restitui dominis jubeant. Talia nquestos quum excedere templo, ut de postula- eorum Patres consuli possent, Lævinus jussis- , *Maneant imò*, inquit Marcellus, *ut coram his re-*

Ætnæ ignibus, aut mergi freto, ſatius illi a
eſſe, quàm velut dedi noxæ inimico. Hæ Sicul
querelæ, domos primùm nobilium circumlatæ
lebratæque ſermonibus, quos partim miſerio
Siculorum, partim invidia Marcelli excitabat, i
natum etiam pervenerunt. Poſtulatum à co
bus eſt, ut de permutandis provinciis ſenatum
fulerent. Marcellus, *ſi jam auditi ab ſenatu*
eſſent, aliam forſitan futuram fuiſſe ſenten
ſuam, dicere. *nunc, ne quis timore frenari a*
ceré poſſet, quo minus de eo libere querantur, a
jus poteſtate mox futuri ſint; ſi collega nihil i
ſit, mutare ſe provinciam paratum eſſe. dep
ſenatus præjudicium. nam quum extra ſorte
lega optimem dari provincia iniquum fuerit, q
majorem injuriam, imò contumeliam eſſe, ſ
ſuam ad eum transferri? Ita ſenatus, q
quid placeret, magis oſtendiſſet, quàm decr
dimittitur. inter ipſos conſules permutatio pr
ciarum, rapiente fato Marcellum ad Annib
facta eſt: ut ex quo primus adverſæ pugnæ
riam ceperat, in ejus laudem poſtremus R
norum imperatorum, proſperis tum maximè
cis rebus, caderet.

XXX. Permutatis provinciis, Siculi in ſen
introducti, multa de Hieronis regis fide per
erga populum Romanum verba fecerunt, in
tiam publicam avertentes. *Hieronymum ac*
Hippocraten & Epicyden tyrannos, eum ob alia,
propter defectionem ab Romanis ad Annibalem
viſos fuiſſe ſibi: ob eam cauſſam & Hieronym
à principibus juventutis prope publico conſilio i
factum, & in Epicydis Hippocratiſque cadem ſe

juſta nobiliſſimorum juvenum conjurationem factam. quos Marcelli mora deſtitutos, quia ad prædictum tempus exercitum ad Syracuſas non admoviſſet, indicio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam quoque Hippocratis atque Epicydis tyrannidem Marcellum excitâſſe, Leontinis crudeliter direptis. Nunquam deinde principes Syracuſanorum deſiſſe ad Marcellum tranſire; pollicerique, ſe urbem, quum vellet, ei tradituros: ſed eum primò vi capere maluiſſe. dein quum id neque terra, neque mari, omnia expertus, potuiſſet, auctores traditarum Syracuſarum fabrum ararium Sofin, & Mericum Hiſpanum, quòm principes Syracuſanorum habere, toties id nequicquam ultro offerentes, præpoſuiſſe: quo ſcilicet juſſiore de cæſſa vetuſtiſſimos ſocios populi Romani trucidaret ac diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem defeciſſet, ſed populus Syracuſanus & ſenatus; ſi portas Marcello Syracuſani publicè, & non, oppreſſis Syracuſanis, tyranni eorum Hippocrates & Epicydes claſſiſſent; ſi Carthaginienſium animis bellum cum populo Romano geſſiſſent: quid ultra quàm quod fecerit, niſi ut deleret Syracuſas, facere hoſtiliter Marcellum potuiſſe? Certè præter mœnia & tecta exhauſta urbis, & refracta ac ſpoliata Deûm delubra, Diis ipſis ornamentiſque eorum ablatis, nihil relictum Syracuſis eſſe. Bona quoque multis adempta: ita ut ne nudo quidem ſolo reliquiis directa fortuna alere ſeſe ac ſuos poſſent. Orare ſe Patres conſcriptos, ut, ſi nequeant omnia, ſaltem, quæ compareant cognoſcique poſſint, reſtitui dominis jubeant. Talia conqueſtos quum excedere templo, ut de poſtulatis eorum Patres conſuli poſſent, Lævinus juſſiſſet, *Maneant imò*, inquit Marcellus, *ut coram his re-*

reſpondeam : quando ea conditione pro vobis, Patres conſcripti, bella gerimus, ut victos armis accuſatores habeamus. Duæ captæ hoc anno urbes, Capua Fulvium vestrum, Marcellum Syracuſæ habebant.

XXXI. Reductis in curiam legatis, tum conſul, *Non adeò majeſtatis*, inquit, *populi Romani imperiique hujus oblitus ſum, Patres conſcripti, ut, ſi de meo crimine ambigeretur, conſul dicturus cauſſam, accuſantibus Græcis, fuerim : ſed non quid ego fecerim, in diſquiſitionem venit, quàm quid ipſi pati debuerint. qui ſi non fuerunt hoſtes, nihil intereſt, nunc an vivo Hierone Syracuſas violaverint. Sin autem deſciverunt, legates noſtros ferro atque armis petierunt, urbem ac mœnia clauſerunt, exercitusque Carthaginienſium adverſus nos tutati ſunt ; quis paſſos eſſe hoſtilia, quum fecerint, indignatur ? Tradentes urbem principes Syracuſanorum averſatus ſum : Soſin & Mericum Hiſpanum, quibus tantùm crederem, potiores habui. Non eſtis extremi Syracuſanorum, quippe qui aliis humilitatem objicitis. Quis eſt veſtrûm, qui ſe mihi portas aperturum, qui armatos milites meos in urbem acceptûrum promiſerit ? Odiſtis, & exſecramini eos qui fecerunt ; & ne hic quidem contumeliis in eos dicendis parcitis : tantum abeſt ut & ipſi tale quicquam facturi fueritis. Ipſa humilitas eorum, Patres conſcripti, quam ipſi objiciunt, maximo argumento eſt, me neminem, qui navatam operam reipublicæ noſtræ velit, averſatum eſſe. Et antequam obſiderem Syracuſas, nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo, tentavi pacem : & poſteaquam neque legatos violandi verecundia erat, nec mihi ipſi congreſſo ad portas cum principibus reſponſum dabatur, multis terra mari-*

que exhaustis laboribus, tandem vi atque armis usas cepi. Quæ captis acciderint, apud Anni-m, & Carthaginienses, victosque justiùs, quàm victoris populi senatum, quererentur. Ego, es conscripti, Syracusas spoliatas si negaturus es-; nunquam spoliis earum urbem Romam exor-m. quæ autem singulis victor aut ademi aut cum belli jure tum ex cujusque merito satis me fecisse. Ea vos rata habeatis, Patres con-ti, necne, magis reipublicæ interest, quàm mea. quippe fides exsoluta est: ad rempublicam per-, ne, acta mea rescindendo, alios in posterum iores duces faciatis. Et quoniam coram & Sicu-m & mea verba audîstis, Patres conscripti; si-templo excedemus, ut me absente liberiùs con-senatus possit. Ita dimissis Siculis, & ipse in itolium ad delectum discessit.

XXII. Consul alter, de postulatis Siculorum Patres retulit. Ibi quum diu de sententiis cer-m esset, & magna pars senatus, principe ejus entiæ T. Manlio Torquato, *cum tyrannis bel-gerendum fuisse*, censerent, *hostibus & Syracu-rum & populi Romani: & urbem recipi, non i: & receptam legibus antiquis & libertate iliri, non fessam miseranda servitute bello af-. Inter tyrannorum & ducis Romani certamina nium victoris in medio positam urbem pulcherri-m ac nobilissimam periisse, horreum atque ærarium ndam populi Romani: cujus munificentia ac do-multis tempestatibus, hoc denique ipso Punico o, adjuta ornataque respublica esset. Si ab infe-xistat rex Hiero, fidissimus imperii Romani cul-quo ore aut Syracusas, aut Romam ei ostendi posse?*

posse? quum, ubi semirutam ac spoliatam patriam respexisset, ingrediens Romam in vestibulo urbis, prope in porta, spolia patriæ sua visurus sit? Hæc taliaque quum ad invidiam consulis miserationemque Siculorum dicerentur, mitiùs tamen decreverunt Patres causſa Marcelli. *Quæ is gerens bellum, victorque egisset, rata habenda esse. in reliquam curæ senatui fore rem Syracusanam: mandaturosque consuli Lævino, quod sine jactura reipublicæ fieri posset, fortunis ejus civitatis consuleret.* Missis duobus senatoribus in Capitolium ad consulem, uti rediret in curiam, & introductis Siculis, senatusconsultum recitatum est. legatique benignè appellati, ac dimissi, ad genua se Marcelli consulis projecerunt, obsecrantes, *ut quæ deplorandæ ac levandæ calamitatis causſa dixissent, veniam eis daret; & in fidem clientelamque se urbemque Syracusas acciperet.* post hæc consul clementer appellatos dimisit.

XXXIII. Campanis deinde senatus datus est, quorum oratio miserabilior, causſa durior erat. neque enim meritas pœnas negare poterant; nec tyranni erant, in quos culpam conferrent: sed satis pensum pœnarum, tot veneno absumptis, tot securi percussis senatoribus, credebant. *Paucos nobilium superstites esse, quos nec sua conscientia, ut quicquam de se gravius consulerent, impulerit, nec victoris ira capitis damnaverit, eos libertatem sibi suisque, & bonorum aliquam partem orare, cives Romanos, affinitatibus plerosque & propinquis jam cognationibus ex connubio vetusto junctos.* Summotis deinde è templo, paullisper dubitatum, an arcessendus à Capua Q. Fulvius esset: (mortuus enim post captam Claudius consul erat) ut coram imperatore

bre qui res geſſiſſet, ſicut inter Marcellum Sicu-
que diſceptatum fuerat, diſceptaretur: dein quum
Atilium, C. Fulvium fratrem Flacci, legatos e-
, ac Q. Minucium & L. Veturium Philonem,
m Claudii legatos, qui omnibus gerendis rebus
uerant, in ſenatu viderent, nec Fulvium avoca-
à Capua, nec differri Campanos vellent; inter-
gatus ſententiam M. Atilius Regulus, cujus, ex
qui ad Capuam fuerant, maxima auctoritas e-
t, *In conſilio*, inquit, *arbitror me fuiſſe conſulibus
apua capta. quum quæreretur, ecquis Campanorum
a republica noſtra bene meritus eſſet? duas mulieres
ompertum eſt, Veſtiam Oppiam Atellanam Capuæ
habitantem, & Fasculam Cluviam, quæ quondam
quæſtum corpore feciſſet: illam quotidie ſacrificâſſe
pro ſalute & victoria populi Romani; hanc captivis
egentibus alimenta clam ſuppeditâſſe. Ceterorum
omnium Campanorum eundem erga nos animum,
quem Carthaginienſium, fuiſſe: ſecurique percuſſos à
Q. Fulvio eſſe magis, quorum dignitas inter alios,
quàm quorum culpa eminebat. Per ſenatum agi
de Campanis, qui cives Romani ſunt, injuſſu populi
non video poſſe. idque & apud majores noſtros in Sa-
tricanis factum eſt, quum defeciſſent: ut M. Anti-
lius tribunus plebis prius rogationem ferret, ſciret-
que plebs, uti ſenatui de Satricanis ſententia dicenda
ita eſſet. Itaque cenſeo cum tribunis plebis agen-
dum eſſe, ut eorum unus pluresve rogationem ferant
ad plebem, qua nobis ſtatuendi de Campanis jus fiat.*
Atilius tribunus plebis, ex auctoritate ſenatus,
plebem in hæc verba rogavit: *Omnes Campani, A-
ellani, Calatini, Sabatini, qui ſe dediderunt in ar-
bitrium ditionemque pop. Rom. Fulvio proconſule,*

qua-

Oppia Cluviaque primùm bona ac libertatem it. ſi qua alia pramia petere à ſenatu vell nire eas Romam. Campanis in familias ſing creta facta, quæ non operæ pretium eſt o numerare. *Aliorum bona publicanda: ipſo que eorum & conjuges vendendas, extra ſi emptiſſent priuſquam in populi Romani p venirent. Alios in vincula condendos, ac a ſteriùs conſulendum.* Aliorum Campanoru mam etiam cenſus diſtinxerunt, publicand bona eſſent. *pecua captiva, præter equos, cipia, præter puberes virilis ſexus, & om ſolo non continerentur, reſtituenda,* cenſuer minis. *Campanos omnes, Atellanos, Calat batinos, extra quàm qui eorum aut ipſi aut eorum apud hoſtes eſſent, liberos eſſe,* juſſer ut nemo eorum civis Romanus, *aut Latini eſſet: neve quis eorum, qui Capua fuiſſe porta clauſa eſſent, in urbe agrove Campa*

mare quindecim millibus paſſuum agrum ædificiumve haberet. Qui eorum trans Tiberim moti eſſent, ne ipſi poſterive eorum uſpiam pararent haberentve, niſi in Vejente, aut Sutrino, Nepeſinove agro: dum ne cui major, quàm quinquaginta jugerum, agri modus eſſet. Senatorum omnium, quique magiſtratus Capuæ, Atellæ, Calatiæ geſſiſſent, bona venire Capuæ juſſerunt. *libera corpora, qua venundari placuerat, Romam mitti, ac Romæ venire. Signa, ſtatuas aneas, quæ capta de hoſtibus dicerentur, quæ eorum ſacra ac profana eſſent, ad pontificum collegium* rejecerunt. Ob hæc decreta mœſtiores aliquanto, quàm Romam venerant, Campanos dimiſerunt. nec jam Q. Fulvii ſævitiam in ſeſe, ſed iniquitatem Deûm, atque exſecrabilem fortunam ſuam incuſabant.

XXXV. Dimiſſis Siculis Campaniſque, delectus habitus. ſcripto deinde exercitu, de remigum ſupplemento agi cœptum. in quam rem quum neque hominum ſatis, nec, ex qua pararentur ſtipendiumque acciperent, pecuniæ quicquam ea tempeſtate in publico eſſet; edixerunt conſules, ut privati ex cenſu ordinibuſque, ſicut antea, remiges darent, eum ſtipendio cibariiſque dierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominum tantaque indignatio fuit, ut magis dux, quàm materia ſeditioni deeſſet. *Secundùm Siculos Campaneſque plebem Romanam perdendam lacerandamque ſibi conſules ſumpſiſſe. per tot annos tributo exhauſtos, nil reliqui, præter terram nudam ac vaſtam, habere. Tecta hoſtes incendiſſe, ſervos agricultores rempublicam abduxiſſe: nunc ad militiam parvo ære emendo, nunc remiges imperando. Si quid cui argenti ariſve fue-*

vit, ſtipendio remigum & tributis annuis ablatum, ſe ut dent quod non habeant, nulla vi, nullo imperio cogi poſſe. Bona ſua venderent: in corpora quæ reliqua eſſent, ſævirent. Ne unde redimantur quidem, quicquam ſupereſſe. Hæc non in occulto, ſed propalam in foro atque oculis ipſorum conſulum ingens turba circumfuſi fremebant: nec eos ſedare conſules, nunc caſtigando, nunc conſolando, poterant. Spatium deinde his tridui ſe dare ad cogitandum dixerunt: quo ipſi ad rem reſpiciendam expediendamque uſi ſunt. Senatum poſtero die habuerunt de remigum ſupplemento. ubi quum multa diſſeruiſſent, cur æqua plebis recuſatio eſſet, verterunt orationem eò, ut dicerent, *Privatis id, ſeu æquum ſeu iniquum, onus injungendum eſſe. Nam unde, quum pecunia in ærario non eſſet, paraturos navales ſocios? Quo modo autem ſine claſſibus aut Siciliam obtineri, aut Italia Philippum arceri poſſe, aut tuta Italia littora eſſe?*

XXXVI. Quum in hac difficultate rerum conſilium hæreret, ac prope torpor quidam occupâſſet hominum mentes, tum Lævinus conſul, *Magiſtratus ſenatui, & ſenatum populo, ſicut bonos præſtent; ita ad omnia, quæ dura atque aſpera eſſent, ſubeunda ducem debere eſſe. Si quid injungere inferiori velis, id priùs in te ac tuos ſi ipſe juris ſtatueris, faciliùs omnes obedientes habeas. nec impenſa gravis eſt, quum ex ea plus quàm pro virili parte ſibi quemque capere principum videant. Itaque claſſes habere atque ornare volumus populum Romanum? privatos ſine recuſatione remiges dare? nobiſmet ipſis primùm imperemus. Aurum, argen-*

tum

lum, æs ſignatum omne ſenatores craſtina die in publicum conferamus: ita ut annulos ſibi quiſque, & uxori, & liberis, & filio bullam, & quibus uxor ſuave ſunt, ſingulas uncias pondo auri relinquant; argenti, qui curuli ſella ſederunt, equi ornamenta & libras pondo, ut ſalinum patellamque Deorum manibus habere poſſint. ceteri ſenatores libram argenti habeant, æris ſignati quina millia in ſingulos patres-familias relinquamus. Ceterùm omne aurum, argentum, æs ſignatum, ad triumviros menſarios exemplo deferamus, nullo ante ſenatuſconſulto facto: ſi voluntaria collatio, & certamen adjuvandæ reipublicæ excitet ad æmulandum animos primùm equeſtris ordinis, dein reliquæ plebis. hanc unam viam, multa inter nos collocuti, conſules invenimus. Ingredimini Diis bene juvantibus. Reſpublica incolumis & privatas res facilè ſalvas præſtat. publica perdendo, tua nequicquam ſerves. In hæc tanto animo conſenſum eſt, ut gratiæ ultro conſulibus agerentur. ſenatu inde miſſo, pro ſe quiſque aurum, argentum, & æs in publicum conferunt: tanto certamine injecto, ut prima inter primos nomina ſua vellent in publicis tabulis eſſe; ut nec triumviri accipiundo, nec ſcribæ referendo ſufficerent. Hunc conſenſum ſenatus equeſter ordo eſt ſecutus, equeſtris ordinis plebs. ita ſine edicto, ſine coërcitione magiſtratus, nec remige in ſupplementum, nec ſtipendio reſpublica eguit: paratiſque omnibus ad bellum, conſules in provincias profecti ſunt.

XXXVII. Neque aliud magis tempus belli fuit, quo Carthaginienſes Romanique, pariter variis caſibus immixtis, magis in ancipiti ſpe ac metu fuerint. Nam Romanis & in provinciis, hinc in

Hiſpania adverſæ res, hinc proſperæ in Sicilia, luctum & lætitiam miſcuerant: & in Italia cum Tarentum amiſſum damno & dolori, tum arx cum præſidio retenta præter ſpem gaudio fuit: & terrorem ſubitum pavoremque urbis Romæ obſeſſæ & oppugnatæ Capuæ poſt dies paucos capta in lætitiam vertit. Tranſmarinæ quoque res quadam vice penſatæ. Philippus hoſtis tempore haud ſatis opportuno factus: Ætoli novi adſciti ſocii, Attaluſque Aſiæ rex, jam velut deſpondente fortuna Romanis imperium Orientis. Carthaginienſes quoque Capuam amiſſam, & Tarentum captum æquabant: & ut ad mœnia urbis Romæ nullo prohibente ſe perveniſſe in gloria ponebant, ita pigebat irriti incepti: pudebatque adeò ſe ſpretos, ut, ſedentibus ipſis ad Romana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hiſpaniam duceretur. Ipſæ quoque Hiſpaniæ quo propiùs ſpem venerant, tantis duobus ducibus exercitibuſque cæſis, debellatum ibi, ac pulſos inde Romanos eſſe; eo plus, ab L. Marcio tumultuario duce ad vanum & irritum victoriam redactam eſſe, indignationis præbebat. Ita æquante fortuna, ſuſpenſa omnia utrimque erant: integra ſpe, integro metu, velut illo tempore primum bellum inciperent.

XXXVIII. Annibalem ante omnia angebat, quòd Capua pertinaciùs oppugnata ab Romanis, quàm defenſa ab ſe, multorum Italiæ populorum animos averterat: quos neque omnes tenere præſidiis, niſi vellet in multas parvaſque partes carpere exercitum, quod minimè tum expediebat, poterat: nec deductis præſidiis ſpei liberam, vel obnoxiam timori ſociorum relinquere fidem. Præceps in avari-

varitiam & crudelitatem animus, ad ſpolianda, quæ tueri nequibat, ut vaſtata hoſti relinquerentur, inclinavit. Id fœdum conſilium cum incepto tum etiam exitu fuit. neque enim indigna patientium modo abalienabantur animi, ſed ceterorum etiam, quippe ad plures exemplum, quàm calamitas, pertinebat. Nec conſul Romanus tentandis urbibus, ſicunde ſpes aliqua ſe oſtendiſſet, deerat. Salapiæ principes erant, Dafius & Blaſius: Dafius Annibali amicus: Blaſius, quantum ex tuto poterat, rem Romanam fovebat; & per occultos nuncios ſpem proditionis fecerat Marcello. ſed ſine adjutore Dafio res tranſigi non poterat. Multum ac diu cunctatus, & tum quoque magis inopia conſilii potioris, quàm ſpe effectus, Dafium appellabat. at ille cum ab re averſus, tum æmulo potentatus inimicus, rem Annibali aperit. Arceſſito utroque, Annibal quum pro tribunali quædam ageret, mox de Blaſio cogniturus, ſtarentque ſummoto populo accuſator & reus: Blaſius de proditione Dafium appellabat. Enimvero ille, velut in manifeſta re, exclamat, ſub oculis Annibalis ſecum de proditione agi. Annibali atque eis qui aderant, quo audacior res erat, minus ſimilis veri viſa eſt. æmulationem profectò atque odium eſſe: & id crimen afferri, quod, quia teſtem habere non potuiſſet, liberius fingenti ſit. Ita inde dimiſſi ſunt. nec Blaſius ante abſtitit tamen tam audaci incepto, quàm idem obtundendo, docendoque quàm ea res ipſis patriæque ſalutaris eſſet, pervicit, ut præſidium Punicum (quingenti autem Numidæ erant) Salapiaque traderetur Marcello. Nec ſine cæde multa tradi potuit. longè fortiſſimi equitum toto Punico exercitu e-

rant. Itaque quanquam improviſa res fuit, m
ſus equorum in urbe erat; tamen armis int
multum captis, & eruptionem tentaverunt:
quum evadere nequirent, pugnantes ad ulti
occubuerunt. nec plus quinquaginta ex his i
teſtatem hoſtium vivi venerunt. pluſque aliq
damni hæc ala equitum amiſſa Annibali, quàn
lapia fuit: nec deinde unquam Pœnus (quo l
plurimùm valuerat) equitatu ſuperior fuit.

XXXIX. Per idem tempus quum in arce
rentina vix inopia tolerabilis eſſet, ſpem on
præſidium quod ibi erat Romanum, præfect
prælidii atque arcis M. Livius in commeatib
Sicilia miſſis habebant. qui ut tutò præterveh
tur oram Italiæ, claſſis viginti ferme navium
gii ſtabat. Præerat claſſi commeatibuſque D.
tius, obſcuro genere ortus, ceterùm multis
bus factis gloria militari illuſtris. Primò qui
naves, quarum maximæ duæ triremes à Ma
ei traditæ erant, habuit: poſtea rem impigre
gerenti tres additæ quinqueremes: poſtremò i
ſociis, Rheginiſque, & à Velia & à Pæſto d
ex fœdere exigendo, claſſem viginti navium,
ante dictum eſt, effecit. Huic ab Rhegio p
ctæ claſſi Democrates cum pari claſſe navium
rentinarum numero, quindecim millia ferm
urbe ad Sacriportum obvius fuit. Velis tum
improvidus futuri certaminis Romanus veni
ſed circa Crotonem Sibarimque ſupplevérat r
gio naves: inſtructamque & armatam egregiè
magnitudine navium claſſem habebat. & tum
tè ſub idem fere tempus & venti vis omnis
dit, & hoſtes in conſpectu fuere, ut ad compo

da armamenta, expediendumque remigem ac militem ad imminens certamen ſatis temporis eſſet. Ratò aliàs tantis animis juſtæ concurrerunt claſſes: quippe quum in majoris diſcrimen rei, quàm ipſæ erant, pugnarent. Tarentini, ut, recuperata urbe ab Romanis poſt centeſimum prope annum, arcem etiam liberarent; ſpe commeatus quoque hoſtibus, ſi navali prœlio poſſeſſionem maris ademiſſent, intercluſuros: Romani, ut, retenta poſſeſſione arcis, oſtenderent, non vi aut virtute, ſed proditione ac furto, Tarentum amiſſum. Itaque ex utraque parte ſigno dato, quum roſtris concurriſſent, neque retro navem inhiberent, nec dirimi ab ſe hoſtem paterentur, quam quis indeptus navem erat, ferrea injecta manu; ita conſerebant ex propinquo pugnam, ut non miſſilibus tantùm, ſed gladiis etiam prope collato pede gereretur res. Protæ inter ſe junctæ hærebant, puppes alieno remigio circumagebantur. ita in arcto ſtipatæ erant naves, ut vix ullum telum in mari vanum intercideret. frontibus velut pedeſtris acies urgebant: perviæque naves pugnantibus erant. Inſignis tamen inter ceteras pugna fuit duarum, quæ primæ agminis concurrerant inter ſe. In Romana nave ipſe Quintius erat; in Tarentina Nico, cui Perconi fuit cognomen, non publico modò, ſed privato etiam odio invisus atque infeſtus Romanis: quòd ejus factionis erat, quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quintium, ſimul pugnantem hortantemque ſuos, incautum haſta tranſigit: ille atque præceps cum armis procidit ante proram. victor Tarentinus in turbatam duce amiſſo navem impigre tranſgreſſus quum ſuſtinoviſſet hoſtes, & prora jam Tarenti-

paucæ in poteſtatem hoſtium venere: aliæ certos ventos hinc atque illinc obliqua trans vela, in altum evectæ ſunt. Nequaqua fortuna per eos dies Tarenti res geſta. nam tuor millia hominum frumentatum egreſſa, in agris paſſim vagarentur; Livius, qui ar ſidioque Romano præerat, intentus in omi caſiones gerendæ rei, C. Perſium, impigr rum, cum duobus millibus armatorum ex miſit. qui vagè effuſos per agros palatoſqu tus, quum diu paſſim cecidiſſet, paucos tis trepida fuga incidentes ſemiapertis pc foribus, in urbem compulit: ne urbs eod petu caperetur. Ita æquatæ res ad Tar Romanis victoribus terra, Tarentinis ma menti ſpes, quæ in oculis fuerat, utroſque ta pariter.

XI. Per idem tempus Lavinius confu

thaginienſium, ſed omnem in Mutine Numidiſque ſpem repoſitam habebat. Per totam Siciliam vagus prædas agebat ex ſociis Romanorum: neque intercludi ab Agrigento vi aut arte ulla; nec, quin erumperet ubi vellet, prohiberi poterat. Hæc ejus gloria, quia jam imperatoris quoque famæ officiebat, poſtremò in invidiam vertit: ut ne bene geſtæ quidem res jam Hannoni propter auctorem ſatis lætæ eſſent. propter quæ poſtremò præfecturam ejus filio ſuo dedit, ratus cum imperio auctoritatem quoque ei inter Numidas erepturum. quod longè aliter evenit. Nam veterem favorem ejus ſua inſuper invidia auxit. neque ille indignitatem injuriæ tulit: confeſtimque ad Lævinum occultos nuncios miſit de tradendo Agrigento. Per quos ut eſt facta fides, compoſituſque rei gerendæ modus, portam ad mare ferentem Numidæ quum occupâſſent, pulſis inde cuſtodibus, aut cæſis, Romanos ad id ipſum miſſos in urbem acceperunt. & quum agmine jam in media urbis ac forum magno tumultu iretur, ratus Hanno non aliud quàm tumultum ac ſeceſſionem (id quod & ante acciderat) Numidarum eſſe, ad comprimendam ſeditionem proceſſit. atque ille, quum ei multitudo major, quàm Numidarum, procul viſa, & clamor Romanus haudquaquam ignotus ad aures accidiſſet; priùs, quàm ad ictum teli veniret, capeſſit fugam. per averſam portam emiſſus, aſſumpto comite Epicyde, cum paucis ad mare pervenit: nactique opportunè parvum navigium, relicta hoſtibus Sicilia, (de qua per tot annos certatum erat) in Africam trajecerunt. alia multitudo Pœnorum Siculorumque, ne tentato quidem certamine, quum cæ-

ci in fugam ruerent, clauſique exitus eſſent, circa portas cæſi. Oppido recepto Lævinus, qui capita rerum Agrigenti erant, virgis cæſos ſecuri percuſſit: ceteros, prædamque vendidit, omnem pecuniam Romam miſit. Fama Agrigentinorum cladis Siciliam quum pervaſiſſet, omnia repente ad Romanos inclinaverunt. Prodita brevi ſunt viginti oppida: ſex vi capta: voluntaria deditione in fidem venerunt ad quadraginta. quarum civitatium principibus quum pro cujuſque merito conſul pretia pœnaſque exſolviſſet, coëgiſſetque Siculos, poſitis tandem armis, ad agrum colendum animos convertere, ut eſſet non incolarum modò alimentis frugifera inſula, ſed urbis Romæ atque Italiæ (id quod multis ſæpe tempeſtatibus fecerat) annonam levaret; ab Agathyrna inconditam multitudinem ſecum in Italiam tranſvexit. quatuor millia hominum erant, mixti ex omni colluvione, exſules, obærati, capitalia auſi plerique; & quum in civitatibus ſuis ac ſub legibus vixerant, & poſtquam eos ex variis cauſſis fortuna ſimilis conglobaverat, Agathyrnæ per latrocinia ac rapinam tolerantes vitam. hos neque relinquere Lævinus in inſula, tum primùm nova pace coaleſcente, velut materiam novandis rebus, ſatis tutum ratus eſt: & Rheginis uſui futuri erant ad populandum Bruttium agrum, aſſuetam latrociniis quæreatibus manum. Et quod ad Siciliam attinet, eo anno debellatum eſt.

XLI. In Hiſpania principio veris P. Scipio navibus deductis, evocatiſque edicto Tarraconem ſociorum auxiliis, claſſem onerariaſque oſtium inde Iberi fluminis petere jubet. Eódem legiones ex hibernis

rnis convenire quum jussisset, ipse cum quin-
millibus sociorum ab Tarracone profectus ad
citum est. quò quum venisset, alloquendos
imè veteres milites, qui tantis superfuerant
ibus, ratus, concione advocata ita disseruit:
*o ante me novus imperator militibus suis, pri-
am opera eorum usus esset, gratias agere jure
erito potuit. Me vobis, priusquam provinciam
castra viderem, obligavit fortuna: primùm,
l ea pietate erga patrem patruumque meum vi-
mortuosque fuistis; deinde, quòd amissam tanta
e provinciæ possessionem, integram, & populò
ano, & successori mihi, virtute vestra obtinuistis.
quum jam benignitate Deûm id paremus atque
nus, non ut ipsi maneamus in Hispania, sed ne
i maneant; nec ut pro ripa Iberi stantes arcea-
transitum hostis, sed ut ultro transeamus, trans-
musque bellum: vereor ne cui vestrûm majus
audaciusque consilium, quàm aut pro memoria
ium nuper acceptarum, aut pro ætate mea vide-
. Adversæ pugnæ in Hispania nullius in ani-
quàm meo, minùs obliterari possunt. Quippe
ater & patruus intra triginta dierum spatium,
liud super aliud cumularetur familiæ nostræ fu-
interfecti sunt. Sed ut familiaris penè orbitas
olitudo frangit animum; ita publica cum fortu-
um virtus desperare de summa rerum prohibet:
ato quondam data nobis sors est, ut magnis om-
s bellis victi vicerimus. Vetera omitto, Porse-
, Gallos, Samnites: à Punicis bellis incipiam.
t classes, quot duces, quot exercitus priore bello
si sunt? Jam quid hoc de bello memorem?
ibus aut ipse affui cladibus; aut quibus abfui,
maxime

maximè unus omnium eas ſenſi. Trebia, Traſimenus, Canna, quid aliud ſunt, quàm monumenta occiſorum exercituum, conſulumque Romanorum? Adde defectionem Italiæ, Siciliæ, majoris partis Sardiniæ. Adde ultimum terrorem ac pavorem, caſtra Punica inter Anienem & mœnia Romana poſita: & viſum prope in portis victorem Annibalem. In hac ruina rerum ſtetit una integra atque immobilis virtus populi Romani. Hac omnia ſtrata humi erexit ac ſuſtulit. Vos omnium primi, milites, poſt Cannenſem cladem vadenti Aſdrubali ad Alpes Italiamque, qui ſi ſe cum fratre conjunxiſſet, nullum jam nomen eſſet populi Romani, ductu auſpicioque patris mei obſtitiſtis. & hæ ſecundæ res illas adverſas ſuſtinuerunt. Nunc, benignitate Deûm, omnia ſecunda, proſpera, indies lætiora ac meliora in Italia Siciliaque geruntur. In Sicilia Syracuſæ Agrigentumque captum. pulſi tota inſula hoſtes, receptaque provincia in ditione populi Romani eſt. In Italia Arpi recepti, Capua capta. Iter omne ab urbe Roma trepida fuga emenſus Annibal, in extremum angulum agri Bruttii compulſus, nihil jam majus precatur Deos, quàm ut incolumi cedere atque abire ex hoſtium terra liceat. Quid igitur minus conveniat, milites, quàm, quum alia ſuper alias clades cumularentur, ac Dii prope ipſi cum Annibale ſtarent, vos hic cum parentibus meis (æquentur enim etiam honore nominis) ſuſtinuiſſe labantem fortunam populi Romani: nunc eoſdem, quia illic omnia ſecunda lætaque ſunt, animis deficere? Nuper quoque quæ acciderunt, utinam tam ſine meo luctu, quàm veſtro, tranſiſſent! Nunc Dii immortales imperii Romani præſides, qui centuriis omnibus, ut mihi imperium juberent dari, fuere auctores, iidem auguriis auſpiciiſque

tiiſque & per nocturnos etiam viſus omnia læta ac proſpera portendunt. Animus quoque meus, maximus mihi ad hoc tempus vates, præſagit, noſtram Hiſpaniam eſſe: brevi extorre hinc omne Punicum nomen, maria terraſque fœda fuga impleturum. Quod mens ſua ſponte divinat, idem ſubjicit ratio haud fallax. Vexati ab iis ſocii noſtram fidem per legatos implorant. tres duces diſcrepantes, prope ut defecerint alii ab aliis, trifariam exercitum in diverſiſſimas regiones diſtraxere. Eadem in illos ingruit fortuna, qua nuper nos afflixit. nam & deſeruntur ab ſociis, ut prius ab Celtiberis nos: & diduxere exercitus, qua patri patruoque meo cauſſa exitii fuit. Nec diſcordia inteſtina coire eos in unum ſinet, neque ſinguli nobis reſiſtere poterunt. Vos modò, milites, favete nomini Scipionum, ſuboli imperatorum veſtrorum, velut acciſis recreſcenti ſtirpibus. Agite milites veteres, novum exercitum novumque ducem traducite Iberum, traducite in terras cum multis fortibus factis ſæpe à vobis peragratas. Brevi faciam, ut quemadmodum nunc noſcitatis in me patris patruique ſimilitudinem oris vultuſque, & lineamenta corporis; ita ingenii, fidei, virtutiſque exemplum expreſſam ad effigiem vobis reddam: ut revixiſſe, aut renatum ſibi quiſque Scipionem imperatorem dicat.

XLII. Hac oratione accenſis militum animis, relicto ad præſidium regionis ejus M. Silano cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, ceteras omnes copias (erant autem viginti quinque millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum trajecit. Ibi quibuſdam ſuadentibus, ut, quoniam in tres tam diverſas regiones diſceſſiſſent Punici exercitus, proximum aggrederetur; periculum

lum esse ratus, ne eo facto in unum omnes contraheret, nec par esset unus tot exercitibus, Carthaginem Novam interim oppugnare statuit: urbem cum ipsam opulentam suis opibus, tum hostium omni bellico apparatu plenam. ibi arma, ibi pecunia, ibi totius Hispaniæ obsides erant. Sitam præterea cum opportunè ad trajiciendum in Africam, tum super portum satis amplum quantævis classi, & nescio an unum in Hispaniæ ora, qui nostro adjacet mari. Nemo omnium quo iretur sciebat, præter C. Lælium. Is classe circummissus ita moderari cursum navium jussus erat, ut eodem tempore exercitus ostenderetur, & classis portum intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginem ventum est. simul terra marique castra ab regione urbis, qua in Septentrionem versa est, posita: his ab tergo (nam frons natura tuta erat) vallum objectum. Ceterùm sita Carthago sic est. Sinus est maris media fere Hispaniæ ora, maximè Africo vento oppositus, & quingentos passus introrsus retractus, paullulo plus passuum in latitudinem patens. hujus in ostio sinus parva insula objecta ab alto, portum ab omnibus ventis, præterquam Africo, tutum facit. ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse, in quo condita urbs est; ab ortu solis & à meridie cincta mari: ab occasu stagnum claudit, paullum & ad septentrionem fusum; incertæ altitudinis utcumque exæstuat aut deficit mare. Continenti urbem jugum ducentos fere & quinquaginta passus patens conjungit. unde quum tam parvi operis munitio esset, non objecit vallum imperator Romanus: seu fiduciam hosti superbè ostentans, sive ut subeunti sæpe ad mœnia urbis recursus pateret.

XLIII. Ce-

XLIII. Cetera, quæ munienda erant, quum perfeciſſet, naves etiam in portu, velut maritimam quoque oſtentans obſidionem, inſtruxit. circumvectuſque claſſem, quum monuiſſet præfectos navium, ut vigilias nocturnas intenti ſervarent: (omnia ubique primò obſeſſum hoſtem conari) regreſſus in caſtra, ut conſilii ſui rationem, quòd ab urbe potiſſimùm oppugnanda bellum orſus eſſet, militibus oſtenderet, & ſpem potiundæ cohortando faceret, concione advocata, ita diſſeruit: *Ad urbem unam oppugnandum ſi quis vos adductos credit; is magis operis veſtri, quàm emolumenti rationem exactam, milites, habet. Oppugnabitis enim verè mœnia unius urbis, ſed in una urbe univerſam experiris Hiſpaniam. Hic ſunt obſides omnium nobilium regum populorumque: qui, ſimul in poteſtate veſtra erunt, extemplo omnia, quæ nunc ſub Carthaginienſibus ſunt, in ditionem tradent. Hic pecunia omnis hoſtium, ſine qua neque illi gerere bellum poſſunt; quippe qui mercenarios exercitus alunt: & quæ nobis maximo uſui ad conciliandos animos barbarorum erit. Hic tormenta, arma, armamenta, & omnis apparatus belli eſt; qui ſimul & vos inſtruet, & hoſtes nudabit. Potiemur præterea cum pulcherrima opulentiſſimaque urbe, tum opportuniſſima portu egregio: unde terra marique, quæ belli uſus poſcunt, ſuppeditentur. quæ cum magna ipſi habebimus, tum dempſerimus hoſtibus multo majora. Hæc illis arx, hoc horreum, ærarium, armamentarium, hoc omnium rerum receptaculum eſt. Hinc rectus in Africam curſus eſt: hæc una inter Pyrenæum & Gades ſtatio: hinc omni Hiſpania imminet Africæ. Sed quoniam vos inſtructos & ordi-*

natos

natos cognoſco, ad Carthaginem novam oppugnandam totis viribus & bono animo tranſeamus. Quumque omnes una voce, *hoc faciendum*, ſuecclamarent, eos Carthaginem duxit. tum terra marique eam oppugnari jubet.

XLIV. Contra Mago Pœnorum dux, quum terra marique inſtrui oppugnationem videret, & ipſe copias ita diſponit. Oppidanorum duo millia ab ea parte, qua caſtra Romana erant, opponit: quingentis militibus arcem inſedit: quingentos tumulo urbis in orientem verſo imponit: multitudinem aliam, quò clamor, quò ſubita vocaſſet res, intentam ad omnia occurrere jubet. Patefacta deinde porta, eos, quos in via ferente ad caſtra hoſtium inſtruxerat, mittit. Romani, duce ipſo præcipiente, parumper ceſſere, ut propiores ſubſidiis in certamine ipſo ſubmittendis eſſent. Et primò haud impari ſtetere acie. ſubſidia deinde, identidem ſummiſſa è caſtris, non averterunt ſolùm in fugam hoſtes; ſed adeò effuſis inſtiterunt, ut, niſi receptui cecinisſet, permixti fugientibus irrupturi fuiſſe in urbem viderentur. Trepidatio verò non in prœlio major, quàm tota urbe fuit. multæ ſtationes pavore atque fuga deſertæ ſunt: relictique muri, quum, quà cuique erat proximum, deſiluiſſent. Quod ubi egreſſus Scipio in tumulum, quem Mercurii vocant, animadvertit, multis partibus nudata defenſoribus mœnia eſſe; omnes è caſtris excitos ire ad oppugnandam urbem, & ferre ſcalas jubet. ipſe, trium præ ſe juvenum validorum ſcutis oppoſitis, (ingens enim jam vis omnis generis telorum è muris volabat) ad urbem ſuccedit. hortatur, imperat quæ in rem ſunt: quod-

quodque plurimum ad accendendos militum animos intererat, teſtis ſpectatorque virtutis atque ignaviæ cujuſque adeſt. Itaque in vulnera ac tela ruunt: neque illos muri, neque ſuperſtantes armati arcere queunt, quin certatim aſcendant. Et ab navibus eodem tempore ea, quæ mari alluitur, pars urbis oppugnari cœpta eſt. Ceterùm tumultus inde major, quàm vis, adhiberi poterat. dum applicant, dum partim exponunt ſcalas militeſque, dum, quà cuique proximum eſt, in terram evadere properant; ipſa feſtinatione & certamine alii alios impediunt.

XLV. Inter hæc repleverat jam Pœnus armatis muros, & vis magna ex ingenti copia congeſta telorum ſuppeditabat. Sed neque viri, nec tela, nec quicquam aliud æquè quàm mœnia ipſa ſeſe defendebant. raræ enim ſcalæ altitudini æquari poterant: & quo quæque altiores, eo infirmiores erant. Itaque quum ſummus quiſque evadere non poſſet, ſubirent tamen alii, onere ipſo frangebantur. quidam ſtantibus ſcalis, quum altitudo caliginem oculis offudiſſet, ad terram delati ſunt. Et quum paſſim homines ſcalæque ruerent, & ipſo ſucceſſu audacia atque alacritas hoſtium creſceret, ſignum receptui datum eſt. quod ſpem non præſentis modò ab tanto certamine ac labore quietis obſeſſis, ſed etiam in poſterum dedit, ſcalis & corona capi urbem non poſſe: opera & difficilia eſſe, & tempus datura ad ferendam opem imperatoribus ſuis. Vix prior tumultus conticuerat, quum Scipio ab defeſſis jam vulneratiſque recentes integroſque alios accipere ſcalas jubet; & vi majore aggredi urbem. Ipſe, ut ei nunciatum eſt, æſtum

dece-

decedere, quòd per piſcatores Tarraconenſes, levibus cymbis, nunc, ubi ea ſiderent, vadis vagatos ſtagnum, compertum habebat, faciler dibus ad murum tranſitum dari, eò ſecum tos duxit. Medium ferme dici erat: & a quòd ſua ſponte cedente in mare æſtu trahe aqua, acer etiam Septentrio ortus inclinatum gnum eodem quo æſtus ferebat: & adeò nu rat vada, ut alibi umbilico tenus aqua eſſet, genua vix ſuperaret. Hoc, cura ac ratione pertuta, in prodigium ac Deos vertens S qui ad tranſitum Romanis mare verterent & quo auferrent, viaſque ante nunquam inita mano veſtigio aperirent; Neptunum jubeb eem itineris ſequi, ac medio ſtagno evade mœnia.

XLVI. Ab terra ingens labor ſuccedentib rat: nec altitudine tantùm mœnium impedi tur, ſed quòd euntes ad ancipites utrimque ſubjectos habebant Romanos; ut latera inf ſubeuntibus, quàm adverſa corpora eſſent. parte in alia quingentis & per ſtagnum facilis itus, & in murum aſcenſus inde fuit. nam opere emunitus erat, ut ubi ipſius loci ac præſidio ſatis creditum foret; nec ulla arma ſtatio aut cuſtodia oppoſita, intentis omnib opem eò ferendam, unde periculum oſtend Ubi urbem fine certamine intravere, pergun quanto maximo curſu poterant, ad eam p circa quam omne contractum certamen er quod adeò intenti omnium non animi ſolùm re, ſed etiam oculi aureſque pugnantium, ſp tiumque & adhortantium pugnantes; ut

ante ab tergo ſenſerit captam urbem, quàm tela in averſos inciderunt. & utrimque ancipitem hoſtem habebant. tunc turbatis defenſoribus metu, & mœnia capta, & porta intus foriſque pariter refringi cœpta: & mox cædendo confractis, ne iter impediretur, foribus, armati impetum fecerunt. Magna multitudo & muros tranſcendebat, ſed hi paſſim ad cædem oppidanorum verſi. illa, quæ portam ingreſſa erat, juſta acies, cum ducibus, cum ordinibus, media urbe in forum proceſſit. Inde quum duobus itineribus fugientes videret hoſtes; alios ad tumulum in orientem verſum, qui tenebatur quingentorum militum præſidio; alios in arcem, in quam & ipſe Mago cum omnibus fere armatis, qui muris pulſi fuerant, refugerat: partim copiarum ad tumulum expugnandum mittit, partim ipſe ad arcem ducit. & tumulus primò impetu eſt captus: & Mago arcem conatus defendere, quum omnia hoſtium plena videret, neque ſpem ullam eſſe, ſe arcemque & præſidium dedidit. Quoad dedita arx eſt, & cædes tota urbe paſſim fuit: nec ulli puberum, qui obvius fuit, parcebatur. tum ſigno dato cædibus finis factus. ad prædam victores verſi, quæ ingens omnis generis fuit.

XLVII. Liberorum capitum virile ſecus ad decem millia capta. inde qui cives Novæ Carthaginis erant, dimiſit: urbemque, & ſua omnia, quæ reliqua eis bellum fecerat, reſtituit. Opifices ad duo millia hominum erant, eos publicos fore populi Romani edixit; cum ſpe propinqua libertatis, ſi ad miniſteria belli enixè operam navaſſent. Ceteram multitudinem incolarum juvenum ac validorum

rum

ſcorpionum majorum minorumque, &
telorumque ingens numerus : ſigna mili
tuaginta quatuor. Et auri argentique
imperatorem magna vis. pateræ aureæ
CCLXXVI. libras ferme omnes pondo : arg
ſignatique decem & octo millia & cc
vaſorum argenteorum magnus numeru
omnia C. Flaminio quæſtori appenſa adı
que ſunt. tritici quadraginta millia modi
dei ducenta ſeptuaginta. Naves onerariæ
portu expugnatæ, captæque : quædam
oneribus, frumento, armis, ære præterea,
& linteis, & ſparto, & navali alia materia a
ædificandam : ut minimum omnium, in
opes belli captas, Carthago ipſa fuerit.

XLVIII. Eo die Scipio, C. Lælio c
navalibus urbem cuſtodire juſſo, ipſe in
giones reduxit : feſſoſque milites omnibu
belli operibus (quippe qui & in acie di
& capienda urbe tantum laboris periculiqu

rium in Hiſpania uno die compotem feciſſent, ſed ante eò congeſſiſſent omnis penè Africæ atque Hiſpaniæ opes; ut neque hoſtibus quicquam relinqueretur, & ſibi ac ſuis omnia ſupereſſent. Militum deinde virtutem collaudavit, quòd eos non eruptio hoſtium, non altitudo mœnium, non inexplorata ſtagni vada, non caſtellum in alto tumulo ſitum, non munitiſſima arx deterruiſſet, quo minùs tranſcenderent omnia, perrumperentque. Itaque quanquam omnibus omnia deberet, præcipuum tamen muralis coronæ decus ejus eſſe, qui primus murum aſcendiſſet. profiteretur, qui ſe dignum eo duceret dono. Duo profeſſi ſunt: Q. Trebellius centurio legionis quartæ, & Sex. Digitius ſocius navalis. nec ipſi tam inter ſe acriter contendebant, quàm ſtudia excitaverant uterque ſui corporis hominum. Sociis C. Lælius præfectus claſſis; legionariis M. Sempronius Tuditanus aderat. Ea contentio quum prope ſeditionem veniret, Scipio tres recuperatores quum ſe daturum pronunciâſſet, qui cognita cauſſa teſtibuſque auditis judicarent, uter prior in oppidum tranſcendiſſet; C. Lælio & M. Sempronio, advocatis partis utriuſque, P. Cornelium Caudinum de medio adjecit: eoſque tres recuperatores conſidere, & cauſſam cognoſcere juſſit. Quum res eo majore ageretur certamine, quòd amoti tantæ dignitatis non tam advocati quàm moderatores ſtudiorum fuerant; C. Lælius, relicto concilio, ad tribunal ad Scipionem accedit, eumque docet, *rem ſine modo ac modeſtiâ agi: ne prope eſſe, ut manus inter ſe conſerant. Ceterùm etiamſi vis abſit, nihilo minus deteſtabili exemplo rem agi: quippe ubi fraude ac perjurio decus petatur*

tur virtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc claſſicos, per omnes Deos paratos jurare magis quæ velint, quàm quæ ſciant vera eſſe: & obſtringere perjurio non ſe ſolùm, ſummaque capita; ſed ſigna militaria, & aquilas, ſacramentique religionem. Hæc ſe ad eum de ſententia P. Cornelii & M. Sempronii deferre. Scipio, collaudato Lælio, ad concionem advocavit, pronunciaviteque, *Se ſatis compertum habere, Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter in murum eſcendiſſe: ſeque eos ambos virtutis cauſſa coronis muralibus donare.* Tum reliquos, prout cuique meritum virtuſque erat, donavit, atque omnes C. Lælium, præfectum claſſis, & omni genere laudis ſibimet ipſi æquavit, & corona aurea ac triginta bubus donavit.

XLIX. Tum obſides civitatum Hiſpaniæ vocari juſſit, quorum quantus numerus fuerit, piget ſcribere: quippe quum alibi trecentos ferme, alibi ſeptingentos viginti quinque fuiſſe inveniam. Æquè & alia inter auctores diſcrepant. Præſidium Punicum alius decem, alius ſeptem, alius haud plus quàm duum millium fuiſſe ſcribit. Capta alibi decem millia capitum, alibi ſupra quinque & viginti invenias. Scorpiones majores minoreſque ad ſexaginta captos ſcripſerim, ſi auctorem Græcum ſequar Silenum: ſi Valerium Antiatem, majorum ſcorpionum ſex millia, minorum tredecim. adeo nullus mentiendi modus eſt. Ne de ducibus quidem convenit. plerique Lælium præfuiſſe claſſi, ſunt qui M. Junium Silanum dicant. Armen præfuiſſe Punico præſidio, deditumque Romanis, Antias Valerius: Magonem alii ſcriptores tradunt. Non de numero navium captarum, non de pondere

dere auri atque argenti & redactæ pecuniæ convenit. Si aliquibus assentiri necesse est; media simillima veris sunt. Ceterùm Scipio, vocatis obsidibus, primùm universos bonum animum habere jussit. *Venisse eos in populi Romani potestatem, qui beneficio quàm metu obligare homines malit: exterasque gentes fide ac societate junctas habere, quàm tristi subjectas servitio.* Deinde acceptis nominibus civitatum, recensuit captivos; quot cujusque populi essent: & nuncios domum misit, ut ad suos quisque recipiendos veniret. Si quarum fortè civitatum legati aderant, eis præsentibus suos restituit: ceterorum curam benignè tuendorum C. Flaminio quæstori attribuit. Inter hæc, è media turba obsidum, mulier magno natu, Mandonii uxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat, flens ad pedes imperatoris procubuit; obtestarique cœpit, ut curam cultumque feminarum impensiùs custodibus commendaret. quum Scipio, nihil profectò defuturum, diceret; tum rursus mulier, *Haud magni ista facimus*, inquit. *quid enim huic fortunæ non satis est? Alia me cura, ætatem harum intuentem, (nam ipsa jam extra periculum injuriæ muliebris sum) stimulat.* Ætate & forma florentes circa erant Indibilis filiæ, aliæque nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio, *Meæ, populique Romani disciplinæ caussa facerem*, inquit, *ne quid, quod sanctum usquam esset, apud nos violaretur. nunc ut id curem impensiùs, vestra quoque virtus dignitasque facit: quæ ne in malis quidem oblitæ decoris matronalis estis.* Spectatæ deinde integritatis viro tradidit eas; tueri-

parentibus ſponſoque ab domo accitis, q
rim audiret deperire eum ſponſæ amore ;
mùm venit, accuratiore eum ſermone
rentes alloquitur. *Juvenis*, inquit, *juve*
lo : quo minor ſit inter nos hujus ſermoni
dia. Ego, quum ſponſa tua capta à mi
ſtris ad me ducta eſſet, audiremque eam
eſſe, & forma faceret fidem, quia ipſe,
ceret ludo ætatis, (præſertim recto & legitim
& non reſpublica animum noſtrum occup
niam mihi dari ſponſam impenſiùs amanti
tuo, cujus poſſum, amori faveo. Fuit ſ
apud me eadem, quæ apud ſoceros tuos pa
ſuos, verecundia : ſervata tibi eſt, ut invio
dignum me teque dari tibi donum poſſet. E
eadem unam pro eo munere paciſcor : amiu
Romano ſis. & ſi me virum bonum credis
les patrem patruumque meum jam ante
nôrant, ſcias multos noſtri ſimiles in civitat
eſſe : nec ullum in terris totulum hodie

niam ſibi nequaquam ſatis facultatis pro ſuo animo, atque illius erga ſe merito, eſſet. Parentes inde cognatique virginis appellati. qui, quoniam gratis ſibi redderetur virgo, ad quam redimendam ſatis magnum attuliſſent auri pondus, orare Scipionem, ut id ab ſe donum acciperet, cœperunt: haud minorem ejus rei apud ſe gratiam futuram eſſe, affirmantes, quàm redditæ inviolatæ foret virginis. Scipio, quando tanto opere peterent, accepturum ſe pollicitus, poni ante pedes juſſit; vocatoque ad ſe Allucio, *Super dotem*, inquit, *quam accepturus à ſocero es, hæc tibi à me dotalia dona accedent*: aurumque tollere, ac ſibi habere juſſit. His lætus donis honoribuſque dimiſſus domum, implevit populares laudibus meritis Scipionis: Veniſſe Diis ſimillimum juvenem; vincentem omnia, cum armis, tum benignitate ac beneficiis. Itaque delectu clientium habito, cum delectis mille & quadringentis equitibus intra paucos dies ad Scipionem revertit.

LI. Scipio retentum ſecum Lælium, dum captivos obſideſque & prædam ex conſilio ejus diſponeret, ſatis omnibus compoſitis, data quinquereme, captiviſque Magone & quindecim fere ſenatoribus, qui ſimul cum eo capti erant, in navem impoſitis, nuncium victoriæ Romam mittit. ipſe paucos dies, quibus morari Carthagine ſtatuerat, exercendis navalibus pedeſtribuſque copiis abſumpſit. Primo die legiones in armis quatuor millium ſpatio decurrerunt: ſecundo die arma curare & tergere ante tentoria juſſit: tertio die rudibus inter ſe in modum juſtæ pugnæ concurrerunt, præpilatiſque

miſſilibus jaculari ſunt: quarto die quies data: quinto iterum in armis decurſum eſt. Hunc ordinem laboris quietiſque, quoad Carthagine morati ſunt, ſervârunt. Remigium claſſicique militis, tranquillo in altum evecti, agilitatem navium ſimulacris navalis pugnæ experiebantur. Hæc extra urbem terra marique corpora ſimul animoſque ad bellum acuebant. urbs ipſa ſtrepebat apparatu belli, fabris omnium generum in publica officina incluſis. dux cuncta pari cura obibat: nunc in claſſe ac navali erat, nunc cum legionibus decurrebat: nunc operibus aſpiciendis tempus dabat, quæque in officinis, quæque in armamentario ac navalibus fabrorum multitudo plurima in ſingulos dies certamine ingenti faciebat. His ita inchoatis, refectiſque quà quaſſi erant muris, diſpoſitiſque præſidiis ad cuſtodiam urbis, Tarraconem eſt profectus, à multis legationibus protinus in via aditus. quas partim dato reſponſo ex itinere dimiſit, partim diſtulit Tarraconem, quò omnibus novis veteribuſque ſociis edixerat conventum. Et cuncti fere, qui cis Iberum incolunt populi, multique etiam ulterioris provinciæ convenerunt. Carthaginienſium duces primò ex induſtria famam captæ Carthaginis compreſſerunt: deinde ut clarior res erat, quàm ut tegi ac diſſimulari poſſet, elevabant verbis. *Nec opinato adventu, ac prope fuerto unius diei, urbem unam Hiſpaniæ interceptam. cujus rei tam parvæ præmio elatum inſolentem juvenem immodico gaudio ſpeciem magnæ victoriæ impoſuiſſe. At ubi appropinquare tres duces, tres victores hoſtium exercitus audiſſet, occurſuram ei extemplo domeſticorum*

eorum funerum memoriam. Hæc in vulgus jactabant; haudquaquam ipſi ignari, quantum ſibi ad omnia virium, Carthagine amiſſa, deceſſiſſet.

LIBER XXVII.

EPITOME.

I. CN. *Fulvius proconſul cum exercitu ab Annibale ad Herdoneam caſus eſt.* II. *Meliore eventu à Claudio Marcello conſule adverſus eundem ad Numiſtronem pugnatum eſt. inde Annibal noctu receſſit.* XII, &c. *Marcellus inſecutus eſt, & ſubinde cedentem preſſit, donec conſligeret.* XIV. *Priore pugna Annibal ſuperior fuit, Marcellus inſequenti.* XV, XVI. *Fabius Maximus, pater, conſul Tarentinos per proditionem recepit.* XVIII, XIX. *In Hiſpania ad Baeculam Scipio cum Aſdrubale Amilcaris conflixit & vicit. inter alia captum puerum regalem eximiæ formæ ad avunculum Maſiniſſam cum donis dimiſit.* XXVII. *Claudius Marcellus, T. Quintius Criſpinus conſules, ſpeculandi cauſſa egreſſi è caſtris, inſidiis ab Annibale circumventi ſunt. Marcellus occiſus fuit, Criſpinus fugit.* XXX, &c. *Res præterea à P. Sulpicio prætore adverſus Philippum & Achæos geſtas continet.* XXXVI. *Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt civium capita centum triginta ſeptem millia centum & octo. ex quo numero apparuit*

quantum hominum tot prœliorum adverſa fortuna populo Romano abſtuliſſet. XXXIX, &c. *Aſdrubal, qui cum exercitu novo tranſcenderat Alpes, ut ſe Annibali conjungeret, cum millibus hominum quinquaginta ſex caſus eſt, M. Livii conſulis ductu; ſed non minore opera Claudii Neronis conſulis.* XLIII. *Qui quum Annibali oppoſitus eſſet, relictis caſtris, ita ut hoſtem falleret, electa manu profectus, Aſdrubalem circumvenit.*

I. HIC ſtatus rerum Hiſpaniæ erat. In Italia conſul Marcellus, Salapia per proditionem recepta, Maroneam & Meles de Sammitibus vi cepit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ præſidii cauſſa relicta erant, oppreſſa. Præda (& aliquantum ejus fuit) militi conceſſa. tritici quoque ducenta quadraginta millia modiûm, & centum decem millia hordei inventa. Ceterùm nequaquam inde tantum gaudium fuit, quanta clades intra paucos dies accepta eſt haud procul ab Herdonea urbe. Caſtra ibi Cn. Fulvius proconſul habebat, ſpe recipiundæ Herdoneæ, quæ poſt Cannenſem cladem ab Romanis defecerat, nec loco ſatis tuto poſita, nec præſidiis firmata. Negligentiam inſitam ingenio ducis augebat ſpes ea, quòd labare iis adverſus Pœnum fidem ſenſerat, poſtquam Salapia amiſſa exceſſiſſe his locis Annibalem in Bruttios auditum eſt. Ab Herdonea ea omnia per occultos nuncios delata Annibali, ſimul curam ſociæ retinendæ urbis, & ſpem fecere incautum hoſtem aggrediendi. exercitu expedito, *Ante Chr.* 210. *V. C.* 542.

expedito, ita ut famam prope præveniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit: &, quo plus terroris hosti objiceret, acie instructa accessit. Par audacia Romanus, consilio & viribus impar, copiis raptim eductis conflixit. quinta legio & sinistra ala acriter pugnam inierunt. Ceterùm Annibal signo equitibus dato, ut, quum pedestres acies occupâssent præsenti certamine oculos animosque, circumvecti, pars castra hostium, pars terga trepidantium invaderent; ipse in Fulvii similitudinem nominis, quòd Cn. Fulvium prætorem biennio ante in iisdem devicerat locis, increpans, similem eventum pugnæ fore affirmabat. Neque ea spes vana fuit. nam quum cominus acie & peditum certamine multi cecidissent Romanorum, starent tamen ordines signaque; equestris à tergo tumultus, simul à castris clamor hostilis auditus, sextam ante legionem, quæ in secunda acie posita, prior ab Numidis turbata est; quintam deinde, atque eos qui ad prima signa erant, avertit. Pars in fugam effusi, pars in medio cæsi: ubi & ipse Cn. Fulvius cum undecim tribunis militum cecidit. Romanorum sociorumque quot cæsa in eo prœlio millia sint, quis pro certo affirmet? quum tredecim millia alibi, alibi haud plus quàm septem inveniam. Castris prædaque victor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuisse ad Romanos comperit, nec mansuram in fide, si inde abscessisset, multitudine omni Metapontum ac Thurios traducta, incendit; occiditque principes, qui cum Fulvio colloquia occulta habuisse comperti sunt. Romani, qui ex tanta clade evaserant, diversis itineribus

vem ad latitudinem qua exsultet facturum.
mae quidem cum luctus ingens ex praeterit
timor in futurum erat. Consul, ex San
Lucanos transgressus, ad Numistronem i
spectu Annibalis loco plano, quum Poenus
teneret, posuit castra. Addidit & aliam
speciem, quòd prior in aciem eduxit. nec d
vit Annibal, ut signa portis efferri vidit.
men aciem instruxerunt, ut Poenus dextr
nu in collem erigeret, Romani sinistrum a
dum applicarent. Ab hora tertia quum ad
pugnam extendissent, fessisque pugnando
acies essent, ab Romanis prima legio &
ala, ab Annibale Hispani milites & fundito
ris, elephanti quoque, commisso jam cer
in proelium acti. Diu pugna neutro inclin
tit. Primae legioni tertia, dexterae alae sinist
iit. & apud hostes, integri à fessis pugnan
pere. Novum atque atrox proelium ex tan
repente exarsit. recentibus animis corpori

movit castra, & in Apuliam abiit. Marcellus, ubi lux fugam hostium aperuit, sauciis cum præsidio modico Numistrone relictis, præpositoque his L. Furio Purpureone, tribuno militum, vestigiis institit sequi. Ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot quum ab stationibus procursaretur, mixta equitum peditumque tumultuosa magis prœlia quàm magna, & ferme omnia Romanis secunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus sine ullo memorando certamine, quum Annibal nocte signa moveret, locum insidiis quærens: Marcellus, nisi certa luce, & explorato ante, non sequeretur.

III. Capuæ interim Flaccus dum bonis principum vendendis, agro, qui publicatus fuerat, locando (locavit autem omnem frumento) tempus terit; ne deesset materia in Campanos sæviendi, novum in occulto gliscens per indicium protractum est facinus. milites ædificiis emotos, simul ut cum agro tecta urbis fruenda locarentur, simul metuens, ne suum quoque exercitum, sicut Annibalis, nimia urbis amœnitas emolliret, in portis murisque sibimet ipsos tecta militariter coëgerat ædificare. erant autem pleraque ex cratibus aut tabulis facta, alia arundine texta; stramento intecta omnia, velut de industria, alimentis ignis. Hæc noctis una hora ut omnia incenderant centum septuaginta Campani, principibus fratribus Blosiis, conjuraverant. indicio ejus rei ex familia Blosiorum facto, portis repente jussu proconsulis clausis, quum ad arma signo dato milites concurrissent, comprehensi omnes qui in noxa erant, &, quæstione acriter habita, damnati necatique. indicibus libertas, & æris

dena millia data. Nucerinos & Acerranos, querentes, ubi habitarent non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romam Fulvius ad senatum misit. Acerranis permissum, ut ædificarent quæ incensa erant. Nucerini Atellam, quia id maluerant (Atellanis Calatiam migrare jussis) traducti. Inter multas magnasque res, quæ nunc secundæ, nunc adversæ occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius & P. Aquilius in Etruriam legati, ad frumentum coëmendum quod Tarentum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu urbano, par numerus Romanorum sociorumque, eodem in præsidium cum frumento missi sunt.

IV. Jam æstas in exitu erat, comitiorumque consularium instabat tempus. sed literæ Marcelli, negantis è republica esse, vestigium abscedi ab Annibale, cui cedenti, certamenque abnuenti gravius ipse instaret, curam injecerant, ne aut consulem tum maximè res agentem à bello avocarent, aut in annum consules deessent. Optimum visum est, quanquam extra Italiam esset, Valerium potiùs consulem ex Sicilia revocari. Ad eum literæ jussu senatus ab L. Manlio prætore urbis missæ cum literis consulis M. Marcelli: ut ex iis nosceret, quæ caussa Patribus eum potiùs quàm collegam revocandi ex provincia esset. Eo fere tempore legati ab rege Syphace Romam venerunt; quæ is prospera prœlia rex cum Carthaginiensibus fecisset, memorantes. *Regem nec inimiciorem ulli populo quàm Carthaginiensi, nec amiciorem quàm Romano, affirmabant esse. misisse eum antea legatos in Hispa-*

niam

niam ad Cn. & P. Cornelios, imperatores Romanos. nunc ab ipſo velut fonte petere Romanorum amicitiam voluiſſe. Senatus non legatis modò benignè reſpondit, ſed & ipſe legatos cum donis ad regem miſit, L. Genucium, P. Pætelium, P. Popilium. Dona tulere, togam & tunicam purpuream, ſellam eburneam, pateram ex quinque pondo auri factam. Protinus & alios Africæ regulos juſſi adire. iis quoque quæ darentur, portata, togæ prætextæ, & ternum pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatramque reges M. Atilius & Manius Acilius legati, ad commemorandam renovandamque amicitiam miſſi, dona tulere, regi togam & tunicam purpuream cum ſella eburnea; reginæ pallam pictam cum amiculo purpureo. Multa ea æſtate, qua hæc facta ſunt, ex propinquis urbibus agriſque nunciata ſunt prodigia. Tuſculi agnum cum ubere lactenti natum: Jovis ædis culmen fulmine ictum, ac prope omni tecto nudatum. Iiſdem ferme diebus Anagniæ terram ante portam ictam diem ac noctem ſine ullo ignis alimento arſiſſe: & aves ad compitum Anagninum in luco Dianæ nidos in arboribus reliquiſſe. Tarracinæ in mari haud procul portu angues magnitudinis miræ, laſcivientium piſcium modo, exſultâſſe: Tarquiniis porcum cum ore humano genitum. Et in agro Capenate ad lucum Feroniæ quatuor ſigna ſanguine multo diem ac noctem ſudâſſe. Hæc prodigia hoſtiis majoribus procurata decreto pontificum: & ſupplicatio diem unum Romæ ad omnia pulvinaria, alterum in Capenate agro ad Feroniæ lucum, indicta.

V. M. Valerius conſul literis excitus, provincia exercituque mandato Cincio prætori, M. Valerio Meſſala præfecto claſſis, cum parte navium in Africam, prædatum ſimul ſpeculatumque, quæ populus Carthaginienſis ageret pararetque, miſſo; ipſe decem navibus Romam profectus quum proſpere perveniſſet, ſenatum extemplo habuit. ibi de ſuis rebus geſtis commemoravit. *Quum annos prope ſexaginta in Sicilia terra marique ſæpe magnis cladibus bellatum eſſet, ſe eam provinciam confeciſſe. neminem Carthaginienſem in Sicilia eſſe: neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, eum eſſe: omnes in urbes agroſque ſuos reductos, arare, ſerere: deſertam recoli tandem terram, frugiferam ipſis cultoribus, populoque Romano pace ac bello fidiſſimum annonæ ſubſidium.* Exin Mutine, & ſi quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in ſenatum introductis; honores omnibus ad exſolvendam fidem conſulis habiti. Mutines etiam civis Romanus factus, rogatione ab tribuno plebis ex auctoritate Patrum ad plebem lata. Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Meſſala quinquaginta navibus quum ante lucem ad Africam accediſſet, improviſò in agrum Uticenſem excenſionem fecit: eumque latè depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naves rediit, atque in Siciliam tranſmiſit: tertiodecimo die, quàm profectus inde erat, Lilybæum revectus. Ex captivis, quæſtione habita, hæc comperta: conſulique Lævino omnia ordine perſcripta, ut ſciret, quo in ſtatu res Africæ eſſent. *Quinque millia Numidarum cum Maſiniſſa Gala filio, acerrimo juvene, Carthagine eſſe; & alios per totam*

totam Africam milites mercede conduci, qui in Hispaniam ad Asdrubalem trajicerentur: ut is, quàm maximo exercitu primo quoque tempore in Italiam transgressus, jungeret se Annibali. in eo positam victoriam credere Carthaginienses. Classem praterea ingentem apparari ad Siciliam repetendam, eamque se credere brevi trajecturam. Hæc recitata à consule ita movere senatum, ut non exspectanda comitia consuli censerent, sed dictatorem comitiorum habendorum causſa dici, & extemplo in provinciam redeundum. Illa disceptatio tenebat, quòd consul in Sicilia se M. Valerium Messalam, qui tum classi præesſet, dictatorem dicturum esſe ajebat: Patres extra Romanum agrum (eum autem in Italia terminari) negabant dictatorem dici posſe. M. Lucretius tribunus plebis quum de ea re consuleret, ita decrevit senatus, *Ut consul prius, quàm ab urbe discederet, populum rogaret, quem dictatorem dici placeret: eumque, quem populus jussisset, dictatorem diceret. Si consul noluisset, prator urbanus populum rogaret: si ne is quidem vellet, tum tribuni ad plebem ferrent.* Quum consul se populum rogaturum negâsſet, quod suæ potestatis esſet, prætoremque vetuisſet rogare; tribuni plebis rogârunt, plebesque scivit, ut Q. Fulvius, qui tum ad Capuam erat, dictator diceretur. sed quo die id plebis concilium futurum erat, consul clam nocte in Siciliam abiit. destitutique Patres literas ad M. Claudium mittendas censuerunt, ut desertæ à collega reipublicæ subveniret, diceretque, quem populus jussisset, dictatorem. Ita à M. Claudio consule Q. Fulvius dictator dictus, & ex eodem plebiscito & ab Q. Fulvio dictatore P. Licinius Crassus pontifex maximus magister equitum dictus.

VI. Di-

VI. Dictator, posteaquam Romam venit, Cn. Sempronium Blæsum legatum, quem ad Capuam habuerat, in Etruriam provinciam ad exercitum misit, in locum C. Calpurnii prætoris: quem, ut Capuæ exercituique suo præesset, literis excivit. Ipse comitia, in quem diem primùm potuit, edixit: quæ, certamine inter tribunos dictatoremque injecto, perfici non potuerant. Galeria juniorum, quæ sorte prærogativa erat, Q. Fulvium & Q. Fabium consules dixerat. eodemque jure vocatæ inclinâssent, ni tribuni plebis C. & L. Arennii se interposuissent: qui neque magistratum continuari satis civile esse ajebant, & multo fœdioris exempli eum ipsum creari qui comitia haberet. Itaque si suum nomen dictator acciperet, se comitiis interessuros. si aliorum præterquam ipsius ratio haberetur, comitiis se moram non facere. Dictator caussam comitiorum auctoritate senatus, plebiscito, exemplisque tutabatur. nam Cn. Servilio consule, quum C. Flaminius alter consul ad Trasimenum cecidisset, ex auctoritate Patrum ad plebem latum, plebemque sciviſſe; ut, quoad bellum in Italia esset, ex iis qui consules fuissent, quos & quoties vellet, reficiendi consules populo jus esset. exemplumque eam in rem se habere; vetus L. Postumii Megelli, qui, interrex iis comitiis quæ ipse habuisset, consul cum C. Junio Bubulco creatus esset; recens Q. Fabii, qui sibi continuari consulatum, nisi id bono publico fieret, profectò nunquam sisset. His orationibus quum diu certatum esset, postremò ita inter dictatorem ac tribunos convenit, ut eo, quod censuisset senatus, staretur. Patribus id tempus reipublicæ visum est, ut per veteres, & expertos, bellique peritos imperatores

reipublica

reſpublica gereretur. itaque moram fieri comitiis non placere. Concedentibus tribunis, comitia habita. Declarati conſules Q. Fabius Maximus quintùm, Q. Fulvius Flaccus quartùm. Prætores inde creati, L. Veturius Philo, T. Quintius Criſpinus, C. Hoſtilius Tubulus, C. Aurunculejus. Magiſtratibus in annum creatis, Q. Fulvius dictatura ſe abdicavit. Extremo æſtatis hujus claſſis Punica navium quadraginta, cum præfecto Amilcare in Sardiniam trajecta, Olbienſem primò, dein poſtquam ibi P. Manlius Vulſo prætor cum exercitu apparuit, circumacta inde ad alterum inſulæ latus, Caralitanum agrum vaſtavit; & cum præda omnis generis in Africam rediit. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot, ſuffectique. C. Servilius pontifex factus in locum T. Otacilii Craſſi. Tib. Sempronius Tib. F. Longus augur factus in locum T. Otacilii Craſſi. Decemvir item ſacris faciundis in locum Tib. Sempronii C. F. Longi Tib. Sempronius Tib. F. Longus ſuffectus. M. Marcius rex ſacrorum mortuus eſt, & M. Æmilius Papus maximus curio. neque in eorum locum ſacerdotes eo anno ſuffecti. Et cenſores hic annus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licinium Craſſum, pontificem maximum. Craſſus Licinius nec conſul, nec prætor ante fuerat, quàm cenſor eſt factus. ex ædilitate gradum ad cenſuram fecit. Sed hi cenſores neque ſenatum legerunt, nec quicquam publicæ rei egerunt. mors diremit L. Veturii. inde & Licinius cenſura ſe abdicavit. Ædiles curules, L. Veturius & P. Licinius Varus, ludos Romanos diem unum inſtaurârunt. Ædiles plebis, Q. Catius & L. Porcius Licinus,

Ante Chr. 209. *V. C.* 543.

Licinus, ex multaticio argento ſigna aenea ad Cereris dedere: & ludos, pro temporis ejus copia, magnifici apparatus feceruat.

VII. Exitu anni hujus, die quarta & trigeſima quàm ab Tarracone profectus erat, C. Lælius legatus Scipionis Romam venit. iſque, cum agmine captivorum ingreſſus urbem, magnum concurſum hominum fecit. Poſtero die in ſenatum introductus, captam Carthaginem, caput Hiſpaniæ, uno die, receptaſque aliquot urbes, quæ defeciſſent, novaſque in ſocietatem adſcitas, expoſuit. Ex captivis comperta his fere congruentia, quæ in literis fuerant M. Valerii Meſſalæ. Maximè movit Patres Aſdrubalis tranſitus in Italiam, vix Annibali atque ejus armis ſubſiſtentem. Productus in concionem Lælius eadem ediſſeruit. Senatus, ob res feliciter à P. Scipione geſtas, ſupplicationem in unum diem decrevit. C. Lælium primo quoque tempore, cum quibus venerat navibus, redire in Hiſpaniam juſſit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli, multis auctoribus: haud neſcius, quoſdam eſſe, qui anno inſequenti captam tradiderint. Quod mihi minùs ſimile veri viſum eſt, annum integrum Scipionem nihil gerundo in Hiſpania conſumpſiſſe. Q. Fabio Maximo quintùm, Q. Fulvio Flacco quartùm conſulibus, Idibus Martiis, quo die magiſtratum inierunt, Italia ambobus provincia decreta; regionibus tamen partitum imperium: Fabius ad Tarentum, Fulvius in Lucanis ac Bruttiis rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium. Prætores ſortiti provincias: C. Hoſtilius Tubulus urbanam: L. Veturius Philo peregrinam cum Gallia: T. Quintius

tius Criſpinus Capuam : C. Aurunculejus Sardiniam. Exercitus ita per provincias diviſi. Fulvio duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Lævinus haberet : Q. Fabio, quibus in Etruria C. Calpurnius præfuiſſet. Exercitus urbanus ut in Etruriam ſuccederet : C. Calpurnius eidem præeſſet provinciæ, exercituique : Capuam, exercitumque, quem Q. Fulvius habuiſſet, T. Quintius obtineret : C. Hoſtilius ab C. Lætorio proprætore provinciam, exercitumque, qui tum jam Arimini erat, acciperet : M. Marcello, quibus conſul bene rem geſſerat, legiones decretæ : M. Valerio cum L. Cincio (his quoque eſt enim prorogatum in Sicilia imperium) Cannenſis exercitus datus : eumque ſupplere ex militibus, qui ex legionibus Cn. Fulvii ſupereſſent, juſſi. Conquiſitos eos conſules in Siciliam miſerunt : additaque eadem militiæ ignominia, ſub qua Cannenſes militabant : quique ex prætoris Cn. Fulvii exercitu ob ſimilis inam fugæ miſſi eò ab ſenatu fuerant. C. Aurunculejo eædem in Sardinia legiones, quibus P. Manlius Vulſo eam provinciam obtinuerat, decretæ. P. Sulpicio, eadem legione eademque claſſe Macedoniam obtinere juſſo, prorogatum in annum imperium. triginta quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium conſulem mitti juſſæ : cetera claſſe prædatum in Africam aut ipſum M. Valerium Lævinum trajicere ; aut mittere, ſeu L. Cinçium, ſeu M. Valerium Meſſalam. Nec de Hiſpania quicquam mutatum, niſi quòd non in annum Scipioni Silanoque, ſed donec revocati ab ſenatu forent, prorogatum imperium eſt. Ita provinciæ exercituumque in eum locum partita imperia.

VIII. Inter

VIII. Inter majorum rerum curas comitia maximi curionis, quum in locum M. Æmilii ſacerdos crearetur, vetus excitaverunt certamen; patriciis negantibus C. Mamilii Vituli, qui unus ex plebe petebat, habendam rationem eſſe: quia nemo ante eum, niſi ex Patribus, id ſacerdotium habuiſſet. Tribuni appellati, ad ſenatum rejecerunt. Senatus populi poteſtatem fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Mamilius Vitulus. Et flaminem dialem invitum inaugurari coëgit P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccum. Decemvir ſacris faciundis creatus in locum Q. Mucii Scævolæ demortui C. Lætorius. Cauſſam inaugurari coacti flaminis libens reticuiſſem, ni ex mala fama in bonam vertiſſet. Ob adoleſcentiam negligentem luxurioſamque C. Flaccus flamen captus à P. Licinio pontifice maximo erat; L. Flacco, fratri germano, cognatiſque aliis ob eadem vitia inviſus. Is, ut animum ejus cura ſacrorum & cærimoniarum cepit, ita repente exuit antiquos mores, ut nemo tota juventute haberetur prior; nec probatior primoribus Patrum, ſuis pariter alieniſque eſſet. Hujus famæ conſenſu elatus ad juſtam fiduciam ſui, rem intermiſſam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetivit, ut in ſenatum introiret. Ingreſſum eam curiam quum L. Licinius prætor inde eduxiſſet, tribunos plebis appellavit flamen. Vetuſtum jus ſacerdotii repetebat. datum id cum toga prætexta & ſella curuli & flaminio eſſe. Prætor non exoletis vetuſtate annalium exemplis ſtare jus, ſed recentiſſimæ cujuſque conſuetudinis uſu volebat. nec patrum, nec avorum memoria dialem quemquam

id

id jus uſurpâſſe. Tribuni rem, inertia flaminum obliteratam, ipſis, non ſacerdotio damno fuiſſe quum æquum cenſuiſſent, ne ipſo quidem contra tendente prætore, magno aſſenſu Patrum plebiſque, flaminem in ſenatum introduxerunt: omnibus ita exiſtimantibus, magis ſanctitate vitæ, quàm ſacerdotii jure, rem eam flaminem obtinuiſſe. Conſules priùs, quàm in provincias irent, duas urbanas legiones in ſupplementum, quantum opus erat ceteris exercitibus, militum ſcripſerunt. Urbanum veterem exercitum Fulvius conſul C. Fulvio Flacco legato (frater hic conſulis erat) in Etruriam dedit ducendum: & legiones, quæ in Etruria erant, Romam deducendas. Et Fabius conſul reliquias exercitus Fulviani conquiſitas (fuere autem ad tria millia trecenti triginta ſex) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconſulem juſſit: atque ab eo duas legiones & triginta quinqueremes accipere. Nihil hæ eductæ ex inſula legiones minuerunt nec viribus nec ſpecie ejus provinciæ præſidium. nam quum, præter egregiè ſuppletas duas veteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumque magnam vim haberet, Siculos quoque, qui in exercitu Epicydis aut Pœnorum fuerant, belli peritos viros, militis ſcripſit. Ea externa auxilia quum ſingulis Romanis legionibus adjunxiſſet, duorum ſpeciem exercituum ſervavit: altero L. Cincium partem inſulæ, quà regnum Hieronis fuerat, tueri juſſit: altero ipſe ceteram inſulam tuebatur, diviſam quondam Romani Punicique imperii finibus: claſſe quoque navium ſeptuaginta partita, ut omni [illegible] præſidia ora maritimæ eſſent.

Ipſe

Ipse cum Mutinis equitatu provinciam peragrabat ut viseret agros, cultaque ab incultis notaret: & perinde dominos laudaret castigaretque. Ita tantum ea cura frumenti provenit, ut & Romam mitteret, & Catanam conveheret: unde exercitui, qui ad Tarentum æstiva acturus esset, posset præberi.

IX. Ceterùm transportati milites in Siciliam (& erant major pars Latini nominis sociorumque) prope magni motus caussa fuere: adeo ex parvis sæpe magnarum momenta rerum pendent. Fremitus enim inter Latinos sociosque in conciliis ortus: *Decimum annum dolectibus & stipendiis exhaustos esse. quotannis ferme clade magna pugnare. Alios in acie occidi, alios morbo absumi: magis perire sibi civem, qui ab Romano miles lectus sit, quàm qui à Pœno captus. quippe ab hoste gratis remitti in patriam; ab Romanis extra Italiam in exsilium veriùs, quàm in militiam, ablegari. Octavum jam ibi annum senescere Cannensem militem, moriturum antequam Italia hostis (quippe nunc cum maximè florens viribus) excedat. Si veteres milites non redeant in patriam, novi legantur, brevi nominem superfuturum. Itaque quod propediem res ipsa negatura sit, priùs, quàm ad ultimam solitudinem atque egestatem perveniant, negandum populo Romano esse. Si consentientes in hoc socios videant Romani, profectò de pace cum Carthaginiensibus jungenda cogitaturos. aliter nunquam, vivo Annibale, sine bello Italiam fore.* Hæc acta in conciliis. Triginta tum coloniæ pop. Rom. erant, ex iis duodecim, quum omnium legationes Romæ essent, negaverunt consulibus esse, unde milites pecuniamque

: darent. Eæ fuere Ardea, Nepete, Sutrium, a, Carseoli, Cora, Suessa, Circeji, Setia, Ca- Narnia, Interamna. Nova re consules icti, m absterrere eos à tam detestabili consilio vel- t, castigando increpandoque plus, quàm leniter ndo, profecturos rati, *eos ausos esse consulibus re*, ajebant, *quod consules in senatu ut pronunci- nt, in animum inducere non possent. non enim de- ctationem eam munerum militiæ, sed apertam de- ionem à populo Romano esse. Redirent itaque ere in colonias, &, tanquam integra re locuti gis quàm ausi tantum nefas, cum suis consule- t. admonerent, non Campanos, neque Tarentinos esse, sed Romanos: inde oriundos, inde in colonias ue in agrum bello captum stirpis augendæ caussa sos: quæ liberi parentibus deberent, ea illos Ro- nis debere, si ulla pietas, si memoria antiquæ pa- esset. Consulerent igitur de integro. nam tum dum quæ temere agitâssent, ea prodendi imperii nati, tradendæ Annibali victoriæ esse.* Quum al- is hæc consules diu jactâssent, nihil moti lega- neque se quod domum renunciarent habere di- nt, neque senatum suum quid novi consuleret: nec miles, qui legeretur, nec pecunia, quæ da- r in stipendium, esset. Quum obstinatos eos rent consules, rem ad senatum detulerunt. ubi us pavor animis omnium est injectus, ut ma- pars actum de imperio diceret. idem alias co- as facturas; idem socios consensisse omnes, ad lendam Annibali urbem Romanam.

X. Consules hortari & consolari senatum, & di- , *Alias colonias in fide atque officio pristino fore. quoque ipsas, quæ officio decessissent, si legati cir-*

ca

[redacted]

ſiverunſtque ab iis, ecquid milites ex forti
tos haberent? Pro duodeviginti coloniis
lius Fregellanus reſpondit: *& milites e*
paratos eſſe: &, ſi pluribus opus eſſet, pl
ros: & quicquid aliud imperaret velletq
Romanus, enixè facturos. ad id ſibi nequ
eſſe, animum etiam ſupereſſe. Conſules
rum videri, præfati, pro merito eorum,
collaudari eos, niſi univerſi Patres iis in
tias egiſſent, ſequi in ſenatum juſſerunt.
quàm poterat honoratiſſimo decreto allo
mandat conſulibus, ut ad populum qu
producerent; & inter multa alia præclara
ſis majoribuſque ſuis præſtitiſſent, rec
meritum eorum in rempublicam comme
Ne nunc quidem poſt tot ſecula ſileantur
turve laude ſua, Signini fuere, & Norbar
lanique, & Brunduſini, & Fregellani, &
& Venuſini, & Adriani, & Firmani, &
ſes: & ab altero mari, Pontiani, & P

ex dignitate populi Romani viſa eſt. Cetera expedientibus, quæ ad bellum opus erant, conſulibus; aurum viceſimarium, quod in ſanctiore ærario ad ultimos caſus ſervabatur, promi placuit. Prompta ad quatuor millia pondo auri. inde quingena pondo data conſulibus, & M. Marcello & P. Sulpicio proconſulibus, & L. Veturio prætori, qui Galliam provinciam ſortitus erat; additumque Fabio conſuli centum pondo auri præcipuum, quod in aream Tarentinam portaretur. cetero uſi ſunt ad veſtimenta præſenti pecunia locanda exercitui, qui in Hiſpania bellum ſecunda ſua fama duciſque gerebat.

XI. Prodigia quoque priùs, quàm ab urbe conſules proficiſcerentur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cœlo erant ſignum Jovis, arborque templo propinqua; & Oſtiæ lacus; & Capuæ murus, Fortunæque ædes; & Sinueſſæ murus portaque. Hæc de cœlo tacta. Cruentam etiam fluxiſſe aquam Albanam, quidam auctores erant; & Romæ intus cellam ædis Fortis Fortunæ de capite ſignum, quod in corona erat, in manus ſponte ſua prolapſum. Et Priverni ſatis conſtabat bovem locutum, volturiumque frequenti foro in tabernam devoláſſe: & Sinueſſæ natum ambiguo inter marem ac feminam ſexu infantem, quos androgynos vulgus (ut pleraque faciliore ad duplicanda verba Græco ſermone) appellat; & lacte pluiſſe, & cum elephanti capite puerum natum. Ea prodigia hoſtiis majoribus procurata, & ſupplicatio circa omnia pulvinaria, & obſecratio in unum diem indicta, & decretum, ut C. Hoſtilius prætor ludos Apollinaris, ſicut his annis voti factique erant, voveret faceretque.

ctoritate Patrum latum in plebem est,
scivit. Senatus lectionem contentio int
de principe legendo tenuit. Sempronii l
ceterùm Cornelius morem traditum à p
quendum ajebat: ut qui primus censor,
viverent, fuisset, eum principem leger
Manlius Torquatus erat. Sempronius, c
tem legendi dedissent, ei jus liberum eos
se Deos. Se id suo arbitrio facturum:
que Q. Fabium Maximum, quem tum
Romanæ civitatis esse vel Annibale judic
esset. Quum diu certatum esset verbis,
te collega, lectus à Sempronio princeps
Q. Fabius Maximus consul. Inde alius
natus, octo præteritis, inter quos L. Cæ
tellus erat; infamis auctor deserendæ I
Cannensem cladem. In equestribus quo
eadem servata caussa. sed erant perpauci,
infamia attingeret. Illis omnibus (& m
adempti equi, qui Cannensium legionum
Sicilia erant. addiderunt acerbitati etian
ne præterita stipendia procederent iis, qui

cendio conſumpta erant, ſeptem tabernas, macellum, atrium regium.

XII. Tranſactis omnibus, quæ Romæ agenda erant, conſules ad bellum profecti. prior Fulvius prægreſſus Capuam. poſt paucos dies conſecutus Fabius, qui & collegam coram obteſtatus, & per literas Marcellum, ut quàm acerrimo bello detineret Annibalem, dum ipſe Tarentum oppugnaret: ea urbe adempta hoſti jam undique pulſo, nec ubi conſiſteret nec quid fidum reſpiceret habenti, ne remorandi quidem cauſſam in Italia fore. Rhegium etiam nuncium mittit ad præfectum præſidii, quod ab Lævino conſule adverſus Bruttios ibi locatum erat, octo millia hominum; pars maxima ab Agathyrna (ſicut antea dictum eſt) ex Sicilia tradu&ta, rapto vivere hominum adſuetorum. additi erant Bruttiorum indidem perfugæ, & audacia & audendi omnia neceſſitatibus pares. Hanc manum ad Bruttium primùm agrum depopulandum duci juſſit, inde ad Cauloniam urbem oppugnandam. Imperata non impigre ſolùm ſed etiam avidè exſecuti, direptis fugatiſque cultoribus agri, ſumma vi urbem oppugnabant. Marcellus conſulis literis excitus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem Romanum tam parem Annibali quàm ſe eſſe, ubi primùm in agris pabuli copia fuit, ex hibernis profectus, ad Canuſium Annibali occurrit. Sollicitabat ad defectionem Canuſinos Pœnus. ceterùm ut appropinquare Marcellum audivit, caſtra inde movit. Aperta erat regio ſine ullis ad inſidias latebris; itaque in loca ſaltuoſa cedere inde cœpit. Marcellus veſtigiis inſtabat, caſtraque caſtris conferebat;

rebat: &, opere perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Annibal, turmatim per equites peditumque jaculatores levia certamina ſerens, caſum univerſæ pugnæ non neceſſarium ducebat. tractus eſt tamen ad id quod vitabat certamen. Nocte prægreſſum eum aſſequitur locis planis ac patentibus Marcellus. caſtra inde ponentem, pugnando undique in munitores, operibus prohibet. Ita ſigna collata, pugnatumque totis copiis: &, quum jam nox inſtaret, Marte æquo diſceſſum eſt. caſtra, exiguo diſtantia ſpatio, rapidim ante noctem permunita. Poſtero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. nec Annibal detrectavit certamen, multis verbis adhortatus milites, *ut memores Traſimeni Cannariumque contunderent ferociam hoſtis. urgere atque inſtare eum. non iter quietos facere, non caſtra ponere pati, non reſpirare aut circumſpicere. quotidie ſimul orientem ſolem & Romanam aciem in campis videndam eſſe. Si uno prœlio haud incruentus abeat, quietiùs deinde tranquilliúſque eum bellaturum.* His irritati adhortationibus, ſimulque tædio ferociæ hoſtium quotidie inſtantium laceſſentiumque, acriter prœlium ineunt. Pugnatum amplius duabus horis eſt. cedere inde ab Romanis dextera ala, & extraordinarii cœpere. Quod ubi Marcellus vidit, duodeviceſimam legionem in primam aciem inducit. Dum alii trepidi cedunt, alii ſegniter ſubeunt, turbata tota acies eſt: dein prorſus fuſa, & vincente pudorem metu, terga dabant. Cecidere in pugna fugaque ad duo millia & ſeptingenti civium ſociorumque: in his quatuor Romani centuriones, duo tribuni militum

ſtum, M. Licinius & M. Fulvius. Signa militaria quatuor de ala prima, quæ fugit; duo de legione, quæ cedentibus ſociis ſucceſſerat, amiſſa.

XIII. Marcellus, poſtquam in caſtra reditum eſt, concionem adeo ſævam atque acerbam apud milites habuit, ut prœlio, per diem totam infeliciter tolerato, triſtior iis irati ducis oratio eſſet. *Diis immortalibus ut in tali re laudes grateſque*, inquit, *ago, quod victor hoſtis, cum tanto pavore incidentibus vobis in vallum portaſque, non ipſa caſtra eſt aggreſſus. deſeruiſſetis profectò eodem terrore caſtra, quo omiſiſtis pugnam. Qui pavor hic? qui terror? quæ repente, qui, & cum quibus pugnaretis, oblivio animos cepit? nempe iidem ſunt hi hoſtes, quos vincendo & victos ſequendo priorem æſtatem abſumpſiſtis: quibus dies noctesque fugientibus per hos dies inſtitiſtis: quos levibus prœliis fatigâſtis, quos heſterno die nec iter facere, nec caſtra ponere paſſi eſtis. Omitto ea quibus gloriari poteſtis: cujus & ipſius pudere ac pœnitere vos oportet, referam. nempe equis manibus heſterna die diremiſtis pugnam. Quid hac nox, quid hac dies attulit? veſtra his copia imminuta ſunt, an illorum aucta? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui videor, nec cum Romanis militibus. corpora tantùm atque arma eadem ſunt. An ſi eoſdem animos habuiſſetis, terga veſtra vidiſſet hoſtis? ſigna alicui manipulo, aut cohorti abſtuliſſet? Adhuc caſis Romanis legionibus gloriabatur. vos illi hodierno die primùm fugati exercitus dediſtis decus.* Clamor inde ortus, ut veniam ejus diei daret; ubi vellet deinde experiretur militum ſuorum animos. *Ego verò experiar*, inquit, *milites: & vos craſtina die in aciem educam, ut victores potiùs quàm victi*

veniam impetrent, quam petiis. Cohortibus, quæ ſigna amiſerant, hordeum dari juſſit: centurioneſque manipulorum, quorum ſigna amiſſa fuerant, diſtrictis gladiis diſcinctos deſtituit: & ut poſtero die omnes pedites equitesque armati adeſſent, edixit. Ita concio dimiſſa ſatentium, jure ac meritò ſeſe increpitos, neque illo die virum quemquam in acie Romana fuiſſe, præter unum ducem, cui aut morte ſatisfaciendum, aut egregia victoria eſſet. Poſtero die armati ornatique ad edictum aderant. Imperator eos collaudat: pronunciatque, *à quibus orta pridie fuga eſſet, cohorteſque, quæ ſigna amiſiſſent, ſe in primam aciem inducturum. edicere jam ſeſe, omnibus pugnandum ac vincendum eſſe: & adnitendum ſingulis univerſiſque, ne prius heſterna fuga quàm hodierna victoria fama Romam perveniat.* Inde cibo corpora firmare juſſi, ut, ſi longior eſſet pugna, viribus ſufficerent. Ubi omnia dicta factaque ſunt, quibus excitarentur animi militum, in aciem procedunt.

XIV. Quod ubi Annibali nunciatum eſt: *Cum eo nimirum,* inquit, *hoſte res eſt, qui nec bonam nec malam ferre fortunam poteſt. Seu vicit, ferociter inſtat victis: ſeu victus eſt, inſtaurat cum victoribus certamen.* Signa inde canere juſſit, copias educit. Pugnatum utrinque aliquanto quàm pridie acriùs eſt: Poenis ad obtinendum heſternum decus adnitentibus, Romanis ad demendam ignominiam. Siniſtra ala ab Romanis, & cohortes, quæ amiſerant ſigna, in prima acie pugnabant, & legio viceſima ab dextro cornu inſtructa. L. Cornelius Lentulus & C. Claudius Nero legati cornibus præerant: Marcellus mediam aciem, hortator teſtiſque præſens, firmabat

bat. Ab Annibale Hiſpani primam obtinebant frontem, & id roboris in omni exercitu erat. Quum anceps diu pugna eſſet, Annibal elephantos in primam aciem induci juſſit, ſi quem injicere ea res tumultum ac pavorem poſſet. Et primò turbârunt ſigna ordineſque, & partim occulcatis, partim diſſipatis terrore qui circa erant, nudaverant una parte aciem. latiuſque fuga manâſſet, ni C. Decimius Flavus tribunus militum, ſigno arrepto primi haſtati, manipulum ejus ſigni ſe ſequi juſſiſſet. duxit ubi maximè tumultum conglobatæ belluæ faciebant: pilaque in eas conjici juſſit. Hæſere omnia tela, haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu, & tam conferta turba. ſed ut non omnes vulnerati ſunt; ita in quorum tergis inſixa ſtetere pila, (ut eſt genus anceps) in fugam verſi etiam integros avertere. Tum jam non unus manipulus, ſed pro ſe quiſque miles, qui modò aſſequi agmen fugientium elephantorum poterat, pila conjicere. eo magis ruere in ſuos belluæ: tantoque majorem ſtragem edere, quàm inter hoſtes ediderant, quanto acriùs pavor conſternatam agit, quàm inſidentis magiſtri imperio regitur. In perturbatam tranſcurſu belluarum aciem ſigna inferunt Romani pedites: & haud magno certamine diſſipatos trepidanteſque avertunt. Tum in fugientes equitatum immittit Marcellus. nec ante finis ſequendi eſt factus, quàm in caſtra paventes compulſi ſunt. Nam ſuper alia, quæ terrorem trepidationemque facerent, elephanti quoque duo in ipſa porta corruerant, coactique erant milites per foſſam vallumque ruere in caſtra. ibi maxima hoſtium cædes facta: cæſa ad octo millia hominum, quin-

que elephanti. Nec Romanis incruenta victoria fuit. mille ferme & ſeptingenti de duabus legionibus, & ſociorum ſupra mille & trecentos occiſi: vulnerati permulti civium ſociorumque. Annibal nocte proxima caſtra movit. Cupientem inſequi Marcellum prohibuit multitudo ſauciorum.

XV. Speculatores, qui proſequerentur agmen, miſſi, poſtero die retulerunt, Bruttios Annibalem petere. Iiſdem fere diebus & ad Q. Fulvium conſulem Hirpini, & Lucani, & Volſcentes, traditis præſidiis Annibalis, quæ in urbibus habebant, dediderunt ſeſe: clementerque à conſule, cum verborum tantùm caſtigatione ob errorem præteritum, accepti. Et Bruttiis ſimilis ſpes veniæ facta eſt, quum ab iis Vibius & Pactius fratres, longè nobiliſſimi gentis ejus, eandem, quæ data Lucanis erat, conditionem deditionis petentes veniſſent. Q. Fabius conſul oppidum in Salentinis Manduriam vi cepit. ibi ad quatuor millia hominum capta, & ceteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipſis faucibus portus poſuit caſtra. naves, quas Livius tutandis commeatibus habuerat, partim machinationibus onerat, apparatuque mœnium oppugnandorum; partim tormentis & ſaxis, omnique miſſilium telorum genere inſtruit: onerarias quoque, non eas ſolùm, quæ remis agerentur, ut alii machinas ſcalaſque ad muros ferrent, alii procul ex navibus vulnerarent mœnium propugnatores. Eæ naves ab aperto mari, ut urbem aggrederentur, inſtructæ paratæque ſunt. Et erat liberum mare, claſſe Punica, quum Philippus oppugnare Ætolos pararet, Corcyram tranſmiſſa. In Bruttiis interim Caulonis oppugnatores, ſub adventum

tum Annibalis, ne opprimerentur, in tumulum, à præſenti impetu tutum, ad cetera inopem, ſe recepere. Fabium, Tarentum obſidentem, leve dictu momentum ad rem ingentem potiundam adjuvit. Præſidium Bruttiorum datum ab Annibale Tarentini habebant. ejus præſidii præfectus deperibat amore mulierculæ, cujus frater in exercitu Fabii conſulis erat. Is certior literis ſororis factus de nova conſuetudine advenæ locupletis, atque inter populares tam honorati, ſpem nactus per ſororem quolibet impelli amantem poſſe; quid ſperaret, ad conſulem detulit. quæ quum haud vana cogitatio viſa eſſet, pro perfuga juſſus Tarentum tranſire, ac per ſororem præfecto conciliatus, primò occultè animum ejus tentando, dein, ſatis explorata levitate, blandiciis muliebribus perpulit eum ad proditionem cuſtodiæ loci, cui præpoſitus erat. Ubi & ratio agendæ rei, & tempus convenit; miles, nocte per intervalla ſtationum clam ex urbe emiſſus, ea quæ acta erant, quæque, ut agerentur, convenerat, ad conſulem refert. Fabius vigilia prima, dato ſigno iis qui in arce erant, quique cuſtodiam portus habebant, ipſe circuito portu ab regione urbis in orientem verſa occultus conſedit. Canere inde tubæ ſimul ab arce, ſimul à portu & ab navibus, quæ ab aperto mari appulſæ erant; clamorque undique cum ingenti tumultu, unde minimum periculi erat, de induſtria ortus. Conſul interim ſilentio continebat ſuos. Igitur Democrates, qui præfectus antea claſſis fuerat, fortè illo loco præpoſitus, poſtquam quieta omnia circa ſe vidit, alias partes eo tumultu perſonare, ut captæ urbis interdum excitaretur clamor; veritus

ne inter cunctationem ſuam conſul aliquam vim faceret, ac ſigna inferret, præſidium ad arcem, unde maximè terribilis accidebat ſonus, traducit. Fabius quum ex temporis ſpatio & ex ſilentio ipſo (quòd, ubi paullo ante ſtrepebant excitantes vocanteſque ad arma, inde nulla accidebat vox) deductas cuſtodias ſenſiſſet; ferri ſcalas ad eam partem muri, qua Bruttiorum cohortem præſidium agitare proditionis conciliator nunciaverat, jubet. Ea primùm eſt captus murus, adjuvantibus recipientibuſque Bruttiis: & tranſcenſum in urbem eſt. inde & proxima refracta porta, ut frequenti agmine ſigna inferrentur. Tum clamore ſublato, ſub ortum ferme lucis, nullo obvio armato in forum perveniunt: omneſque undique, qui ad arcem portumque pugnabant, in ſe converterunt.

XVI. Prœlium in aditu fori majore impetu, quàm perſeverantia, commiſſum eſt. non animo, non armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantùm conjectis, priùs penè, quàm conſererent manus, terga dederunt; dilapſique per nota urbis itinera in ſuas amicorumque domos. Duo ex ducibus, Nico & Democrates, fortiter pugnantes cecidere. Philomenus, qui proditionis ad Annibalem auctor fuerat, quum citato equo ex prœlio avectus eſſet, vagus paullo poſt equus errans per urbem cognitus: corpus nuſquam inventum eſt. creditum vulgò eſt, in puteum apertum ex equo præcipitâſſe. Cartalonem autem præfectum Punici præſidii, cum commemoratione paterni hoſpitii poſitis armis venientem ad conſulem, miles obvius obtruncat. Alii alios, paſſim ſine diſcrimine armatos,

matos, inermes, cæduntſ; Carthaginienſes Tarentinoſque pariter. Bruttii quoque multi paſſim interfecti, ſeu per errorem, ſeu vetere in eos inſito odio, ſeu ad proditionis famam (ut vi potius atque armis captum Tarentum videretur) exſtinguendam. Tum ab cæde ad diripiendam urbem diſcurſum. millia triginta ſervilium capitum dicuntur capti: ingens argenti vis facti ſignatique: auri octoginta ſeptem millia pondo: ſigna tabulæque prope ut Syracuſarum ornamenta æquaverint. Sed majore animo generis ejus præda abſtinuit Fabius, quàm Marcellus: qui interroganti ſcribæ, quid fieri ſignis vellet, (ingentis magnitudinis Dii ſunt, ſuo quiſque habitu in modum pugnantium formati) *Deos iratos Tarentinis relinqui*, juſſit. Murus inde, qui urbem ab arce dirimebat, dirutus eſt ac disjectus. Dum hæc Tarenti aguntur, Annibal iis, qui Caloniam obſidebant, in deditionem acceptis, audita oppugnatione Tarenti, dies noctesque curſim agmine acto, quum, feſtinans ad opem ferendam, captam urbem audiſſet; *Et Romani*, inquit, *ſuum Annibalem habent. eadem, qua ceperamus, arte Tarentum amiſimus*. Ne tamen fugientis modo convertiſſe agmen videretur; quo conſtituerat loco, quinque millia ferme ab urbe poſuit caſtra. ibi paucos moratus dies, Metapontum ſeſe recepit. inde duos Metapontinos cum literis principum ejus civitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab conſule accepturos impunita iis priora fore, ſi Metapontum ei cum præſidio Punico prodidiſſent. Fabius, vera, quæ afferrent, eſſe ratus, diem, qua acceſſurus eſſet Metapontum, conſtituit: literaſque ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatæ ſunt. E-

nimvero lætus ſucceſſu fraudis, ſi ne Fabius quidem dolo invictus fuiſſet, haud procul Metaponto inſidias ponit. Fabio auſpicanti, priuſquam egrederetur ab Tarento, aves ſemel atque iterum non addixerunt. hoſtia quoque cæſa conſulenti Deos, aruſpex cavendum à fraude hoſtili & ab inſidiis prædixit. Metapontini, poſtquam ad conſtitutam non venerat diem, remiſſi ut cunctantem hortarentur, repente comprehenſi, metu grauioris quæſtionis detegunt inſidias.

XVII. Æſtatis ejus principio, qua hæc agebantur, P. Scipio in Hiſpania quum hiemem totam reconciliandis barbarorum animis, partim donis, partim remiſſione obſidum captivorumque, abſumpſiſſet; Edeſco ad eum, clarus inter duces Hiſpanos, venit. Erant conjux liberique ejus apud Romanos. ſed præter eam cauſſam etiam, velut fortuita inclinatio animorum, quæ Hiſpaniam omnem averterat ad Romanum à Punico imperio, traxit eum. Eadem cauſſa Indibili Mandonioque fuit, haud dubiè omnis Hiſpaniæ principibus, cum omni popularium manu relicto Aſdrubale, ſecedendi in imminentes caſtris ejus tumulos, unde per continentia juga tutus receptus ad Romanos eſſet. Aſdrubal quum hoſtium res tacitis augeſcere incrementis cerneret, ſuas imminui, ac fore, ut, niſi audendo aliquid moveret, quà cœpiſſent, fluerent; dimicare quamprimum ſtatuit. Scipio avidior etiam certaminis erat, cum à ſpe, quam ſucceſſus rerum augebat; tum quòd prius, quàm jungerentur hoſtium exercitus, cum uno dimicare duce exercituque, quàm ſimul cum univerſis, malebat. Ceterùm, etiam ſi cum pluribus pariter dimicandum foret,

arte

arte quadam copias auxerat. nam quum videret nullum esse navium usum, quia vacua omnis Hispaniæ ora classibus Punicis erat, subductis navibus Tarracone, navales socios terrestribus copiis addidit. & armorum affatim erat captorum Carthagine: & quæ post captam eam fecerat, tanto opificum numero incluso. Cum iis copiis Scipio veris principio ab Tarracone egressus (jam enim & Lælius redierat ab Roma, sine quo nihil majoris reimotum volebat) ducere ad hostem pergit. Per omnia pacata eunti, ut cujusque populi fines transiret, prosequentibus excipientibusque sociis, Indibilis & Mandonius cum suis copiis occurrerunt. Indibilis pro utroque locutus, haudquaquam ut barbarus stolidè incautéque, sed potius cum verecunda gravitate: propiorque *excusanti transitionem ut necessariam, quàm glorianti ea velut ad primam occasionem rapta. Scire enim se, transfuga nomen exsecrabile veteribus sociis, novis suspectum esse. neque eum se reprehendere morem hominum, si tamen anceps odium caussa, non nomen, faciat. Merita inde sua in duces Carthaginienses* commemoravit, *avaritiam contra eorum, superbiamque, & omnis generis injurias in se atque populares. Itaque corpus duntaxat suum ad id tempus apud eos fuisse: animum jam pridem ibi esse, ubi jus ac fas crederet coli. ad Deos quoque confugere supplices, qui nequeant hominum vim atque injurias pati. Se id Scipionem orare, ut transitio sibi nec fraudi apud eum, nec honori sit. quales ex hac die experiundo cognòrit, perinde opera eorum pretium faceret.* Ita prorsus respondet facturum Romanus: nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint societatem ratam,

ubi nec divini quicquam nec humani fanctum eſſet. Productæ deinde in conſpectum iis conjuges liberique lacrimantibus gaudio reddebantur, atque eo die in hoſpitium abducti. Poſtero die fœdere accepta fides, dimiſſique ad copias adducendas. Iiſdem deinde in caſtris tendebant, donec ducibus iis ad hoſtium perventum eſt.

XVIII. Proximus Carthaginienſium exercitus Aſdrubalis prope urbem Baeculam erat. pro caſtris equitum ſtationes habebat. In eas velites antefignanique, & qui primi agminis erant, advenientes ex itinere, priuſquam caſtris locum caperent, adeo contemptim impetum fecerunt, ut facilè appareret, quid utrique parti animorum eſſet. In caſtra trepida fuga compulſi equites ſunt, ſignaque Romana portis prope ipſis illata. Atque illo quidem die irritatis tantum ad certamen animis caſtra Romani poſuerunt. Nocte Aſdrubal in tumulum copias recipit, plano campo in ſummo patentem: fluvius ab tergo, ante circaque velut ripa præceps oram ejus omnem cingebat. Suberat & altera inferior ſummiſſa faſtigio planities. eam quoque altera crepido haud facilior in aſcenſum ambibat. In hunc inferiorem campum poſtero die Aſdrubal, poſtquam ſtantem pro caſtris hoſtium aciem vidit, equites Numidas, leviumque armorum Baleares, & Afros demiſit. Scipio, circumvectus ordines ſignaque, oſtendebat hoſtem: *prædamnata ſpe æquo dimicandi campo, captantem tumulos, loci fiducia, non virtutis armorumque, ſtare in conſpectu. ſed altiora mœnia habuiſſe Carthaginem, qua tranſcendiſſet miles Romanus. Nec tumulos, nec arcem, nec muros quidem armis obſtitiſſe ſuis. nil id fore altitudines,*

dines, quas cepiſſent hoſtes, ut per præcipitia & præ-rupta ſalientes fugerent. eam quoque ſe illis fugam eluſurum. Cohorteſque duas, alteram tenere fauces vallis, per quam deferretur amnis, jubet: alteram viam inſidere, quæ ab urbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipſe expeditos, qui pridie ſtationes hoſtium pepulerant, ad levem armaturam, infimo ſtantem ſupercilio, ducit. Per aſpreta primò, nihil aliud quàm via impediti, iere. deinde ut ſub ictum venerunt telorum, primò omnis generis vis ingens effuſa eſt in eos: ipſi contra ſaxa, quæ locus ſtrata paſſim, omnia ferme miſſilia, præbet, ingerere; non milites ſolùm, ſed etiam turba calonum immixta armatis. Ceterùm quanquam aſcenſus difficilis erat, & propè obruebantur telis ſaxiſque, aſſuetudine tamen ſuccedendi muros, & pertinacia animi, ſubierunt primi. Qui, ſimul cepere aliquid æquì loci, ubi firmo conſiſterent gradu, levem & concurſatorem hoſtem, atque intervallo tutum, quum procul miſſilibus pugna eluditur, inſtabilem gundem ad cominus conferendas manus, expulerunt loco: & cum cæde magna in aciem, altiori ſuperſtantem tumulo, impegere. Inde Scipio, juſſis adverſus mediam evadere aciem victoribus, ceteras copias cum Lælio dividit; atque eum parte dextra tumuli circumire, donec mollioris aſcenſus viam inveniret, jubet. ipſe ab læva, circuitu haud magno, in tranſverſos hoſtes incurrit. Inde primò turbata acies eſt, dum ad circumſonantem undique clamorem flectere cornua & obvertere ordines volunt. Hoc tumultu & Lælius ſubiit, & dum pedem referunt, ne ab tergo vulnerarentur, lunata prima acies, locuſque ad evaden-

dum

dum & mediis datus eſt: qui per tam iniquum locum, ſtantibus integris ordinibus, elephantiſque ante ſigna locatis, nunquam evaſiſſent. Quum ab omni parte cædes fierent, Scipio, qui lævo cornu in dextrum incurrerat, maximè in nuda hoſtium latera pugnabat. Et jam ne fugæ quidem patebat locus. nam & ſtationes utrimque Romanæ dextra lævaque inſederant vias: & portam caſtrorum ducis principumque fuga clauſerat; addita trepidatione elephantorum, quos territos æquè atque hoſtes timebant. Cæſa igitur ad octo millia hominum.

XIX. Aſdrubal jam antequam dimicaret, pecunia rapta, elephantiſque præmiſſis, quamplurimos poterat de fuga excipiens, præter Tagum flumen ad Pyrenæum tendit. Scipio caſtris hoſtium potitus, quum præter libera capita omnem prædam militibus conceſſiſſet, in recenſendis captivis decem millia peditum, duo millia equitum invenit. ex iis Hiſpanos ſine pretio omnes domum dimiſit: Afros vendere quæſtorem juſſit. Circumfuſa inde multitudo Hiſpanorum, & ante deditorum & pridie captorum, regem eum ingenti conſenſu appellavit. Tum Scipio, ſilentio per præconem facto, *ſibi maximum nomen imperatoris eſſe* dixit, *quo ſe milites ſui appellâſſent. regium nomen alibi magnum, Romæ intolerabile eſſe. Regalem animum in ſe eſſe. ſi id in hominis ingenio ampliſſimum ducerent, tacitè judicarent, vocis uſurpatione abſtinerent.* Senſere etiam barbari magnitudinem animi, cujus miraculo nominis alii mortales ſtuperent, id ex tam alto faſtigio aſpernantis. Dona inde regulis principibuſque Hiſpanorum diviſa, & ex magna copia captorum

rum equorum trecentos, quos vellet, eligere Indibilem jussit. Quum Afros venderet jussu imperatoris quæstor, puerum adultum inter eos forma insigni, quum audîsset regii generis esse, ad Scipionem misit. quem quum percunctaretur Scipio, *quis, & cujas, & cur id ætatis in castris fuisset; Numidam esse*, ait, *Massyam populares vocare. orbum à patre factum apud maternum avum Galam regem Numidarum educatum: cum avunculo Masinissa, qui nuper cum equitatu subsidio Carthaginiensibus venisset, in Hispaniam trajecisse. Prohibitum propter ætatem à Masinissa, nunquam ante prœlium iniisse. Eo die, quo pugnatum cum Romanis esset, insscio avunculo clam armis equoque sumpto in aciem exisse: ibi prolapso equo effusum in præceps captum ab Romanis esse.* Scipio quum asservari Numidam jussisset, quæ pro tribunali agenda erant, peragit. inde quum se in prætorium recepisset, vocatum eum interrogat, *velletne ad Masinissam reverti?* Quum effusis gaudio lacrimis, *cupere verò*, diceret; tum puero annulum aureum, tunicam lato clavo cum Hispano sagulo & aurea fibula, equumque ornatum donat: jussisque prosequi quoad vellet equitibus, dimisit.

XX. De bello inde consilium habitum. & auctoribus quibusdam, ut confestim Asdrubalem persequeretur; anceps id ratus, ne Mago atque Asdrubal cum eo jungerent copias, præsidio tantùm ad insidendum Pyrenæum misso, ipse reliquum æstatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis absumpsit. Paucis post prœlium factum ad Bæculam diebus, quum Scipio rediens jam Tarraconem saltu Castulonensi excessisset; Asdrubal Gisgonis filius & Mago

go imperatores ex ulteriore Hiſpania ad *Aſdrubalem* venere: ſerum poſt malè geſtam rem auxilium; conſilio in cetera exſequenda belli haud parum opportuni. Ibi conferentibus quid in cujuſque provinciæ regione animorum Hiſpanis eſſet, unus Aſdrubal Giſgonis ultimam Hiſpaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades vergit, ignaram adhuc Romanorum eſſe, eoque Carthaginienſibus ſatis fidam cenſebat. Inter Aſdrubalem alterum & Magonem conſtabat, *beneficiis Scipionis occupatos omnium animos publicè privatimque eſſe: nec tranſitionibus finem ante fore, quàm omnes Hiſpani milites aut in ultima Hiſpania amoti, aut traducti in Galliam forent. Itaque etiam ſi ſenatus Carthaginienſium non cenſuiſſet, eundum tamen Aſdrubali fuiſſe in Italiam, ubi belli caput rerumque ſumma eſſet: ſimul ut Hiſpanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hiſpania abduceret. exercitum ejus, cum tranſitionibus tum adverſo prœlio imminutum, Hiſpanis repleri militibus. Et Magonem, Aſdrubali Giſgonis filio tradito exercitu, ipſum cum grandi pecunia ad conducenda mercede auxilia in Baleares trajicere. Aſdrubalem Giſgonis cum exercitu penitus in Luſitaniam abire: nec cum Romanis manus conſerere. Maſſiſſa ex omni equitatu quod roboris eſſet, tria millia equitum expleri: eumque vagum per citeriorem Hiſpaniam ſociis opem ferre, hoſtium oppida atque agros populari.* his decretis, ad exſequenda quæ ſtatuerant duces digreſſi. Hæc eo anno in Hiſpania acta. Romæ fama Scipionis indies creſcere. Fabio Tarentum captum aſtu magis quàm virtute, gloriæ tamen eſſe. Fulvii ſeneſcere fama. Marcellus etiam adverſo rumore eſſe, ſuper quàm quod primò

male

malè pugnaverat, quia, vagante per Italiam Annibale, media æstate Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is jam à prima pugna, quæ adversa fuerat, assiduis concionibus infamem invisumque plebi Claudium fecerat, & jam de imperio abrogando ejus agebat: quum tamen necessarii Claudii obtinuerunt, ut, relicto Venusiæ legato, Marcellus Romam rediret ad purganda ea quæ inimici decernerent, nec de imperio ejus abrogando absente ipso ageretur. Fortè sub idem tempus & Marcellus ad deprecandam ignominiam, & Q. Fulvius consul comitiorum caussa Romam venit.

XXI. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio est, ingenti concursu plebisque & omnium ordinum. Accusavitque tribunus plebis non Marcellum modò, sed omnem nobilitatem. *Fraude eorum & cunctatione fieri, ut Annibal decimum jam annum Italiam provinciam habeat: diutius ibi quàm Carthagine vixerit. Habere fructum imperii prorogati Marcello populum Romanum. bis casum exercitum ejus æstiva Venusiæ sub tectis agere.* Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus commemoratione rerum suarum, ut non rogatio solùm de imperio ejus abrogando antiquaretur, sed postero die consulem eum ingenti consensu centuriæ omnes crearent. Additur collega T. Quintius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero die prætores creati P. Licinius Crassus Dives, pontifex maximus P. Licinius Varus, Sex. Julius Cæsar, Q. Claudius Flamen. Comitiorum ipsorum diebus sollicita civitas de Etruriæ defectione fuit. Principium ejus rei ab Arretinis

Ante Chr. 208. *V. C.* 544.

retinis fieri, C. Calpurnius ſcripſerat, qui eam provinciam proprætor obtinebat. Itaque confeſtim eò miſſus Marcellus conſul deſignatus, qui rem inſpiceret; ac, ſi digna videretur, exercitu accito bellum ex Apulia in Etruriam transferret. Eo metu compreſſi Etruſci quieverunt. Tarentinorum legatis, pacem petentibus cum libertate ac legibus ſuis, reſponſum ab ſenatu eſt; ut redirent quum Fabius conſul Romam veniſſet. Ludi & Romani & plebeji eo anno in ſingulos dies inſtaurati. Ædiles curules fuere L. Cornelius Caudinus & Servius Sulpicius Galba: plebeji, C. Servilius & Q. Cæcilius Metellus. Servilium negabant jure aut tribunum plebis fuiſſe, aut ædilem eſſe; quod patrem ejus, quem triumvirum agrarium occiſum à Bojis circa Mutinam eſſe, opinio per decem annos fuerat, vivere, atque in hoſtium poteſtate eſſe ſatis conſtabat.

XXII. Undecimo anno Punici belli conſulatum inierunt M. Marcellus quintùm (ut numeretur conſulatus, quem vitio creatus non geſſit) & T. Quintius Criſpinus. Utrique conſulum Italia decreta provincia eſt, & duo conſulum prioris anni exercitus: tertius tum erat Venuſiæ, cui M. Marcellus præfuerat. ita ut ex tribus eligerent duos quos vellent: tertius ei traderetur, cui Tarentum & Salentini provincia eveniſſet. Ceteræ provinciæ ita diviſæ prætoribus. P. Licinio Varo urbana, P. Licinio Craſſo pontifici maximo peregrina, & quo ſenatus cenſuiſſet: Sex. Julio Cæſari Sicilia, Q. Claudio Flamini Tarentum. Prorogatum imperium in annum eſt Q. Fulvio Flacco, ut provinciam Capuam, quæ T. Quintii prætoris fuerat, cum una legione

legione obtineret. prorogatum & C. Hoſtilio Tubulo eſt, ut proprætor in Etruriam ad duas legiones ſuccederet C. Calpurnio. Prorogatum & L. Veturio Philoni eſt, ut proprætor Galliam eandem provinciam cum iiſdem duabus legionibus obtineret, quibus prætor obtinuiſſet. Quod in L. Veturio, idem in C. Arunculejo decretum ab ſenatu, latumque de prorogando imperio ad populum eſt, qui prætor Sardiniam provinciam cum duabus legionibus obtinuerat. additæ ei ad præſidium provinciæ quinquaginta longæ naves, quas P. Scipio ex Hiſpania miſiſſet. Et P. Scipioni & M. Silano ſuæ Hiſpaniæ, ſuique exercitus in annum decreti. Scipio ex octoginta navibus, quas aut ſecum ex Italia adductas aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniam tranſmittere juſſus: quia fama erat, magnum navalem apparatum eo anno Carthagine eſſe: ducentis navibus omnem oram Italiæ Siciliæque ac Sardiniæ impleturos. Et in Sicilia ita diviſa res eſt. Sex. Cæſari exercitus Cannenſis eſt datus. M. Valerius Lævinus (ei quoque enim prorogatum imperium eſt) claſſem quæ ad Siciliam erat navium ſeptuaginta obtineret. Adderet eo triginta naves, quæ ad Tarentum priore anno fuerant. cum ea centum navium claſſe, ſi videretur ei, prædatum in Africam trajiceret. Et P. Sulpicio, ut eadem claſſe Macedoniam Græciamque provinciam haberet, prorogatum in annum imperium eſt. De duabus, quæ ad urbem Romam fuerant, legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus eſſet, ſcriberent conſules, permiſſum. Una & viginti legionibus eo anno defenſum imperium Romanum eſt. Et P. Licinio Varo prætori urbis

urbis negotium datum, *ut naves longas triginta veteres reficeret, quæ Oſtiæ erant, & viginti novas naves ſociis navalibus impleret: ut quinquaginta navium claſſe oram maris, vicinam urbi Romanæ, tueri poſſet.* C. Calpurnius vetitus ab Arretio movere exercitum, niſi quum ſucceſſor veniſſet. Idem & Tubulo imperatum, ut inde præcipue caveret, ne qua nova conſilia caperentur.

XXIII. Prætores in provincias profecti. Conſules religio tenebat, quòd, prodigiis aliquot nunciatis, non facilè litabant. Et ex Campania nunciata erant, Capuæ duas ædes, Fortunæ & Martis, & ſepulchra aliquot de cœlo tacta: Cumis (adeo minimis etiam rebus prava religio inſerit Deos) mures in æde Jovis aurum roſiſſe: Caſini examen apum ingens in foro conſediſſe, & Oſtiæ murum portamque de cœlo tactam: Cære vulturium volâſſe in ædem Jovis: Vulſiniis ſanguine lacum manâſſe. Horum prodigiorum cauſſa diem unum ſupplicatio fuit. Per dies aliquot hoſtiæ majores ſine litatione cæſæ, diuque non impetrata pax Deûm, in capita conſulum, republica incolumi, exitiabilis prodigiorum eventus vertit. Ludi Apollinares Q. Fulvio, Ap. Claudio conſulibus à P. Cornelio Sulla prætore urbis primùm facti erant. inde omnes deinceps prætores urbani fecerant: ſed in unum annum vovebant, dieque incerta faciebant. Eo anno peſtilentia gravis incidit in urbem agroſque: quæ tamen magis in longos morbos quàm in perniciales evaſit. Ejus peſtilentiæ cauſſa & ſupplicatum per compita tota urbe eſt; & P. Licinius Varus, prætor urbis, legem ferre ad populum juſſus, ut hi ludi in perpetuum in ſtatam diem vo-

veren-

verentur. Itaque ipſe primus ita vovit, fecitque ante diem III Non. Quintil. is dies deinde ſolennis ſervatus.

XXIV. De Arretinis & fama indies gravior & cura creſcere Patribus. Itaque C. Hoſtilio ſcriptum eſt, ne differret obſides ab Arretinis accipere: & cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum imperio miſſus. qui ut advenit, extemplo Hoſtilius legionem unam, quæ ante urbem caſtra habebat, ſigna in urbem ferre juſſit, præſidiaque locis idoneis diſpoſuit. tum in foro citatis ſenatoribus obſides imperavit. Quum ſenatus biduum ad conſiderandum peteret tempus, aut ipſos extemplo dare, aut ſe poſtero die ſenatorum omnes liberos ſumpturum, edixit. inde portas cuſtodire juſſi tribuni militum, præfectique ſociûm & centuriones, ne quis nocte urbe exiret. Id ſegniùs negligentiùſque factum. ſeptem principes ſenatus, priuſquam cuſtodiæ in portis locarentur, ante noctem cum liberis evaſerunt. Poſtero die, luce prima quum ſenatus in forum citari cœptus eſſet, deſiderati, bonaque eorum venierunt. à ceteris ſenatoribus centum viginti obſides, liberi ipſorum accepti, traditique C. Terentio Romam deducendi. Is omnia ſuſpectiora, quàm ante fuerant, in ſenatu fecit. Itaque, tanquam imminente Etruſco tumultu, legionem alteram ex urbanis Arretium ducere juſſus ipſe C. Terentius, eamque habere in præſidio urbis. C. Hoſtilium cum cetero exercitu placet totam provinciam peragrare; & cavere, ne qua occaſio novare cupientibus res daretur. C. Terentius ut Arretium cum legione venit, claves portarum quum magiſtratus popoſciſſet, negantibus iis com-

comparere, fraude amotas magis ratus quàm negligentia intercidiſſe, ipſe alias claves omnibus portis impoſuit: cavitque cum cura, ut omnia in poteſtate ſua eſſent. Hoſtilium intentiùs monuit, ut in eo ſpem non moturos quicquam Etruſcos poneret, ſi, ne quid moveri poſſet, caviſſet.

XXV. De Tarentinis inde magna contentione in ſenatu actum coram Fabio; defendente ipſo quos ceperat armis, aliis infenſis, & pleriſque æquantibus eos Campanorum noxæ pœnæque. Senatuſconſultum in ſententiam Manii Acilii factum eſt, ut oppidum præſidio cuſtodiretur: Tarentinique omnes intra mœnia continerentur. res integra poſtea referretur, quum tranquillior ſtatus Italiæ eſſet. Et de M. Livio præfecto arcis Tarentinæ haud minore certamine actum eſt: aliis ſenatuſconſulto notantibus præfectum, quòd ejus ſocordia Tarentum proditum hoſti eſſet: aliis præmia decernentibus, quòd per quinquennium arcem tutatus eſſet, maximeque unius ejus opera receptum Tarentum foret: mediis ad cenſores, non ad ſenatum, notionem de eo pertinere dicentibus. cujus ſententiæ & Fabius fuit. adjecit tamen, fateri ſe, opera Livii Tarentum receptum, (quod amici ejus vulgò in ſenatu jactâſſent) neque enim recipiundum fuiſſe, niſi amiſſum foret. Conſulum alter T. Quintius Criſpinus ad exercitum, quem Q. Fulvius Flaccus habuerat, cum ſupplemento in Lucanos eſt profectus. Marcellum aliæ atque aliæ objectæ animo religiones tenebant. in quibus, quòd, quum bello Gallico ad Claſtidium ædem Honori & Virtuti voviſſet, dedicatio ejus à pontificibus impediebatur: quod negabant unam cellam amplius

quàm

quàm uni Deo rite dedicari: quia ſi de cœlo tacta, aut prodigii aliquid in ea factum eſſet, difficilis procuratio foret: quòd, utri Deo divina res fieret, ſciri non poſſet. neque enim duobus, niſi certis Deis, rite una hoſtia fieri. Ita addita Virtutis ædes approperato opere. neque tamen ab ipſo ædes eæ dedicatæ ſunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venuſiæ reliquerat, cum ſupplemento proficiſcitur. Locros in Bruttiis Criſpinus oppugnare conatus, quia magnam famam attuliſſe Fabio Tarentum rebatur, omne genus tormentorum machinarumque ex Sicilia arceſſierat: & naves indidem accitæ erant, quæ vergentem ad mare partem urbis oppugnarent. Ea omiſſa oppugnatio eſt, quia Lacinium Annibal admoverat copias: &, collegam eduxiſſe jam à Venuſia exercitum, fama erat, cui conjungi volebat. Itaque in Apuliam ex Bruttiis reditum, & inter Venuſiam Bantiamque, minus trium millium paſſuum intervallo, conſules binis caſtris conſederant. In eandem regionem & Annibal rediit, averſo ab Locris bello. Ibi conſules ambo, ingenio feroces, prope quotidie milites aciem excire; haud dubia ſpe, ſi duobus exercitibus conſularibus junctis commiſiſſet ſeſe hoſtis, debellari poſſe.

XXVI. Annibal, quia cum Marcello bis priore anno congreſſus vicerat, victuſque erat, ut, cum eodem ſi dimicandum foret, nec ſpem nec metum ex vano haberet; ita duobus conſulibus haudquaquam ſeſe parem futurum credebat. itaque totus in ſuas artes verſus, inſidiis locum quærebat. Levia tamen prœlia inter bina caſtra vario eventu fiebant. quibus quum extrahi æſtatem poſſe conſules cre-

qui in prætidio erat, duci eo jusserunt. E
tura per quosdam Thurinos comperta
quum essent, mittit ad insidendam ab Ta
am. ibi sub tumulo Peteliæ tria millia equit
ditum duo in occulto locata: in quæ ine
euntes Romani quum incidissent, ad duo
matorum cæsa, & mille ducenti ferme v
alii dissipati fuga per agros saltusque Tare
diere. Tumulus erat silvestris inter Punic
mana castra, ab neutris primò occupatus:
mani qualis pars ejus, quæ vergeret ad hos
stra, esset, ignorabant; Annibal insidiis, q
stris, aptiorem eum crediderat. itaque noc
missas aliquot Numidarum turmas medio
condiderat, quorum interdiu nemo ab stati
vebatur, ne aut arma, aut ipsi procul con
tur. Fremebant vulgò in castris Romani
pandum eum tumulum esse, & castello
dum: ne, si occupatus ab Annibale foret,
cervicibus haberent hostem. Movit ea

Marcellum: &, prima hoſtia cæſa, jecur ſine capite inventum; in ſecunda omnia comparuiſſe, quæ aſſolent. Auctum etiam viſum in capite: nec id ſanè aruſpici placuiſſe; quòd ſecundum trunca & turpia exta, nimis læta apparuiſſent.

XXVII. Ceterùm conſulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale, ut nunquam ſatis caſtra caſtris collata duceret. tum quoque vallo egrediens ſignum dedit, ut ad locum miles eſſet paratus: ſi collis, in quem ſpeculatum irent, placuiſſet, vaſa colligerent, ac ſequerentur. Exiguum campi ante caſtra erat: inde in collem aperta undique & conſpecta ferebat via. Numidis ſpeculator nequaquam in ſpem tantæ rei poſitus; ſed ſi quos vagos pabuli aut lignorum cauſſa longiùs à caſtris progreſſos poſſent excipere, ſignum dat ut pariter ab ſuis quiſque latebris exorirentur. Non ante apparuere, quibus obviis ab jugo ipſo conſurgendum erat, quàm circumiere qui à tergo includerent viam. Tum undique omnes exorti, & clamore ſublato impetum fecere. Quum in ea valle conſules eſſent, ut neque evadere poſſent in jugum occupatum ab hoſte, nec receptum ab tergo circumventi haberent; extrahi tamen diutius certamen potuiſſet, ni cœpta ab Etruſcis fuga pavorem ceteris injeciſſet. Non tamen omiſere pugnam deſerti ab Etruſcis Fregellani, donec integri conſules hortando, ipſique ex parte pugnando rem ſuſtinebant. Sed poſtquam vulneratos ambo conſules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabentem ex equo moribundum videre, tum & ipſi (perpauci autem ſupererant) cum Criſpino conſule duobus jaculis icto, & Marcello adoleſcente, ſaucio

&

& ipſo, effugerunt. Interfectus A. Manlius tribunus militum, & ex duobus præfectis ſociûm M. Aulius occiſus, L. Arennius captus. & lictores conſulum quinque vivi in hoſtium poteſtatem venerunt: ceteri aut interfecti, aut cum conſule effugerunt. equites tres & quadraginta aut in prœlio aut in fuga ceciderunt, duodeviginti vivi capti. Tumultuatum & in caſtris fuerat, ut conſulibus irent ſubſidio: quum conſulem & filium alterius conſulis ſaucios, exiguaſque infelicis expeditionis reliquias ad caſtra venientes cernunt. Mors Marcelli cum alioqui miſerabilis fuit; tum quòd nec pro ætate, (major jam enim ſexaginta annis erat) neque pro veteris prudentia ducis, tam improvidè ſe collegamque, & prope totam rempublicam in præceps dederat. Multos circa unam rem ambitus fecerim, ſi quæ de Marcelli morte variant auctores, omnia exſequi velim. Ut omittam alios, L. Cœlius triplicem rei geſtæ ordinem edit: unam traditam fama: alteram ſcriptam laudatione filii, qui rei geſtæ interfuerit: tertiam, quam ipſe pro inquiſita ac ſibi comperta affert. Ceterùm ita fama variat, ut tamen plerique, loci ſpeculandi cauſſa caſtris egreſſum; omnes, inſidiis circumventum tradant.

XXVIII. Annibal, magnum terrorem hoſtibus morte conſulis unius, vulnere alterius, injectum eſſe ratus, ne cui deeſſet occaſioni, caſtra in tumulum, in quo pugnatum erat, extemplo tranſfert. ibi inventum Marcelli corpus ſepelit. Criſpinus, & morte collegæ & ſuo vulnere territus, ſilentio inſequentis noctis profectus, quos proximos nanctus eſt montes, in iis loco alto & tuto undique

que caſtra poſuit. Ibi duo duces ſagaciter moti ſunt; alter ad inferendam, alter ad cavendam fraudem. Annulo Marcelli ſimul cum corpore Annibal potitus erat. ejus ſigni errore ne qui dolus necteretur à Pœno, metuens Criſpinus, circa civitates proximas miſerat nuncios, occiſum collegam eſſe, annuloque ejus hoſtem potitum: ne quibus literis crederent nomine Marcelli compoſitis. Paullo ante hic nuncius conſulis Salapiam venerat, quum literæ ab Annibale allatæ ſunt, Marcelli nomine compoſitæ: ſe nocte, quæ diem illum ſecutura eſſet, Salapiam venturum. parati milites eſſent, qui in præſidio erant, ſi quo opera eorum opus eſſet. Senſere Salapitani fraudem: & ab ira, non defectionis modò, ſed etiam equitum interfectorum, rati occaſionem ſupplicii peti, remiſſo retro nuncio, (perfuga autem Romanus erat) ut ſine arbitro milites quæ vellent agerent, oppidanos per muros urbiſque opportuna loca in ſtationibus diſponunt: cuſtodias vigiliaſque in eam noctem intentiùs inſtruunt. circa portam, qua venturum hoſtem rebantur, quod roboris in præſidio erat, opponunt. Annibal quarta vigilia ferme ad urbem acceſſit. Primi agminis erant perfugæ Romanorum, & arma Romana habebant. ii, ubi ad portam eſt ventum, Latinè omnes loquentes excitant vigiles: aperirique portam jubent. conſulem adeſſe. Vigiles, velut ad vocem eorum excitati, tumultuari, trepidare, moliri portam. cataracta dejecta clauſa erat. eam partim vectibus levant: partim funibus ſubducunt, in tantum altitudinis, ut ſubire recti poſſent. Vixdum ſatis patebat iter, quum perfugæ certatim ruunt per portam: & quum ſexcenti

ferme intrâſſent, remiſſo fune, quo ſuſpenſa erat, cataracta magno ſonitu cecidit. Salapitani, alii perfugas, negligenter ex itinere ſuſpenſa humeris, ut inter pacatos, gerentes arma, invadunt: alii è turri ejus portæ muriſque ſaxis, ſudibus, pilis, abſterrent hoſtem. Ita inde Annibal, ſuamet ipſe fraude captus, abiit: profectuſque ad Locrorum ſolvendam obſidionem, quam Cincius ſumma vi, operibus, tormentorumque omni genere, ex Sicilia advecto, oppugnabat. Magoni jam haud ferme fidenti, retenturum defenſurumque ſe urbem, prima ſpes morte nunciata Marcelli affulſit. Secutus inde nuncius, Annibalem, Numidarum equitatu præmiſſo, ipſum, quantum accelerare poſſet, cum peditum agmine ſequi. Itaque ubi primùm Numidas edito è ſpeculis ſigno adventare ſenſit, & ipſe patefacta repente porta ferox in hoſtes erumpit. Et primò, magis quia improviſò id fecerat, quàm quòd par viribus eſſet, anceps certamen erat. deinde ut ſupervenere Numidæ, tantus pavor Romanis eſt injectus, ut paſſim ad mare ac naves fugerent; relictis operibus machiniſque, quibus muros quatiebant. Ita adventu Annibalis ſoluta Locrorum obſidio eſt.

XXIX. Criſpinus, poſtquam in Bruttios profectum Annibalem ſenſit, exercitum, cui collega præfuerat, M. Marcellum tribunum militum Venuſiam abducere juſſit. ipſe, cum legionibus ſuis Capuam profectus, vix lecticæ agitationem præ gravitate vulnerum patiens, Romam literas de morte collegæ ſcripſit, quantoque ipſe in diſcrimine eſſet. *Se comitiorum cauſſa non poſſe Romam venire: quia nec viæ laborem paſſurus videretur,* &.

& de Tarento ſollicitus eſſet, ne ex Bruttiis Annibal eò converteret agmen. Legatos opus eſſe ad ſe miſti, viros prudentes: cum quibus, quæ vellet, de republica loqueretur. Hæ literæ recitatæ magnum & luctum morte alterius conſulis, & metum de altero fecerunt. Itaque & Q. Fabium filium ad exercitum Venuſiam miſerunt: & ad conſulem tres legati miſſi, Sext. Julius Cæſar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimentus, quum paucis ante diebus ex Sicilia rediſſet. Hi nunciare conſuli juſſi, ut, ſi ad comitia ipſe Romam venire non poſſet, dictatorem in agro Romano diceret comitiorum cauſſa. Si conſul Tarentum profectus eſſet, Q. Claudium prætorem placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas ſociorum urbes tueri poſſet. Eadem æſtate M. Valerius cum claſſe centum navium ex Sicilia in Africam tranſmiſit: &, ad Clupeam urbem exſcenſione facta, agrum latè, nullo ferme obvio armato, vaſtabat. inde ad naves raptim prædatores recepti, quia repente fama accidit, claſſem Punicam adventare. octoginta erant & tres naves. Cum iis haud procul Clupea proſpere pugnat Romanus. decem & octo navibus captis, fugatis aliis, cum magna terreſtri navalique præda Lilybæum rediit. Eadem æſtate & Philippus implorantibus Achæis auxilium tulit. quos & Machanidas tyrannus Lacedæmoniorum finitimo bello urebat; & Ætoli, navibus per fretum, quod Naupactum & Patras interfluit, (Rhion incolæ vocant) exercitu trajecto, depopulati erant. Attalum quoque regem Aſiæ, quia Ætoli ſummum gentis ſuæ magiſtratum ad eum

proximo concilio detulerant, fama erat in Europam trajecturum.

XXX. Ob hæc Philippo, in Græciam deſcendenti, ad Lamiam urbem Ætoli duce Pyrrhia, qui prætor in eum annum cum abſente Attalo creatus erat, occurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia ſecum, & mille ferme ex Romana claſſe à P. Sulpicio miſſos. Adverſus hunc ducem atque has copias Philippus bis proſpero eventu pugnavit: mille admodum hoſtium utraque pugna occidit. Inde quum Ætoli metu compulſi Lamiæ urbis mœnibus tenerent ſeſe, Philippus ad Phalara exercitum reduxit. in Maliaco ſinu is locus eſt; quondam frequenter habitatus propter egregium portum, tutaſque circa ſtationes, & aliam opportunitatem maritimam terreſtremque. Eò legati ab rege Ægypti Ptolemæo, Rhodiiſque, & Athenienſibus, & Chiis venerunt, ad dirimendum inter Philippum atque Ætolos bellum. Adhibitus ab Ætolis & ex finitimis pacificator Amynander rex Athamanum. Omnium autem non tanta pro Ætolis cura erat, ferocioribus quàm pro ingeniis Græcorum gentis: quàm ne Philippus regnumque ejus, grave libertati futurum, rebus Græciæ immiſceretur. De pace dilata conſultatio eſt in concilium Achæorum; concilioque ei & locus, & dies certa indicta, interim triginta dierum induciæ impetratæ. Profectus inde rex per Theſſaliam Bœotiamque, Chalcidem Eubœæ venit, ut Attalum, quem claſſe Eubœam petiturum audierat, portubus & littorum appulſu arceret. Inde præſidio relicto adverſus Attalum, ſi fortè interim trajeciſſet, profectus ipſe cum

Cum paucis equitum leviſque armaturæ Argos venit. Ibi curatione Heræorum Nemeorumque ſuffragiis populi ad eum delata, quia ſe Macedonum reges ex ea civitate oriundos referunt: Heræis peractis, ab ipſo ludicro extemplo Rhium profectus eſt, ad indictum multo ante ſociorum concilium. Ibi de Ætolico finiendo bello actum, ne cauſſa aut Romanis aut Attalo intrandi Græciam eſſet. Sed ea omnia, vixdum induciarum tempore circumacto, Ætoli turbavere: poſtquam & Attalum Æginam veniſſe, & Romanam claſſem ſtare ad Naupactum audivere. Vocati enim in concilium Achæorum, in quo eædem legationes erant, quæ ad Phalara egerant de pace; primùm queſti ſunt quædam parva contra fidem conventionis tempore induciarum facta: poſtremò negârunt dirimi bellum poſſe, niſi Meſſeniis Achæi Pylum redderent, Romanis reſtitueretur Atintania, Scerdilædo & Pleurato Ardyæi. Enimvero indignum ratus Philippus, victos victori ſibi ultro conditiones ferre: *ne antea quidem ſe aut de pace audiſſe, aut inducias pepigiſſe*, dixit, *ſpem ullam habentem quieturos Ætolos; ſed ut omnes ſocios teſtes haberet, ſe pacis, illos belli cauſſam quæſiſſe.* ita infecta pace concilium dimiſit; quatuor millibus armatorum relictis ad præſidium Achæorum, & quinque longis navibus acceptis, quas ſi adjeciſſet miſſæ nuper ad ſe claſſi Carthaginienſium, & ex Bithynia ab rege Pruſia venientibus navibus, ſtatuerat navali prœlio laceſſere Romanos; jam diu in ea regione potentes maris. ipſe ab eo concilio Argos regreſſus: jam enim Nemeorum appetebat tempus, quæ celebrari volebat præſentia ſua.

XXXI. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies feſtos licentiùs quàm inter belli tempora remittente animum, P. Sulpicius, ab Naupacto profectus, claſſem appulit inter Sicyonem & Corinthum, agrumque nobiliſſimæ fertilitatis effusè vaſtavit. Fama ejus rei Philippum ab ludis excivit: raptimque cum equitatu profectus, juſſis ſubſequi peditibus, palatos paſſim per agros, graveſque præda (ut qui nihil tale metuerent) adortus Romanos, compulit in naves. Claſſis Romana haudquaquam læta præda Naupactum rediit. Philippus quoque ludorum, qui reliqui erant, celebritatem, quantæcumque, de Romanis tamen, victoriæ partæ fama auxerat: lætitiaque ingenti celebrati feſti dies. eo magis etiam, quòd populariter dempto capitis inſigni, purpura atque alio regio habitu, æquaverat ceteris ſe in ſpeciem: quo nihil gratius eſt civitatibus liberis. Præbuiſſetque haud dubiam eo facto ſpem libertatis, niſi omnia intoleranda libidine fœda ac deformia effeciſſet. vagabatur enim cum uno aut altero comite per maritimas domos dies noctesque: & ſubmittendo ſe in privatum faſtigium, quo minus conſpectus, eo ſolutior erat: & libertatem quum aliis vanam oſtendiſſet, totam in ſuam licentiam verterat. Neque enim omnia emebat aut eblandiebatur, ſed vim etiam flagitiis adhibebat: periculoſumque & viris & parentibus erat, moram incommoda ſeveritate libidini regiæ feciſſe. uni etiam principi Achæorum Arato adempta uxor nomine Polycratia, ac ſpe regiarum nuptiarum in Macedoniam aſportata fuerat. Per hæc flagitia ſolenni Nemeorum peracto, pauciſque additis diebus, Dymas eſt profectus

fectus ad præſidium Ætolorum, quod ab Eleis accitum acceptumque in urbem erat, ejiciendum. Cycliadas (penes eum ſumma imperii erat) Achæique ad Dymas regi occurrere: & Eleorum accenſi odio, quòd à ceteris Achæis diſſentirent: & infenſi Ætolis, quos Romanum quoque adverſus ſe moviſſe bellum credebant. Profecti ab Dymis conjuncto exercitu tranſeunt Lariſſum amnem, qui Eleum agrum ab Dymeo dirimit.

XXXII. Primum diem, quo fines hoſtium ingreſſi ſunt, populando abſumpſerunt. Poſtero die acie inſtructa ad urbem acceſſerunt; præmiſſis equitibus, qui obequitando portis promptum ad excurſiones genus laceſſerent Ætolorum. Ignorabant Sulpicium cum quindecim navibus ab Naupacto Cyllenen trajeciſſe: &, expoſitis in terram quatuor millibus armatorum, ſilentio noctis, ne conſpici agmen poſſet, intrâſſe Elim. Itaque improviſa res ingentem injecit terrorem, poſtquam inter Ætolos Eleoſque Romana ſigna atque arma cognovere. Et primò recipere ſuos voluerat rex: dein, contracto jam inter Ætolos & Triallos (Illyriorum id eſt genus) certamine, quum urgeri videret ſuos, & ipſe rex cum equitatu in cohortem Romanam incurrit. Ibi equus, pilo trajectus, quum prolapſum per caput regem effudiſſet, atrox pugna utrimque accenſa eſt; & ab Romanis impetu in regem facto, & protegentibus regiis, inſignis & ipſius pugna fuit, quum pedes inter equites coactus eſſet prœlium inire. deinde quum jam impar certamen eſſet, caderentque circa eum multi & vulnerarentur, raptus ab ſuis atque alteri equo injectus, fugit. Eo die caſtra quinque millia

paſſuum ab urbe Eleorum poſuit. poſtero ad ca ſtellum (Pyrgum vocant) copias omnes eduxit: quò agreſtium multitudinem cum pecoribus, metu populationum, compulſam audierat. eam inconditam inermemque multitudinem primo ſtatim terrore adveniens cepit: compenſaveratque ea præda quod ignominiæ ad Elim acceptum fuerat. Dividenti prædam captivoſque (fuerant autem quatuor millia hominum, pecoris omnis generis ad millia viginti) nuncius ex Macedonia venit: Eropum quendam, corrupto arcis præfidiique præfecto, Lychnidum cepiſſe: tenere & Daſſaretiorum quoſdam vicos, & Dardanos etiam concire. Omiſſo igitur Achaïco atque Ætolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armatorum, cum Menippo & Polyphanta ducibus ad præſidium ſociorum, profectus ab Dymis per Achajam Bœotiamque & Bœbeïdem, decimis caſtris Demetriadem in Theſſaliam pervenit.

XXXIII. Ibi alii, majorem afferentes tumultum, nuncii occurrunt: Dardanos, in Macedoniam effuſos, Oreſtidem jam tenere, ac deſcendiſſe in Ægeſtæum campum: famamque inter barbaros celebrem eſſe, Philippum occiſum. Expeditione ea, qua cum populatoribus agri ad Sicyonem pugnavit, in arborem illatus impetu equi, ad eminentem ramum cornu alterum galeæ præfregit. id inventum ab Ætolo quodam, perlatumque in Ætoliam ad Scerdilædum, cui notum erat inſigne galeæ, famam interfecti regis vulgavit. Poſt profectionem ex Achaja regis, Sulpicius, Æginam claſſe profectus, cum Attalo ſeſe conjunxit. Achæi cum Ætolis Eleiſque haud procul Meſſene proſperam

ram pugnam fecerunt. Attalus rex & P. Sulpicius Æginæ hibernârunt. Exitu hujus anni T. Quintius Criſpinus conſul, dictatore comitiorum ludorumque faciendorum cauſſa dicto T. Manlio Torquato, ex vulnere moritur. alii Tarenti, alii in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo ante bello acciderat; duo conſules ſine memorando prœlio interfecti velut orbam remp. reliquerant. Dictator Manlius magiſtrum equitum Cn. Servilium (tum ædilis curulis erat) dixit. Senatus, quo die primùm eſt habitus, ludos magnos facere dictatorem juſſit: quos M. Æmilius prætor urbis, C. Flaminio, Cn. Servilio conſulibus, fecerat; & in quinquennium voverat. Tum dictator & ludos fecit, & in inſequens luſtrum vovit. Ceterùm, quum duo conſulares exercitus tam prope hoſtem ſine ducibus eſſent, omnibus aliis omiſſis, una præcipua cura Patres populumque inceſſit, conſules primo quoque tempore creandi: & ut eos potiſſimùm crearent, quorum virtus ſatis tuta à fraude Punica eſſet; *cum toto eo bello damnoſa præpropera ac fervida ingenia imperatorum fuiſſe; tum eo ipſo anno conſules, nimia cupiditate conſerendi cum hoſte manum, in nec opinatam fraudem lapſos eſſe. ceterùm Deos immortales, miſeritos nominis Romani, peperciſſe innoxiis exercitibus: temeritatem conſulum ipſorum capitibus damnâſſe.*

XXXIV. Quum circumſpicerent Patres, quoſnam conſules facerent, longè ante alios eminebat C. Claudius Nero. Ei collega quærebatur. & virum quidem eum egregium ducebant: ſed promptiorem acrioremque, quàm tempora belli poſtularent, aut hoſtis Annibal, temperandum acre ejus

ingenium moderato & prudenti viro adjuncto collega cenſebant. M. Livius erat multis ante annis ex conſulatu populi judicio damnatus. quam ignominiam adeo ægre tulerat, ut & rus migraret, & per multos annos & urbe & omni cœtu careret hominum. octavo ferme poſt damnationem anno M. Claudius Marcellus & M. Valerius Lævinus conſules reduxerant eum in urbem. ſed erat veſte obſoleta, capilloque & barba promiſſa, præferens in vultu habituque inſignem memoriam ignominiæ acceptæ. L. Veturius & P. Licinius cenſores eum tonderi, & ſqualorem deponere, & in ſenatum venire, fungique aliis publicis muneribus coëgerunt. ſed tum quoque aut verbo aſſentiebatur, aut pedibus in ſententiam ibat, donec cognati hominis eum cauſſa M. Livii Macati, quum fama ejus ageretur, ſtantem coëgit in ſenatu ſententiam dicere. Tum ex tanto intervallo auditus convertit ora hominum in ſe, cauſſamque ſermonibus præbuit, *indigno injuriam à populo factam, magnoque id damno fuiſſe, quòd tam gravi bello nec opera nec conſilio talis viri uſa reſpublica eſſet. C. Neroni neque Q. Fabium neque M. Valerium Lævinum dari collegas poſſe, quia duos patricios creari non liceret. eandem cauſſam in T. Manlio eſſe, præterquam quòd recuſâſſet delatum conſulatum, recuſaturuſque eſſet. Egregium par conſulum fore, ſi M. Livium C. Claudio collegam adjunxiſſent.* Nec populus mentionem ejus rei, ortam à Patribus, eſt aſpernatus. Unus eam rem in civitate, is cui deferebatur honos, abnuebat: levitatem civitatis accuſans. *Sordidati rei non miſeritos, candidam togam invito offerre: eodem honores pœnaſque congeri. Si bonum*

virum

virum ducerent, quid ita pro malo ac noxio damnâſſent? ſi noxium comperiſſent, quid, ita malè credito priore conſulatu, alterum crederent? Hæc taliaque arguentem & querentem caſtigabant Patres; & *M. Furium* memorantes *revocatum de exſilio, patriam pulſam ſede ſua reſtituiſſe. ut parentum ſævitiam, ſic patriæ, patiendo ac ferendo leniendam eſſe.* adnixi omnes, cum C. Claudio M. Livium conſulem fecerunt.

XXXV. Poſt diem tertium ejus diei prætorum comitia habita. Prætores creati L. Porcius Licinus, C. Mamilius, A. & C. Hoſtilii Catones. Comitiis perfectis, ludiſque factis, dictator & magiſter equitum magiſtratu abierunt. C. Terentius Varro in Etruriam proprætor miſſus, ut ex ea provincia C. Hoſtilius Tarentum ad eum exercitum iret, quem T. Quintius conſul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret, viſeretque quæ res ibi gererentur: ſimul, quòd Olympiæ ludicrum ea ætate futurum erat, quod maximo cœtu Græciæ celebraretur: ut, ſi tutò per hoſtem poſſet, adiret id concilium: ut qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini cives relegati ab Annibale eſſent, domos redirent; ſcirentque, ſua omnia, quæ ante bellum habuiſſent, reddere populum Romanum. Quia periculoſiſſimus annus imminere videbatur, neque conſules in republica erant; in conſules deſignatos omnes verſi, quamprimum eos ſortiri provincias, & præſciſcere quam quiſque eorum provinciam, quem hoſtem haberet, volebant. De reconciliatione etiam gratiæ eorum in ſenatu actum eſt; principio facto à Q. Fabio Maximo. Inimicitiæ autem

Ante Chr. 207. *V. C.* 545.

autem nobiles inter eos erant; & acerbiores eas indignioreſque Livio ſua calamitas fecerat, quòd ſpretum ſe in ea fortuna credebat. Itaque is magis implacabilis erat: & nihil opus eſſe reconciliatione ajebat, acriùs & intentiùs omnia geſturos; timentes ne creſcendi ex ſe inimico collegæ poteſtas fieret. Vicit tamen auctoritas ſenatus, ut, poſitis ſimultatibus, communi animo conſilioque adminſtrarent rempublicam. Provinciæ iis non permixtæ regionibus, ſicut ſuperioribus annis, ſed diverſæ extremis Italiæ finibus; alteri adverſus Annibalem Bruttii, Lucani; alteri Gallia adverſus Aſdrubalem (quem jam Alpibus appropinquare fama erat) decreta. Exercitum ex duobus, qui in Gallia, quique in Etruria eſſent, addito urbano, eligeret quem mallet, qui Galliam eſſet ſortitus. cui Bruttii provincia eveniſſet, novis legionibus urbanis ſcriptis, utrius mallet conſulum prioris anni exercitum ſumeret. relictum à conſule exercitum Q. Fulvius proconſul acciperet: eique in annum imperium eſſet. & C. Hoſtilio, cui pro Etruria Tarentum mutaverant provinciam, pro Tarento Capuam mutaverunt. legio una data, cui Fulvius proximo anno præfuerat. De Aſdrubalis adventu in Italiam cura indies creſcebat.

XXXVI. Maſſilienſium primùm legati nunciaverant, eum in Galliam tranſgreſſum: erectoſque adventu ejus, quia magnum pondus auri attuliſſe diceretur ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. miſſi deinde cum iis legati ab Roma Sex. Antiſtius & M. Retius ad rem inſpiciendam, retulerant, miſiſſe ſe cum Maſſilienſibus ducibus, qui per hoſpites eorum principes Gallorum omnia

omnia explorata referrent. Pro comperto habere, Aſdrubalem ingenti jam coacto exercitu proximo vere Alpes trajecturum : nec tum eum quicquam aliud morari, niſi quòd clauſæ hieme Alpes eſſent. In locum M. Marcelli P. Ælius Pætus augur creatus, inauguratuſque : & Cn. Cornelius Dolabella rex ſacrorum inauguratus eſt in locum M. Marcii, qui biennio ante mortuus erat. Hoc eodem anno & luſtrum conditum eſt à cenſoribus P. Sempronio Tuditano & M. Cornelio Cethego. Cenſa civium capita centum triginta ſeptem millia, centum & octo : minor aliquanto numerus quàm qui ante bellum fuerat. Eo anno primùm, ex quo Annibal in Italiam veniſſet, comitium tectum eſſe, memoriæ proditum eſt : & ludos Romanos ſemel inſtauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello & C. Servilio. & plebejis ludis biduum inſtauratum ab Q. Mamilio & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & tria ſigna ad Cereris ædem dederunt : & Jovis epulum fuit ludorum cauſſa. Conſulatum inde ineunt C. Claudius Nero & M. Livius iterum. qui, quia jam deſignati provincias ſortiti erant, prætores ſortiri juſſerunt. C. Hoſtilio urbana evenit : addita & peregrina, ut tres in provincias exire poſſent. A. Hoſtilio Sardinia, C. Mamilio Sicilia, L. Porcio Gallia evenit. Summa legionum trium & viginti ; ita per provincias diviſa, ut binæ conſulum eſſent, quatuor Hiſpania haberet : tres prætores binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia ; duas C. Terentius in Etruria ; duas Q. Fulvius in Bruttiis ; duas Q. Claudius circa Tarentum & Salentinos ; unam C. Hoſtilius Tubulus Capuæ : duæ urbanæ ut ſcriberentur. primis quatuor legionibus populus

populus tribunos creavit: in ceteras conſules miſerunt.

XXXVII. Priuſquam conſules proficiſcerentur, novendiale ſacrum fuit: quia Vejis de cœlo lapidaverat. Sub unius prodigii (ut fit) mentionem alia quoque nunciata. Minturnis ædem Jovis & lucum Maricæ; item Atellæ murum & portam de cœlo tacta. Minturnenſes, terribilius quod eſſet, adjiciebant, ſanguinis rivum in porta fluxiſſe. & Capuæ lupus, nocte portam ingreſſus, vigilem laniaverat. Hæc procurata hoſtiis majoribus prodigia: & ſupplicatio diem unum fuit ex decreto pontificum. inde iterum novendiale inſtauratum, quòd in Armiluſtro lapidibus viſum pluere. Liberatas religione mentes turbavit rurſus nunciatum, Fruſinone infantem natum eſſe quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum, quam quòd is quoque, ut Sinueſſæ biennio ante, incertus, mas an femina eſſet, natus erat. Id verò aruſpices, ex Etruria acciti, fœdum ac turpe prodigium dicere. extorrem agro Romano, procul terræ contactu, alto mergendum. Vivum in arcam condidere, provectumque in mare projecerunt. Decrevere item pontifices, ut virgines ter novenæ per urbem euntes carmen canerent. Id quum in Jovis Statoris æde diſcerent conditum ab Livio poëta carmen, tacta de cœlo ædes in Aventino Junonis Reginæ. prodigiumque id ad matronas pertinere aruſpices quum reſpondiſſent, donoque Divam placandam eſſe; ædilium curulium edicto in Capitolium convocatæ, quibus in urbe Romana, intraque decimum lapidem ab urbe, domicilia eſſent, ipſæ inter ſe quinque & viginti delegerunt, ad

quas

quas ex dotibus ſtipem conferrent. Inde donum pelvis aurea facta, lataque in Aventinum, puréque & caſtè à matronis ſacrificatum. Confeſtim ad aliud ſacrificium eidem Divæ ab decemviris edicta dies, cujus ordo talis fuit. Ab æde Apollinis boves feminæ albæ duæ porta Carmentali in urbem ductæ. poſt eas duo ſigna cupreſſea Junonis Reginæ portabantur. tum ſeptem & viginti virgines, longam indutæ veſtem, carmen in Junonem Reginam canentes ibant: illa tempeſtate forſitan laudabile rudibus ingeniis; nunc abhorrens & inconditum, ſi referatur. Virginum ordinem ſequebantur decemviri coronati laurea, prætextatique. A porta Jugario vico in forum venere. in foro pompa conſtitit; & per manus reſte data, virgines ſonum vocis pulſu pedum modulantes inceſſerunt. inde vico Tuſco, Velabroque, per Boarium forum, in clivum Publicium, atque ædem Junonis Reginæ perrectum. ibi duæ hoſtiæ ab decemviris immolatæ, & ſimulacra cupreſſea in ædem illata.

XXXVIII. Diis rite placatis, delectum conſules habebant acriùs intentiúſque, quàm prioribus annis quiſquam meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus novi hoſtis in Italiam adventu: & minus juventutis erat, unde ſcriberent milites. Itaque colonos etiam maritimos, qui ſacroſanctam vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant. quibus recuſantibus, edixere in diem certam, ut, quo quiſque jure vacationem haberet, ad ſenatum deferret. Ea die hi populi ad ſenatum venerunt: Oſtienſis, Alſienſis, Antias, Anxuras, Minturnenſis, Sinueſſanus, & ab ſupero mari Senenſis.

Quum

um vacationes ſuas quiſque populus recitaret; llius, quum in Italia hoſtis eſſet, præter Antiam Oſtienſemque, vacatio obſervata eſt. & earum oloniarum juniores jurejurando adacti, ſupra dies riginta non pernoctaturos ſe eſſe extra mœnia coloiiæ ſuæ, donec hoſtis in Italia eſſet. Quum omnes cenſerent, primo quoque tempore conſulibus eundum ad bellum, (nam & Aſdrubali occurrendum eſſe deſcendenti ab Alpibus, ne Gallos Ciſalpinos, neve Etruriam erectam in ſpem rerum novarum ſollicitaret: & Annibalem ſuo proprio occupandum bello, ne emergere ex Bruttiis atque obviam fratri ire poſſet) Livius cunctabatur, parum fidens ſuarum provinciarum exercitibus: collegam ex duobus conſularibus egregiis exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarenti præeſſet, electionem habere. intuleratque mentionem de volonibus revocandis ad ſigna. Senatus liberam poteſtatem conſulibus fecit & ſupplendi unde vellent, & eligendi de omnibus excercitibus quos vellent, permutandique; & ex provinciis, quos è republica cenſerent eſſe traducendi. Ea omnia cum ſumma concord conſulum acta. Volones in undeviceſimam & ceſimam legiones ſcripti. Magni roboris aux ex Hiſpania quoque à P. Scipione M. Livio m quidam ad id bellum auctores ſunt: octo m Hiſpanorum Gallorumque, & duo millia de leg militum: equitum ad mille octingentos, m Numidas Hiſpanoſque. M. Lucretium has navibus adduxiſſe, & ſagittariorum fundit que ad quatuor millia ex Sicilia C. Mamilium r

XXXIX. Auxerunt Romæ tumultum lit Gallia allatæ ab L. Porcio prætore: *Aſdr*

oviſſe ex hibernis, & jam Alpes tranſire: octo illia Ligurum conſcripta armataque, conjunctura tranſgreſſo in Italiam eſſe, niſi mitteretur in Li res qui eos bello occuparet. ſe cum invalido exeru, quoad tutum putaret, progreſſurum. Hæ liæ conſules, raptim confecto delectu, maturiùs ìm conſtituerant, exire in provincias coëgerunt: mente, ut uterque hoſtem in ſua provincia coneret; neque conjungi, aut conferre in unum es pateretur. Plurimum in eam rem adjuvit inio Annibalis: quòd, etſi ea æſtate tranſiturum Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ipſe tranſitu nunc Rhodani, nunc Alpium, cum honibus lociſque pugnando per quinque menſes exiſiſſet, haudquaquam tam facilem maturumque ıſitum exſpectabat. ea tardiùs movendi ex hinis cauſſa fuit. Ceterùm Aſdrubali & ſua & aum ſpe omnia celeriora atque expeditiora fuere. ı enim receperunt modò Arverni eum, deinque aliæ Gallicæ atque Alpinæ gentes; ſed etiſecutæ ſunt ad bellum. & cum per munita pleıe tranſitu fratris, quæ antea invia fuerant, duıt: tum etiam, duodecim annorum aſſuetudine iis Alpibus factis, inter mitiora jam hominum ſibat ingenia. Inviſitati namque antea alieni, nec videre ipſi advenam in ſua terra aſſueti, ıi generi humano inſociabiles erant: & primò ri quò Pœnus pergeret, ſuas rupes ſuaque ca, & pecorum hominumque prædam peti creant: fama deinde Punici belli, quò duodeciı annum Italia urebatur, ſatis edocuerat, viam ım Alpes eſſe; duas prævalidas urbes, magno ſe maris terrarumque ſpatio diſcretas, de imperio

perio & opibus certare. Hæ cauſſæ aperuerant Alpes Aſdrubali. Ceterùm quod celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placentiam, dum fruſtra obſidet, magis quàm oppugnat, corrupit. Crediderat campeſtris oppidi facilem expugnationem eſſe: & nobilitas coloniæ induxerat eum, magnum ſe excidio ejus urbis terrorem ceteris ratum injecturum. Non ipſum ſolum ea oppugnatio impediit: ſed Annibalem, poſt famam tranſitus ejus tanto ſpe ſua celeriorem, jam moventem ex hibernis, continuerat. quippe reputantem non ſolùm quàm lenta urbium oppugnatio eſſet; ſed etiam quàm ipſe fruſtra eandem illam coloniam ab Trebia victor regreſſus tentaſſet.

XL. Conſules diverſis itineribus profecti ab urbe, velut in duo pariter bella, diſtenderant curas hominum: ſimul recordantium, quas primus adventus Annibalis intuliſſet Italiæ clades; ſimul, quum illa angeret cura, *quos tam propitios urbi atque imperio fore Deos, ut eodem tempore utrobique reſpublica proſpere gereretur. adhuc adverſa ſecundis penſando, rem ad id tempus extractam eſſe. quum in Italia ad Traſimenum & Cannas pracipitaſſet Romana res, proſpera bella in Hiſpania prolapſam eam erexiſſe. poſtea quum in Hiſpania alia ſuper aliam clades, duobus egregiis ducibus amiſſis, duos exercitus ex parte deleſſet, multa ſecunda in Italia Siciliaque geſta quaſſatam rempublicam excepiſſe: & ipſum intervallum loci, quòd in ultimis terrarum oris alterum bellum gereretur, ſpatium dediſſe ad reſpirandum. Nunc duo bella in Italiam accepta, duos celeberrimi nominis duces circumſtare urbem Romam, & unum in locum totam periculi molem, omne onus incu-*

incubuiſſe. qui eorum prior viciſſet, intra paucos dies caſtra cum altero junctaturum. terrebat & proximus annus, lugubris duorum conſulum funeribus. His anxii curis homines, digredientes in provincias conſules proſecuti ſunt. Memoriæ proditum eſt, plenum adhuc iræ in cives M. Livium ad bellum proficiſcentem monenti Q. Fabio, *ne, priuſquam genus hoſtium cognôſſet, temere manum conſereret,* reſpondiſſe, *ubi primùm hoſtium agmen conſpexiſſet, pugnaturum.* Quum quæreretur, quæ cauſſa feſtinandi eſſet; *aut ex hoſte egregium gloriam,* inquit, *aut ex civibus victis gaudium, meritum certè, etſi non honeſtum, capiam.* Priuſquam Claudius conſul in provinciam perveniret, per extremum finem agri Larinatis ducentem in Salentinos exercitum Annibalem cum expeditis cohortibus adortus C. Hoſtilius Tubulus, incompoſito agmini terribilem tumultum intulit: ad quatuor millia hominum occidit, novem ſigna militaria cepit. Moverat ex hibernis ad famam hoſtis Q. Claudius, qui per urbes agri Salentini caſtra diſpoſita habebat. Itaque ne eum duobus exercitibus ſimul confligeret Annibal, nocte caſtra ex agro Tarentino movit, atque in Bruttios conceſſit. Claudius in Salentinos agmen convertit. Hoſtilius, Capuam petens, obvius ad Venuſiam fit conſuli Claudio. Ibi ex utroque exercitu electa peditum quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, quibus conſul adverſus Annibalem res gereret: reliquas copias Hoſtilius Capuam ducere juſſus, ut Q. Fulvio proconſuli traderet.

XLI. Annibal undique contracto exercitu, quem in hibernis aut in præſidiis agri Bruttii habuerat, in

Luca

Lucanos ad Grumentum venit; ſpe recipiendi oppida, quæ per metum ad Romanos defeciſſent. eodem à Venuſia conſul Romanus exploratis itineribus contendit, & mille fere & quingentos paſſus caſtra ab hoſte locat. Grumenti mœnibus prope injunctum videbatur Pœnorum vallum. quingenti paſſus erant inter caſtra Punica ac Romana. Interjacebat campus: colles imminebant nudi, ſiniſtro lateri Carthaginienſium, dextro Romanorum; neutris ſuſpecti, quòd nihil ſilvæ neque ad inſidias latebrarum habebant. In medio campo ab ſtationibus procurſantes, certamina haud ſatis digna dictu ſerebant. Id modò Romanum quærere apparebat, ne abire hoſtem pateretur. Annibal, inde evadere cupiens, totis viribus in aciem deſcendebat. Tum conſul, ingenio hoſtis uſus, quo minus in tam apertis collibus timeri inſidiæ poterant, quinque cohortes additis quinque manipulis nocte jugum ſuperare, & in averſis vallibus conſidere jubet. tempus exſurgendi ex inſidiis, & aggrediendi hoſtem, Ti. Claudium Aſellum tribunum militum & P. Claudium præfectum ſociûm edocet, quos cum iis mittebat. Ipſe luce prima copias omnes peditum equitumque in aciem eduxit. Paullo poſt & ab Annibale ſignum pugnæ propoſitum eſt: clamorque in caſtris ad arma diſcurrentium eſt ſublatus. inde eques pedeſque certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hoſtes. Quos ubi effuſos conſul videt, tribuno militum tertiæ legionis C. Aurunculejo imperat, ut equites legionis, quanto maximo impetu poſſit, in hoſtem emittat. ita pecorum modo incompoſitos toto paſſim campo ſe fudiſſe, ut ſterni obterique, priuſquam inſtruantur, poſſint. XLII. Non-

XLII. Nondum Annibal è caſtris exierat, quum pugnantium clamorem audivit. itaque excitus tumultu raptim ad hoſtem copias agit. Jam primos occupaverat equeſtris terror. peditum etiam prima legio & dextra ala prœlium inibant. incompoſiti hoſtes, ut quemque aut pediti aut equiti caſus obtulit, ita conſerunt manus. creſcit pugna ſubſidiis, & procurrentium ad certamen numero augetur: pugnanteſque (quod niſi in vetere exercitu, & duci veteri haud facile eſt) inter tumultum ac terrorem inſtruxiſſet Annibal; ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus metum, ne intercluderentur à caſtris, injeciſſet. Inde pavor incuſſus: & fuga paſſim fieri cœpta eſt. minorque cædes fuit, quia propinquitas caſtrorum breviorem fugam perculſis fecit. Equites enim in tergo hærebant: in tranſverſa latera invaſerant cohortes, ſecundis collibus via nuda ac facili decurrentes. tamen ſupra octo millia hominum occiſa: ſupra ſeptingentos capti: ſigna militaria novem adempta. elephanti etiam, quorum nullus uſus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat, quatuor occiſi, duo capti. Circa quingentos victores Romanorum ſociorumque ceciderunt. poſtero die Pœnus quievit. Romanus, in aciem copiis eductis, poſteaquam neminem ſigna contra efferre vidit, ſpolia legi cæſorum hoſtium, & ſuorum corpora collata in unum ſepeliri juſſit. inde inſequentibus continuis diebus aliquot ita inſtitit portis, ut prope inferre ſigna videretur: donec Annibal tertia vigilia crebris ignibus tabernaculiſque, quæ pars caſtrorum ad hoſtes vergebat, & Numidis paucis, qui in vallo portiſque ſe oſtenderent, relictis,

relictis, profectus Apuliam petere intendit. Ubi illuxit, ſucceſſit vallo Romana acies. & Numidæ ex compoſito paulliſper in portis ſe valloque oſtentavere: fruſtratique aliquamdiu hoſtes, citatis equis agmen ſuorum aſſequuntur. Conſul, ubi ſilentium in caſtris, & ne paucos quidem, qui prima luce obambulaverant, parte ulla cernebat; duobus equitibus ſpeculatum in caſtra præmiſſis, poſtquam ſatis tuta omnia eſſe exploratum eſt, inferri ſigna juſſit. tantumque ibi moratus, dum milites ad prædam diſcurrunt, receptui deinde cecinit: multoque ante noctem copias reduxit. Poſtero die prima luce profectus, magnis itineribus famam & veſtigia agminis ſequens, haud procul Venuſia hoſtem aſſequitur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit. ſupra duo millia Pœnorum cæſa. Inde nocturnis montaniſque itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret, Metapontum petiit. Hanno inde (is enim præſidio ejus loci præfuerat), in Bruttios cum paucis ad exercitum novum comparandum miſſus. Annibal, copiis ejus ad ſuas additis, Venuſiam retro, quibus venerat itineribus, repetit: atque inde Canuſium procedit. Nunquam Nero veſtigiis hoſtis abſtiterat: & Q. Fulvium, quum Metapontum ipſe proficiſceretur, in Lucanos, ne regio ea ſine præſidio eſſet, arceſſierat.

XLIII. Inter hæc ab Aſdrubale, poſtquam à Placentiæ obſidione abſceſſit, quatuor Galli equites, duo Numidæ cum literis ad Annibalem miſſi, quum per medios hoſtes totam ferme longitudinem Italiæ emenſi eſſent, dum Metapontum cedentem Annibalem ſequuntur, incertis itineribus Tarentum delati, à vagis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Clau-

Claudium proprætorem deducuntur. Eum primò incertis implicantes reſponſis, ut metus tormentorum admotus fateri vera coëgit, edocuerunt; literas ſe ab Aſdrubale ad Annibalem ferre. Cum iis literis, ſicut erant, ſignatis, L. Virginio tribuno militum ducendi ad Claudium conſulem traduntur. duæ ſimul turmæ Samnitium præfidii cauſſâ miſſæ. qui ubi ad conſulem pervenerunt, literæque lectæ per interpretem ſunt, & ex captivis percunctatio facta; tum Claudius non id tempus eſſe reipublicæ ratus, quo conſiliis ordinariis provinciæ ſuæ quiſque finibus per exercitus ſuos cum hoſte deſtinato ab ſenatu bellum gereret: audendum ac novandum aliquid improviſum, inopinatumque quod cœptum non minorem apud cives, quàm hoſteis, terrorem faceret; perpetratum in magnam lætitiam ex magno metu verteret; literis Aſdrubalis Romam ad ſenatum miſſis, ſimul & ipſe Patres conſcriptos, quid pararet, edocet: ut, quum in Umbria ſe occurſurum Aſdrubal fratri ſcribat, legionem à Capua Romam arceſſant; delectum Romæ habeant; exercitum urbanum ad Narniam hoſti opponant. Hæc ſenatui ſcripta. Præmiſſi autem per agrum Larinatem, Marrucinum, Frentanum, Prætutianum, quà exercitum ducturus erat, ut omnes ex agris urbibuſque commeatus paratos militi ad veſcendum in viam deferrent, equos jumentaque alia producerent, ut vehiculorum feſſis copia eſſet. Ipſe de toto exercitu civium ſociorumque quod roboris erat, delegit; ſex millia peditum, mille equites. pronunciat, occupare ſe in Lucanis proximam urbem Punicumque in ea præſidium velle. ut ad iter parati omnes eſſent. Profectus

fectus nocte, flexit in Picenum. Et conſul quidem, quantis maximis poterat itineribus, ad collegam ducebat; relicto Q. Catio legato, qui caſtris præeſſet.

XLIV. Romæ haud minus terroris ac tumultus erat, quàm fuerat biennio ante, quum caſtra Punica objecta Romanis mœnibus portiſque fuerant. neque ſatis conſtabat animis, tam audax iter conſulis laudarent vituperarentne. Apparebat (quo nihil iniquius eſt) ex eventu famam habiturum. *Caſtra prope Annibalem hoſtem relicta ſine duce cum exercitu, cui detractum foret omne quod roboris, quod floris fuerit: & conſulem in Lucanos oſtendiſſe iter, quum Picenum & Galliam peteret; caſtra relinquentem nulla alia re tutiora, quàm errore hoſtis, qui ducem inde atque exercitus partem abiſſe ignoraret. Quid futurum, ſi id palam fiat? & aut inſequi Neronem, cum ſex millibus armatorum profectum, Annibal toto exercitu velit; aut caſtra invadere prada relicta, ſine viribus, ſine imperio, ſine auſpicio? Veteres ejus belli clades, duo conſules proximo anno interfecti, terrebant: & ea omnia accidiſſe, quum unus imperator, unus exercitus hoſtium in Italia eſſet. nunc duo bella Punica facta, duos ingentes exercitus, duos prope Annibales in Italia eſſe. quippe & Aſdrubalem, patre eodem Amilcare genitum, æque impigrum ducem, per tot in Hiſpania annos Romano exercitum bello, gemina victoria inſignem, duobus exercitibus cum clariſſimis ducibus deletis. nam itineris quidem celeritate ex Hiſpania, & concitatis ad arma Gallicis gentibus, multo magis quàm Annibalem ipſum, gloriari poſſe. quippe in iis locis hunc coëgiſſe exercitum, quibus ille ma-*

majorem partem militum fame ac frigore, quæ miſerrima mortis genera ſunt, amiſiſſet. Adjiciebant etiam periti rerum Hiſpaniæ, *haud cum ignoto duce C. Nerone congreſſurum: ſed quem in ſaltu impedito deprehenſus fortè, haud ſecus quàm puerum, conſcribendis fallacibus conditionibus pacis fruſtratus eluſiſſet.* Omnia majora etiam vero præfidia hoſtium, minora ſua, metu interprete ſemper in deteriora inclinato, ducebant.

XLV. Nero poſtquam jam tantum intervalli ab hoſte fecerat, ut detegi conſilium ſatis tutum eſſet, paucis milites alloquitur. *Negat ullius conſilium imperatoris in ſpeciem audacius, reipſa tutius fuiſſe, quàm ſuum. Ad certam eos ſe victoriam ducere. quippe ad quod bellum collega non ante, quàm ad ſatietatem ipſius peditum atque equitum data ab ſenatu copia fuiſſent, majores inſtructioreſque quàm ſi adverſus ipſum Annibalem iret, profectus ſit; eo ipſos, quantumcunque virium momentum addiderint, rem omnem inclinaturos. Auditum modo in acie (nam ne ante audiretur, daturum operam) alterum conſulem, & alterum exercitum adveniſſe, haud dubiam victoriam facturum. Famam bellum conficere, & parva momenta in ſpem metumque impellere animos. Gloria quidem ex re bene geſta parta fructum prope omnem ipſos laturos. Semper quod poſtremum adjectum ſit, id rem totam videri traxiſſe. Cernere ipſos, quo concurſu, qua admiratione, quo favore hominum iter ſuum celebretur.* Et, Hercule, per inſtructa omnia ordinibus virorum mulierumque undique ex agris effuforum, inter vota ac preces & laudes, ibant: illos

præſidia reipublicæ, vindices urbis Romæ imperiique appellabant: in illorum armis dextriſque ſuam liberorumque ſuorum ſalutem ac libertatem repoſitam eſſe. Deos omnes Deaſque precabantur, ut illis fauſtum iter felixque pugna, matura ex hoſtibus victoria eſſet: damnarenturque ipſi votorum, quæ pro iis ſuſcepiſſent. ut quemadmodum nunc ſolliciti proſequerentur eos, ita paucos poſt dies læti ovantibus victoria obviam irent. Invitare inde pro ſe quiſque, & offerre & fatigare precibus, ut, quæ ipſis jumentiſque uſui eſſent, ab ſe potiſſimùm ſumerent, benignè omnia cumulata dare. Modeſtia certare milites, ne quid ultra uſum neceſſarium ſumerent: nihil morari, nec ab ſignis abſiſtere cibum capientes: diem ac noctem ire: vix quod ſatis ad naturale deſiderium corporum eſſet, quieti dare. Et ad collegam præmiſſi erant, qui nunciarent adventum, percunctarenturque, clam an palam, interdiu an noctu, venire ſeſe vellet, iiſdem an aliis conſidere caſtris. Nocte clam ingredi melius viſum eſt.

XLVI. Teſſera per caſtra ab Livio conſule data erat, ut tribunum tribunus, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet. neque enim dilatari caſtra opus eſſe, ne hoſtis adventum alterius conſulis ſentiret: & coartatio plurium in anguſto tendentium facilior futura erat, quòd Claudianus exercitus nihil ferme, præter arma, ſecum in expeditionem tulerat. Ceterùm in ipſo itinere auctum voluntariis agmen erat: offerentibus ſeſe ultro & veteribus militibus, perfunctis jam militia, & juvenibus, quos certatim nomina dantes, ſi quorum

rum corporis ſpecies roburque virium aptum militiæ videbatur, conſcripſerat. Ad Senam caſtra alterius conſulis erant: & quingentos inde ferme paſſus Aſdrubal aberat. Itaque quum jam appropinquaret, tectus montibus ſubſtitit Nero, ne ante noctem caſtra ingrederetur. Silentio ingreſſi, ab ſui quiſque ordinis hominibus in tentoria abducti, cum ſumma omnium lætitia hoſpitaliter excipiuntur. Poſtero die concilium habitum, cui & L. Porcius Licinus prætor affuit. Caſtra juncta conſulum caſtris habebat; & ante adventum eorum, per loca alta ducendo exercitum, quum modò inſideret anguſtos ſaltus, ut tranſitum clauderet, modò ab latere aut ab tergo caperet agmen, ludificatus hoſtem omnibus artibus belli fuerat. is tum in concilio aderat. Multorum eò inclinant ſententiæ, ut, dum feſſum via ac vigiliis reficeret militem Nero, ſimul & ad noſcendum hoſtem paucos ſibi ſumeret dies, tempus pugnæ differretur. Nero non ſuadere modò, ſed ſumma ope orare inſtitit, *ne conſilium ſuum, quod tutum celeritas feciſſet, temerarium morando facerent. Errore (qui non diuturnus futurus eſſet) velut torpentem Annibalem, nec caſtra ſua ſine duce relicta aggredi, nec ad ſequendum ſe iter intendiſſe. antequam ſe moveat, deleri exercitum Aſdrubalis poſſe, redireque in Apuliam. Qui prolatando ſpatium hoſti det, eum & illa caſtra prodere Annibali, & aperire in Galliam iter; ut per otium, ubi vellet, Aſdrubali conjungatur. Extemplo ſignum dandum, & exeundum in aciem: abutendumque errore hoſtium abſentium præſentiumque: dum neque illi ſciant eum pancioribus,*

nec hi cum pluribus & validioribus rem esse. Concilio dimisso, signum pugnæ proponitur, confestimque in aciem procedunt.

XLVII. Jam hostes ante castra instructi stabant. moram pugnæ attulit, quòd Asdrubal, provectus ante signa cum paucis equitibus, scuta vetera hostium notavit, quæ ante non viderat, & strigosiores equos. multitudo quoque major solita visa est. Suspicatus enim id quod erat, receptui propere cecinit, ac misit ad flumen, unde aquabantur: ubi & excipi aliqui possent, & notari oculis, si qui fortè adustioris coloris, ut ex recenti via, essent. simul circumvehi procul castra jubet, specularique, num auctum aliqua parte sit vallum: & ut attendant, semel bisne signum canat in castris. Ea quum ordine omnia relata essent, castra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant, sicut ante adventum consulis alterius fuerant, una M. Livii, altera L. Porcii. neutris quicquam, quo latius tenderetur, ad munimenta adjectum. Illud veterem ducem assuetumque Romano hosti movit; quòd semel in prætoriis castris signum, bis in consularibus referebant cecinisse. duos profectò consules esse, & quonam modo alter ab Annibale abscessisset, cura angebat. Minimè id quod erat, suspicari poterat, tantæ rei frustratione Annibalem elusum: ut, ubi dux, ubi exercitus esset, cum quo castra collata haberet, ignoraret. Profectò haud mediocri clade absterritum insequi non ausum: magnopere vereri, ne perditis rebus ferum ipse auxilium venisset, Romanisque eadem jam fortuna in Italia, quæ in Hispania, esset. interdum, literas suas ad eum non perveniisse, crede-

credere: interceptisque iis, consulem ad sese opprimendum accelerâsse. His anxius curis, exstinctis ignibus, vigilia prima dato signo, ut taciti vasa colligerent, signa ferri jussit. In trepidatione & nocturno tumultu duces, parum intentè asservati, alter in destinatis jam inde ante animo latebris subsedit, alter per vada nota Metaurum flumen tranavit. Ita desertum à ducibus agmen primò per agros palatur; fessique aliquot somno ac vigiliis sternunt corpora passim, atque infrequentia relinquunt signa. Asdrubal, dum lux viam ostenderet, ripa fluminis signa ferri jubet. & per tortuosi amnis sinus flexusque errorem volvens haud multum processit; ubi prima lux transitum opportunum ostendisset, transiturus. sed quum, quantum mare abscedebat, tanto altioribus coërcentibus amnem ripis, non inveniret vada; diem terendo, spatium dedit ad insequendum sese hosti.

XLVIII. Nero primùm cum omni equitatu advenit. Porcius deinde assecutus cum levi armatura. Qui quum fessum agmen carperent ab omni parte incursarentque, & jam omisso itinere, quod fugæ simile erat, castra metari Pornus in tumulo super fluminis ripam vellet; advenit Livius peditum omnibus copiis, non itineris modò, sed ad conserendum extemplo proelium instructis, armatisque. Sed ubi omnes copias conjunxerunt, directaque acies est; Claudius dextro in cornu, Livius ab sinistro pugnam instruit: media acies prætori tuenda datur. Asdrubal, omissa munitione castrorum, postquam pugnandum vidit, in prima acie ante signa elephantos collocat. circa eos levo

in cornu adverſus Claudium Gallos opponit; haud tantum eis fidens, quantum ab hoſte timeri eos credebat. ipſe dextrum cornu adverſus M. Livium ſibi atque Hiſpanis (& ibi maximè in vetere milite ſpem habebat) ſumptit. Ligures in medio poſt elephantos poſiti: ſed longior quàm latior acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons, quam Hiſpani tenebant, cum ſiniſtro Romanorum cornu concurrit. dextra omnis acies extra prœlium eminens ceſſabat. collis oppoſitus arcebat, ne aut à fronte aut ab latere aggrederentur. Inter Livium Aſdrubalemque ingens contractum certamen erat, atroxque cædes utrimque edebatur. ibi duces ambo, ibi pars major peditum equitumque Romanorum: ibi Hiſpani, vetus miles perituſque Romanæ pugnæ, & Ligures, durum in armis genus. eodem verſi elephanti, qui primo impetu turbaverant antefignanos, & jam ſigna moverant loco: deinde, creſcente certamine & clamore, impotentiùs jam regi, & inter duas acies verſari, velut incerti quorum eſſent; haud diſſimiliter navibus ſine gubernaculo vagis. Claudius, *Quid ergo præcipiti curſu tam longum iter emenſi ſumus?* clamitans militibus, quum in adverſum collem fruſtra ſigna erigere conatus eſſet; poſtquam ea regione penetrari ad hoſtem non videbat poſſe, cohortes aliquot ſubductas è dextro cornu, ubi ſtationem magis ſegnem quàm pugnam futuram cernebat, poſt aciem circumducit; & non hoſtibus modò, ſed etiam ſuis inopinantibus, in ſiniſtrum hoſtium latus incurrit: tantaque celeritas fuit, ut quum oſtendiſſent ſe ab latere, mox in terga jam pugnarent.

Ita

Ita ex omnibus partibus ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidantur Hiſpani Ligureſque: & ad Gallos jam cædes pervenerat. Ibi minimum certaminis fuit. nam & pars magna ab ſignis aberant, nocte dilapſi, ſtratique ſomno paſſim per agros: & qui aderant, itinere ac vigiliis feſſi, intoleratiſſima laboris corpora, vix arma humeris geſtabant. Et jam diei medium erat, ſitiſque & calor hiantes cædendos capiendoſque aſſatim præbebat.

XLIX. Elephanti plures ab ipſis rectoribus quàm ab hoſte interfecti. fabrile ſcalprum cum malleo habebant. id, ubi ſævire belluæ ac ruere in ſuos cœperant, magiſter inter aures poſitum, ipſo in articulo quo jungitur capiti cervix, quanto maximo poterat ictu adigebat. Ea celerrima via mortis in tantæ molis bellua inventa erat, ubi regendi ſpem viciſſet. primuſque id Aſdrubal inſtituerat, dux cum ſæpe aliàs memorabilis, tum illa præcipuè pugna. Ille pugnantes hortando, pariterque obeundo pericula, ſuſtinuit: ille feſſos, abnuenteſque tædio & labore, nunc precando, nunc caſtigando accendit: ille fugientes revocavit, omiſſamque pugnam aliquot locis reſtituit. poſtremò, quum haud dubiè fortuna hoſtium eſſet, ne ſupereſſet tanto exercitui ſuum nomen ſecuto, concitato equo ſe in cohortem Romanam immiſit. Ibi ut patre Amilcare & Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit. Nunquam eo bello una acie tantum hoſtium interfectum eſt. redditaque æqua Cannenſi clades vel ducis vel exercitus interitu videbatur. Quinquaginta ſex millia hoſtium occiſa: capta quinque millia & quadringenti: præda alia magna tum omnis generis, tum auri etiam argenti;

gentique. Civium etiam Romanorum, qui capti apud hoſtes erant, ſupra quatuor millia capitum recepta. id ſolatii fuit pro amiſſis eo prœlio militibus. Nam haudquaquam incruenta victoria fuit; octo ferme millia Romanorum ſociorumque occiſa. Adeoque etiam victores ſanguinis cædiſque ceperat ſatias, ut poſtero die, quum eſſet nunciatum Livio conſuli, Gallos Cisalpinos, Ligureſque, qui aut prœlio non affuiſſent, aut inter cædem effugiſſent, uno agmine abire ſine certo duce, ſine ſignis, ſine ordine ullo aut imperio; poſſe, ſi una equitum ala mittatur, omnes deleri: *Superſint*, inquit, *aliqui nuncii & hoſtium cladis & noſtræ virtutis.*

L. Nero ea nocte, quæ ſecuta eſt pugnam, citatiore quàm inde venerat agmine, die ſexto ad ſtativa ſua atque ad hoſtem pervenit. Iter ejus frequentia minore, quia nemo præceſſerat nuncius, lætitia verò tanta, vix ut compotes mentium præ gaudio eſſent, celebratum eſt. Nam Romæ neuter animi habitus ſatis dici enarrarique poteſt: nec quo incerta exſpectatione eventus civitas fuerit, nec quo victoriæ famam acceperit. Nunquam per omnes dies, ex quo Claudium conſulem profectum fama attulit, ab orto ſole ad occidentem, aut ſenator quiſquam à curia atque à magiſtratibus abſceſſit, aut populus è foro. Matronæ, quia nihil in ipſis opis erat, in preces obteſtationeſque verſæ, per omnia delubra vagæ ſupplicibus votiſque fatigare Deos. Tam ſollicitæ ac ſuſpenſæ civitati fama incerta primò accidit, duos Narnienſes equites in caſtra, quæ in faucibus Umbriæ oppoſita erant, veniſſe ex prœlio nunciantes, cæſos hoſtes. Et primò magis auribus quàm animis id acceptum erat,

ut majus lætiuſque, quàm quod mente capere, aut ſatis credere poſſent. & ipſa celeritas fidem impediebat, quòd biduo ante pugnatum dicebatur. Literæ deinde ab L. Manlio Acidino miſſæ ex caſtris afferuntur de Narnienſium equitum adventu. Eæ literæ per forum ad tribunal prætoris latæ ſenatum curia exciverunt: tantoque certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concurſum eſt, ut adire nuncius non poſſet, trahereturque à percunctantibus, vociferantibuſque, ut in Roſtris priùs, quàm in ſenatu, literæ recitarentur. tandem ſummoti, & coërciti à magiſtratibus: diſpenſarique lætitia inter impotentes ejus animos potuit. In ſenatu primùm, deinde in concione literæ recitatæ ſunt: & pro cujuſque ingenio, aliis jam certum gaudium, aliis nulla ante futura fides erat, quàm legatos conſulumve literas audiſſent.

LI. Ipſos deinde appropinquare legatos allatum eſt. tum enimvero omnis ætas currere obvii; primus quiſque oculis auribuſque haurire tantum gaudium cupientes, ad Mulvium uſque pontem continens agmen pervenit. Legati erant L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus. circumfuſi omnis generis hominum frequentia in forum pervenerunt, quum alii ipſos, alii comites eorum, quæ acta eſſent, percunctarentur: & ut quiſque audierat, exercitum hoſtium imperatoremque occiſum, legiones Romanas incolumes, ſalvos conſules eſſe, extemplo aliis porro impertiebant gaudium ſuum. Quum ægre in curiam perventum eſſet; multo ægrius ſummota turba ne Patribus miſceretur, literæ in ſenatu recitatæ ſunt. inde producti in concionem legati. L. Veturius, literis re-

recitatis, ipſe planiùs omnia, quæ acta erant, expoſuit cum ingenti aſſenſu: poſtremò etiam clamore univerſæ concionis, quum vix gaudium animis caperent. Diſcurſum inde ab aliis circa templa Deûm, ut grates agerent; ab aliis domos, ut conjugibus liberiſque tam lætum nuncium impertirent. Senatus, quòd M. Livius & C. Claudius conſules, incolumi exercitu, ducem hoſtium legioneſque occidiſſent, ſupplicationem in triduum decrevit. eam ſupplicationem C. Hoſtilius prætor pro concione edixit; celebrataque à viris feminiſque eſt. Omnia templa per totum triduum æqualem turbam habuere: quum matronæ ampliſſima veſte cum liberis, perinde ac ſi debellatum foret, omni ſolutæ metu, Deis immortalibus grates agerent. Statum quoque civitatis ea victoria movit: ut jam inde haud ſecus quàm in pace res inter ſe contrahere, vendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum ſolvendo auderent. C. Claudius conſul quum in caſtra rediſſet, caput Aſdrubalis, quod ſervatum cum cura attulerat, projici ante hoſtium ſtationes, captivoſque Afros vinctos, ut erant, oſtendi, duos etiam ex iis ſolutos ire ad Annibalem, & expromere quæ acta eſſent, juſſit. Annibal tanto ſimul publico familiarique ictus luctu, *agnoſcere ſe fortunam Carthaginis*, fertur dixiſſe: caſtriſque inde motis, ut omnia auxilia, quæ diffuſa latiùs tueri non poterat, in extremum Italiæ angulum Bruttios, contraheret; & Metapontinos, civitatem univerſam, excitos ſedibus ſuis, & Lucanorum, qui ſuæ ditionis erant, in Bruttium agrum traduxit.

FINIS VOLUMINIS TERTII.

Libri excuſi pro J. TONSON *&* J. WATTS.

ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΑΠΑΝΤΑ. Novum Teſtamentum. Græcè.

ΟΜΗΡΟΥ ΙΛΙΑΣ. Adjicitur in Calcem Interpretatio Latina. 2 Vol.

P. Virgilii Maronis Opera.

Q. Horatii Flacci Opera.

Catulli, Tibulli, & Propertii Opera.

P. Ovidii Naſonis Opera, tribus tomis comprehenſa.

Publii Terentii Carthaginienſis Afri Comœdiæ Sex.

Titi Lucretii de Rerum Naturâ Libri Sex.

M. Annæi Lucani Pharſalia: Sive de Bello Civili inter Cæſarem & Pompeium Libri Decem.

D. Junii Juvenalis & Auli Perſii Flacci Saryræ.

Phædri Aug. Liberti Fabularum Æſopicarum Libri Quinque; item Fabulæ quædam ex MS. veteri à Marquardo Gudio deſcriptæ; cum Indice Vocum & Locutionum. Appendicis loco adjiciuntur Fabulæ Græcæ quædam & Latinæ ex variis Authoribus collectæ; quas claudit Avieni Æſopicarum Fabularum Liber Unicus.

M. Valerii Martialis Epigrammata.

C. Julii Cæſaris & A. Hirtii de Rebus à C. Julio Cæſare geſtis Commentarii: Cum C. Jul. Cæſaris fragmentis.

Cornelii Nepotis excellentium Imperatorum Vitæ.

Lucius Annæus Florus. Cui ſubjungitur Lucii Ampelii Liber Memorialis.

Caii Salluſtii quæ extant.

Velleii Paterculi Hiſtoriæ Romanæ quæ ſuperſunt.

Juſtini Hiſtoriarum ex Trogo Pompeio Libri XLIV.

Q. Curtius Rufus de Rebus Geſtis Alexandri Magni.

CUM PRIVILEGIO.

N. B. *This Collection (both of the* GREEK *and* LATIN *Authors) will be Continu'd with all Convenient Speed.*